

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

на правах рукопису

САВИЦЬКА ОКСАНА ІВАНІВНА

УДК [336.02:339.5.053:332.1] (043.5)

**РОЗВИТОК ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ З УРАХУВАННЯМ
ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОГО
ОБОРОТУ РЕГІОНІВ КРАЇНИ**

Спеціальність 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Науковий керівник:
Фролов Сергій Михайлович,
доктор економічних наук, професор

Суми – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ З УРАХУВАННЯМ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОГО ОБОРОТУ РЕГІОНІВ КРАЇНИ.....	12
1.1 Економічна сутність, види та класифікація фінансової політики держави.....	12
1.2 Зовнішньоторговельний оборот регіону: необхідність та роль у реалізації фінансової політики.....	32
1.3 Фінансовий механізм зовнішньоторговельного обороту як складова фінансової політики	50
Висновки до розділу 1.....	67
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СТАНУ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІД ВПЛИВОМ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОГО ОБОРОТУ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ.....	71
2.1 Аналіз соціально-економічного стану регіону в контексті реалізації фінансової політики	71
2.2 Оцінка динаміки розвитку зовнішньоторговельного обороту регіону.....	88
2.3 Методичні засади дослідження впливу зовнішньоторговельного обороту на фінансовий потенціал регіону	111
Висновки до розділу 2.....	129
РОЗДІЛ 3 УДОСКОНАЛЕННЯ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИХ ЗАСАД РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ НА ОСНОВІ ВПЛИВУ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОГО ОБОРОТУ РЕГІОНІВ КРАЇНИ	132
3.1 Обґрунтування перспектив розвитку фінансової політики з урахуванням зовнішньоторговельного обороту регіонів країни...	132

3.2 Науково-методичний підхід реалізації фінансової політики на основі моделювання зовнішньоторговельного обороту регіону....	147
3.3 Прогнозування зовнішньоторговельного обороту регіону в контексті реалізації фінансової політики	172
Висновки до розділу 3.....	189
ВИСНОВКИ.....	192
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕДЕЛ	195
ДОДАТКИ.....	223

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Ефективна фінансова політика (далі – ФП) держави є запорукою сталого економічного розвитку країни, підвищення інвестиційної привабливості та формування належної соціальної інфраструктури. У більшості економічно розвинених країн світу особливого значення набуває регіональна спрямованість, що сприяє формуванню та розвитку фінансового потенціалу регіонів країни, створенню умов для проведення реформ у рамках самого регіону, транспарентності економік закордонних регіонів та країн. При цьому, ефективна робота, спрямована на підвищення зовнішньоторговельного обороту (далі – ЗТО) регіону, є важливим чинником зміцнення фінансового механізму реалізації ФП і, як наслідок, підвищення здатності економіки регіонів країни до залучення необхідних фінансових ресурсів для їх подальшого інвестування в розвиток реального сектора економіки, підвищення конкурентоспроможності національних товаровиробників, розвитку малого підприємництва, запровадження дієвих механізмів соціального захисту населення тощо.

Тому, першочерговим завданням у процесі розвитку ФП, яка б ефективно виконувала покладені на неї функції, особливо в умовах зміцнення глобалізаційних тенденцій світових фінансів та поширення кризових явищ на міжнародному та національному ринках, є розробка нових та удосконалення існуючих науково-методичних підходів до формування та розвитку ЗТО регіонів.

Фундаментальні основи дослідження розвитку ФП держави закладено у наукових працях дослідників, серед яких: В. В. Апопій, І. М. Вахович, З. В. Герасимчук, І. І. Д'яконова, А. І. Даниленко, І. В. Дем'яненко, О. О. Євсєєва, А. О. Єпіфінов, О. Б. Жихор, В. С. Загорський, О. М. Ковалюк, М. А. Козоріз, В. П. Кудряшов, Л. Л. Лазебнік, В. М. Опарін, Д. О. Оголь, О. П. Орлюк, І. В. Сало, Н. С. Педченко, Н. С. Танклевська та інші. Ключові

аспекти формування ЗТО регіону представлені у роботах таких вчених як: Ю. М. Барський, А. С. Булатова, Ю. Г. Козак, Л. Г. Ліпич, О. Г. Мельник, Л. І. Піддубна, А. П. Рум'янцев, А. С. Савищенко, К. С. Солонінко та інші.

Незважаючи на значну наукову зацікавленість та підвищений рівень наукової розробленості досліджуваної проблематики, питання розвитку ФП з урахуванням особливостей формування ЗТО країни досліджено фрагментарно. Так, у період 2013-2015 рр. експортно-імпортна діяльність регіонів країни зазнала потрясінь та перетворень, які повинні бути враховані при створенні та реалізації ФП країни. Саме тому, подальшого дослідження вимагає комплекс питань, пов'язаних із теоретичними засадами функціонування ФП та ролі в ній ЗТО, аналізом фінансового потенціалу регіону та його експортно-імпортової діяльності, удосконалення науково-методичного підходу до подальшого розвитку ФП, що врахує особливості формування ЗТО регіонів країни. Таким чином, недостатність висвітлення та дослідження ролі ЗТО регіонів у розвитку та реалізації ФП країни обумовлюють вибір теми, мети та завдань дисертаційної роботи, свідчать про її актуальність, теоретичну і практичну значущість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукові результати, отримані при підготовці дисертації, узгоджуються з пріоритетними напрямками наукових досліджень Сумського державного університету та Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. У межах теми «Реформування фінансової системи України в умовах євроінтеграційних процесів» (номер державної реєстрації 0109U006782) представлено науково-методичний підхід визначення рівня фінансового потенціалу регіону, що дозволяє оцінити його фінансовий стан на конкретний момент часу з урахуванням особливостей розвитку конкретних галузей виробництва на даній території; в межах теми «Моделювання ефективності фінансово-господарської діяльності виробничих підприємств України в умовах обмеженості ресурсів» (номер державної реєстрації 0114U003801) запропоновано алгоритм оцінки впливу соціально-

економічних показників на зовнішньоторговельний оборот з використанням результатів кореляційного аналізу оцінки тісноти взаємозв'язку факторів впливу.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є удосконалення науково-методичних підходів та розробка практичних рекомендацій щодо розвитку фінансової політики з урахуванням особливостей формування зовнішньоторговельного обороту регіонів країни.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення наступних завдань:

- узагальнити економічну сутність, види та класифікацію ФП країни;
- дослідити необхідність та роль ЗТО регіону у реалізації ФП;
- розглянути фінансовий механізм ЗТО як складову ФП;
- проаналізувати соціально-економічний стан регіону в контексті реалізації ФП та оцінити динаміку розвитку ЗТО регіону;
- розробити науково-методичні засади дослідження впливу ЗТО на фінансовий потенціал регіону;
- обґрунтувати перспективи розвитку ФП з урахуванням ЗТО регіонів країни;
- розробити науково-методичний підхід реалізації ФП на основі моделювання ЗТО регіону;
- сформулювати прогноз ЗТО регіону в контексті реалізації ФП.

Об'єктом дослідження є процес розвитку ФП, зорієнтований на формування ЗТО регіонів країни.

Предметом дослідження є теоретичні та науково-методичні засади формування ЗТО регіону під впливом ФП країни.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційної роботи становлять фундаментальні положення економічної теорії, регулювання експортно-імпортової діяльності, теорії державних і місцевих фінансів, державного фінансового менеджменту, а також наукові напрацювання

вчених-економістів, присвячені реалізації ФП держави та формуванню ЗТО регіонів країни.

У дисертаційній роботі використано сукупність загальнонаукових та специфічних методів наукового пізнання: аналіз, синтез, наукова абстракція – при систематизації теоретичних основ формування ЗТО та впорядкуванні категоріального апарату; системно-структурний аналіз – при систематизації теоретичних підходів до трактування сутності ФП; логічне узагальнення та групування – при визначенні фінансового механізму реалізації ЗТО та його ролі у ФП; порівняльний і статистичний аналіз – при дослідженні загальних тенденцій фінансового стану регіонів та обсягів ЗТО; кореляційно-регресійний аналіз – при оцінюванні рівня фінансового потенціалу регіону та форми взаємодії ФП; економіко-математичне моделювання з використанням інструментарію векторних авторегресій (VAR) – при дослідженні впливу соціально-економічних факторів на формування ЗТО регіону.

Інформаційною базою дисертаційної роботи є нормативно-правові акти України, Державної служби статистики України, Головного управління статистики у Сумській області, аналітичні огляди та звітні дані Міністерства фінансів України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі, Державної казначейської служби, постанови та офіційні дані Національного банку України, звітні дані Сумської обласної державної адміністрації, результати наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних фахівців з питань фінансової політики та формування ЗТО регіону.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у поглибленні існуючих та обґрунтуванні нових науково-методичних та практичних рекомендацій щодо розвитку ФП з урахуванням особливостей формування ЗТО регіонів країни.

Найбільш вагомими результатами дослідження є такі:

вперше:

– запропоновано науково-методичний підхід щодо визначення впливу соціально-економічних факторів на складові ЗТО регіону, що передбачає

встановлення причинно-наслідкових зв'язків показників експортно-імпортової діяльності з кількісними та якісними чинниками різного рівня прояву, проведення ідентифікації імпульсних відгуків на можливі шоки і визначення рівня їх значимості, що може бути використано при формуванні та реалізації ФП для збереження та зростання фінансового потенціалу регіонів країни;

удосконалено:

– фінансовий механізм ЗТО, особливістю якого є виокремлення організаційної та функціональної підсистеми, окреслення місця та ролі їх основних складових, що дає можливість більш ефективно використовувати фінансові важелі та інструменти у регулюванні фінансового стану регіону;

– науково-методичні засади оцінювання рівня фінансового потенціалу регіону на основі інтегрального індексу, виходячи з дворівневої системи відбору релевантних показників, яка враховує особливості розвитку регіону країни;

– методичний підхід до оцінювання взаємодії складових ФП за допомогою регресійного аналізу взаємозв'язку проміжних цілей: монетарної, бюджетної, податкової, боргової та зовнішньоторговельної політик, що на відміну від існуючих підходів дозволить скоригувати узгодженість формування та реалізації зазначених складових ФП;

набули подальшого розвитку:

– розуміння економічного змісту понять:

- «фінансова політика» як комплексна система заходів, щодо виконання органами державної влади своїх обов'язків та функцій, яка зосереджена на ефективному формуванні, розподілі та використанні фінансових ресурсів з метою досягнення поставлених цілей. Даний підхід, на відміну від існуючих, враховує суб'єктів, особливості їх діяльності і функціональне призначення ФП;
- «зовнішньоторговельний оборот регіону» як сукупної вартості експортно-імпортних операцій, що здійснюють суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності на географічно та адміністративно

виділеній території. Дане визначення дозволяє одночасно врахувати об'єкт та суб'єкти експортно-імпоротної діяльності на регіональну рівні;

– систематизація теоретичних підходів щодо виокремлення факторів впливу на ЗТО регіону за рівнем прояву, які формуються з урахуванням специфічних складових, що притаманні: підприємствам, регіону, країні та світу, які забезпечують формування і реалізацію ФП в частині визначення впливу факторів на ЗТО регіонів країни;

– науково-методичне забезпечення вибору стратегії ФП на рівні регіону країни, яке ґрунтується на методичних засадах прогнозування ЗТО регіону з позиції їх диференціації за песимістичним та оптимістичним результатами, що дозволяє посилити фінансову стійкість регіонів країни.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що теоретичні та практичні положення дисертаційної роботи, сформовані висновки та пропозиції можуть бути використані державними органами з регулювання та управління фінансовою політикою, що враховує особливості формування ЗТО регіонів країни, а також вищими навчальними закладами у навчальному процесі. Науково-методичний підхід щодо оцінки впливу соціально-економічних показників на розвиток ЗТО регіонів країни використано у діяльності Департаменту економічного розвитку та торгівлі Сумської обласної державної адміністрації (довідка від 07.06.2016 р. № 02-01/710). Науково-методичний підхід щодо вибору стратегії фінансової політики на основі прогнозування ЗТО регіону використано Департаментом фінансів Сумської обласної державної адміністрації (довідка від 01.06.2016 р. № 05.1-16). Підхід до визначення рівня фінансового потенціалу регіону на основі розрахунку інтегрального показника використано у Державній казначейській службі України в Сумській області (довідка від 20.07.2016 р. № 01-35/7-4043).

Одержані дисертантом наукові результати використовуються у навчальному процесі Навчально-наукового інституту бізнес-технологій

«УАБС» Сумського державного університету при викладанні дисциплін: «Фінанси», «Місцеві фінанси» та «Бюджетний менеджмент» (акт від 15.05.2016 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею, в якій автором удосконалено науково-методичні підходи та розроблено практичні рекомендації щодо розвитку ФП з урахуванням особливостей формування ЗТО регіонів країни. Всі наукові результати опубліковані у співавторстві, у дисертаційній роботі використані лише в межах особистого внеску дисертанта.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати виконаного наукового дослідження доповідались, обговорювались та отримали схвальну оцінку на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: Міжнародній науково-практичній конференції «Економічні перспективи підприємств та регіонів України в контексті основних соціально-еколого-економічних трендів» (2014 р., м. Харків); XVII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України» (2014 р., м. Суми); Міжнародній науково-практичній конференції «Фінансово-економічні та соціальні чинники розвитку міжнародних відносин» (2014 р., м. Київ); Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток національної економіки: методологія та практика» (2014 р., м. Івано-Франківськ); II Міжнародній науково-практичній конференції «Глобальні проблеми економіки та фінансів» (2015 р., м. Київ-Прага-Відень); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми та перспективи розвитку фінансів у сучасному світі» (2015 р., м. Полтава); IX Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції в економіці та управлінні: новий погляд» (2015 р., м. Запоріжжя); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми економіки: нові ринки та нові напрямки розвитку» (2015 р., м. Дніпропетровськ); Міжнародній науково-практичній конференції «Фінансово-економічне та обліково-аналітичне забезпечення

підприємницької діяльності» (2016 р., м. Черкаси); VII Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні економічні системи: стан та перспективи» (2016 р., м. Хмельницький); Міжнародній науково-практичній конференції «Потенціал економіки країни: сучасний стан, розвиток та управління» (2016 р., м. Львів) тощо.

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 25 наукових праць загальним обсягом 8,38 друк. арк., з яких особисто автору належать 5,28 друк. арк., у тому числі: 1 колективна монографія, 11 статей, опублікованих у наукових фахових виданнях України (з них: 6 статей – у виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз), 13 публікацій – у збірниках матеріалів конференцій.

Структура та зміст дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

Повний обсяг дисертації складає 258 сторінок, у тому числі 191 сторінка основного тексту, 28 таблиць, 56 рисунків, 7 додатків та список використаних джерел з 241 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ З УРАХУВАННЯМ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОГО ОБОРОТУ РЕГІОНІВ КРАЇНИ

1.1 Економічна сутність, види та класифікація фінансової політики держави

Подальший розвиток економічної та соціальної сфери діяльності держави, на сьогоднішній день, вимагає здійснення необхідних реформ, що мають бути спрямовані на поступову зміну економічних механізмів задля їх зростання та розвитку. Також необхідним постає питання забезпечення фінансової стабільності базових секторів економіки і їх модернізація, підвищення рівня життя громадян, яке може бути вирішене за умов проведення структурних реформ. На подібні соціально-економічні процеси має безпосередній вплив та може стимулювати внутрішній та зовнішній економічний розвиток країни саме її ФП.

У науковій економічній літературі відсутнє єдине тлумачення сутності поняття «фінансова політика». З огляду на це вважаємо за доцільне дослідити осмислення зазначеної категорії, яка формується з 2 слів, а саме «політика» та «фінансова», причому основне домінування у понятті «фінансова політика» припадає на слово «політика», тому почнемо з нього.

Політика (від грец. «politika») – державні і суспільні справи. Категорія «політика» поширилась під впливом однойменного трактату Аристотеля, змістом якого є узагальнення філософом проблем розвитку давньогрецької держави, правління і уряду [150, 202]. О. Кілієвич та Д. В. Ванькович у своїх роботах висвітлюють неоднозначність, щодо вживання терміну «політика». Це зумовлено існуванням у інших мовах 2 різних понять, так у англійській є «policy» та «politics». Кожне з них має власне тлумачення, зокрема під категорією «політика» (policy) розуміють боротьбу за вербування

прихильників або сферу взаємовідносин різних соціальних груп та індивідів з приводу використання інститутів публічної влади задля реалізації своїх суспільно значущих інтересів і потреб. Проте «політика» (politics) у зарубіжних країнах використовується у значенні узгодженого, обміркованого вибору або наряду дії прийнятий і дотримуваний владою, керівником, політичною партією та ін. [29, 81]. Оскільки зазначені терміни не мають в українській мові чітких заміників, розрізнити їх можемо лише за контекстом в якому вживається дана категорія.

Більш детально розглянемо думки науковців з приводу трактування сутності категорії «політика», що згруповані у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1 – Підходи до трактування сутності поняття «політика»

Автор, джерело	Визначення терміну
В. М. Бебик [13]	Політика – це сфера діяльності, яка обмежена певними умовами й намагається досягти бажаної мети в державному управлінні чи міждержавних взаєминах
Ю. С. Шемшученко [31]	Політика – система цілей та засобів їх досягнення тієї чи іншої держави у сфері внутрішнього і зовнішнього життя
Н. А. Волгін, Т. С. Сулімов [38]	Політика – громадські взаємодії, взаємовідношення структурних частин суспільства (насамперед, таких стійких, як соціальні групи, верстви, класи, національні та територіальні спільності)
З. В. Герасимчук, І. М. Вахович, І. М. Камінська [43]	Політика – це свідомо, цілеспрямована, що відповідає стратегії, діяльність державних органів, політичних партій та суспільних організацій у різних сферах людської діяльності, націлена на забезпечення оптимально можливого в даному суспільстві за конкретних умов здійснення суспільних процесів, їх вивчення і розвитку для задоволення суспільних інтересів
О. Н. Горбач, Р. Б. Демчишак [46]	Політика – це складне соціальне явище, що виникає у суспільній діяльності із завоювання, використання та реалізації влади в інтересах соціальних груп, інститутів політичної системи чи окремої особи
В. Л. Логвіна [109]	Політика – це форма суспільної діяльності, спрямована на здобуття, використання, підтримку і повалення політичної влади, реалізацію інтересів особи, соціальних груп на різних рівнях інститутів політичної системи
В. М. Піча, Н. М. Хома [146]	Політика – це діяльність осіб, мікро- і макрогруп та інститутів спрямованих на завоювання та утримання влади, це система відносин у суспільній організації, що регулюється нормованою ієрархією підпорядкування
Ю. С. Шемшученко, В. Д. Бабкіна [150]	Політика – організаційна, регулятивна і контрольна сфера суспільного суспільства, в межах якої здійснюється соціальна діяльність, спрямована головним чином на досягнення, утримання і реалізацію влади індивідами і соціальними групами задля здійснення власних запитів і потреб

Продовження таблиці 1.1

Автор, джерело	Визначення терміну
М. П. Требін, Л. М. Герасіна, І. О. Поліщук [151]	Політика – організаційна і регулятивна сфера суспільства, яка є основною в системі інших соціальних сфер: економічній, правовій, культурній, релігійній тощо
Ф. М. Рудич [167]	Політика – це сфера взаємовідносин різних соціальних груп та індивідів у використанні інститутів публічної влади задля реалізації своїх соціально значущих інтересів і потреб
В. П. Андрущенко [202]	Політика – організаційна, регулятивна і контрольна сфера суспільства, в межах якої здійснюється соціальної діяльність, спрямована головним чином на досягнення, утримання й реалізацію влади індивідами й соціальними групами задля задоволення власних запитів і потреб
П. Ю. Буряк, О. Б. Жихор [206]	Політика – це сфера людської діяльності, форма суспільної життєдіяльності
А. Н. Азріліян [234]	Політика – діяльність органів державної влади та державного управління, що відображає суспільний лад країни, а також діяльність громадських класів, партій та інших класових організацій, громадських угруповань, що визначається їхніми інтересами і цілями

Підвищена складність, змістовна насиченість, поліваріантність вияву проблем політичного життя привели до виділення кількох трактувань «політики». Перше трактування характеризує «політику» як результат спілкування, взаємодії людей, вирішення ними спільних справ, визначення позиції стосовно центрів влади [202]. Таку думку підтримують П. Ю. Буряк, Н. А. Волгін, О. Б. Жихор, В. Л. Логвіна та Т. С. Сулімов.

Наступне трактування поняття «політика» висвітлює його як синонім інших політичних явищ, до яких відноситься влада, планування, держава, усі вони утворюють єдиний змістовно-термінологічний ряд. Також представляють однакові джерела, ресурси, потенціали, засоби, символіку та в свою чергу можуть бути використані у вигляді аналогів при досліджуванні складних суспільних явищ. Прихильниками такого трактування поняття «політика» є такі науковці як: В. П. Андрущенко, А. Н. Азріліян, Л. М. Герасіна, В. М. Піча, Ф. М. Рудич, М. П. Требін та Н. М. Хома.

Останнє функціональне пояснення «політики» розглядають з точки зору виявлення та розв'язання «вічних» проблем еволюції людства. До таких проблем належать: визначення і спроби вирішення загальних проблем,

підтримання порядку, управління, збереження внутрішнього і зовнішнього миру, а також існування їх антиподів – підготовки і ведення війн, застосування насильства у внутрішній політиці, контролю суспільства і окремої особистості тощо [202]. Втіленні такого змісту, при тлумаченні терміну «політика», надають перевагу В. Д. Бабкіна, В. М. Бебик, І. М. Вахович, З. В. Герасимчук, О. Н. Горбач, Р. Б. Демчишак, І. М. Камінська та Ю. С. Шемшученко.

Дослідивши поняття «політика» звернемо увагу на прикметник «фінансова». Оскільки даний прикметник не має конкретного тлумачення та походить від іменника «фінанси» вважаємо за доцільне звернути увагу саме на походження та розуміння категорії «фінанси». Поняття «фінанси» має декілька схожих слів з іншими мовами, фінансова енциклопедія надає такі переклади: з середньовічного *finer* – оплачувати, з лат. *finatia, finatio* – грошовий платіж, грошова сума, готівка, дохід, від давньолатинської *finis* – термін платежу [210].

Такі науковці, як О. Г. Біла, Л. К. Воронова, І. Б. Зверуха О. П. Орлюк та І. Р. Чуй вважають, що фінанси – це економічні відносини, пов'язані з формуванням, розподілом і використанням централізованих та децентралізованих фондів коштів, необхідних для функціонування держави і органів місцевого самоврядування [15, 210]. Відповідно до визначення В. Фещенко, «фінанси – це грошові ресурси підприємств та організацій, державних установ, органів місцевого самоврядування та громадян, а також відносини щодо формування, розподілу та використання цих коштів [63].

П. Ю. Буряк, О. Б. Жихор, О. І. Кремень та В. М. Кремень схиляються до думки, що фінанси – це система економічних відносин, що виникають з приводу розподілу і перерозподілу ВВП з метою формування фінансових ресурсів для забезпечення виконання функції держави, задоволення суспільних потреб та створення умов розширеного відтворення [101, 206]. А. О. Єпіфанов, І. В. Сало та І. І. Д'яконова визначають фінанси як економічний

інститут, покликаний оптимізувати використання вартості та її форми, які виникають в розвинутій системі товарно-грошових відносин [66].

І. Г. Благун, О. Д. Вовчак, В. С. Загорський та І. Р. Чуй акцентують свою увагу на розподілі розуміння поняття «фінанси» у вузькому та широкому розумінні. У вузькому розумінні вони представляють грошові відносини і фінансову діяльність, що відображаються у доходах і витратах окремих суб'єктів фінансових відносин. У широкому розумінні, фінанси – це відносини, що складаються у суспільстві в процесі руху вартості створеного ВВП, який, у свою чергу, відображається у грошових потоках, що виникають між окремими суб'єктами фінансових відносин і пов'язані з формуванням відповідних доходів і здійсненням видатків [208]. Також, 2 аспекти даного поняття наводить і С. Клімова, проте розділяє розуміння сутності «фінансів» на економічну та матеріальну. В економічному аспекті під фінансами розуміють економічні відносини, пов'язані з утворенням, розподілом та використанням централізованих та децентралізованих фондів грошових коштів найрізноманітніших суб'єктів (держави, муніципальних утворень, підприємств, організацій тощо). У матеріальному аспекті фінанси являють собою грошові фонди держави, державно-територіальних і муніципальних утворень, підприємств, установ, організацій, які використовуються для матеріального забезпечення потреб суспільства та розвитку виробництва [83]. З'ясувавши сутність поняття «фінанси» можемо виділити процес фінансування, що передбачає забезпечення грошовими ресурсами поточних витрат і капітальних вкладень [17]. Фінансування також розглядають як виділення високоліквідних активів для придбання ресурсів для забезпечення виконання поставлених цілей [59]. З огляду на це поняття «фінансова» має досліджуватись у контексті. Тому перейдемо до вивчення сутності категорії «фінансова політика». З огляду на проведені дослідження буде доцільним з'ясувати історичне походження поняття «фінансова політика», тому звернемося до історії і проаналізуємо основні економічні теорії, що приділяли увагу даній категорії (рис. 1.1).

3 середина XX ст.	Посткейнсіанці Н. Калдор, Р. Клауер та ін.	Висувається ідея створення фінансового механізму, за допомогою якого держава повинна регулювати процеси, що відбуваються в економіці, збільшувати соціальні гарантії, підвищувати витрати на соціальні цілі; з'являється ідея створення податків на витрати, а не на прибуток, що зупинить марнотратство та зменшить рівень інфляції.
	А. Лаффер	Запропоновано алгоритм визначення залежності між розміром податкових ставок та обсягом їх надходжень до бюджету. Нижчі ставки податків створюють стимули до праці, інвестування, сприяють збільшенню національного доходу. При збільшенні ставки податку до певної межі у суб'єктів господарювання втрачаються стимули до ефективної та прозорої діяльності, зменшуватимуться платежі у бюджет, що спричинить скорочення державних доходів та витрат.
	Неоконсерватизм Г. Стейн, А Уолтерс	Доводиться важливе значення податків як регулятора, що дозволяє нагромадити достатній обсяг заощаджень, що спрямовуватимуться на інвестування подальшого науково-технічного розвитку економіки. При цьому роль держави зводиться до мінімуму.
	Неокласики Р. Солоу, А. Роббінс, Дж. Кендрик	Пропонується вільний ринок, зменшення державних витрат при одночасному зменшенні податків; змінюється спрямування державних фінансових витрат, які пропонується спрямовувати на науку, освіту, розвиток людського капіталу.
	Неокейнсіанці Г. Мюрдаль, Е. Ліндаль, Дж. Хікс, Е. Хансен	Акцентується увага на необхідності бюджетного регулювання економіки. Поруч зі стабільними ставками податків запропоновано застосовувати гнучкі, доцільність яких залежить від економічної ситуації в країні. Прослідковується вплив норми відсотка на основні макроекономічні показники розвитку економіки.
2 половина XIX ст. – I половина XX ст.	В. І. Ленін	Доводиться необхідність тотального одержавлення економіки, існування виключно державної власності, жорстке планування фінансових доходів та витрат, спрямування усіх податків у державний бюджет, єдино правильним шляхом державного регулювання економічних та соціальних процесів вважається командно-адміністративне.
	Дж. М. Кейнс	Доводиться доцільність та необхідність державного регулювання фінансових відносин у суспільстві, закладається основа фінансової політики регулюючого типу. За цим підходом, фінансування державних витрат за рахунок податків дозволить поєднати підвищення економічної активності та ліквідацію соціальних негараздів (зокрема безробіття).
	К. Маркс, Ф. Енгельс	Збільшення фінансових доходів держави за рахунок податків негативно відображається на становищі робітничого класу. Визнаються прямі податки та критикуються непрямі.
	М. Вебер, А. Вагнер	Податки спричиняють підвищення державних доходів, які можуть забезпечити справедливий розподіл прибутків у країні.
XVII – XIX ст.	Дж. С. Мілль	При збільшенні податків збільшуватимуться державні доходи, що дозволить розширити державні витрати та забезпечити розвиток.
	А. Сміт, Д. Рікардо, меркантилісти, В. Петті (ранні роботи)	Заперечення податків, які скорочують інвестиційний потенціал суб'єктів господарювання. Державні доходи витрачаються непродуктивно та гальмують розвиток. Держава забезпечує розвиток торгівлі і промисловості, створюються державні мануфактури, держава фінансує видатки на оборону, правосуддя, освіту, утримання сирі, а також видатки на створення та утримання необхідних для суспільства благ (доріг, мостів, водопроводів).

Рисунок 1.1 – Еволюція підходів до формування «фінансової політики» та їх характеристика у основних економічних теоріях (складено автором на основі [14, 30, 43, 87, 90, 89, 203, 211])

Аналізуючи наведені підходи можемо прослідкувати встановлення певного компромісу у поглядах представників різних шкіл (рис. 1.1). Бачимо, що поступово відбувається узгодженість різних підходів до вирішення фінансових питань, які пов'язані з оподаткуванням, фінансуванням та інвестуванням економічного розвитку держави. Таким чином, еволюція фінансових питань відбувалася синхронно, це дало можливість знайти компроміси різних теорій і одночасно встановити необхідність втручання держави у регулювання фінансових відносин, за допомогою різних інструментів, важелів та рівнів впливу [30].

Проте кожен зазначений підхід є підґрунтям у формуванні окремих концепцій соціалізації та екологізації, що призводить до односторонності підходів та методів досягнення цілей і завдань. Таким чином, відсутність комплексного підходу, який забезпечить потреби у фінансуванні соціальної, екологічної та економічної сфери, визначить межі державного втручання у економіку, що визначає рівень соціальних гарантій, вимагають розробки концептуальних засад ФП. Виділення та поступове вирішення усіх зазначених проблем спостерігається протягом століть становлення економічних вчень. Усі державні органи керуються єдиним напрямом дій і підтримують заданий вектор, що визначається правлінням країни. Хоча, можлива велика кількість варіантів, щодо організації фінансових відносин і фінансової діяльності, що в свою чергу зумовлює необхідність у виборі саме тієї системи організації, яка є найбільш підходящою для конкретної країни. Даний вибір є основою для створення та функціонування ФП. Формування основних засад ФП, визначення її мети, завдань, основних об'єктів та інструментів впливу, що будуть актуальними для сьогодення, потребують узагальнення та конкретизації категорійного апарату. Тому дослідимо підходи сучасних науковців щодо визначення сутності «фінансова політика» (табл. 1.2).

Таблиця 1.2 – Підходи до розуміння сутності поняття «фінансова політика»

Автор, джерело	Визначення терміну
О. Г. Біла, І. Р. Чуй, В. Г. Боронос [15, 20]	Фінансова політика – діяльність держави та суб'єктів господарювання щодо мобілізації, раціонального розподілу і використання фінансових ресурсів задля досягнення поставлених цілей
А. Б.Борисов [17]	Фінансова політика – заходи держави з організації та використання фінансів для здійснення своїх функцій. Система форм і методів мобілізації фінансових ресурсів, їх розподілу між соціальними групами населення, галузями діяльності та регіонами країни, фінансове законодавство, регулювання доходів та витрат, формування і виконання державного бюджету, податкове регулювання, управління грошовим обігом, вплив на курс національної валюти, структура державних доходів і витрат
Д. В. Ванькович [29]	Фінансова політика – це поняття, яке синтезує в собі надбудовні управлінські та базові фінансові відносини, виникаючі в процесі акумуляції державних доходів, свідомого, цілеспрямованого впливу держави на суспільне відтворення шляхом використання функціональних можливостей категорії «фінанси» та системи обслуговуючих її категорій управління (фінансового права, фінансової системи, фінансового механізму).
З. В. Герасимчук, І. М. Вахович, І. М. Камінська, О. А. Шеремет, І. В. Дем'яненко, К. В. Багацька, В. В. Венгер, В. М. Опарін [33, 43, 133, 204]	Фінансова політика – це комплекс дій і заходів, що здійснюються державою в межах наданих їй функцій та повноважень у сфері фінансової діяльності суб'єктів господарювання та фінансових інституцій громадян і безпосередньо держави з метою вирішення певних завдань і досягнення поставлених цілей.
Н. А. Дехтяр [56]	Фінансова політика – це особлива сфера діяльності держави в межах наданих їй функцій та повноважень у сфері фінансів
В. Кириленко [80]	Фінансова політика – це система об'єктивно необхідних заходів щодо використання фінансових відносин для здійснення функцій прямого і непрямого державного управління з метою розв'язання соціальних проблем, забезпечення справедливого, інноваційного, конкурентного і ефективного розвитку економіки, подолання різних перешкод, які не можна подолати через механізм саморегуляції.
П. Ю. Буряк, О. Б. Жихор, С. В. Ковальчук, І. В. Форкун [87, 206]	Фінансова політика – це сукупність державних заходів щодо використання фінансових відносин для виконання державою своїх функцій
О. І. Кремень, В. М. Кремень [101]	Фінансова політика – самостійна сфера діяльності держави в області відносин з метою виконання своїх функцій
Л. Л. Лазебнік [106]	Фінансова політика – це імперативна, теоретично та науково обґрунтована система планування, організації, регулювання й контролю фінансових відносин у процесі формування і використання централізованих грошових фондів держави чи її органів.

Продовження таблиці 1.2

Автор, джерело	Визначення терміну
Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева [161]	Фінансова політика – політика держави, правління по відношенню до використання державних фінансових ресурсів, формування та використання бюджету, податкового регулювання грошовим оборотом, вплив на курс національної валюти.
В. С. Загорський, О. Д. Вовчак, І. Г. Благун, І. Р. Чуй [208]	Фінансова політика – політика держави та інших суб'єктів господарювання у сфері фінансів; складова частина економічної політики держави; сукупність фінансових заходів, які здійснюються відповідними суб'єктами через фінансову систему
О. П. Орлюк, Л. К. Воронова, І. Б. Зверуха [210]	Фінансова політика – сукупність заходів держави з організації та використання фінансів із метою забезпечення економічного і соціального розвитку країни
А. І. Даниленко [211]	Фінансова політика – сукупність цілеспрямованих державних заходів щодо формування й ефективного використання фінансових ресурсів країни, які містять у собі ресурси її окремих регіонів, секторів економіки, підприємств і домогосподарств, для забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку на основі використання відповідних фінансових та монетарних важелів і створення відповідного інституційного середовища, що сприяють реалізації цієї політики
А. Н. Азріліян [234]	Фінансова політика – складова частина економічної політики. Сукупність заходів держави з організації та використання фінансів для здійснення своїх функцій і завдань

Таким чином, можемо зробити висновок про відсутність однозначного трактування сутності поняття ФП. Проте, на основі представленої таблиці 1.2, можемо виділити особливості усіх зазначених поглядів науковців, щодо його розуміння за наступними характерними особливостями:

1. Велика чисельність науковців схиляється до думки, що ФП передбачає цілеспрямовану діяльність з метою управління фінансами та прийняття відповідних рішень. Таку ідею у своїх роботах представляють К. В. Багацька, Д. В. Ванькович, І. М. Вахович, В. В. Венгер, З. В. Герасимчук, І. В. Дем'яненко, І. М. Камінська, В. М. Опарін, О. А. Шеремет.

2. Інша група науковців під ФП визначає певний обсяг фінансових інструментів, важелів та методів, що застосовуються у вирішенні необхідних питань. Представниками такої думки є І. Г. Благун, А. Б. Борисов, П. Ю. Буряк, О. Д. Вовчак, Л. К. Воронова, О. Б. Жихор, В. С. Загорський, І. Б. Зверуха, С. В. Ковальчук, О. П. Орлюк та І. В. Форкун.

3. Остання група науковців представляє дану категорію через призму її функцій, а саме відносять сюди управління фінансовими ресурсами, забезпечення економічного розвитку, досягнення стратегічних та тактичних цілей економічної політики [138]. Такий функціональний підхід підтримують у своїх працях А. Н. Азріліян, О. Г. Біла, А. І. Даниленко, Н. А. Дехтяр, В. Кириленко, В. М. Кремень, О. І. Кремень, Л. Л. Лазебнік, Л. Ш. Лозовский, Б. А. Райзберг, Е. Б. Стародубцева, І. Р. Чуй.

Проведений аналіз дає можливість сформулювати комплексний підхід щодо трактування категорії ФП. Авторське розуміння вказаного поняття відображено на рисунку 1.2. у порівнянні з іншими категоріями такий підхід об'єднує ключові положення аналізованих раніше категорій.

Враховуючи теоретичні дослідження сутності поняття ФП не можемо не відмітити її істотного значення для ефективного функціонування економіки країни, оскільки вона повинна враховувати потреби суспільного розвитку країни, дійсні економічні та фінансові можливості держави. ФП безпосередньо залежить від умов, що склалися історично у певний момент часу на території конкретної країни та завдань, що вона для себе обирає.

Зміст ФП та її основні напрями спираються на теоретичні концепції, що визначають рівень впливу держави на управління економікою країни [33]. М. В. Грідчина, В. Б. Захожай, Л. Л. Осіпчук зазначають, що зміст ФП визначається прийнятою концепцією розвитку фінансів, її стратегічними цілями, що розкривають основні напрями формування, розподілу та використання фінансів, і системою заходів, які здійснюють органи державної влади та управління щодо досягнення поставлених цілей [203].

Основний зміст поняття «фінансова політика» у працях вітчизняних та зарубіжних науковців вживається у широкому та вузькому розумінні. Даний підхід відображено на рисунку 1.2.

Рисунок 1.2 – Комбінований підхід до трактування сутності ФП (складено автором на основі [33, 38, 43, 87, 101, 133, 146, 104, 206, 207, 211])

Метою ФП визначають оптимальний розподіл ВВП між галузями національної економіки, соціальними групами населення, територіями [208, 192, 207]. Оскільки ФП пов'язана із органами законодавчої та виконавчої влади та передбачає об'єднання заходів, методів та форм організації і використання фінансів для забезпечення соціально-економічного розвитку держави, то її основною метою є підвищення рівня суспільного добробуту [205]. Проте найважливішою метою на думку М. В. Грідчиної, В. Б. Захожай та Л. Л. Осіпчука є збільшення обсягу фінансових ресурсів на основі економічного розвитку, нарощування державних фінансів, необхідних для повнішого задоволення потреб суспільства [203].

Виходячи з поставленої мети наступним має бути розгляд завдань ФП. Головне завдання ФП є забезпечення реалізації чи іншої державної програми відповідними фінансовими ресурсами [205, 207, 208]. Безумовно до завдань ФП також необхідно віднести:

- забезпечення умов для формування фінансових ресурсів;
- законодавче визначення правил і умов їх раціонального розподілу та використання;
- організація регулювання та стимулювання фінансових відносин;
- розробка фінансового механізму та його розвиток, що відповідатиме основній меті;
- створення ефективної системи управління [87].

Функціонування ФП у державі можливе через її прояв у фінансовому законодавстві, що регулює фінансову діяльність усіх суб'єктів, у системі форм та методів мобілізації фінансових ресурсів, їх перерозподіл між різними верствами населення, галузями, регіонами. Та невід'ємним проявом ФП є структура доходів і видатків бюджетів всіх рівнів [205, 208].

Формування та реалізація ФП має здійснюватися у відповідності до загальних принципів, а саме:

1. Постійне сприяння розвитку виробництва, підтримання підприємницької активності та підвищення рівня зайнятості населення;

2. Мобілізація і використання фінансових ресурсів на забезпечення соціальних гарантій (освіта, оборона, охорона здоров'я, культура, соціальне страхування, допомога малозабезпеченим та ін.);

3. Вплив за допомогою фінансового механізму на раціональне використання природних ресурсів [192].

Однак, І. М. Вахович у своїй роботі виділяє власні принципи ФП сталого розвитку регіону. До них відносить:

– чітке регламентування державного втручання у роботу територіальних органів влади, під яким розуміє повне розмежування повноважень і роботу органів влади. Проте, вважаємо, що дане судження є більш умовою функціонування органів держави, що має регламентуватись законодавчими нормами та інструкціями і в даному випадку не може бути принципом ФП;

– легітимність. Даний принцип говорить про чітке дотримання законодавчих вимог усіх чинних нормативних актів з фінансового регулювання. На наш погляд зазначений принцип за своїм змістом майже дублює попередній;

– соціальна спрямованість. Тракується даний принцип так, що головною цілю ФП є підвищення якості життя населення і у відповідності з цим має розроблятися мета, завдання та заходи ФП;

– гармонізація інтересів. Принцип передбачає врахування як загальнонаціональних, так і регіональних інтересів, які не повинні суперечити між собою;

– збалансованість. Тобто, передбачається збалансований розподіл фінансових ресурсів території на соціальні, економічні та екологічні цілі. Такий розподіл повинен здійснюватися у відповідності до реальних потреб та майбутніх загроз і наслідків;

– регіональна ініціативність та дієздатність. Передбачається, що приймання рішень і розробка заходів для їх реалізації, що не суперечать законодавству, буде здійснюватися у районах. Проте цей принцип також

відносимо до категорії умов законодавства, оскільки після проведення політики децентралізації та завершення відповідної реформи влада регіонів буде мати більше повноважень, що дозволить виконувати зазначену умову;

– адресний характер. Державна підтримка має здійснюватися лише у регіони, що того потребують. При цьому має відбуватись чіткий контроль розтрат фінансової допомоги, з метою уникнення розкрадання. Вважаємо, що на рівні держави даний принцип має бути більш ширшим та подібна адресна допомога у вигляді інвестицій чи надання пільг може здійснюватися і у конкретні галузі економіки, проте варто реально оцінювати та прогнозувати необхідність такої адресної допомоги;

– самоуправління та самофінансування. Принцип спрямований на розкриття та розвиток специфічних факторів регіонів, що притаманні саме конкретній території та в подальшому можуть приносити економічні вигоди для фінансування потреб території;

– територіальна цілісність. Як пояснює сам автор «державна не повинна втручатись в оперативну діяльність підприємств і місцевих органів влади, разом з тим зобов'язана створювати за допомогою економічних важелів, системи пільг і оподаткувань таку територіально-галузову структуру, котра сприяла б інтересам загальнодержавним, і регіональним та позитивно впливала на підвищення життєвого рівня населення»;

– планомірність. Принцип пояснюється необхідністю застосування планів, програм та прогнозів, що застосовуються при формуванні ФП та її реалізації. Вважаємо, що даний принцип є недоцільним, оскільки прогноз є одним з інструментів, що дозволяє розробити програму та план ФП та є одним із етапів її розробки;

– пріоритетність. Даний принцип передбачає, що виконання поставлених задач має відбуватись з урахуванням пріоритетів розвитку регіону [30]. Проте у такому тлумаченні зазначений принцип дублюється із принципом збалансованості, що говорить про урахування реальних потреб, а отже визначення пріоритетного об'єкта розвитку.

Дослідивши усі запропоновані принципи ФП, вважаємо за доцільне виділити принцип безперервності та послідовності, який передбачає прийняття єдиного вектору розвитку країни, що буде мати незмінний характер у довготривалому періоді. Розроблена ФП повинна мати конкретні послідовні етапи дії, що дасть можливість досягти обраної мети.

Узагальнюючи вищевказане, сформуємо основні складові формування та реалізації ФП та авторське розуміння зазначеної категорії (рис. 1.3).

Рисунок 1.3 – Основні складові формування та реалізації ФП (складено автором на основі [29, 30, 51, 60, 192, 207, 208, 213, 140])

Оскільки, ФП поєднує в собі багатогранну систему державного управління та виконання покладених на неї функцій, то абсолютно зрозумілим та логічним є її поділ на конкретні складові. Багато науковців дискутують з приводу виділення подібних складових. Так О. А. Шеремет, І. В. Дем'яненко, К. В. Багацька виділяють монетарну та фіскальну політику, як основні складові [204]. З урахуванням такого розподілу зазначимо, що до фіскальної політики відносять: бюджетну, податкову, боргову, соціальну, амортизаційну, митну, політику державного сектору, у сфері фондового та страхового ринку, міжнародна ФП, інвестиційну. Монетарна політика у свою чергу включає грошову, кредитну, облікову, валютну, політику відкритого ринку, обов'язкових резервів, управління платіжним балансом, управління золотовалютними резервами та антиінфляційна політика [164].

О. П. Близнюк, Л. І. Лачкова та В. І. Оспіщев виділяють такі складові ФП як: бюджетно-податкова, грошово-кредитна, інвестиційна, страхова, амортизаційна, валютна та митна політика [207]. На противагу цьому С. І. Юрій поділяє ФП на: бюджетну, податкову, грошово-кредитну, митну, боргову, інвестиційну, політику у сфері страхування, соціальній сфері, сфері фінансового ринку та міжнародних фінансів [205]. І. М. Вахович пропонує розглядає функціональні складові ФП, а саме: фіскальну, інвестиційну та політику фінансової безпеки [30]. І хоча у сучасному світі поки що не склалася однозначна думка, щодо виділення єдиного підходу у структуризації елементів ФП, спираючись на дослідження вітчизняних науковців, вважаємо більш доцільним виділення наступних складових ФП: монетарна, податкова, бюджетна, боргова та зовнішньоторговельна.

Монетарна політика відповідає за забезпечення стабільності грошового обігу через управління емісією, регулювання інфляції й курсу національної грошової одиниці; забезпечення своєчасних розрахунків у народному господарстві та в різних ланках фінансової системи через регламентацію і регулювання діяльності банківської системи; управління діяльністю фінансового ринку через регламентацію емісії та розміщення державних і

корпоративних цінних паперів та регулювання їх дохідності [192]. Податкова політика діє в інтересах держави та визначає склад податків, розмір ставок, умови надання пільг та накладання санкцій, що є джерелом наповнення централізованих фондів фінансових ресурсів держави. Бюджетна політика визначає джерела формування доходів державного і місцевих бюджетів, пріоритетні напрями видатків бюджету, допустимі межі розбалансованості бюджету, джерела фінансування бюджетного дефіциту, принципів взаємовідносин між окремими ланками бюджетної системи [192].

Ефективна боргова політика сприяє фінансовій стабільності держави, яка орієнтується на покриття бюджетного дефіциту та фінансування поточних видатків. Основним завданням зовнішньоторговельної політики є формування конкурентоспроможного експортного потенціалу країни та забезпечення належного рівня експортно-імпоротної безпеки держави.

Окрім зазначених складових ФП має свою класифікацію, що зумовлена різноплановою роботою державних органів. Адже, економічні процеси є постійними та довготривалими, вони потребують безперервного та ефективного сприяння у розвитку з боку держави. Основні класифікаційні ознаки, види та типи ФП відображені на рисунку 1.4. Обов'язково у розробці ФП виділяється термін реалізації поставленої цілі та вирішення необхідних завдань для її реалізації. Зокрема фінансова стратегія та тактика є взаємопов'язаними між собою та зосереджені на досягненні однієї ключової цілі. Проте, К. В. Багацька, І. В. Дем'яненко, О. А. Шеремет визначають основою фінансової стратегії надійне забезпечення потреб економіки фінансовими ресурсами і створення достатніх стимулів для ефективної діяльності суб'єктів господарювання [204]. Переорієнтація фінансових ресурсів та проведення змін у організації фінансової діяльності на короткостроковий термін реалізується у вигляді фінансової тактики. Типи ФП регламентуються мірою законодавчої та адміністративної регламентації, що характеризується часткою доходів, які розподіляються і споживаються у відповідності до нормативної бази України [204]. Тому виділяють 3 типи, що

характеризують повне, часткове чи мінімальне регламентування державою фінансових операцій.

Рисунок 1.4 – Класифікація, типи та види фінансової політики (складено автором на основі [30, 192, 204, 205, 206, 207, 208])

У відповідності до поставленої мети та розроблених для її досягнення завдань державні органи обирають вид ФП. Політика стабілізації ґрунтується на забезпеченні постійних об'ємів фінансових ресурсів при постійних пропорціях розподілу і перерозподілу отриманих доходів [204]. Проте розрізняють 2 різновиди вказаної політики. Одна обумовлена необхідністю досягнення економічної стабільності після її спаду. Інша передбачає економічне піднесення в умовах якого потрібно зберегти досягнутого рівня. Політика економічного зростання зосереджується на збільшенні фінансових ресурсів, чого можна досягти у випадку зростання державних витрат, зниження рівня оподаткування і проведення політики «дешевих грошей» [87]. Тобто, зростання видатків передбачає додаткове фінансування потреб національної економіки, що буде сприяти підвищенню показника ВВП. Зменшення податкового навантаження передбачає, що внутрішні фінансові ресурси підприємств можуть бути пере направлені зі сплати податків на фінансування власних потреб. Політика «дешевих грошей» передбачає зниження процентних ставок на комерційні кредити, що дає можливість залучати додаткові фінансові ресурси на власні потреби підприємств та розвивати їх. Політика стимулювання ділової активності є віддзеркаленням політики економічного стимулювання і реалізується у зворотному напрямі останньої політики.

ФП може реалізуватись як дискреційна, що передбачає застосування стимулюючих чи стримуючих заходів з метою досягнення поставлених задач. Недискреційна ФП використовує «вмонтовані стабілізатори», якими є податки, соціальні державні виплати, різні субсидії [204]. Проте найчастіше для реалізації ФП використовують змішану політику де використовують інструменти як дискреційної так і недискреційної політики.

Реалізація ФП може здійснюватися у наступних напрямках: регламентація фінансових відносин у суспільстві і здійснення поточної фінансової діяльності [204]. У даних напрямках реалізується стратегія та тактика ФП відповідно. Представлені напрями проявляються у законодавчій

та адміністративній формах. Причому, перша форма передбачає розробку та прийняття відповідного нормативного підґрунтя для фінансової діяльності, а адміністративна – наділяє органи державного управління відповідними регулятивними правами.

Невід’ємною основою реалізації ФП є визначення основних елементів, щодо яких вона розробляється та функціонує. У центрі ФП знаходяться вирішення проблем, щодо забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства, налагодження механізму його регулювання та системи організації фінансових відносин [203]. Для ефективного досягнення поставлених задач та вирішення необхідних проблем потрібно враховувати найважливіші умови, щодо результативності ФП:

- зважати на дії об’єктивних економічних законів розвитку суспільства [205];
- аналізувати та застосовувати досвід господарської діяльності попередніх органів правління та інших держав;
- вивчати специфіку умов сьогодення та враховувати зміни, що відбуваються у внутрішній і зовнішній політиці;
- використовувати комплексні підходи, щодо розробки заходів, методів та інструментів поліпшення і удосконалення фінансових відносин.

Таким чином, можемо зробити висновок, що категорія «фінансова політика» має глибоке коріння і походить від слів «політика» та «фінанси». Дослідивши основні теорії економічної думки, можемо зробити висновок, що ФП розвивалась поступово та шляхом компромісу вирішувались і узгоджувались основні моменти у фінансових відносинах минулих століть. У сучасних вчених та економістів є власні думки з приводу тлумачення поняття «фінансова політика», проте однозначна характеристика терміну відсутня. Вважаємо, що під ФП необхідно розуміти комплексну систему заходів, щодо виконання органів держави своїх обов’язків та функцій, які зосереджені на ефективному формуванні, розподілі та використанні фінансових ресурсів з метою досягнення поставлених цілей. Було визначено основну мету,

суб'єктів, об'єкт, принципи та складові формування і функціонування ФП. Досліджуючи структуру даного поняття було виокремлено класифікацію, напрями реалізації та умови, виконання яких, зумовляють постановку ефективних задач та їх рішень при розробці і реалізації ФП.

1.2 Зовнішньоторговельний оборот регіону: необхідність та роль у реалізації фінансової політики

В умовах інтенсивних глобалізаційних процесів, що супроводжуються поширенням взаємозалежності між державами у фінансово-економічних, політико-правових та соціально-культурних сферах, активно зростає роль зовнішньоторговельного обороту регіону. Варто зазначити, що особливий інтерес до ЗТО зумовлений великою кількістю факторів основним з яких виділяють потребу у забезпеченні різних країн світу сировиною, паливом, енергоносіями, матеріалами, обладнанням, різного роду товарами та послугами. Невід'ємною складовою, що супроводжує ЗТО є нарощення валютних надходжень, в яких зацікавлені майже усі суб'єкти проведення подібних операцій. В умовах поширення та розвитку міжнародних зв'язків у формуванні ЗТО регіону приймає участь все більше підприємств, що мають різну величину активів та спрямованість у своїй діяльності, а саме це малі, середні та великі підприємства, що функціонують у сільському господарстві, промисловості, будівництві та інших сферах діяльності.

Одним із ключових аспектів розвитку країни, на сьогоднішній день, є її залучення до глобалізаційних процесів. Для підтримання заданого рівня, держава має бути конкурентоспроможною на світовому ринку, особливо це стосується економічних процесів, що відіграють велике значення у житті кожного громадянина, адже світова економіка впливає на внутрішній стан економічних процесів у країні. Тому, варто приділити увагу поняттю ЗТО,

оскільки це один з основних показників, що займає найбільшу частку у міжнародних економічних відносинах країни та характеризує обсяги проведених торгівельних операцій за конкретний проміжок часу. Він широко використовується вітчизняними та зарубіжними науковцями, провідними економістами та державними діячами. Також, ЗТО виділяють як загальний (на рівні країни) та регіональний (на рівні регіону). Особливе значення приділяється регіональним показникам, не виключення і ЗТО, тому що регіон набуває більшого значення для країни. Це підтверджується і проведенням політики децентралізації, що є запорукою фінансової самостійності регіонів. Адже «фінансова децентралізація вважається найефективнішою формою управління бюджетними коштами на місцях» [219]. З огляду на це виникає необхідність визначення особливостей ЗТО регіонів країни.

Зосередимо свою увагу на понятті «зовнішньоторговельний оборот регіону», оскільки саме він демонструє обсяги міжнародної торгівлі на конкретній території. Для дослідження зазначеного поняття необхідно розібрати термінологію кожної з її складових. Почнемо з дефініції «оборот», яку на сьогоднішній день ототожнюють з поняттям «обіг». З огляду на це необхідно з'ясувати економічну сутність кожного терміну та провести детальний аналіз, щодо можливості їх ототожнення чи розмежування.

Досліджуючи літературні джерела, було з'ясовано, що слово «оборот» має праслов'янське походження, проте шляхом семантичного калькування з німецьким терміном «Verkehr» була утворена сучасна форма. Сьогодні вживається форма, яка була утворена від давньої «obvortъ» та в перекладі має значення «воротити». Слово «обіг» також має українське підґрунтя та було сформоване під впливом німецького терміну «Umlauf», що перекладається як циркуляція [137].

Звернемося до тлумачного словника у якому виділено окремо поняття «оборот» та «обіг». За словником категорія «оборот» відповідає значенню «оберт», який характеризується як повне коло руху чого-небудь навколо

власної осі [127]. Проте поняття «оборот» має декілька власних тлумачень, що було згруповано та відображено на рисунку 1.5.

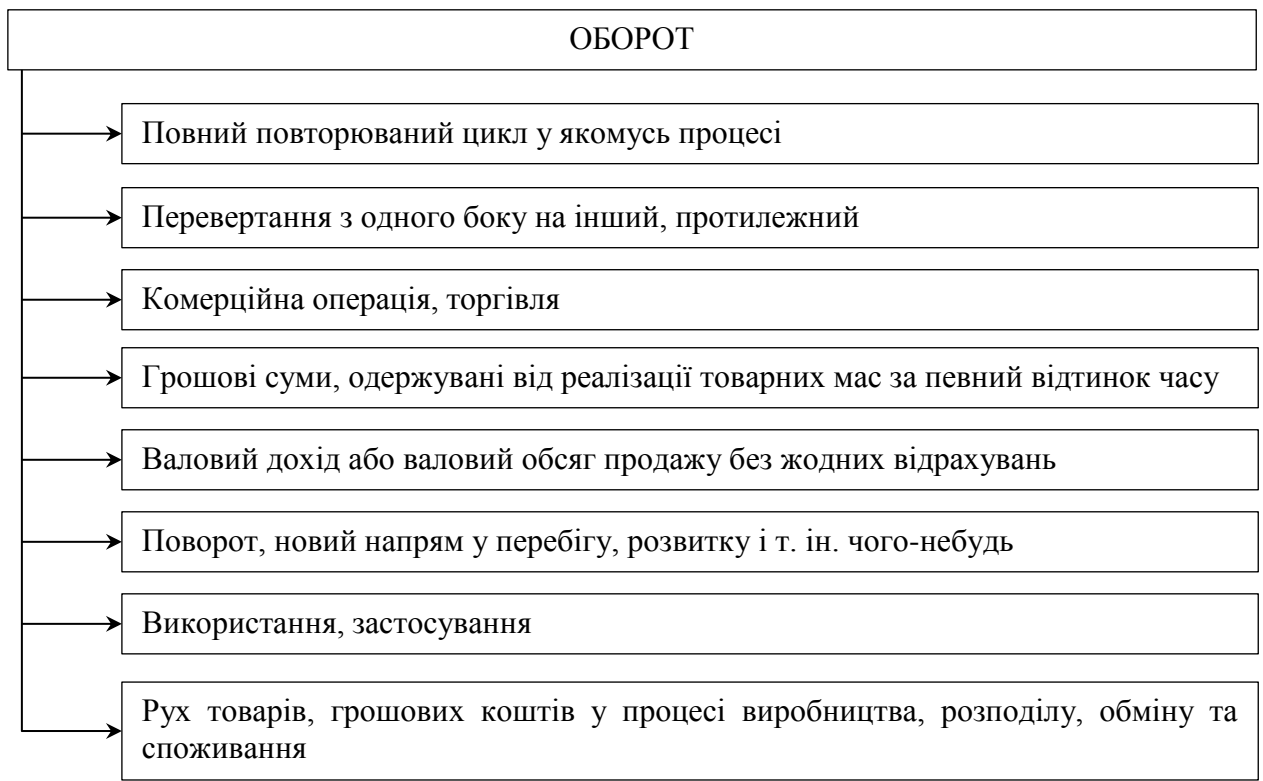

Рисунок 1.5 – Підходи до тлумачення сутності поняття «оборот» (складено автором на основі [32, 127, 161, 188, 201, 234, 237])

Таким чином, можемо зробити висновок про відсутність конкретного розуміння поняття «оборот», що зумовлено використанням його у різних галузях. Що стосується поняття «обіг», то воно має більш конкретне тлумачення та у тлумачних словниках трактується як: використання чи вжиток [201, 237]. Це поняття характерне для товарного виробництва і проявляється як форма обміну продукції праці на інших об'єктів власності шляхом купівлі-продажу. Ще одне значення, що зустрічається у літературних джерелах характеризує поняття «обіг» як рух товарів та інших цінностей у суспільстві. Ці ж джерела ототожнюють досліджуване поняття з такими категоріями як: оборот, обертання, циркуляція, оборотність [32, 34, 127].

Т. І. Панько у своїй праці присвяченій тлумаченню досліджуваних понять наголошує на подібності та перехрещені їх значень саме у

економічній термінології, що обумовлено нечіткою диференціацією даних дефініцій [137]. Тому пропонується розмежовувати категорію «оборот» і «обіг», причому перше поняття використовувати при позначенні кругообороту капіталу, що втілює в собі процес перетворення, який має змогу відновлюватись і повторюватись, а поняття «обіг» застосовувати при позначенні процесу перетворення товарів у гроші і навпаки.

Наступною складовою є розгляд поняття «торговельний оборот» в основі якого закладено слово «торгівля», тому розглянемо сутність даної категорії. Тлумачення даного поняття передбачало обмін споживчих товарів на гроші населенню [32]. У сучасному світі торгівля – це та галузь бізнесової діяльності, у котрій дохід і прибуток створюються не в результаті виробничої, а посередницької діяльності, тобто в результаті різниці в цінах: між ціною, яку отримує виробник, та ціною, яку платить споживач [197]. Окрім цього, існують і інші трактування поняття «торгівля», що наведені у таблиці 1.3.

Таблиця 1.3 – Підходи до розуміння сутності поняття «торгівля»

Автор, джерело	Визначення терміну
В. В. Апопій [5]	Торгівля – діяльність суб'єкта господарювання, яка спрямована на отримання економічних та соціальних результатів із допомогою факторів суспільного відтворення в результаті розробки торговельної політики та проведення на її основі торговельних операцій.
Л. В. Балабанова [9]	Торгівля – галузь народного господарства, яка забезпечує обіг товарів, просування їх із сфери виробництва у сферу споживання на основі купівлі-продажу.
Р.П. Валевиц, Г.А. Давидова [26]	Торгівля – це підприємницька діяльність, що полягає у здійсненні процесу купівлі-продажу товарів і продукції підприємств харчування та в наданні торговельних послуг населенню з метою отримання прибутку.
Д. Вальдшмідт [28]	Торгівля – це обмін однієї речі на іншу.
І. А. Дмитренко [57]	Торгівля – сфера економіки, яка складається з різних видів торговельної діяльності та забезпечує доведення товарів та послуг до споживача та виконує функції, пов'язані з продовженням процесу виробництва у сфері обігу.
С. В. Мочерний [62]	Торгівля – це форма обміну продуктами праці і послугами, історично зумовлена виникненням і розвитком товарного виробництва.

Продовження таблиці 1.3

Автор, джерело	Визначення терміну
К. В. Єрмакова [67]	Торгівля – це організований у певній послідовності процес товарно-грошового обміну, що відбувається в часі й просторі та відображає сукупність економічних відносин із приводу обміну продуктами праці й задоволення потреб споживачів у товарах і послугах у тому вигляді, в який час і в такому місці, які відповідають їх вимогам.
С. М. Ільчишин [75]	Торгівля – це вид суспільно-корисної діяльності з обміну товарів та послуг шляхом купівлі-продажу з метою отримання прибутку.
Національний стандарт України ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять» [125]	Торгівля – це вид економічної діяльності у сфері товарообігу і просування їх від виробника до споживача у формі купівлі-продажу та надання пов'язаних із цим послуг
Н. Ольве, Ж. Рой, М. Ветер [132]	Торгівля – це купівля товару і його перепродаж без внесення в нього вагомих матеріальних змін.
А. С. Панфилов [136]	Торгівля – це процеси скеровані на здійснення актів купівля-продажу з ціллю отримання прибутку і задоволення попиту споживачів
М. О. Турченко [200]	Торгівля – це особлива діяльність людей, яка пов'язана зі здійсненням актів купівлі-продажу і є сукупністю специфічних, технологічних і господарських операцій, спрямованих на обслуговування процесу обміну

Таким чином, можемо дійти висновку, що на сьогоднішній день відсутнє єдине трактування поняття «торгівля». У ході проведеного дослідження було розділено погляди вчених, що пояснюють дану категорію на 2 групи. Перша група розглядає поняття «торгівля» через призму господарської діяльності, що виступає у ролі функції обігу товарів. Інша група розкриває його сутність через процес обміну (купівля-продаж), що спрямований на отримання прибутку.

У сучасному світі торгівля втілюється у багатофункціональну систему, що відіграє важливу роль у економіці країни. Зокрема І. А. Дмитренко виділяє 4 сфери торгівлі як багатофункціональної системи, до яких відносить: соціальну, організаційно-правову, міжнародну та економічну. Перша передбачає за допомогою торгівлі задовольняти потреби споживачів та знижувати безробіття. У організаційно-правовій сфері торгівля змінює право власності на предмет продажу та забезпечує захист прав і інтересів

покупців. Міжнародна сфера забезпечує поширення інтернаціоналізації та глобалізації вітчизняної продукції. Остання – формує сукупний економічний продукт, що створений безпосередньо за допомогою торгівлі [57].

Загальноприйнято поділяти торгівлю на внутрішню та зовнішню. Розглянемо кожне поняття окремо. У проекті Закону України «Про внутрішню торгівлю» зазначено, що внутрішня торгівля – це торговельна та виробничо-торговельна діяльність суб'єктів господарювання, пов'язана з продажем вітчизняних та/або імпортованих споживчих товарів на внутрішньому ринку [157]. Проте науковці мають власне бачення на трактування даного поняття (табл. 1.4).

Таблиця 1.4 – Підходи до розуміння сутності поняття «внутрішня торгівля»

Автор, джерело	Визначення терміну
А. С. Савищенко, Ю. М. Барський [11, 185]	Внутрішня торгівля – це діяльність з реалізації товарної продукції на внутрішньому ринку країни суб'єктами господарювання всіх форм власності.
В. Б. Захожай, М. Ф. Базась, М. М. Матюха, В. М. Базась [73]	Внутрішня торгівля – галузь народного господарства, що забезпечує надходження товарів із сфери виробництва до сфери споживання.
Ф. А. Крутіков [103]	Внутрішня торгівля – це галузь народного господарства, що здійснює реалізацію товарної продукції різних галузей виробництва на внутрішньому ринку країни.
С. А. Кречотун, В. Я. Влялько, А. О. Пересипкіна, К. А. Резанова, М. В. Пирогова [100, 141]	Внутрішня торгівля – це діяльність з реалізації товарної продукції на внутрішньому ринку країни суб'єктами господарювання всіх форм власності.
Н. Я. Михаліцька, Х. І. Цвайг [120]	Внутрішня торгівля – це діяльність з реалізації товарної продукції на внутрішньому ринку країни суб'єктами господарювання всіх форм власності. Вона охоплює як товари виробничо-технічного призначення, так і особистого споживання.
Н. Ю. Петруняка [142]	Внутрішня торгівля – це торгівля, яка ведеться виключно в межах певної країни.

Виходячи з аналізованих термінів, що пропонують науковці, бачимо подібність у міркуваннях, щодо тлумачення категорії «внутрішня торгівля». Можемо виділити характерні ознаки даного поняття, які притаманні практично кожному з наведених тверджень, а саме «внутрішня торгівля»:

- розглядається як галузь економіки;

- обов'язково у ній присутній процес реалізації;
- усі відносини відбуваються на внутрішньому ринку.

З урахуванням наведених характеристик можемо навести власне судження поняття «внутрішня торгівля», що на нашу думку проявляється як галузь економіки, якій притаманна сукупність відносин з приводу реалізації (купівлі-продажу) товарів та послуг, що відбувається на внутрішньому ринку країни.

Що стосується поняття «зовнішня торгівля», то можемо стверджувати про відсутність єдиного підходу, щодо його трактування. Найбільшого поширення набуває тлумачення таких авторів як: А. С. Савищенко, Ю. М. Барський. У своїх наукових працях вони пояснюють категорію «зовнішня торгівля» як торгівлю однієї країни з іншими країнами зарубіжжя товарами та послугами включно із оплачуваням вивезенням (експорт) та ввезенням (імпорт) їх [11, 185]. Проте дослідники не зупиняються на даному понятті та висвітлюють його з власної точки зору. Основні підходи до пояснення категорії «зовнішня торгівля» було згруповано та представлено у таблиці 1.5.

Таблиця 1.5 – Підходи до розуміння сутності поняття «зовнішня торгівля»

Автор, джерело	Визначення терміну
А. Б. Гладка, В. С. Уланчук [44]	Зовнішня торгівля – це найстаріша форма зовнішньоекономічної діяльності, за її допомогою здійснюється купівля–продаж товарів, устаткування, продукції інтелектуальної праці, аукціони, ярмарки, торги.
В. М. Завальний [70]	Зовнішня торгівля – це один із видів зовнішньоекономічної діяльності – діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, яка має місце як на території України, так і за її межами і, яка зводиться до посередництва між виробниками і споживачами по здійсненню угод купівлі-продажу товарів.
В. Б. Захожай, М. Ф. Базась, М. М. Матюха, В. М. Базась [73]	Зовнішня торгівля – це торгівля з іншими країнами, яка включає у себе експорт (вивезення) та імпорт (ввезення) товарів.
А. П. Кісельов [82]	Зовнішня торгівля – це специфічний сектор економіки окремої держави, суб'єктами якого сьогодні є підприємницькі структури, пов'язані з реалізацією товарів (послуг, ідей) на зарубіжних ринках і частини зарубіжного товару на національному ринку.

Продовження таблиці 1.5

Автор, джерело	Визначення терміну
О. А. Лукаш, О. Д. Лобунько [112]	Зовнішня торгівля – основна форма міжнародних економічних відносин, оскільки включає не лише торгівлю товарами в речовому розумінні цього слова, але і самими різноманітними послугами (транспортними, фінансовими, послугами для бізнесу, туристичними та ін.).
Н. Ю. Петруняка [142]	Зовнішня торгівля – торгівля між резидентами різних держав.
І. О. Полевич [149]	Зовнішня торгівля – це продаж товарів за межі країни (експорт) і купівля за кордоном інших товарів (імпорт).
А. П. Рум'янцев, Н. С Рум'янцева [168]	Зовнішня торгівля – це відносини між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності з приводу купівлі-продажу товарів, капіталу, робочої сили та послуг.
Л. А. Швайка [232]	Зовнішня торгівля – це система економічних відносин між країнами, основна мета якої полягає у ввезенні та вивезенні товарів і послуг.

На основі наведених підходів, щодо розуміння поняття «зовнішня торгівля» бачимо, що не існує єдиного визначення, якому надавали б перевагу більшість науковців. Проте майже в усіх наведених поняттях простежуються наступні ознаки, а саме:

- вид зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД);
- супроводжується суб'єктами ЗЕД;
- спрямований на експортно-імпортну діяльність;
- здійснюється на національних та зарубіжних ринках.

Тому у загальному розуміння «зовнішньою торгівлю» розуміють як один із видів ЗЕД, що спрямований на проведення експортно-імпортних операцій і здійснюється суб'єктами ЗЕД, на території країни та/або за її межами. У порівнянні із «внутрішньою торгівлею» основною різницею з даним поняття є географічна приналежність, тобто торгівля розмежовується за рівнем здійснення її на конкретному ринку, (ринку країни чи за її межами).

Поняття «зовнішня торгівля» нерідко ототожнюють з такими категоріями як «міжнародна торгівля» та «світова торгівля». Безумовно усі зазначені поняття пов'язані між собою, проте категорія «зовнішня торгівля» відрізняється від світової та міжнародної. Зокрема А. С. Булатова пропонує тлумачити поняття міжнародна (світова) торгівля як процес купівлі-продажу

товарів і послуг, здійснюваний між покупцями, продавцями і посередниками в різних країнах [22]. К. С. Солонінко під «міжнародною торгівлею» розуміє сферу міжнародних товарних відносин, специфічну форму обміну продуктами праці (товарами і послугами) різних країн та з іншого боку розглядає її як сукупність зовнішньої торгівлі всіх країн світу [189]. У своїй праці А. П. Рум'янцев та Н. С. Рум'янцева розглядають «світову торгівлю» як сукупність зовнішньої торгівлі країн світу [168]. Такі науковці як В. В. Козик, Л. А. Панкова, Н. Б. Даниленко під «світовою торгівлею» визначають торгівлю, що передбачає переміщення товарів та послуг за межі державних кордонів. Також дана група авторів пропонує і інше тлумачення даного поняття як відносини країн з метою вивезення (експорту) та ввезення (імпорту) товарів та послуг [91]. Проте, подібну за змістом характеристику наводять і А. П. Рум'янцев та Н. С. Рум'янцева для поняття «міжнародна торгівля».

З огляду на поведене дослідження було встановлено, що поняття «міжнародна торгівля» та «світова торгівля» є тотожними та більш ширшими у порівнянні зі «зовнішньою торгівлею», оскільки остання є складовою попередніх термінів, що базуються на експортно-імпортній діяльності сукупності окремих держав.

З огляду на отримані результати перейдемо до формування розуміння поняття «торговельний оборот». У сучасному законодавстві відсутнє чітке тлумачення досліджуваної категорії. У економічній літературі «торговельний оборот» вживається як сума вартісних обсягів експорту та імпорту. Проте, на наш погляд, дану категорію найбільш змістовно характеризує наступне роз'яснення, а саме: торговельний оборот – це обмін матеріальних і нематеріальних благ шляхом продажу товарів, виконання робіт, надання послуг, що здійснюється як суб'єктами господарської діяльності України, так і іноземними суб'єктами господарської діяльності з метою одержання прибутку [233].

З урахуванням усіх досліджених понять розглянемо сутність категорії «зовнішньоторговельний оборот». Проаналізувавши роботи вітчизняних та зарубіжних науковців можемо стверджувати, що дане поняття має 2 визначення. Перше розглядає ЗТО як сукупний об'єм зовнішньоторговельної діяльності країни, групи країн, що дорівнює сумарному об'єму експорту та імпорту за рік чи інший фіксований період часу [161, 188, 234]. Друге є подібним та більш вузьким і характеризує ЗТО як сукупний обсяг експорту та імпорту за визначений період часу (як правило за рік) [124, 68, 168].

Оскільки поняття ЗТО не має нормативно затвердженого пояснення, вважаємо за доцільне запропонувати авторське тлумачення даної категорії. Пропонуємо розглядати дану категорію з урахуванням 2 підходів та характеризувати як економічну категорію та статистичний показник (рис. 1.6), оскільки поняття ЗТО може бути використано у різних цілях. Для статистичних органів дане поняття вживається як показник, що вони його розраховують з метою характеристики ЗЕД держави чи області. Для економістів, що займаються прогнозуванням, аналізом та з'ясуванням конкретних економічних явищ та процесів поняття ЗТО набуває значення економічної категорії.

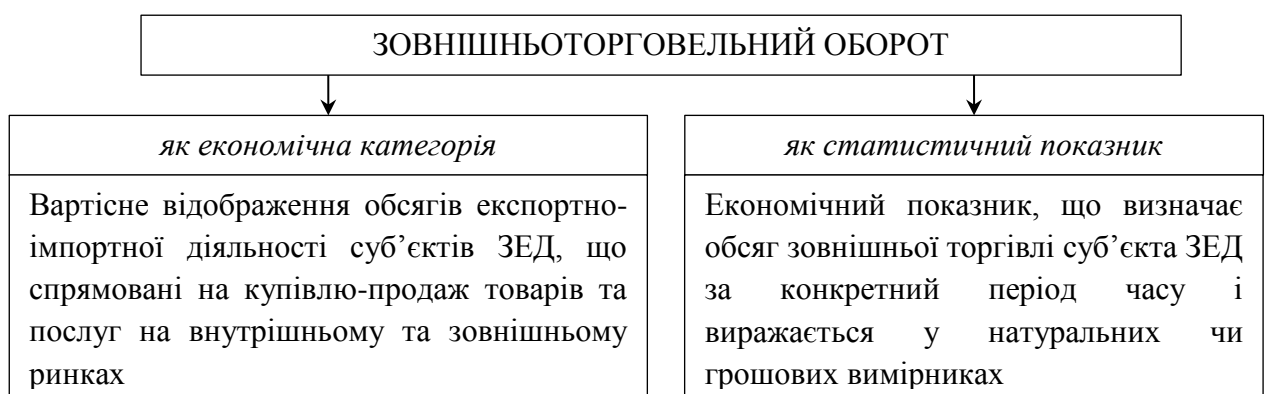

Рисунок 1.6 – Тлумачення поняття «зовнішньоторговельний оборот» (розроблено автором)

Виходячи з досліджуваних та пропонуванних тлумачень поняття ЗТО бачимо, що його невід'ємною складовою є експорт та імпорт. Тому вважаємо

за доцільне уточнити дані поняття. Так у Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» чітко прописано, що експорт – це продаж товарів українськими суб'єктами ЗЕД іноземним суб'єктам господарської діяльності (у тому числі з оплатою в негрошовій формі) з вивезенням або без вивезення цих товарів через митний кордон України, включаючи реекспорт товарів. Що стосується імпорту, то встановлено, що це купівля (у тому числі з оплатою в негрошовій формі) українськими суб'єктами ЗЕД в іноземних суб'єктів господарської діяльності товарів з ввезенням або без ввезення цих товарів на територію України, включаючи купівлю товарів, призначених для власного споживання установами та організаціями України, розташованими за її межами [72].

Динамічний розвиток міжнародної економічної інтеграції, нарощення торговельних зв'язків між різними країнами та активний процес глобалізації має значний вплив на розвиток економіки регіону та становлення його, як повноцінного учасника міжнародної діяльності. Адже, останнім часом намітилась тенденція до залучення не лише конкретних підприємств чи держави, але і окремих національних регіонів у здійсненні міжнародної діяльності, що має значний економічний ефект у його розвитку.

З метою розгляду сутності поняття «зовнішньоторговельний оборот регіону» важливо з'ясувати, що розуміється під такою складовою як «регіон». Відповідно до чинного законодавства України, регіон – це територія Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя [155].

Я. В. Книш у своїй праці зазначає, що регіон це певна територія, яка володіє деякою цілісністю та відрізняється від інших територій рядом ознак:

- обмеженість території виробничим наповненням, природними, трудовими ресурсами;
- спеціалізація на певному виді діяльності;
- характерними зовнішніми зв'язками [85].

Під регіоном України Ю. П. Дронь розуміє об'єднану спільною програмою діяльності частину території як цілісну збалансовану систему, що постійно розвивається на основі спільності відносно стійких, і одночасно таких, які відрізняють її від інших територій, природно-географічних, політико-адміністративних, соціально-економічних, демографічних, національно-культурних, історичних та інших ознак. Регіон являє собою єдність природного, матеріального (створеного людиною) та соціального середовища [58].

О. А. Єрмакова та Ю. Г. Козак досліджуючи дане поняття пропонують трактувати категорію «регіон» за двома підходами:

- соціоекономічний підхід базується на соціальній конструкції, яка включає певний перелік рис, де територія є лише однією складовою;
- територіально-географічний підхід, що виходить з територіальних характеристик регіону [68].

Розглянемо трактування поняття «регіон» науковцями за кожним з підходів (табл. 1.4).

Таблиця 1.6 – Трактування поняття «регіон»

Автор / джерело	Трактування
Соціоекономічний підхід	
З. В. Герасимчук, І. М. Вахович [42]	Регіон – відносно цілісна соціо-еколого-економічна система господарської території, самостійна в адміністративно-правовому відношенні, яка є складовою частиною країни, виділяється своїм економіко-географічним положенням, комплексом природних, матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, спеціалізацією і структурою господарства, спільністю екологічних проблем, а також високим рівнем внутрішніх соціально-економічних зв'язків
О. Г. Гранберг [47]	Регіон – підсистема інформаційного суспільства, безпосередній учасник інтернаціоналізації та глобалізації економіки
Ю. К. Перський, Н. Я. Калюжнова [95]	Регіон – економічний агент, суб'єкт конкурентної взаємодії, який може вести самостійну економічну політику, застосовувати ряд економічних інструментів для покращення своїх конкурентних позицій, виходити на світовий ринок в якості учасника світових конкурентних процесів
В. А. Поповкін [153]	Регіон – представляє собою цілісність природного середовища, матеріального, середовища, створеного людиною, і соціуму. Тобто регіони – це "специфічні триєдності".
Територіально-географічний підхід	
В. О. Дергачов [55]	Регіон – особливий вид території, який характеризується специфічними критеріями виокремлення його кордону

Продовження таблиці 1.6

Автор, джерело	Визначення терміну
У. Ізард [74]	Регіон – це географічно та адміністративно виділена територіальна одиниця в залежності від його виробничої специфіки, культури й історичних традицій
В. Леонтьєв [107]	Регіон – адміністративно-територіальна одиниця держави, виділена за функціональною ознакою
В. Малиновський [114]	Регіон – вища адміністративно-територіальна одиниця держави, для жителів якої характерна наявність спільних політичних, економічних, соціальних, культурних інтересів, з метою представлення та задоволення яких створюються органи публічної влади регіонального рівня
М. М. Некрасов [126]	Регіон – це територіальне утворення, яке сформоване в законодавчому порядку на рівні, що є безпосередньо нижчим після загальнодержавного, і яке наділене політичним самоврядуванням

Спираючись на дослідження вітчизняних науковців у визначенні сутності поняття «регіон» було розглянуто сучасні теорії, що трактують регіон як багатофункціональну та багатоаспектну систему. Сучасні теорії розглядаючи регіон виділяють основні парадигми регіону. При цьому найбільшого розповсюдження отримали чотири парадигми регіону: «регіон як квазікорпорація», «регіон як квазідержава», «регіон як ринок», «регіон як соціум» (табл. 1.7).

Таблиця 1.7 – Основні парадигми регіону [68, 110]

Назва	Зміст
Регіон як квазікорпорація	Регіон – потужний суб'єкт власності (регіональної та муніципальної) та економічної діяльності. У цій якості регіони стають учасниками конкурентної боротьби на ринках товарів, послуг, капіталу. Регіон порівнюють із корпорацією, що має свої ресурси та інфраструктуру для саморозвитку, а його конкурентоспроможність забезпечується високоякісним сервісом та ефективним менеджментом.
Регіон як квазідержава	Регіон – відособлена підсистема держави та національної економіки. У багатьох країнах процес децентралізації влади призвів до делегації функцій та фінансових ресурсів саме у регіони.
Регіон як ринок	Регіон займає ключове місце бізнес-середовища, виокремлюючись особливостями регіональних ринків (товарів, послуг, праці, кредитно-фінансових ресурсів, цінних паперів, інформації, знань тощо).
Регіон як соціум	Регіон розглядається через призму соціуму, висуваючи на перший план відтворення людського капіталу та розвиток соціальних сфер життя (освіти, охорони здоров'я, культури, навколишнього середовища тощо). Даний підхід окрім економічного, включає культурні, освітні, медичні, соціально-психологічні, політичні та інші аспекти життя регіонального соціуму.

У сучасному світі велика увага приділяються діяльності регіону як самостійної соціально-економічної підсистеми країни. Адже економічний розвиток регіону частково забезпечує сталий розвиток держави. Підвищення економічного потенціалу регіону передбачає вихід його економічних відносин за межі своїх географічних кордонів та за межі держави. Тобто, успішне досягнення сталого розвитку регіону буде можливим за умови поступової та постійної співпраці зі світовим господарством.

Що стосується України, то на даному етапі формується розуміння щодо ролі регіону у конкурентоспроможності країни та його участі на світовому ринку як самостійного учасника ЗЕД. Така тенденція є дещо уповільненою у порівнянні зі світовими поглядами та може бути пояснена наступними причинами:

- неоднозначність вітчизняного законодавства в цій сфері;
- обмеженість регіонів у проведенні самостійної економічної політики;
- усталені стереотипи централізованої планової економіки;
- високий ризик дезінтеграції держави, що стало причиною зволікання із проведенням адміністративно-територіальної реформи [68].

Для досягнення самостійності регіону у здійсненні ЗЕД є потреба у вирішенні зазначених вище чинників. При цьому, для України у сфері міжнародної діяльності ключову регулюючу роль займає держава, що діє у загальнонаціональних інтересах при розробці та реалізації державної внутрішньої та зовнішньої політики.

Дослідивши основні складові поняття ЗТО регіону, можемо перейти до формування даної категорії, оскільки у науково-літературних джерелах тлумачення даного поняття відсутнє. На рисунку 1.7 відображено етимологічне походження категорії ЗТО регіону та його авторське визначення.

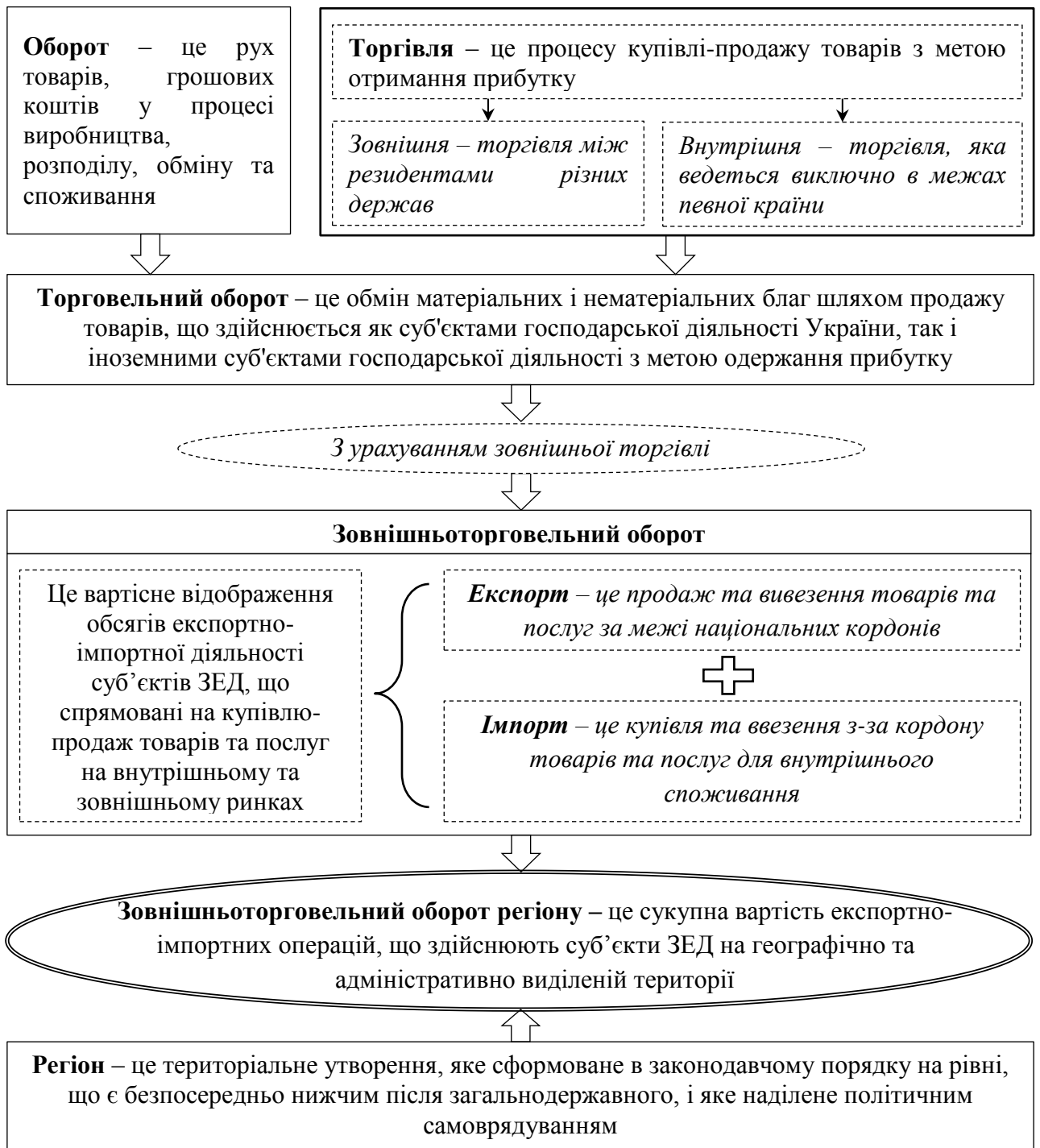

Рисунок 1.7 – Етимологія теоретичних уявлень про «зовнішньоторговельний оборот регіону» (розроблено автором)

Спираючись на базові поняття «оборот» та «торгівля» було знайдено сутність категорії «торговельний оборот». З урахуванням особливостей зовнішньої торгівлі було створено загальноживаний термін ЗТО, що уособлює суму експорту та імпорту за певний період часу. Проаналізувавши

значення поняття «регіон» було надано перевагу територіально-географічному підходу. З урахуванням всього вище зазначеного отримуємо сутність поняття ЗТО регіону, що є характерним для будь-якого регіону країни.

Отже, під ЗТО регіону пропонуємо розуміти сукупну вартість експортно-імпортних операцій, що здійснюють суб'єкти ЗЕД на географічно та адміністративно виділеній території. Оскільки ЗТО регіону може бути використаний у статистичних цілях, вважаємо, що даний показник відіграє важливу роль у аналізі ЗЕД регіону, оскільки з усіх її видів експортно-імпортна діяльність набула найбільшого поширення у сучасному періоді розвитку країни. З огляду на вище сказане, з'являється необхідність у дослідженні особливостей формування ЗТО регіонів країни. Оскільки врахування даної інформації може вплинути на розробку та реалізацію ФП регіону та держави в цілому.

Для ефективного розвитку ФП важливо не лише виділити її основні складові, а й сформувані механізм їх взаємодії з різними ланками господарської діяльності. Оскільки, на особливу увагу заслуговують регіони, варто зосередитись на взаємодії ФП держави з фінансовим потенціалом регіону. З урахуванням обраної теми дослідження, вважаємо за доцільне виокремити ЗТО та відобразити можливі зміни у динаміці їх основних показників. На рисунку 1.8 відображено взаємозв'язок ФП держави із ЗТО та фінансовим потенціалом регіонів країни. Передбачено, що прийняття будь-якої ФП для держави обумовлює зміни у факторах впливу на ЗТО практично на всіх рівнях формування. Під впливом різних факторів результати ЗТО регіону можуть змінюватись у показниках обсягу експорту та імпорту, тому було виокремлено основні ситуації, виникнення яких, у продовж тривалого періоду, зумовлюють різні наслідки для фінансового потенціалу регіону. У межах зовнішньоторговельної політики, як складової ФП, можуть прийматись рішення, реалізація яких безпосередньо направлена на управління ЗТО, як у регіоні, так і в країні зокрема.

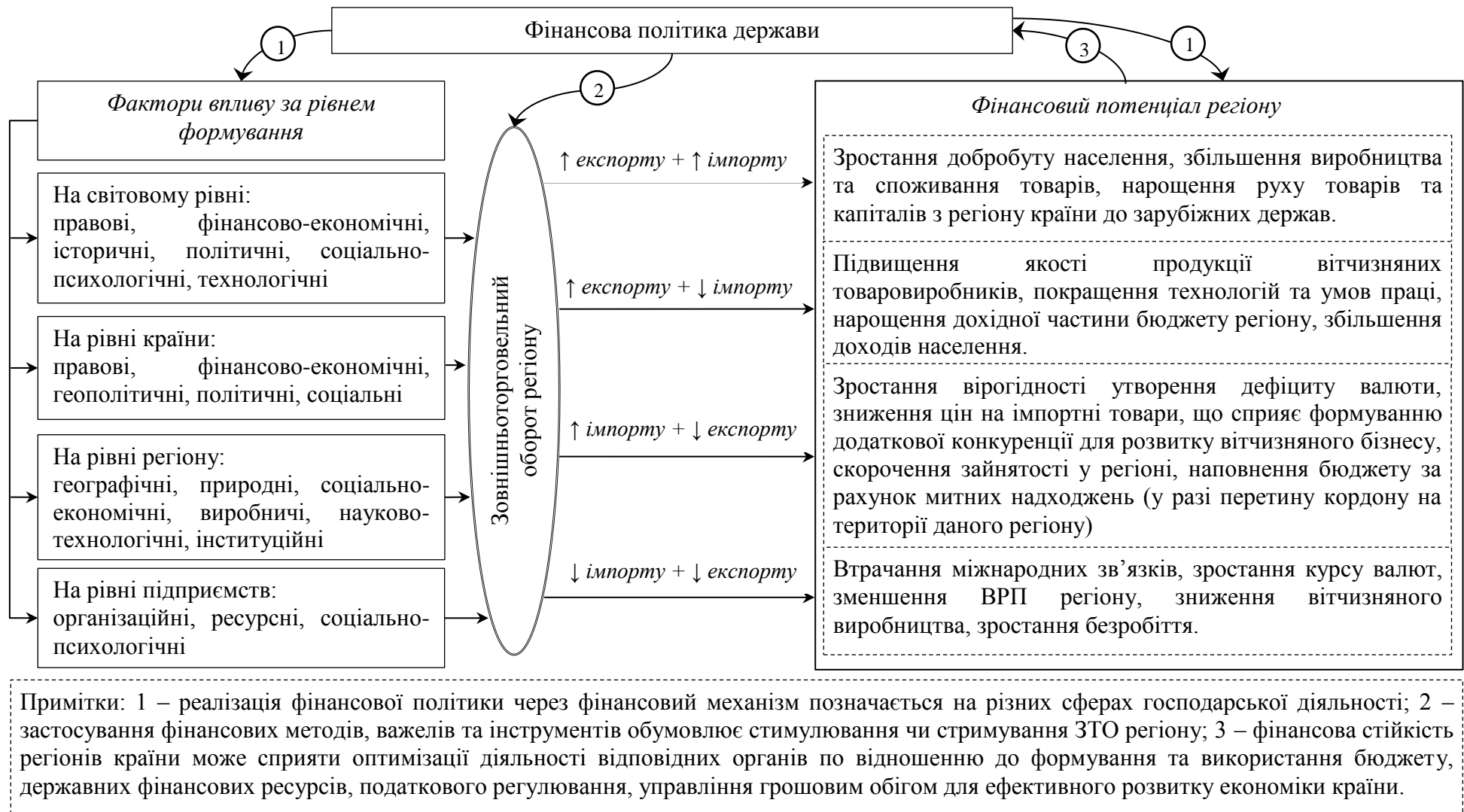

Рисунок 1.8 – Зв'язок ФП держави з процесом формування ЗТО та фінансовим потенціалом регіонів країни (складено автором)

На рисунку 1.8 відображено також і зворотній зв'язок, який передбачає, що результат проведення зовнішньоторговельних операцій у регіоні та його наслідки мають бути підґрунтям для прийняття важливих рішень у межах ФП держави. Оскільки, зазначена взаємодія безпосередньо пов'язана з прийняттям та реалізацією ФП держави, вважаємо за доцільне приділити увагу її основним цілям та дослідити на скільки ефективно вони виконуються.

Таким чином, проведене дослідження дає змогу зробити наступні висновки. Поняття ЗТО регіону не має чіткого визначення у науковій літературі та розглядається економістами і вченими як статистичний показник. З огляду на це було встановлено, що категорія ЗТО регіону складається з декількох окремих визначень, до яких відноситься «оборот», «зовнішня торгівля» та «регіон». Причому жодне з них не має однозначного трактування, що ускладнює можливість достовірного встановлення їх істинної сутності. Дослідивши праці вітчизняних та зарубіжних науковців було сформовано ряд визначень, які стосуються складових терміну ЗТО регіону та проаналізовано їх характеристику. Це дало можливість виділити ключові елементи кожного з понять та охарактеризувати їх значення з економічної точки зору. З огляду на те, що зовнішня торгівля орієнтована на експортно-імпортні операції, було досліджено вказані поняття. Спираючись на отримані результати було схематично відтворено етимологію поняття ЗТО регіону та запропоновано його авторське визначення, що на нашу думку максимально точно відтворює його сутність. Аргументовано роль ЗТО регіонів у реалізації ФП держави, а саме відображено їх зв'язок, що реалізується на фінансовому потенціалі регіонів країни.

1.3 Фінансовий механізм зовнішньоторговельного обороту як складова фінансової політики

Зміни в економіці країни супроводжуються поступовим залученням до міжнародних торговельних зв'язків, що тим самим сприяє посиленню ефективності ЗТО регіонів країни та держави в цілому. Водночас питання інтегрування вітчизняного народного господарства у світовий ринок залишаються, в яких Україні поки що не вистачає досвіду у відносинах на території світового простору. Тому на сьогоднішній день відбувається формування зовнішньоторговельного механізму поведінки держави з урахуванням процесу глобалізації та міжнародної економічної регіоналізації. Створення ефективного механізму можливе за умови з'ясування стану і тенденцій розвитку міжнародних відносин, формування геополітичної орієнтації України у світовій торгівлі. У зв'язку з викладеним особливого значення набуває поняття «фінансовий механізм».

Під фінансовим механізмом розуміють сукупність форм і методів утворення і використання централізованих і децентралізованих фондів коштів, необхідних для виконання завдань і функцій держави, її органів, органів місцевого самоврядування, необхідних для забезпечення потреб суб'єктів господарювання [210].

У своїх дослідженнях А. Б. Борисов, Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева дотримуються думки, що фінансовий механізм це складова частина господарського механізму, сукупність фінансових стимулів, важелів, інструментів, форм і способів регулювання економічних процесів і відносин [17, 161]. Проте, за визначенням колективу авторів: О. Г. Біла, І. Р. Чуй, В. С. Загорський, О. Д. Вовчак, І. Г. Благун, Т. Б. Шира, Б. А. Карпінський фінансовий механізм виступає сукупністю форм і методів, за допомогою яких відбувається формування та використання фондів

фінансових ресурсів для забезпечення різноманітних потреб державних структур, суб'єктів господарювання та населення [15, 78, 208].

І. С. Борисова пропонує власне трактування фінансового механізму, під яким розуміє найважливішу частину господарського механізму, що являє собою систему фінансових важелів, які забезпечують організацію, планування і стимулювання використання фінансових ресурсів [18].

Над трактуванням поняття «фінансовий механізм» працювали і науковці Г. І. Дедушек та О. Є. Багатир. У своїй роботі вони пропонують наступну характеристику поданої категорії, що розуміють як складову частину господарського механізму, яка представляє собою сукупність спеціально розроблених та законодавчо закріплених фінансових інструментів розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів, необхідних для досягнення збалансованості у фінансових відносинах та забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства [53].

На думку М. В. Гончаренко, фінансовий механізм проявляється у методичних, організаційних та правових положеннях та заходах, які визначають функціонування фінансів в економіці держави, їхнє практичне використання для досягнення певних цілей і завдань [45].

О. М. Ковалюк під фінансовим механізмом розглядає систему фінансових форм, методів, важелів та інструментів, які використовують у фінансовій діяльності держави і підприємства за відповідного нормативного, правового та інформаційного їхнього забезпечення, а також за відповідної ФП на мікро- і макрорівні [86].

С. Я. Єлецьких пропонує таке визначення: «фінансовий механізм визначається як спосіб впливу підсистеми, яка включає нормативно-правове, адміністративно-організаційне й інформаційне забезпечення, на фінансові відносини за допомогою важелів і методів, а через них на виробничо-господарські, фінансові й інвестиційні процеси для забезпечення стійкого розвитку підприємства» [65].

Таким чином, можемо визначити, що чітке трактування сутності «фінансовий механізм» у економічній літературі поки, що відсутнє. Проте, усі вище наведені твердження пропонують розуміти під досліджуваною категорією сукупність конкретних економічних елементів, що будуть сприяти досягненню певних цілей. До таких елементів науковці також відносяться неоднозначно та пропонують виокремлення різного набору елементів фінансового механізму. Основні підходи відображені у таблиці 1.8.

Таблиця 1.8 – Підходи вчених-економістів до виділення складових елементів фінансового механізму

№ з/п	Елементи фінансового механізму	Автор, джерело
1	фінансові методи, фінансові важелі, фінансові стимули, фінансові санкції, нормативно-правове забезпечення. Функціональні елементи: прогнозування, планування, оперативне управління, регулювання та контроль	І. С. Борисова [18]
2	фінансові методи, фінансові важелі, правове забезпечення, нормативне забезпечення, інформаційне забезпечення	В. В. Венгер, С. В. Ковальчук, І. В. Форкун, О. П. Близнюк, Л. І. Лачкова, В. І. Оспіщева [33, 87, 207]
3	фінансове планування, методи фінансового забезпечення (бюджетне фінансування, кредитне і самофінансування), фінансове регулювання, фінансові методи та важелі і нормативно-правове забезпечення	Г. І. Дедушек та О. Є. Багатир [53]
4	фінансове забезпечення, фінансове регулювання, фінансові важелі, стимули та санкції, фінансове планування, фінансове право	Б. А. Карпінський, О. В. Герасименко [77]
5	фінансові показники, нормативи, ліміти і резерви, фінансове планування, прогнозування, управління фінансами	Б. А. Карпінський, Т. Б. Шири [78]
6	фінансове забезпечення, фінансове регулювання, правове забезпечення, нормативне забезпечення, інформаційне забезпечення	О. І. Кремень, В. М. Кремень [101]
7	фінансові методи, фінансові норми і нормативи, фінансові ліміти і резерви, фінансові стимули, фінансові санкції, нормативно-правове забезпечення	О. Р. Романенко [165]
8	фінансове планування і прогнозування, управління фінансами, фінансовий контроль, фінансове забезпечення, фінансове регулювання, фінансові норми, нормативи, ліміти, резерви, стимули і санкції, фінансове законодавство	Л. П. Стеців, О. І. Копилюк [192]
9	фінансові методи, фінансові важелі, нормативно-правове забезпечення та інформаційне забезпечення	О. Я. Стойко, Д. І. Дема [193]
10	фінансове забезпечення, фінансове регулювання, методи розподілу, важелі фінансового впливу	П. Ю. Буряк, О. Б. Жихор [206]

Продовження таблиці 1.8

№ з/п	Елементи фінансового механізму	Автор, джерело
11	фінансові методи, фінансові важелі, стимули, санкції, нормативно-правове забезпечення	В. С. Загорський, О. Д. Вовчак, І. Г. Благун, І. Р. Чуй [208]
12	фінансові методи, фінансові важелі, фінансові інструменти, нормативно-правове забезпечення, організаційне забезпечення, інформаційне забезпечення	С. І. Юрій, В. М. Федосова [205]

Аналізуючи роботи даних авторів вважаємо, що запропоновані елементи мають деякі недоречності. А саме, фінансове планування та прогнозування має включатись до фінансових методів, які зазначені у переліку елементів. Це зумовлено тим, що по своїй суті планування розглядається як процес, який здійснюється певним суб'єктом для складання плану та на його основі пропонується прогноз, що дає змогу вирішити яким чином проводити подальші дії для досягнення поставлених цілей та завдань. Вказані процеси дійсно мають дуже важливе значення, проте повинні займати місце поруч з такими методами як: фінансування, інвестування, страхування та іншими. На наш погляд, ліміти, резерви, фінансові стимули та санкції не можуть бути відокремлені від фінансових важелів, оскільки останні застосовуються з метою стимулювання економічних процесів або використовуючи санкції намагаються їх стримати. Тому, стимули та санкції мають бути підпорядковані фінансовим важелям та розмежовуватись у процесі виконання завдань ФП як напрям дії державних органів за допомогою конкретно підібраних важелів, до яких включаються ліміти та резерви. Теж саме стосується і норм та нормативів, які на наш погляд мають відноситись до нормативно-правового забезпечення, бо має рівноправний вплив як і розроблені та затверджені інструкції, методичні вказівки та інші документи.

На наш погляд, найбільш доречним є розмежуванням усіх елементів на організаційну та функціональну підсистему. Таким чином, організаційна підсистема виокремить структурні елементи фінансового механізму, що

відіграють важливе значення у підготовці до його використання, а функціональна продемонструє ті елементи, що безпосередньо застосовуються державою для реалізації ФП.

Зосереджуючи свою увагу на ЗТО регіону вважаємо за доцільне розглянути фінансовий механізм його реалізації. Тому, за запропонованим вище способом розподілу елементів відобразимо власне бачення функціонування фінансового механізму, що враховує проведення експортно-імпоротної діяльності. Організаційна підсистема як для регіону, так і для країни буде включати однакові складові, а саме наступні елементи: загальні положення, інформаційну базу, інституційне забезпечення та правове регулювання.

Основною складовою організаційної підсистеми у будь-якій діяльності та для різних суб'єктів (держава, регіон, підприємство тощо) є визначення об'єкту, суб'єкту, основних цілей та принципів, що відображаються у загальних положеннях. Усі зазначені елементи складають сукупність основоположних чинників, визначення яких зумовить подальшу діяльність держави, регіону чи іншого суб'єкта господарювання. При формуванні організаційної підсистеми, також необхідною умовою є виокремлення інформаційної бази, дані якої забезпечать ефективне функціонування інституційного забезпечення. Остання складова регламентує сукупність інституцій, що будуть визначати необхідні організаційні, правові, економічні та інші умови для здійснення того чи іншого виду діяльності. Правове регулювання, в свою чергу, зобов'язує виконувати усіма суб'єктами господарської діяльності визначені чинним законодавством умови, обмеження та норми, здійснення яких необхідне для ефективного функціонування фінансової системи країни. Перелічені елементи охоплюють основні моменти, що формують базу для результативної діяльності будь-якого суб'єкта господарювання. Враховуючи особливості ЗТО було розроблено організаційну підсистему фінансового механізму та виокремлено її основні елементи (рис. 1.9.)

ОРГАНІЗАЦІЙНА ПІДСИСТЕМА ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОГО ОБОРОТУ

Рисунок 1.9 – Елементи організаційної підсистеми фінансового механізму ЗТО держави (розроблено автором)

Таким чином, враховуючи особливості ЗТО, було розроблено організаційну підсистему фінансового механізму. Вона включає 3 основні елементи. Першим елементом було виділено загальні положення, які чітко визначають об'єкт, ціль, суб'єктів та принципи ЗТО, що відповідають рівню регіону та країни в цілому, оскільки зорієнтовані на чинне законодавство. Невід'ємною складовою фінансового механізму ЗТО на наш погляд є інформаційна база, яка охоплює політичні, економічні, соціальні та гуманітарні сфери функціонування країни. Тобто, передбачено, що формування та реалізація ФП можливе лише за умови наявності достовірної та правдивої інформації щодо фінансового стану регіонів країни, розвитку галузей економіки, стану національних відносин, соціальної захищеності населення та іншого спектру даних.

Наступний елемент відповідає за інституційне забезпечення. Було наведено основні складові даного забезпечення. Розділяємо думку О. А. Єрмакова та Ю. Г. Козака, які вважають, що інституційне забезпечення має включати основні складові, до яких вони відносять [68]:

- суб'єктів, що наділені владною компетенцією у сфері обраної діяльності. Це мають бути центральні, регіональні та місцеві органи регулювання, в залежності від рівня вирішення питань, що виникають;

- законодавче забезпечення. Відповідно до рівня виникнення питань, на національному рівні – здійснюється з використання нормативно-правової бази, а на регіональному – за допомогою стратегічних програм і документів, різного роду транскордонні та міжрегіональні співробітництва, що мають відношення до обраного виду діяльності;

- безпосередні учасники. Такими учасниками для ЗТО є його суб'єкти, що наведені на рисунку 1.9;

- бізнес-інфраструктурне забезпечення регіону. Відображає розвиненість інфраструктури в регіоні. До такого забезпечення відносять агентства регіонального розвитку, освітні заклади, банки, страхові компанії, біржі, торги, ярмарки тощо;

– фінансово-економічне забезпечення регіону. Включає можливі джерела фінансування та підтримки розвитку регіону. До них належать податки, збори, субсидії, дотації та інше;

– ринок кваліфікованої робочої сили. Розглядає можливість забезпечення потреб регіону у кваліфікованих співробітниках.

Основу даного переліку інституційного забезпечення у сфері ЗТО здійснюють державні органи. На рисунку 1.10 відображено перелік інститутів законодавчої та виконавчої влади, а також органів спеціальної компетенції та міжнародні організації, що в Україні регулюють ЗТО.

Рисунок 1.10 – Інституційне забезпечення фінансового механізму ЗТО в Україні (складено автором на основі [21, 68, 71, 72, 84])

Зазначене інституційне забезпечення фінансового механізму ЗТО в Україні, що зображене на рисунку 1.10, відображає перелік інститутів, основні функції та завдання яких є загальновідомими та зрозумілими у функціонуванні. Проте, окремої уваги, на наш погляд, заслуговує виокремлення та розподіл функцій органів місцевого самоврядування та державних адміністрацій у сфері ЗТО, оскільки на регіональному рівні відбувається дублювання повноважень та функцій зазначених органів. Так органи сільських, селищних і міських рад уповноважені укладати і забезпечувати виконання у встановлений законодавством порядку договори з іноземними партнерами на придбання та реалізацію продукції, виконання робіт і надання послуг [68]. З урахуванням зазначеної функції місцеві державні адміністрації мають забезпечити виконання зобов'язань за міжнародними договорами України на відповідній території [68, 163].

Зазначені регіональні органи влади мають сприяти у зовнішньоекономічних зв'язках підприємств, установ та організацій, розташованих на відповідній території, незалежно від форм власності [68]. А також, сприяти у роботі митних органів і створювати умови для їх належного функціонування [68, 163]. Зазначені функції покладені відразу на різні органи місцевої влади, що спричиняє інституціональний конфлікт на регіональному рівні. Також, у зазначених органів переплітаються функції з приводу організації прикордонної та прибережної території, проте місцеві виконавчі органи наділені правом здійснювати контроль за вказаною діяльністю.

Усі зазначені інститути функціонують на основі нормативно-правового забезпечення. Для діяльності суб'єктів ЗТО є власне нормативно-правове забезпечення, що поділяється в залежності від рівня діяльності. Так, О. А. Єрмакова і Ю. Г. Козак розрізняють два рівні: державний та регіональний. У свою чергу до державного рівня відносять: національне законодавство, державні стратегії і програми економічного і соціального розвитку України, державні концепції і стратегії регіональної політики. На

регіональному рівні визнають: регіональні стратегії розвитку, угоди про міжрегіональне співробітництво, угоди регіонального розвитку, регіональні програми у сфері ЗЕД, стратегії та програми розвитку міст, районів, сіл [68].

Зазначені інститути здійснюють державне правове регулювання ЗТО країни, що було виділено у останню складову організаційної підсистеми фінансового механізму ЗТО. Здійснення правового регулювання передбачається із застосуванням методів, що мають свої дієві інструменти та можуть використовуватись з метою регулювання експортно-імпортних відносин регіону та країни в цілому.

Розглянувши організаційну підсистему фінансового механізму ЗТО перейдемо до функціональної, що відображає безпосередній взаємозв'язок фінансових відносин, їх розподіл та перерозподіл і вплив на соціально-економічний розвиток суспільства. Функціональна підсистема фінансового механізму ЗТО включає в себе наступні елементи:

- фінансові методи/форми. Вони виступають способом впливу фінансових відносин на господарський процес, з метою управління та контролю за створенням і використанням фондів фінансових ресурсів;
- фінансові інструменти. Використовуються як засіб виконання завдань ФП, що вказують на їх зміст;
- фінансові важелі. Проявляються у формі здійснення процесів розподілу та перерозподілу фондів фінансових ресурсів з використанням фінансових інструментів та може реалізуватись у формі стимулів чи санкцій.

Розглядаючи ресурсне забезпечення будь-якого суб'єкта ЗТО, основне місце буде займати саме фінансове, після якого розглядатиметься матеріальне, технічне, технологічне, трудове, інформаційне та інші види забезпечень. Це пов'язане з можливостями фінансового забезпечення швидко приймати форму іншого, оскільки даний вид ресурсів є швидко ліквідним. У додатку А відображено місце фінансового забезпечення ЗТО у економічному потенціалі країни. Враховуючи це, вважаємо за доцільне виділити фінансове забезпечення в окремий блок фінансового механізму ЗТО країни.

Беззаперечно на дане забезпечення може впливати велика кількість чинників, що в подальшому може призвести до економічних вигід чи втрат як суб'єкта ЗТО, так і країни в цілому. Основними факторами, що впливають на всіх суб'єктів ЗТО є державне регулювання, яке має можливість створювати правові та фінансові умови для їх діяльності. Тому, фінансове регулювання повинно включатись у формування фінансового механізму ЗТО держави.

Враховуючи вище вказане, вважаємо за доцільне розглядати перелічені елементи за допомогою 2 блоків до яких відносити: фінансове регулювання та фінансове забезпечення. Кожен із зазначених блоків має власні метод та інструменти, що на них безпосередньо впливають. До блоку фінансового регулювання вважаємо за доцільне віднести такі методи як: планування та прогнозування, управління, моніторинг та контроль. Зазначені методи мають сприяти стабілізації та ефективній діяльності суб'єктів ЗТО країни через використання фінансових інструментів, дієвість яких забезпечується фінансовими важелями.

Фінансове забезпечення проявляється у формах: самофінансування, кредитування та зовнішнього фінансування, які спрямовані на формування та використання фонду фінансових ресурсів суб'єктів ЗТО. Формування вказаного забезпечення здійснюється під впливом інструментів фінансового механізму, що мають змогу реалізуватись за рахунок фінансових важелів впливу. Фінансове забезпечення відрізняється від блоку фінансового регулювання, оскільки останній проводиться органами державної влади та на їх розсуд у відповідності до прийнятої ФП країни. У свою чергу фінансове забезпечення є результатом проведеного регулювання, бо по відношенню до використаних інструментів та застосованих важелів умови та можливості фінансування діяльності суб'єктів ЗТО можуть змінюватись. У залежності від виконання визначених завдань ФП фінансові важелі можуть відігравати роль стимулів або санкцій, що впливатимуть на діяльність суб'єктів ЗТО на різних рівнях. На рисунку 1.11 зображено елементи функціональної складової фінансового механізму ЗТО держави.

Рисунок 1.11 – Елементи функціональної підсистеми фінансового механізму ЗТО держави (розроблено автором)

З рисунку 1.11 бачимо, що усі фінансові методи, інструменти та важелі фінансового регулювання мають безпосередній вплив на фінансове забезпечення. При чому обрані державою важелі впливу, через конкретний інструмент впливають на форму фінансового забезпечення суб'єкта ЗТО, яка втілюється у формуванні та використанні фінансових ресурсів. Зображена підсистема свідчить про віддзеркалення фінансового регулювання у процесі фінансового забезпечення, оскільки у першому спочатку обирається потрібний метод і для його реалізації всі інші необхідні елементи функціональної підсистеми фінансового механізму ЗТО держави.

Що стосується блоку фінансового регулювання у функціональній підсистемі фінансового механізму ЗТО держави, вважаємо за доцільне розглянути розподіл на рівні управління, а саме національний та державний. На даних рівнях фінансові методи залишаються незмінними, проте фінансові інструменти будуть відрізнятись. Національний рівень фінансового регулювання має можливість використовувати такі інструменти як:

- прийняття нормативно-правових актів, що регулюють ЗТО та роботу валютного ринку;
- укладення міждержавних договорів з розвитку торговельних відносин;
- створення та сприяння механізму стягнення митних тарифів;
- застосування тарифної політики, в тому числі у рамках міждержавних інтеграційних об'єднань;
- створення валютних обмежень;
- проведення девальвації та ревальвації валют;
- застосування політики диверсифікації валютних резервів, дисконтної та дивізіонної політики;
- здійснення регулювання режиму валютного курсу;
- формування і регулювання процесів ліцензування, квотування, субсидування та інших [68].

На регіональному рівні управління здійснюється з використанням наступних інструментів фінансового регулювання як:

- прийняття нормативно-правових актів, що регулюють експортно-імпортні операції регіону;
- укладення договорів про міжрегіональне економічне співробітництво з адміністративно-територіальними одиницями інших країн;
- часткове, спільне з національним, управління політикою вільних економічних зон, що створені на території;
- узгодження розміру тарифних ставок по конкретним товарним позиціям, що мають значення для регіону;
- видача ліцензій для проведення експортно-імпортової діяльності конкретно визначених груп товарів [68].

Враховуючи особливості блоку фінансового регулювання, можемо зазначити, що використовуючи перелічені інструменти на будь-якому рівні управління є змога впливати на подальшу діяльність суб'єктів ЗТО, оскільки від прийняття конкретного рішення, щодо використання зазначених інструментів залежить напрям фінансового важеля. Що стосується блоку фінансового забезпечення, то від прийняття конкретних рішень та використання державою фінансових важелів залежить економічний стан суб'єктів ЗТО. Оскільки державні органи влади зацікавлені у розвитку ЗТО на різних рівнях управління, то важливим є використання саме стимулюючих важелів впливу. Стимулюючі заходи повинні сприяти розвитку підприємництва та розширенню діяльності суб'єктів ЗТО, оновленню технологічної та технічної бази вітчизняних виробників, зниженню рівня безробіття, наповненню бюджетів всіх рівнів, зростанню валютних надходжень до країни, підвищенню конкурентоспроможності країни на міжнародних ринках, тощо. Враховуючи це, необхідно розглянути можливі стимули, що будуть сприяти розвитку ЗТО в країні. У таблиці 1.9 відображені думки науковців, щодо можливих заходів стимулювання ЗТО для різних суб'єктів.

Таблиця 1.9 – Підходи науковців, щодо фінансових заходів стимулювання ЗТО на різних рівнях управління

Автор / джерело	Фінансові інструменти	Фінансові стимули
На рівні підприємства		
К. Ю. Кватернюк [79]	Податки та обов'язкові збори, фондів та валютні митно-тарифні, кредитні та інструменти боргу, ціноутворення, норми амортизації	Заохочувальні фонди, податкові пільги, бюджетне фінансування пріоритетних сфер економіки
Т. Б. Топольницька [199]	Фінансування імпорту, фінансування експорту та фінансування під гарантії експортно-кредитних агентств	Забезпечення фінансування (кредитування) українськими банками потреб фірм споживачів імпорту та експортерів Функціонування державних кредитних інститутів, створених для захисту (страхування) експортерів та їх ризиків
На рівні регіону		
О. А. Єрмакова, Ю. Г. Козак [68]	Фінансові, фіскальні, адміністративні	Субсидії, цільові позики, кредити під низькі відсотки, прискорена амортизація основних виробничих фондів, звільнення від орендної плати на певний період. Скасування, відстрочка сплати і зниження ставок податків, мит, тарифів. Спрощення реєстрації фірм, митних формальностей, підтримка при будівництві виробничих потужностей, консультації тощо
На рівні держави		
О. О. Коліжук [93]	Субсидування, кредитування, страхування, податкові пільги, фінансові пільги, інші методи	Зниження курсу валют. Експортні кредити. Державне страхування експортно-імпоротної діяльності. Розширення ринку страхування. Часткове звільнення від оподаткування. Пільгові умови амортизації. Повернення митних платежів, сплачених при імпорті сировини для експортного виробника. Створення безмитних територій, тощо
П. О. Мойсейченко [121]	Фінансово-кредитні, інформаційні, бюджетні, інструменти підтримки взаємовигідного економічного співробітництва	Підвищення ефективності управління державним сектором економіки. Розвиток інвестиційного середовища та сприяння залученню інвестицій в економіку держави. Посилення ролі стратегічних та програмних підходів у виробленні політики економічного розвитку. Створення умов для підвищення конкурентоспроможності економіки України

Таким чином, можемо зробити висновок про достатньо велику кількість можливих стимулів на кожному рівні управління країною, що забезпечать розвиток та ефективне функціонування суб'єктів ЗТО.

Запропонований фінансовий механізм ЗТО держави забезпечує реалізацію ФП країни, оскільки він є універсальним та може функціонувати на всіх рівнях управління. Проте, у процесі даного дослідження було уточнено роль ЗТО регіону у формуванні ФП та розглянуто його вплив на різних етапах реалізації та розробки ФП держави (рис. 1.12).

№ Етапу	Роль ЗТО регіону	Напрямок роботи
1. Розробка науково-обґрунтованої концепції ФП держави	ЗТО регіонів країни як база для планування. Управління ЗТО – його оптимізація – як стратегічна ціль ФП	Вибір стратегічної цілі та аналіз перспектив
2. Вивчення основних напрямів, підходів, механізмів та засобів реалізації	Завдання ФП – управління ЗТО регіону. Збільшення екстенсивно та інтенсивно. Підтримка досягнутого рівня ЗТО регіонів країни	Вільна торгівля або протекціонізм
3. Здійснення практичних заходів у різних складових ФП	Оцінка ЗТО як складової фінансового потенціалу. Нарощення фінансового потенціалу, шляхом залучення додаткових фінансових ресурсів, з метою управління політикою державного боргу	Монетарна, бюджетна, податкова, боргова та зовнішньоторговельна політика
4. Коригування механізмів реалізації ФП	ЗТО як база для порівняння. Складові ЗТО, як база для уточнення окремих результатів.	Оцінка отриманих результатів, їх порівняння з нормативами та внесення змін

Рисунок 1.12 – Роль ЗТО регіону при формуванні ФП держави на різних етапах її розробки та реалізації (складено автором на основі [20, 94, 213])

На початковому етапі формування ФП використовується інформаційна база, щодо обсягів ЗТО, напрямків здійснення торгівельних потоків та їх структури. Також характеризують можливі умови, щодо їх збільшення на перспективу.

Наступний етап передбачає визначення типу ФП, яка проявляється у вигляді протекціонізму чи політики вільної торгівлі. Розглядаючи зазначені політики крізь призму ЗТО, державні органи повинні визначитись з конкретними діями по управлінню міжнародною торгівлею. Або сприяти нарощенню обсягів ЗТО, або утримувати на досягнутому рівні. Від визначеної політики будуть залежати які інструменти та методи буде використовувати держави, тобто чи будуть застосовуватись торговельні бар'єри та при яких умовах.

Третій етап передбачає реалізацію практичних заходів конкретних складових ФП. Усі зазначені складові мають прямий чи опосередкований вплив на ЗТО регіонів країни. Тому вони реалізують визначений на попередньому етапі вектор дій у своїй сфері, яка забезпечить виконання поставлених цілей та завдань ФП держави, у тому числі і у сфері ЗТО регіонів.

Заключний етап базується на підході, щодо порівняння та коригування даних про обсяги ЗТО регіонів. Використовуючи дані показники з'являється можливість визначення ефективності проведення обраної ФП у розрізі конкретної сфери діяльності, що досягається через аналіз здійснених процесів фінансового механізму та результатів діяльності суб'єктів ЗТО регіонів країни.

Враховуючи вищевказане можемо дійти до висновку, що інформація про обсяги та структуру ЗТО регіонів країни і їх управління обумовлюють та відіграють важливу роль у ФП держави на всіх етапах її реалізації. Тому, особливості формування ЗТО регіонів країни та визначення їх впливу на фінансовий потенціал території набуває все більшого значення і має враховуватись для розвитку ФП країни.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене можемо дійти до наступного висновку, що реалізація ФП здійснюється через фінансовий механізм. Під фінансовим механізмом, в основному, розуміють складну взаємопов'язану систему впливу на суб'єктів господарської діяльності. Дослідивши погляди науковців, щодо складових фінансового механізму було сформоване власне бачення з урахуванням особливостей ЗТО держави. Запропоновано розглядати окремо організаційну та функціональну підсистему фінансового механізму ЗТО держави, кожна з яких має власні складові. Так до складу організаційної підсистеми відносяться наступні елементи: загальні положення, інформаційна база, інституційне забезпечення та правове регулювання. До елементів функціональної підсистеми, на наш погляд, відносяться фінансові методи / форми, фінансові інструменти та важелі, які втілюються у 2 блоки: фінансове регулювання та фінансове забезпечення. Причому, функціонування блоку фінансового регулювання відрізняється від іншого блоку, оскільки визначені методи, інструменти та важелі впливу фінансового регулювання здійснюють вплив на блок фінансового забезпечення у зворотному порядку, починаючи від фінансових важелів до форм фінансового забезпечення суб'єктів ЗТО держави. Враховуючи вказану особливість, було розглянуто можливі стимули та інструменти функціонування суб'єктів ЗТО на різних рівнях управління. У результаті проведеного дослідження було виокремлено роль ЗТО регіонів у формуванні та реалізації ФП держави на різних етапах її проведення.

Висновки до розділу 1

У першому розділі дисертації «Теоретичні основи фінансової політики з урахуванням особливостей формування зовнішньоторговельного обороту

регіонів країни» узагальнено економічну сутність, види та класифікацію ФП держави, досліджено необхідність та роль ЗТО регіону у реалізації ФП, розглянуто фінансовий механізм ЗТО як складову ФП.

Проведене дослідження дає змогу зробити наступні висновки:

1. Досліджуване поняття «фінансова політика» науковцями трактується неоднозначно. Узагальнивши усі підходи було виокремлено 3 погляди, які є основою у сутності даного поняття та до яких схиляються науковці. Перший погляд науковців ґрунтується на цілеспрямованому управлінні державних органів фінансами країни. Наступний на сукупності фінансових методів, інструментів і важелів, що можуть бути використані правлінням держави у вирішенні необхідних завдань. У основі останнього погляду лежить управління та регулювання фінансовими ресурсами та відносинами в державі. Усі досліджені погляди унеможливають заперечення будь-якого з них, проте є неоднозначними та потребують доопрацювання. Дослідивши роботи сучасних науковців було запропоноване авторське розуміння поняття ФП під яким розуміється комплексна система заходів, щодо виконання органів державної влади своїх обов'язків та функцій, які зосереджені на ефективному формуванні, розподілі та використанні фінансових ресурсів з метою досягнення поставлених цілей. Визначивши сутність досліджуваної категорії було сформовано мету, об'єкт, суб'єкти, принципи та основні складові формування і реалізації ФП. Подальші дослідження зумовили виокремлення класифікації, типів та видів ФП. Для ефективного їх застосування та досягнення поставлених задач окремо винесені основні умови, виконання яких сприятиме вирішенню необхідних проблем країни.

2. ЗТО регіону слід визначати з урахуванням особливостей окремо взятих складових зазначеного поняття, оскільки у науковій літературі відсутнє чітке визначення ЗТО регіону. З огляду на це було досліджено поняття: оборот, зовнішня торгівля та регіон, що є базовими при формуванні досліджуваної категорії. У роботі запропоновано розглядати категорію ЗТО з

економічної та статистичної точки зору, тобто як економічну категорію чи статистичний показник, що залежить від конкретного дослідження чи контексту в якому ЗТО вживається. Виходячи з цього під ЗТО регіону пропонуємо розуміти сукупну вартість експортно-імпортних операцій, що здійснюють суб'єкти ЗЕД на географічно та адміністративно виділеній території. Визначено взаємозв'язок ФП держави з ЗТО регіону та відображено його вплив на фінансовий потенціал регіонального рівня.

3. Реалізація обраної ФП держави здійснюється за допомогою фінансового механізму, тому було досліджено сутність даного поняття та його основні складові. Розглянувши погляди науковців, було з'ясовано відсутність єдиного підходу до характеристики даного поняття та його складових елементів. Враховуючи особливості ЗТО було запропоновано виділити 2 підсистеми фінансового механізму: організаційну та функціональну, кожна з яких має власний набір елементів. Так до організаційної підсистеми фінансового механізму ЗТО держави відносяться такі елементи як: загальні положення, інституційне забезпечення та правове регулювання. Зазначені елементи даної підсистеми відповідають за ефективну організацію діяльності суб'єктів ЗТО на всіх рівнях управління. Функціональна підсистема фінансового механізму ЗТО включає елементи: фінансові методи / форми, фінансові інструменти та фінансові важелі. Окрім зазначених елементів функціональна підсистема має 2 блоки у яких реалізуються перелічені складові, а саме це блок фінансового регулювання та фінансового забезпечення. Такий розподіл здійснено з огляду на основні напрями управління ФП, оскільки викладені елементи, що використовуються у фінансовому регулюванні мають безпосередній вплив на фінансове забезпечення будь-якого суб'єкта ЗТО.

4. З'ясовано, що ЗТО регіону відіграє важливу роль у формуванні та реалізації ФП держави. Оскільки на кожному етапі розробки чи проведення конкретних дій визначених ФП мають враховуватись інтереси держави у сфері ЗТО, відповідно до яких визначається вектор дій та використання

політики вільної торгівлі чи протекціонізму згідно якої обираються практичні заходи та інструменти по досягненню обраної мети.

Основні положення першого розділу дисертаційної роботи опубліковано автором у роботах [165, 174, 180, 183, 184, 213, 214, 216, 217, 227, 228, 229].

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СТАНУ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІД ВПЛИВОМ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОГО ОБОРОТУ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

2.1 Аналіз соціально-економічного стану регіону в контексті реалізації фінансової політики

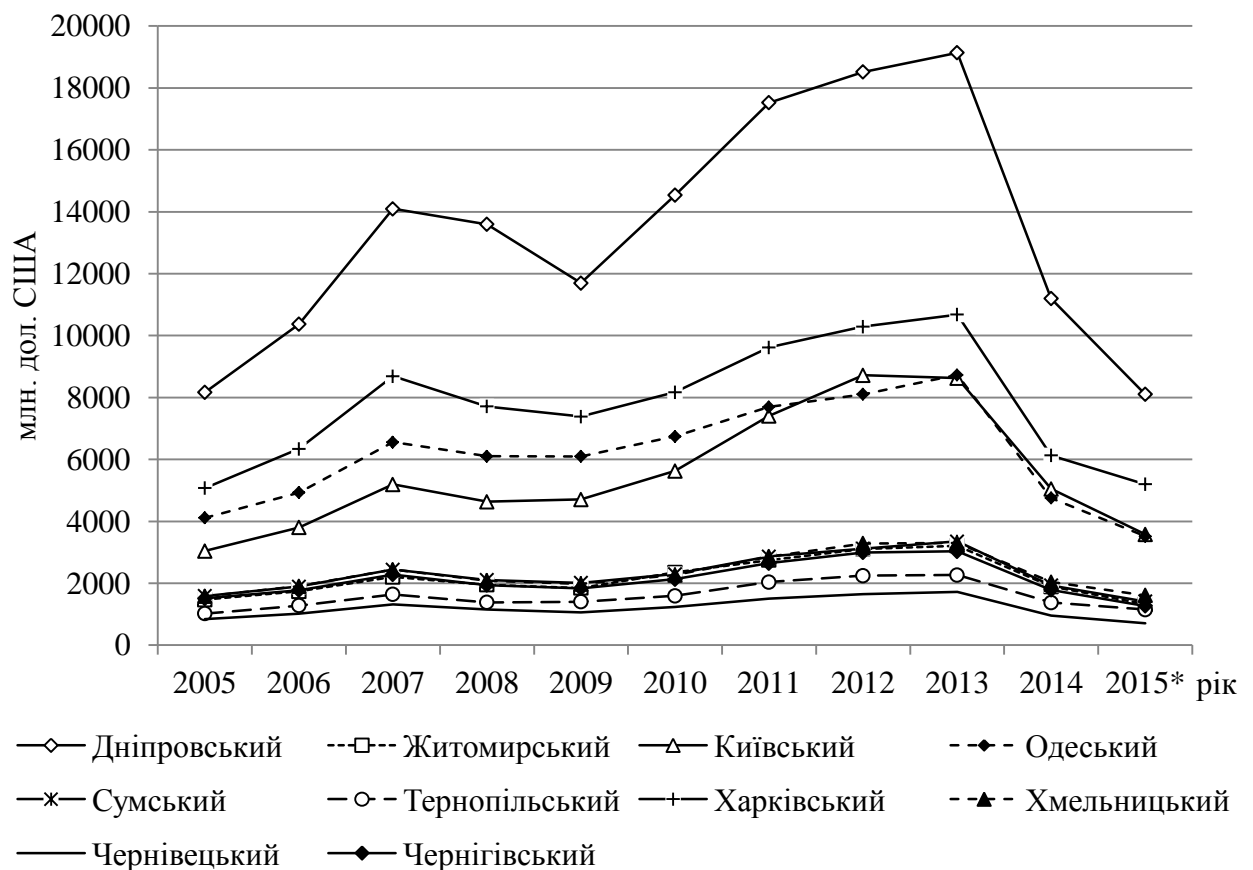
Державна ФП в умовах ринку націлена на розвиток економічного простору країни та регіонів, кожен з яких має можливість розробити систему стратегічного управління регіональним розвитком, що значно підвищить його конкурентоздатність, як на рівні регіону, так і країни в цілому. Від можливості центральних та місцевих органів влади та розвиненої структури інститутів значною мірою залежить фінансовий стан регіону та країни в цілому. Проте основу фінансово-економічного стану країни складає регіональний розвиток, тому з огляду на це регіон приймаємо за базову складову, що буде розглядатись у написанні роботи.

Реалізація ФП на регіональному рівні здійснюється через фінансовий механізм, використання елементів якого впливають на функціонування фінансової системи і як наслідок на фінансовий стан регіону. Тому варто наголосити на важливості оцінки ефективності застосування фінансового механізму при організації та регулюванні фінансових відносин регіону та його економічного життя. З урахуванням важливості фінансових відносин регіону, що циркулюють у сфері фінансової діяльності держави, суб'єктів господарювання та населення, необхідно забезпечити ефективне регулювання фінансових потоків, вплив якого може сприяти сталому розвитку економічного зростання регіону. Проте, у випадку недоотримання необхідного фінансового забезпечення окремих галузей економіки існує ймовірність до неефективного її функціонування чи самоліквідації. З огляду на вище сказане, реалізація ФП через фінансовий механізм регулювання

фінансовими процесами втілюється у вивченні основних тенденцій фінансового стану у регіоні.

Для подальшого дослідження розглянемо соціально-економічний стан регіонів країни на прикладі 10 регіонів. До них будуть віднесені регіони України, які характеризуються високим та низьким рівнем соціально-економічного розвитку, а саме це: Дніпровський, Житомирський, Київський, Одеський, Сумський, Тернопільський, Харківський, Хмельницький, Чернівецький і Чернігівський регіони.

Валовий регіональний продукт (ВРП) є узагальнюючим показником, який характеризує рівень розвитку економіки регіону [113]. Тому проведемо аналіз даного показника для досліджуваних регіонів на період 2005-2015 рр. (рис. 2.1)

* – попередні дані

Рисунок 2.1 – Динаміка ВРП досліджуваних регіонів України, (складено автором на основі [27])

На основі даних, наведених на рисунку 2.1 можемо стверджувати що у структурі Валового внутрішнього продукту (ВВП) України в середньому протягом 2005-2015 рр. найбільшу питому вагу займають такі регіони як: Дніпровський (10,25 %), Київський (4,17 %), Одеський (4,71 %) та Харківський (6,00 %). А найменшу частку у середньому за 2005-2015 рр. становлять Тернопільський (1,22 %) та Чернівецький (0,92 %) регіони. У свою чергу Житомирський, Сумський, Хмельницький та Чернігівський регіони у структурі ВВП України займають 1,67 %, 1,75 %, 1,79 % та 1,63 % відповідно.

Протягом аналізованого періоду розмір ВРП досліджуваних регіонів проявляє загальну тенденцію, а саме зростання у 2005-2007 рр. та спад у 2008-2009 рр., який пояснюється впливом на економіку України світової фінансової кризи 2008-2009 рр.. Починаючи з 2010 р. показники ВРП регіонів поступово зростають до 2013р., після якого відбувається різке падіння до 2015 р. Швидке зниження розміру ВРП для досліджуваних регіонів було спричинено низкою політичних та економічних чинників, що зумовили появу фінансової кризи в Україні 2014-2015рр.

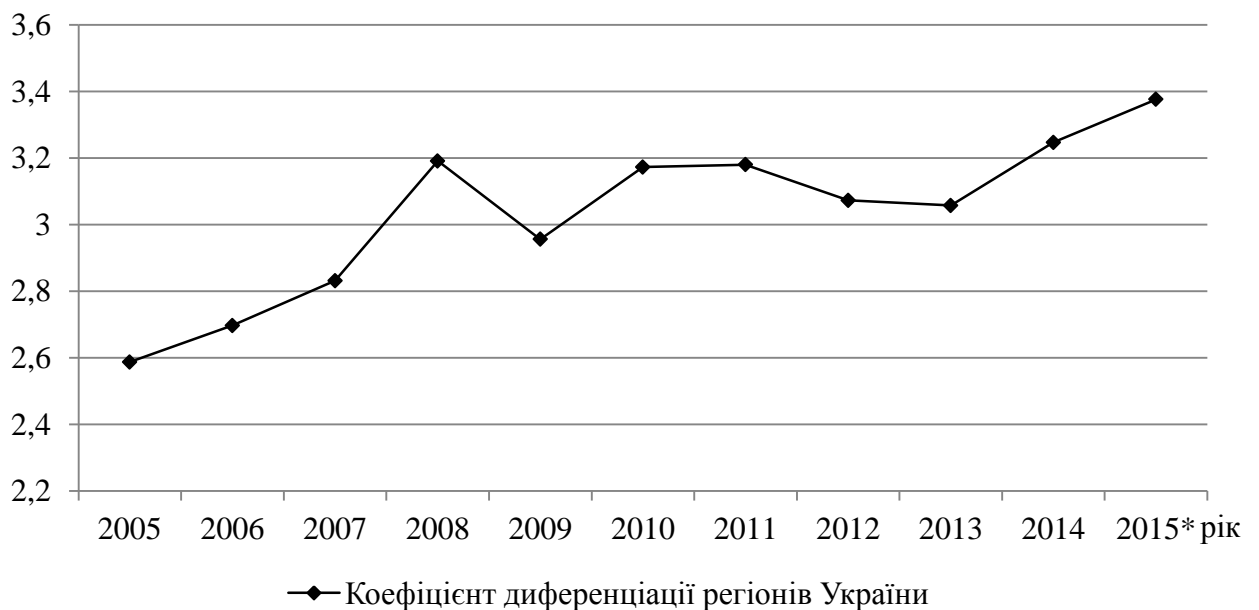
Обсяг ВРП для усіх визначених регіонів у середньому за 2014 р. зменшився на 41,8 %, а у 2015 р. – на 24,6%. Така тенденція свідчить про поступову стабілізацію економіки регіонів, проте досить повільну. При чому у порівнянні даних 2015 р. до 2005 р. можемо побачити, що лише й декількох регіонах зафіксовано нарощення ВРП, а саме у таких регіонах як: Київський (на 17,6 %), Тернопільський (на 12,9 %), Харківський (на 2,4%) та Хмельницький (на 2,2 %). У Дніпровському, Житомирському, Одеському, Сумському, Чернівецькому і Чернігівському регіонах, порівняно з даними 2005 року відбулось зменшення ВРП на 0,7 %, 9,8 %, 14,4 %, 11,1 %, 15,6 % та 16,0 % відповідно. Такі зміни є гальмуючим чинником у розвитку регіонів.

На основі отриманих даних проведемо оцінку диференціації економічного простору регіонів України, що здійснюється на основі коефіцієнта диференціації [154]:

$$k = \frac{BPI_{max}}{BPI_{min}} \quad (2.1)$$

де BPI_{max} – максимальне значення ВРП у розрахунку на 1 особу серед визначених регіонів України;
 BPI_{min} – мінімальне значення ВРП у розрахунку на 1 особу серед визначених регіонів України;

Визначення даного коефіцієнта показує співвідношення між максимальним та мінімальним значеннями ВРП у розрахунку на 1 особу між регіонами України. На рисунку 2.2 відображено розраховані значення даного показника для регіонів України.

* – попередні дані

Рисунок 2.2 – Динаміка коефіцієнта диференціації регіонів України за 2005-2015 рр. (складено автором на основі [27])

Дані рисунку 2.2 свідчать про те, що останні роки характеризуються значними змінами в регіональному розподілі ВРП і відповідно розвитку регіонів країни. За 2005-2015 рр. різниця між максимальним та мінімальним

значенням ВРП на 1 особу зростає на 30,5 %. Протягом досліджуваного періоду розрив між показником розвитку регіонів зменшувався у 2009 р., що пояснюється зменшенням розміру ВРП для усіх регіонів, проте особливо різке зменшення відбулось у найбільше розвинутих, у зв'язку з фінансовою кризою. 2012-2013 рр. також характеризуються невеликим зменшенням коефіцієнта диференціації, якому сприяло покращення економічного стану в регіонах, що мають мінімальний розмір ВРП у зазначений період.

Однією з найвагомійших складових ВРП визначають промисловість. Тому доцільно розглянути обсяги промислової продукції для досліджуваних регіонів протягом 2015 р. (рис. 2.3).

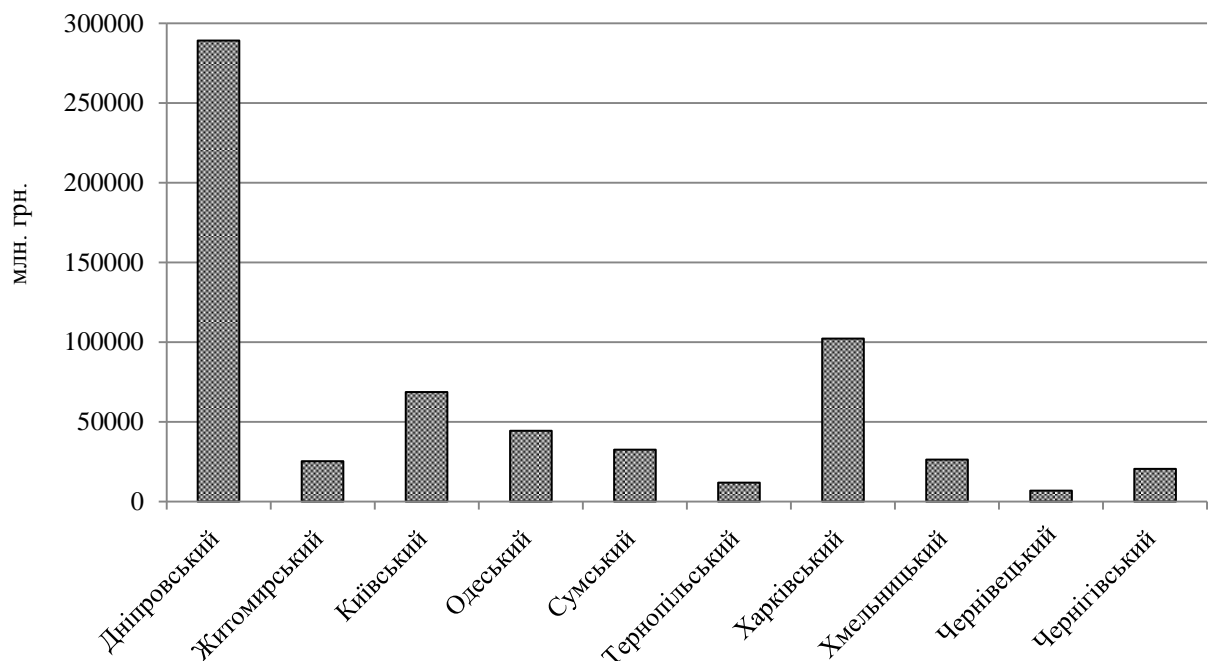

Рисунок 2.3 – Обсяги реалізованої промислової продукції досліджуваних регіонів у 2015 р. (складено автором на основі [6])

Дослідження обсягів реалізованої промислової продукції для 10 регіонів України у 2015 р. засвідчує, що ключову роль у питомій вазі даної галузі здійснює Дніпровський регіон, який займає 19,3 % загального обсягу. Найменшу частку в реалізації промислової продукції у 2015 р. займають Житомирський (1,7 %), Тернопільський (0,8 %), Хмельницький (1,8 %),

Чернівецький (0,5 %) та Чернігівський (1,4 %) регіони. Загалом досліджувані 10 регіонів країни становлять 41,9 % від загальних обсягів реалізації промислової продукції по Україні за 2015 р.

Невід'ємною складовою, що характеризує фінансовий стан регіону, є його бюджетний потенціал. Він характеризує властивість бюджету забезпечувати перспективний соціально-економічний розвиток регіону за допомогою наявних та невикористаних ресурсів, сприятливих можливостей та існуючих здатностей [194]. Оцінка бюджетного потенціалу регіону відіграє важливу роль у діяльності органів місцевого самоврядування, тому що вона спрямована не лише на визначення обсягу податкових надходжень до бюджету відповідного рівня, а й на розмір неподаткових надходжень, які формуються та спрямовані на фінансування видатків місцевого бюджету. Тому на рисунку 2.4 пропонуємо розглянути обсяги доходів місцевих бюджетів та розмір міжбюджетних трансфертів, що припадають на 1 гривню місцевих доходів у порівнянні 2005, 2010 та 2015 рр.

Аналізуючи дані, представлені на рисунку 2.4, можна зауважити, що найбільший обсяг дохідної частини у 2015 р. зафіксовано у Дніпровському, Київському, Одеському та Харківському регіонах. Найнижчі доходи у місцеві бюджети протягом 2015 р. надійшли до Тернопільського, Чернівецького та Чернігівського регіонів. Загалом така тенденція спостерігається і у 2005 р., і у 2010 р. Що стосується обсягу бюджетних трансфертів на 1 гривню місцевих доходів, то за аналізований період було встановлено, що Дніпровський, Київський, Одеський та Харківський регіони у продовж усього досліджуваного періоду мають надходження менші за 0,75 грн. у 2015 р. та менше 0,5 грн. у 2005 та 2010 рр. Це свідчить про можливість вказаних регіонів майже самостійно покривати власні видатки бюджету. Найбільша сума трансфертів на 1 грн. місцевих доходів припадає на такі регіони як: Тернопільський, Хмельницький та Чернівецький та становить 1,7 грн., 1,3 грн. та 1,1 грн. відповідно у 2005 р., проте дані значення дещо змінились і у 2015 р. становлять 1,5 грн., 1,3 грн. та 1,3 грн.

відповідно. Вказані регіони отримують з Державного бюджету України трансферти на суму, що перевищує їх власні доходи.

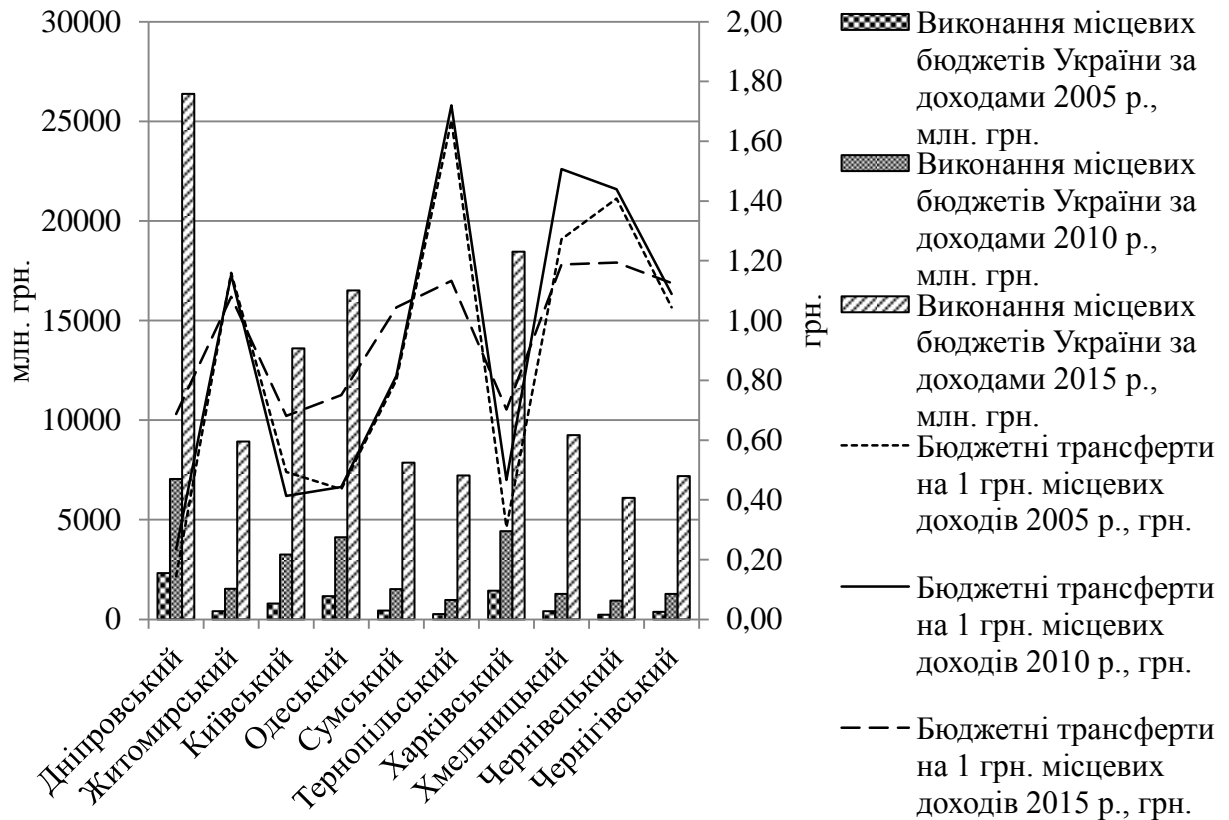

Рисунок 2.4 – Динаміка доходів бюджетів та бюджетних трансфертів на 1 гривню місцевих доходів за регіонами у 2005, 2010 та 2015 рр. (складено автором на основі [147])

Що стосується загальної тенденції у наданні бюджетних трансфертів на 1 грн. доходів місцевих бюджетів, то у 2015 р. їх розрив помітно скоротився у порівнянні з 2005 і 2010 рр., що свідчить про зменшення обсягів допомоги регіонам реципієнтам та відповідно зростання – донорам. Проте з 2015 р. в Україні розпочалась реалізація політики децентралізації влади, що передбачає можливість отримання на місця більше повноважень, надходжень до бюджету та самостійне забезпечення власних потреб регіону.

Одним з важливих напрямів для досягнення економічно розвинутого регіону може вважатись ефективне фінансування капітальних інвестицій, що

дозволять поліпшити інфраструктуру регіону, удосконалити виробничі та технологічні процеси, забезпечити населення житлом, а працівників необхідним обладнанням та ресурсами. Оскільки розумне вкладення грошових ресурсів у матеріальні та нематеріальні активи регіону збільшує його можливості та сприяє підвищенню його конкурентоспроможності, то варто розглядати капітальні інвестиції регіону як складову його фінансового стану. Тому проаналізуємо обсяги капітальних інвестицій у досліджуваних регіонах за період 2005 – 2015 років (рис. 2.5.)

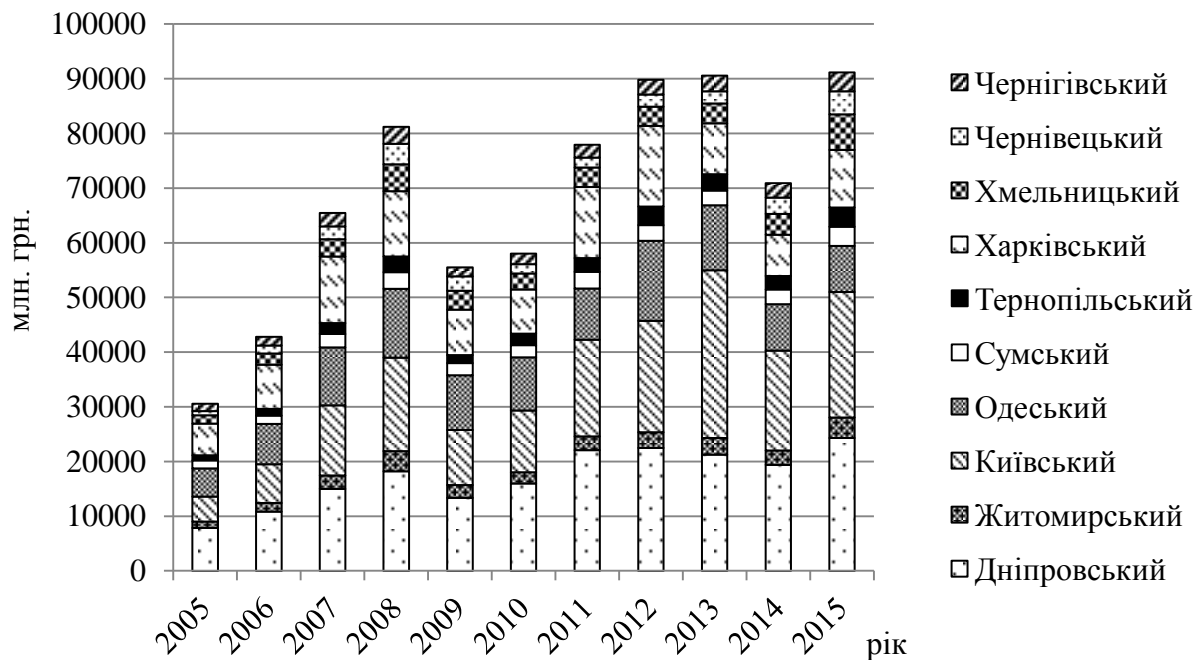

Рисунок 2.5 – Обсяги капітальних інвестицій досліджуваних регіонів з 2005-2015 рр. (складено автором на основі [6])

На основі даних рисунку 2.5 можемо констатувати, що найбільше капіталовкладень здійснюється в Дніпровському та Київському регіонах, у порівнянні даних 2015 р. до 2005 р. сума їх капіталовкладень зросла у 3,1 та 5,0 разів відповідно. Також значну суму вкладень зафіксовано у Одеському та Харківському регіонах, за досліджуваний період їх суми зросли у 1,6 та 1,8 рази відповідно. Найменші обсяги капітальних інвестицій за 2005-2015 рр.

зафіксовані у Сумському, Тернопільському та Чернігівському регіонах. Порівнюючи їх обсяги капітальних інвестицій за 2015 р. з 2005 р. бачимо, що вони збільшились у 2,4, 3,9 та 2,6 рази відповідно. Зростання яких для регіону має позитивний ефект, а саме впливає на його інвестиційну привабливість, оскільки свідчить про оновлення чи розширення підприємництва у середньостроковій чи довгостроковій перспективі.

Основним джерелом доходу місцевого бюджету є податок з доходу фізичних осіб, що забезпечується ефективною діяльністю підприємств. Тому, вважаємо за доцільне провести аналіз одного з показників, що характеризує діяльність підприємств у досліджуваних регіонах (рис. 2.6).

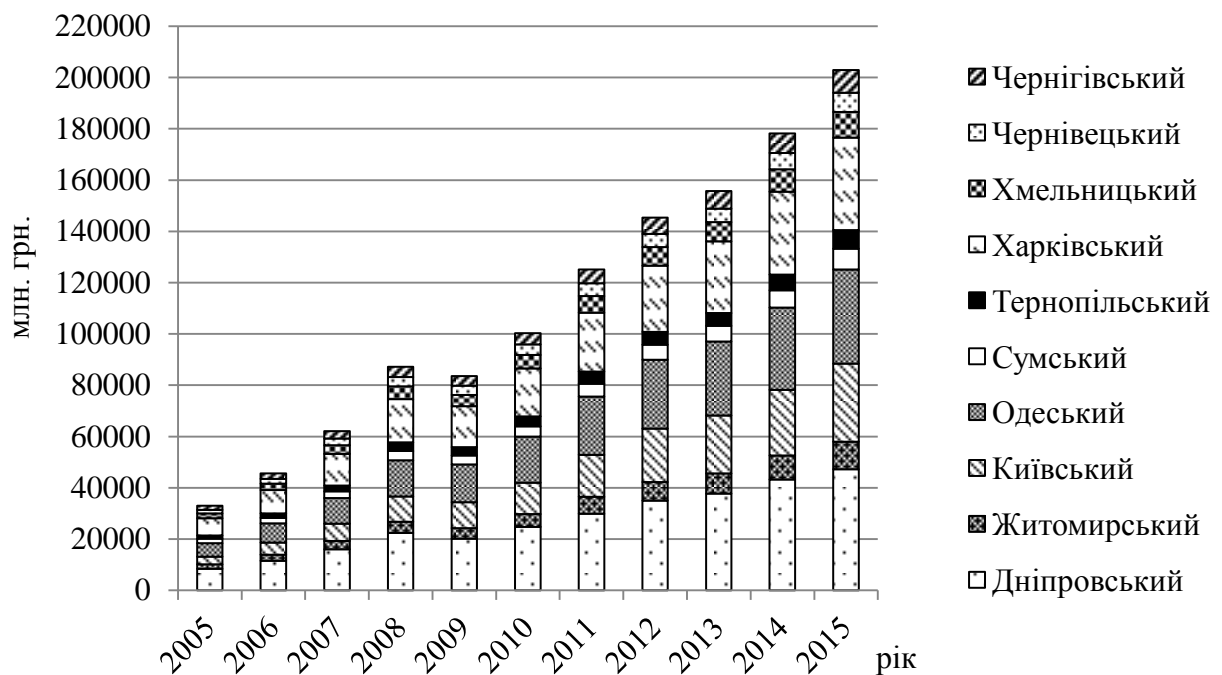

Рисунок 2.6 – Обсяги роздрібного товарообороту досліджуваних регіонів з 2005-2015 рр. (складено автором на основі [6])

Дані рисунку 2.6 свідчать про те, що найбільші обсяги роздрібного товарообороту спостерігаються у таких регіонах як: Дніпровський, Київський, Одеський та Харківський. Вони у 2015 р. становили 9,9 %, 6,4 %, 7,7 % та 7,6 % у загальному обсягу роздрібного товарообороту України.

Найменшу питому вагу по Україні у 2015 р. займають Сумський (1,7 %), Тернопільський (1,5 %), Чернівецький (1,6 %) та Чернігівський (1,8 %) регіони. Що стосується загальної динаміки, то можемо відмітити, що починаючи з 2005 р. загальний обсяг роздрібного товарообороту зростав, за виключенням 2009 р. у якому, під впливом фінансової кризи, відбувся незначний спад.

Основними споживачами, що формують попит на продукцію та послуги підприємств є населення, тому розглянемо обсяги наявного доходу у розрахунку на 1 особу (рис. 2.7).

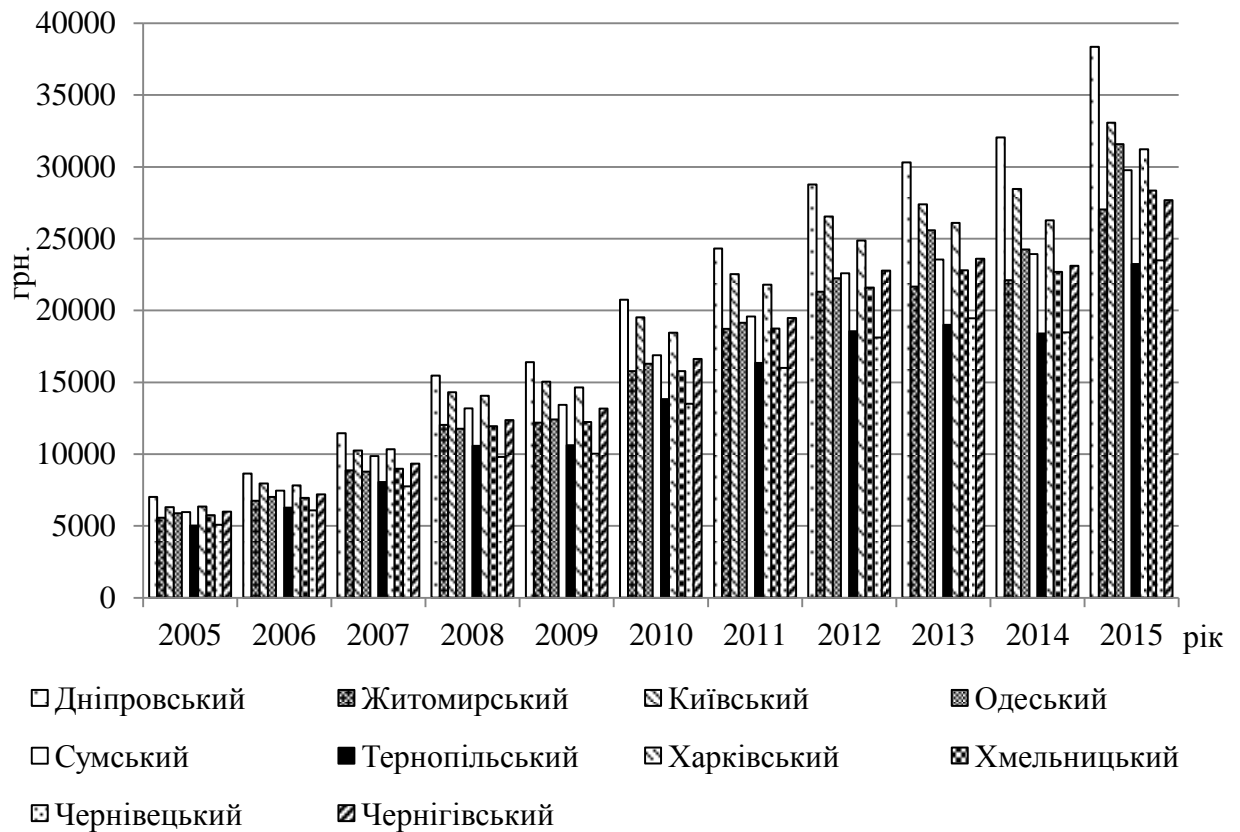

Рисунок 2.7 – Обсяги наявного доходу у розрахунку на 1 особу з 2005-2015 рр. (складено автором на основі [6])

Наведені дані рисунку 2.7 про обсяги доходу у розрахунку на 1 особу свідчать про їх поступове зростання в середньому на 17,9 % щороку. Лідером по обсягу наявного доходу у розрахунку на 1 особу за досліджуваний період

є Дніпровський регіон у якому даний показник ріс з 7015,9 грн. у 2005 р. до 38346,0 грн. у 2015 р., тобто у 5,5 рази. Наступними регіонами, що мають високий рівень наявного доходу у розрахунку на 1 особу є Київський, Одеський та Харківський, їх обсяг у порівнянні з 2005 р., зріс у 5,2, 5,4 та 4,9 рази відповідно. Найнижчим досліджуваний показник є у Тернопільському та Чернівецькому регіонах, проте за досліджуваний період їх значення збільшились у 4,9 та 5,0 разів.

Провівши аналіз основних статистичних показників досліджуваних регіонів варто приділити увагу рівню їх фінансового потенціалу, що дозволить оцінити стан їх соціально-економічного розвитку. Для реалізації поставленої мети необхідно з'ясувати сутність фінансового потенціалу регіону та виокремити основні елементи, що приймають участь у його формуванні. У таблиці Б.1 систематизовано погляди вітчизняних науковців щодо трактування змісту категорії «фінансовий потенціал» та їх структуру. Серед підходів науковців щодо визначення даного поняття та його структурних елементів існує різниця та однозначний погляд, який би підтримувала більшість, поки що відсутній. Проте в усіх категоріях є подібні характеристики до яких можемо віднести виокремлення ресурсної складової (під якими розуміють реальні та потенційні фінансові ресурси) та складової у вигляді можливостей регіону (втілюється у нарощенні ресурсної бази чи їх оптимізації). Тобто фінансовий потенціал регіону втілюється у його потенційних ресурсах та можливостях, що вони їх відкривають для соціально-економічного розвитку регіону.

Враховуючи відсутність однозначного визначення елементів, що впливають на формування фінансового потенціалу регіону, а відповідно і його оцінку, пропонуємо провести розрахунок інтегрального показника, який буде характеризувати рівень фінансового потенціалу регіону. Основною метою інтегрального показника визначають компактний опис деякої якості досліджуваного явища їх збереженням основних властивостей структури

досліджуваних об'єктів [48]. Даний розрахунок може бути здійснений за наступним алгоритмом [19]:

1. Формування сукупності показників, що можуть мати вплив на рівень фінансового потенціалу регіону;
2. Вибір найбільш релевантних показників з використанням методу головних компонентів та їх фільтрація;
3. Нормалізація системи показників до їх співставного значення;
4. Розрахунок інтегрального показника рівня фінансового потенціалу регіону.

У відповідності до запропонованого алгоритму розрахуємо рівень фінансового потенціалу для 10 досліджуваних регіонів. За вхідні дані будуть обрані усі показники, що проаналізовані у пункті 2.1 дисертаційної роботи. Вхідних показників, які характеризують соціально-економічний стан регіонів велика кількість, тому з вхідного масиву даних необхідно відібрати лише головні компоненти, що можуть найкраще описати їх фінансовий стан. Для визначення релевантних показників скористаємося методом головних компонент у програмному забезпеченні STATISTICA. Таким чином, з кожної групи показників, які характеризують фінансовий стан регіону та його суб'єктів господарювання було відсіяно більшу половину вхідних даних.

Далі є актуальним проведення фільтрації відібраних показників, яка буде сприяти виключенню дублювання однакового впливу вхідних даних на результативний індекс. Дана фільтрація здійснюється за допомогою кореляційної матриці.

Кореляційною залежністю вважається статистична залежність зміни однієї величини, що впливає на зміну середнього значення іншої. Кореляційний аналіз проводиться для великої сукупності даних, причому інформаційна база, що досліджується зазвичай має якісну та кількісну однорідність. Використовується кореляційний аналіз для оцінки тісноти зв'язку між змінними, за допомогою відповідних розрахунків. За умови

лінійної залежності ряду він розраховується через вибірковий коефіцієнт кореляції r_{xy} .

$$r_{xy} = \frac{\frac{1}{n} \sum_i (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sigma_x \sigma_y} = \frac{cov(x, y)}{\sigma_x \sigma_y} \quad (2.2)$$

Вибірковий коефіцієнт кореляції може приймати значення у діапазоні від -1 до +1. Тобто виникає наступна нерівність: $-1 \leq r_{xy} \leq 1$. Результат розрахованого коефіцієнта $|r_{xy}|$ свідчить про тісний зв'язок, якщо значення наближається до 1. Якщо значення додатне, то зв'язок прямий, а якщо від'ємне – зворотний [111].

Тісноту нелінійного зв'язку оцінюють за допомогою індексу кореляції R , що розраховується за формулою:

$$R = \sqrt{R^2} = \sqrt{1 - \frac{\sum_{i=1}^n (\hat{y}_i - y_i)^2}{\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2}} \quad (2.3)$$

Індекс кореляції може приймати значення у діапазоні $0 \leq r_{xy} \leq 1$. Чим більше розраховане значення, тим кращий зв'язок між змінними. При значенні коефіцієнта кореляції більше 0,7 такі показники вважаються мультиколінеарними, тобто пов'язані між собою лінійною залежністю та один із них має бути виключений, що відкоригує їх вплив.

Ідентифікувавши найбільш значимі для рівня фінансового потенціалу регіонів показники, можемо переходити до 3 етапу. Проведення нормування може здійснюватися різними методами, проте ми використаємо той, що дозволить звести усі значення у ряд чисел від 0 до 1. Для цього застосуємо наступну формулу:

$$\widehat{s}_{ij} = \frac{s_{ij}^s}{\max\{s_{ij}^s\}} \quad (2.4)$$

де $\widehat{s}_{ij}$ – нормалізований i -тий показник за j -тий період часу;
 s_{ij}^s – фактичне значення i -того показника за j -тий період часу.

Сформувавши нормалізовані значення можемо переходити до побудови інтегрального показника характеристики фінансового потенціалу регіону, що розраховується на основі методу рівномірної оптимальності за формулою 2.5.

$$ISFS_J^{DF} = \frac{\sum_{i=1}^n \widehat{s}_{ij}}{\max\{\sum_{i=1}^n \widehat{s}_{ij}\}} \quad (2.5)$$

де $ISFS_J^{DF}$ – інтегральний індекс рівня фінансового потенціалу регіону за j -тий період часу.

Оскільки, рівень фінансового потенціалу є новим показником, то виникають труднощі з перевіркою на адекватність. Для вирішення даної проблеми скористаємося методом порівняння отриманих результатів із загальною оцінкою соціально-економічного розвитку регіонів країни. Таким чином, отримані результати для кожного з регіонів буде порівняно з аналізованою інформацією даного пункту.

З урахуванням вище викладеної методики розрахунку інтегрального індексу рівня фінансового потенціалу регіону проведемо його розрахунок для досліджуваних регіонів країни. Алгоритм оцінки фінансового потенціалу на основі виведення інтегрального індексу, за описаною вище моделлю, зображено на рисунку 2.8.

Рисунок 2.8 – Алгоритм розрахунку інтегрального індексу рівня фінансового потенціалу регіонів країни (розраховано автором)

Використовуючи запропонований алгоритм розрахунку рівня фінансового потенціалу регіонів країни було отримано наступні результати (рисунок 2.9).

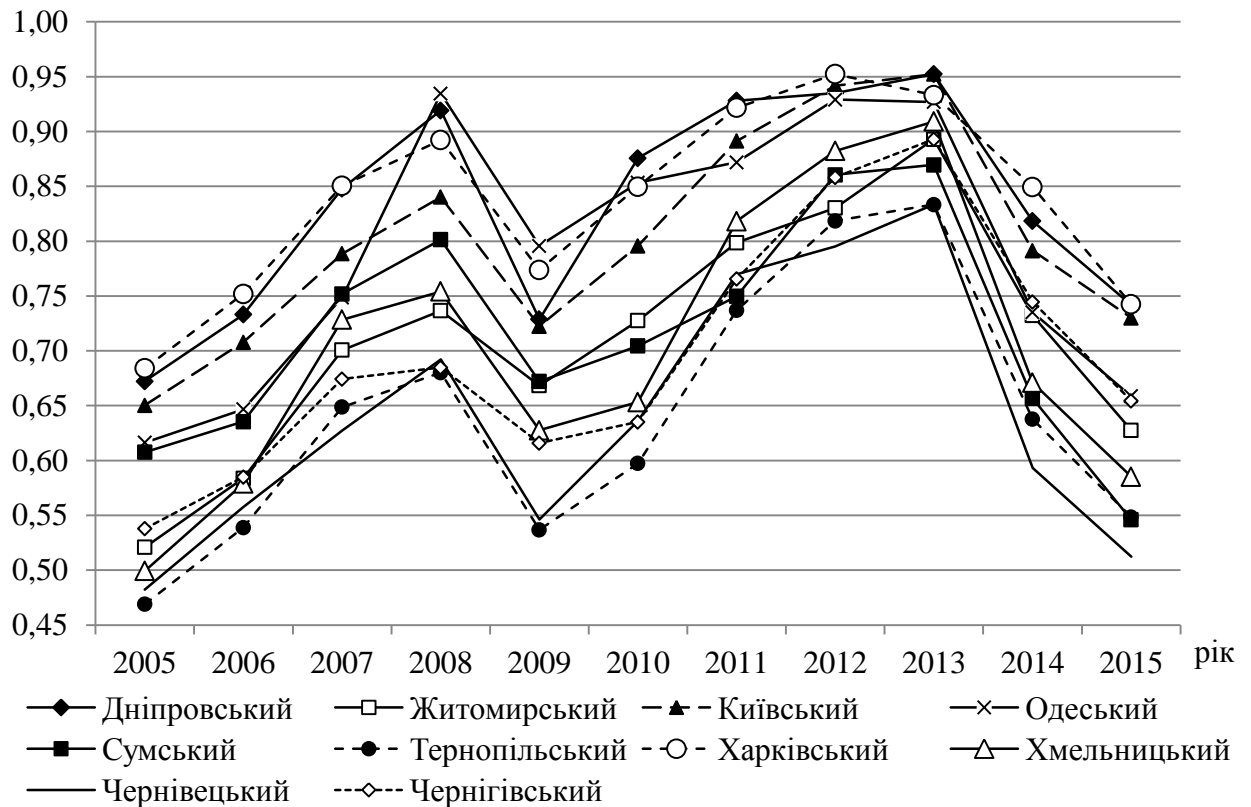

Рисунок 2.9 – Розрахунок інтегрального індексу рівня фінансового потенціалу для досліджуваних регіонів країни (розраховано автором)

Аналізуючи отримані дані з рисунку 2.9 бачимо, що рівень фінансового потенціалу для досліджуваних регіонів за останні 10 років динамічно змінювався. Найбільш кризовими виявився 2009 рік. Під впливом світової кризи 2008 – 2009 років знижуються соціально-економічні показники регіону. Період з 2013 по 2015 роки для України характеризується новими кризами, що світовій спільноті вдалось уникнути. Економісти пояснюють появу кризи з 3 сторін: по-перше, внаслідок циклічного економічного спаду серед країн, які входять до складу ЄС та СНД та з якими Україна пов'язана тісними економічними зв'язками, по-друге, внаслідок падіння попиту на український експорт через політику імпортозаміщення в цих країнах; по-третє, через запровадження заходів жорсткого економічного тиску, пов'язаних із відмовою України від інтеграції до Митного союзу разом із РФ, Білоруссю та Казахстаном [134]. Усі зазначені причини мали негативний вплив на економіку країни в цілому та на досліджувані регіони зокрема.

У середньому за 2005-2015 рр. до регіонів з достатнім рівнем фінансового потенціалу можна віднести Дніпровський, Київський, Одеський та Харківський. Прийнятний рівень фінансового потенціалу визначений у Житомирському, Сумському, Хмельницькому та Чернігівському регіонах, оскільки їх значення у середньому знаходились в межах від 0,71 до 0,75 за 2005-2015 рр. Тернопільський та Чернівецький регіони визначено як ті, що мають передкризовий рівень фінансового потенціалу. Проте, якщо брати до уваги лише 2015 р., то до кризового рівня увійшли такі регіони як: Сумський, Тернопільський, Хмельницький та Чернівецький. Житомирський, Одеський та Чернігівський знаходяться на передкризовому рівні фінансового потенціалу, а Дніпровський, Київський та Харківський – на прийнятному. З огляду на проаналізовані показники соціально-економічного розвитку у даному пункті, можемо визначити, що отримані дані є адекватними та підтверджують аналогічні статистичні дані регіонів країни.

Таким чином, проаналізовано соціально-економічний стан Дніпровського, Житомирського, Київського, Одеського, Сумського, Тернопільського, Харківського, Хмельницького, Чернівецького і Чернігівського регіонів України. Їх фінансовий потенціал залежить від великої сукупності показників, що характеризують економічний стан різних галузей та суб'єктів господарювання. За період з 2005 по 2015 роки у досліджуваних регіонах відсутні стабільні тенденції до зростання ВРП та 2014–2015 роки є найменш ефективними. За досліджений період з'ясовано, що такі регіони як: Житомирський, Сумський, Тернопільський, Хмельницький, Чернівецький і Чернігівський є дотаційними, а отже самостійно не справляється з фінансуванням необхідної кількості видатків, проте з урахуванням проведення політики децентралізації можливе поступове вирівнювання бюджету за рахунок місцевих надходжень. З кожним роком відбувається нарощення обсягів реалізації товарів та послуг підприємств, що, в основному, відбувається за рахунок зростання цін, які впливають на грошове вираження даного показника. Під впливом зазначених

процесів за статистичними даними відбувається зростання доходів населення, проте разом з цим значно зростають індекси споживчих цін та знецінюється національна валюта. Що стосується загальної оцінки рівня фінансового потенціалу, то можемо визначити 3 групи, що в середньому знаходяться на передкризовому, прийнятному та достатньому рівнях.

2.2 Оцінка динаміки розвитку зовнішньоторговельного обороту регіону

Сучасні умови життя супроводжується взаємозалежністю світових економік, що втілюється у переході від інтернаціонального господарського життя до глобалізації виробничих процесів та фінансового середовища. Подібні явища сприяють залученню все більшої кількості країн до світових зв'язків, що в свою чергу надає можливість використовувати усі блага міжнародної співпраці. Основне з яких полягає у веденні ефективної зовнішньоторговельної діяльності країни, за рахунок використання переваг світогосподарського та міжнародного поділу праці. Найбільшу частку всіх міжнародних відносин становить ЗТО. Він набуває все більшого значення та є однією з основних рушійних сил економічного розвитку.

Міжнародна торгівля, що, в основному, втілюється у показниках ЗТО для кожної країни, регіону та міжнародної спільноти загалом, є характерною рисою існування світового ринку, який являє собою сферу товарно-грошових відносин між країнами, що ґрунтуються на міжнародному поділі праці та інших чинниках виробництва [89]. Продукція, що пропонується на світовому ринку та знаходиться на стадії обміну, одночасно виконує інформаційну функцію. Таким чином, вона несе повідомлення про середнє значення сукупного попиту та пропозиції. В такий спосіб кожна держава може оцінити та адаптувати власні продукцію та виробництва під актуальні для світового ринку вимоги.

У сучасних економічних умовах ЗТО є предметом уваги широкого кола учасників ринкових відносин, які зацікавлені у результатах його функціонування та отриманні власної вигоди. Проте, формування ефективного механізму ЗТО між країнами є неоднозначним для різних держав. Це обумовлено істотними відмінностями у політичній, правовій, економічній та інших сферах діяльності країни і міжнародних організацій. Експортно-імпортна діяльність була та залишається вагомим стимулом зростання світової економіки.

Про важливе значення світової торгівлі на сьогоднішній день свідчить темпи її зростання. На рисунку 2.10 відображено динаміку обсягів світової торгівлі та світового реального ВВП, а також зазначений їх темп зростання.

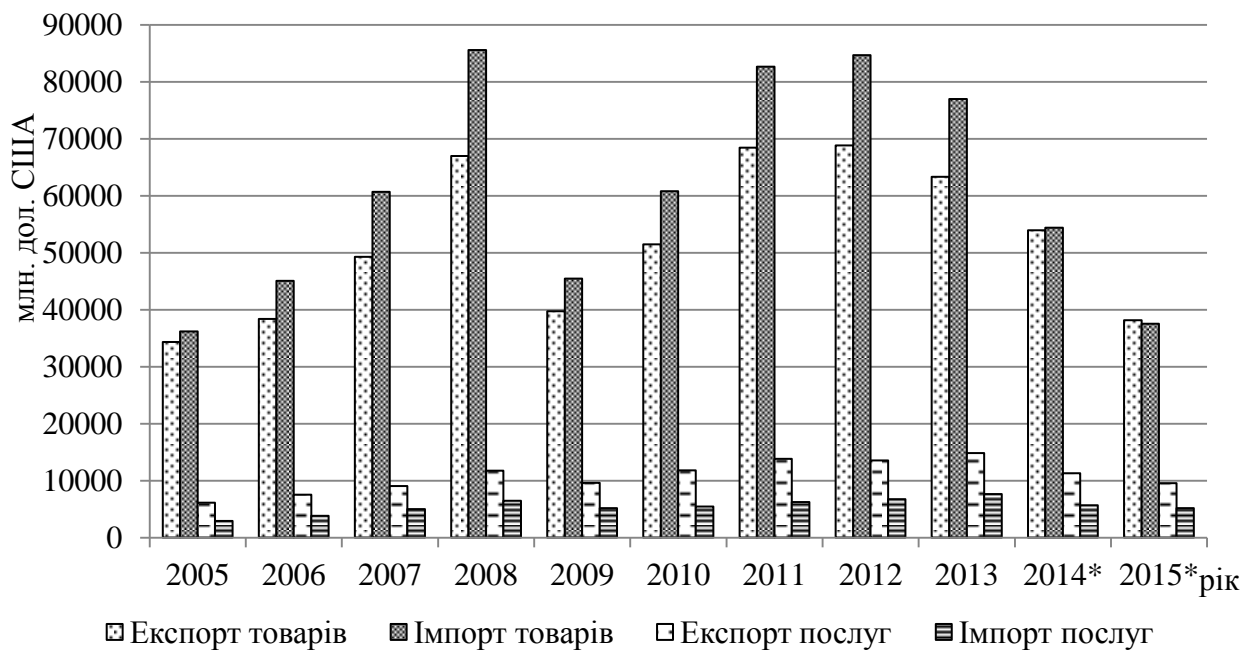
Рисунок 2.10 – Динаміка темпів зростання світової торгівлі та реального ВВП за 2005 – 2014 рр. (річна зміна у відсотках), (складено автором на основі [239, 241])

За даними Всесвітньої торгової організації (рис. 2.10) чітко прослідковується переважання середнього світового зростання експорту над середнім світовим зростанням ВВП за останні 24 роки. За період з 2007 по

2009 роки спостерігається значний спад обох показників, що може пояснюватись світовою фінансовою кризою 2008-2009 років. Проте за період з 2012-2014 роки простежується стабільне зростання обох показників в середньому на 2,3%. На думку таких науковців як: Т. Sporek, Е. Molendowski, А. Gribincea, Т. Shengelia, А. Kozak, D. Aliabieva, Ю.Г. Козак, Н.С. Логвінова, С.Н. Лебедева, Н.В. Притула, В.М. Осипов, М.М. Кочевой такі зміни відбуваються як наслідок поглиблення міжнародного поділу праці, формування та розвитку абсолютно нових видів поділу праці, оскільки саме вони лежать в основі світової економічної інтеграції та внутрішньо фірмового обміну. Так наприклад у країнах ЄС торгівля випереджає виробництво у 3 рази [89].

Міжнародна економіка має вплив на всіх її суб'єктів, при цьому Україна не є виключенням. Прийняття активної участі України у ЗТО та встановлення міжнародних зв'язків, які є визначальними для світового співробітництва, встановлюють основний вектор розвитку зовнішньоекономічної політики, яка впливає на стан економіки в країні. Причому, одне з пріоритетних та актуальних завдань для України полягає у прискоренні темпів економічного розвитку, покращення соціально-економічних та міжнародних відносин у сфері торгівлі, що дасть можливість використовувати переваги даної системи з метою забезпечення позитивного ефекту для держави. Для вирішення подібних завдань необхідно провести детальний аналіз та виявити основні чинники впливу економічного зростання на нарощення обсягів експортно-імпоротної діяльності.

Пропонуємо розглянути динаміку та провести аналіз реального стану ЗТО України за період з 2005 по 2015 роки, що відображений на рисунку 2.11 за її основними складовими. Можемо побачити, що ЗТО України за останні 11 років має нестабільну динаміку, яка проявляється у коливаннях обсягів експорту та імпорту товарів і послуг. Так протягом 2005-2008 років торгівля товарами та послугами відображається у постійному нарощенні та збільшенні обороту.

* За виключенням АР Крим, частини Луганської та Донецької областей

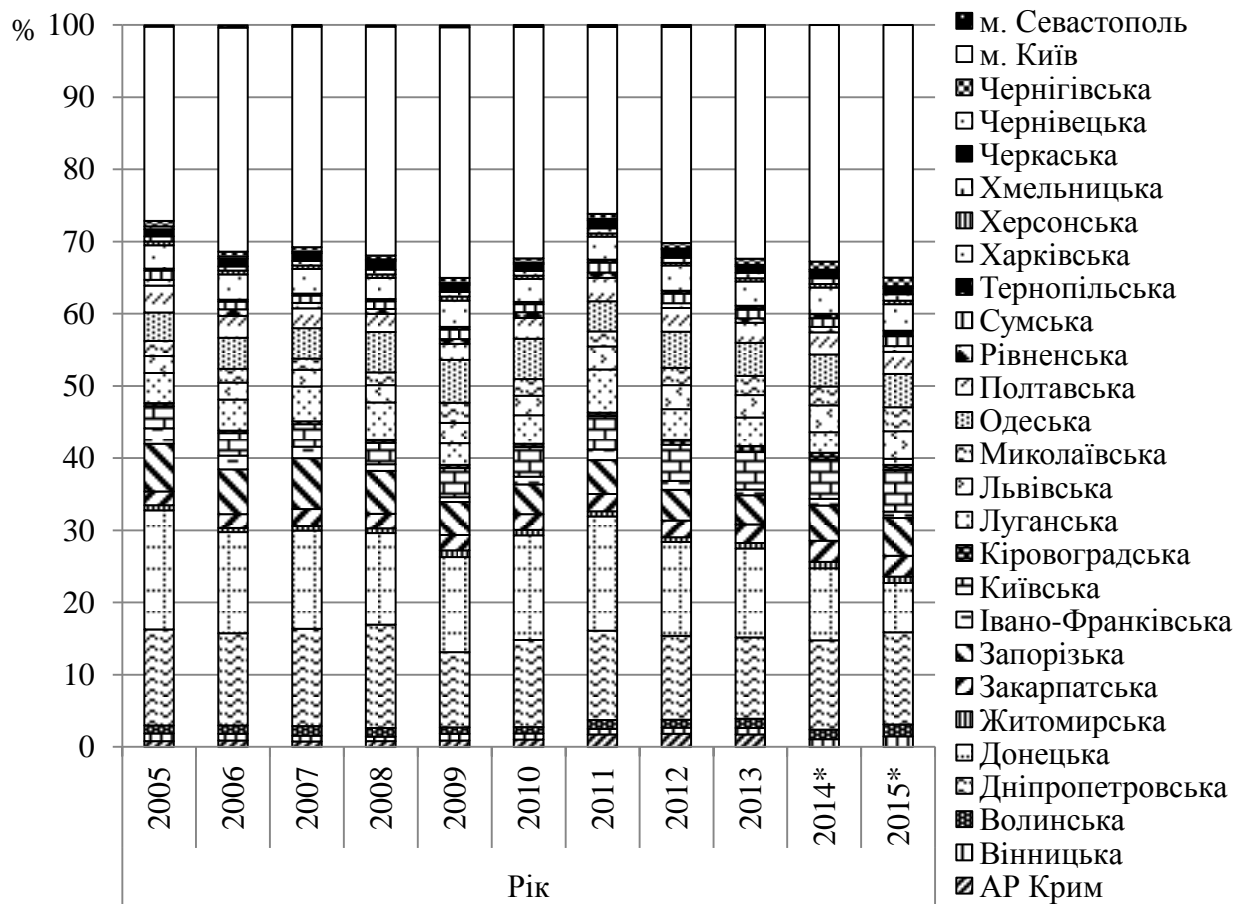
Рисунок 2.11 – Динаміка ЗТО України за 2005 – 2015 рр. (складено автором на основі [191])

Таким чином, за даними рисунку 2.11 бачимо, що у 2009 році було зафіксовано різкий спад у ЗТО країни, у порівнянні з попереднім роком експорт товарів зменшився на 40,7%, послуг – на 18,2%, імпорт товарів зменшився на 46,9%, а послуг – на 20,0%. Такі різкі зміни у динаміці відбулись під впливом світової фінансової кризи. Поступово до 2012 року Україна нарощувала показники експортно-імпоротної діяльності. У порівнянні з 2009 роком у підсумку за 2012 рік обсяги експорту товарів зросли на 73,3% та послуг на 40,9%. Імпорт товарів та послуг продемонстрував зростання за дані роки на 86,3% та 29,6% відповідно.

Починаючи з 2013 року і по 2015 рік зовнішньоторговельна діяльність України переживає новий спад. У порівнянні з 2012 роком експорт товарів та послуг скоротився у 2015 році на 44,6% та 29,4% відповідно. Імпорт товарів та послуг за вказаний період також знизився на 55,7% та 23,3% відповідно. Такі зміни мають негативний вплив на становище різних галузей економіки,

оскільки свідчить про зменшення обсягів діяльності вітчизняних товаровиробників та частки ринків збуту, що вони займали. Подібне зниження ЗТО в Україні частково було зумовлене політичним станом в країні на той момент. Також показники 2014 та 2015 року є не зовсім повні оскільки виключають частину території України. На думку експерта І. Грозного такі зміни пояснюються декількома причинами. Перша причина спаду ЗТО України пов'язана із різким падінням обсягів ВВП з початку 2014 року. Ще однією причиною експерт виділяє економічні та політичні складнощі, що виникли на частині території Донецького та Луганського регіонів. Проте основна причина падіння зовнішньої торгівлі полягає у введенні заборони на торгівлю з Російською Федерацією, яка є однією з основних країн-партнерів експортно-імпоротної діяльності держави. Вона почалась ще з 2013 року із застосуванням Російською Федерацією політики протекціонізму по відношенню до продукції українських товаровиробників [225].

Зовнішньоторговельний оборот країни формується з сукупності експортно-імпорتنих операцій, що були проведені у різних регіонах Країни. Україна поділяється на 24 регіони, автономну республіку (АР Крим) та має 2 міста зі спеціальним статусом (м. Київ та м. Севастополь). Тому вважаємо за доцільне проаналізувати частку кожного регіону у ЗТО України (рис. 2.12). Переглянувши дані рисунку 2.12 можна побачити, що найбільшу питому вагу у ЗТО України займає м. Київ та має середню частку ЗТО з 2005 по 2015 роки у розмірі 31,1%. Наступне місце за середнім значенням питомої ваги у ЗТО займає Донецький регіон та складає 12,9%, проте чітко прослідковується, що з 2005 по 2013 рік частка даного регіону коливалась від 16,5% до 12,3%, але за останні роки вона різко скорочується до 9,9% у 2014 році та 6,8% у 2015 році. Також до 3-ки лідерів по об'ємам ЗТО відноситься Дніпровський регіон, він в середньому за досліджуваний період займає 12,4% від загального об'єму.

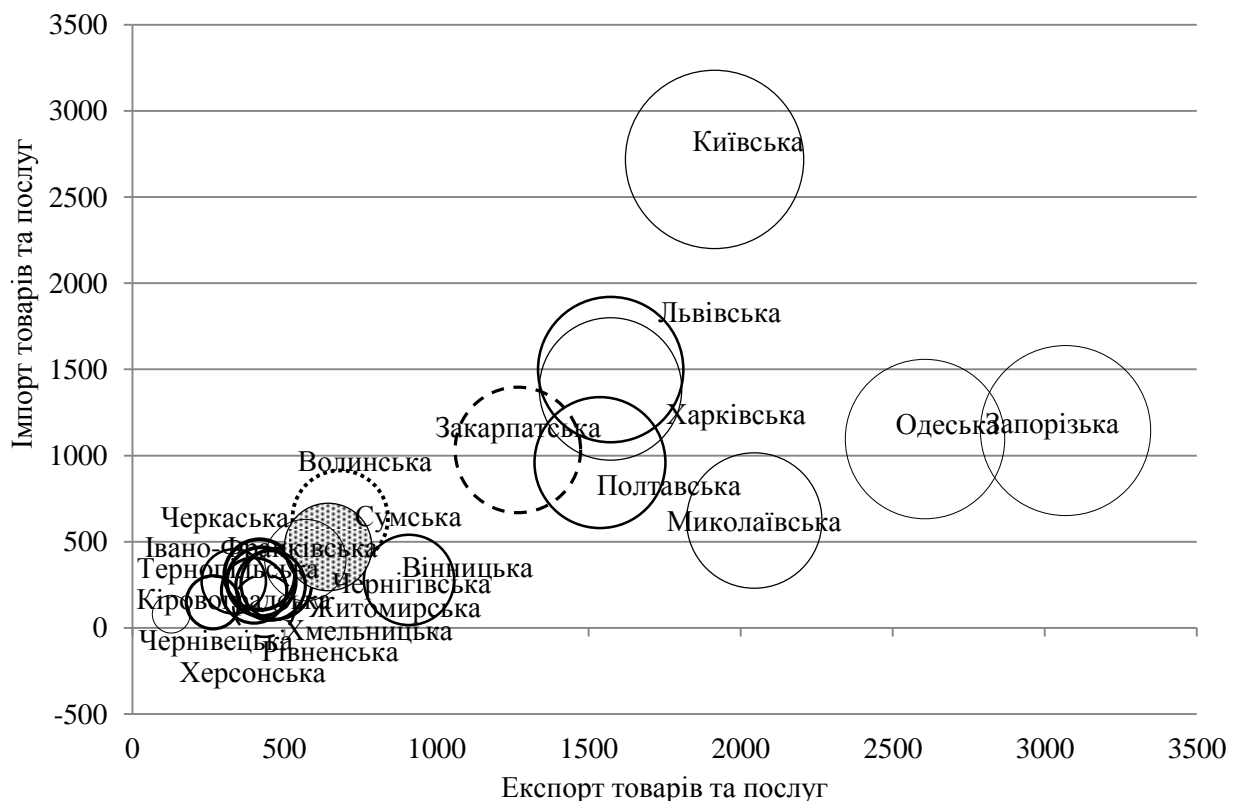
* За виключенням АР Крим, частини Луганської та Донецької областей

Рисунок 2.12 – Питома вага зовнішньоторговельного обороту регіонів України до загального об'єму експортно-імпортних операцій за 2005-2015 рр. (складено автором на основі [191])

За даними рисунку 2.12 до наступної групи, що мають набагато менші обороти, проте в середньому за аналізований період демонструють достатньо значимі показники такі регіони, як: Закарпатський (2,3%), Запорізький (5,2%), Київський (4,2%), Луганський (3,9%), Львівський (2,9%), Миколаївський (2,3%), Одеський (4,8%), Полтавський (2,9%) та Харківський (3,4%). Також, проведені розрахунки показують, що є група регіонів які займають близько 1% ЗТО за 2005 – 2015 роки, це такі як: Волинський (1,2%), Івано-Франківський (1,2%), Сумський (1,2%), Черкаський (1,0 %) та АР Крим (1,0%). Проведений аналіз показав, що існує група регіонів, що у загальній сумі ЗТО України в середньому за досліджуваний період складає менше 1%. Ця група включає: Вінницький (0,9%), Житомирський (0,7%),

Кіровоградський (0,6%), Рівненський (0,7%), Тернопільський (0,4%), Херсонський (0,5%), Хмельницький (0,7%), Чернівецький (0,2%), Чернігівський регіони (0,8%) та місто Севастополь (0,2%).

Варто зазначити, що наше дослідження буде зосереджено на Сумському регіоні. В даному випадку доцільно розглянути співвідношення експорту та імпорту товарів і послуг по регіонах України за 2015 рік та визначити місце Сумського регіону (рис. 2.13). Для кращої наочності та за умови непорівнянності обсягів першої групи регіонів (Дніпровського, Донецького та м. Київ) їх було виключено з обсягу даних для побудови рисунку 2.13 з метою порівняння та побудови графіка, оскільки їх значення в декілька разів перевищують показники інших регіонів України

* За виключенням АР Крим, Луганської та Донецької областей, а також м. Києва і Дніпропетровської області

Рисунок 2.13. – Відношення експорту товарів та послуг до імпорту товарів та послуг по Україні за 2015 рік, млн. дол. США (складено автором на основі [191])

За даними рисунку 2.13 є можливість проаналізувати та проранжувати регіони України за об'ємами ЗТО у порядку спадання. На 1, 2 та 3 місці знаходяться м. Київ, Дніпровський та Донецький регіони. Їх значення експорту та імпорту товарів та послуг за останній рік становили 11439,4 млн. дол. США та 16715,5 млн. дол. США у м. Київ, 6682,3 млн. дол. США, та 3595,6 млн. дол. США у Дніпровському регіоні і 4074,7 млн. дол. США та 1412,7 млн. дол. США у Донецькому регіоні відповідно. Наступне місце займає Київський регіон з об'ємом ЗТО у 4632,5 млн. дол. США, зі значним переважанням у імпорті. На 5 місці знаходиться Запорізький регіон, що показав 4213,2 млн. дол. США ЗТО за обраний рік з переважанням у експорті. До першої 10 також увійшли такі регіони як: Одеський, Львівський, Харківський, Миколаївський та Полтавський.

Загальна кількість аналізованих об'єктів становить 24 регіони України та місто Київ. З 11 по 25 місце вони розташувались у такому порядку: Закарпатський, Волинський, Вінницький, Сумський, Чернігівський, Житомирський. Івано-Франківський, Черкаський, Хмельницький, Луганський, Рівненський, Тернопільський, Кіровоградський, Херсонський та Чернівецький регіони. Усе дослідження присвячено розгляду ЗТО на рівні регіону, так за приклад буде обрано Сумський регіон, що за даними графіка знаходиться на 14 місці з показниками 643,8 млн. дол. США експорту та 469,9 млн. дол. США імпорту товарів та послуг. Тому, саме для нього є важливим питання розвитку ЗТО, що зумовить підвищення у рейтингу України та буде сприяти соціально-економічному зростанню даного регіону.

Більш детальний аналіз щодо розвитку ЗТО буде здійснюватися на прикладі 1 регіону, а саме Сумського. Тому, детально розглянемо динаміку ЗТО, ВРП та обсягів експортно-імпортних операцій у розрахунку на 1 особу, що зафіксовані у Сумському регіоні за 2005 – 2015 роки (рис. 2.14). даний рисунок демонструє протягом 2006-2008 років приріст ЗТО, хоча показник ВРП регіону збільшується протягом 2005-2007 років, а у 2008-2009 роках він поступово зменшується.

З рисунку 2.14 бачимо, що усі розглянуті показники у 2009 році демонструють спад, що пояснюється економічною кризою України 2008-2009 років. З 2010 року відбувається поступове нарощення обсягів експорту, імпорту та ВРП регіону. Причому за цей період найбільшого значення ВРП набуває у 2013 році, експорт у 2012, а імпорт у 2011 році, після чого відбувається поступове зменшення усіх перелічених показників.

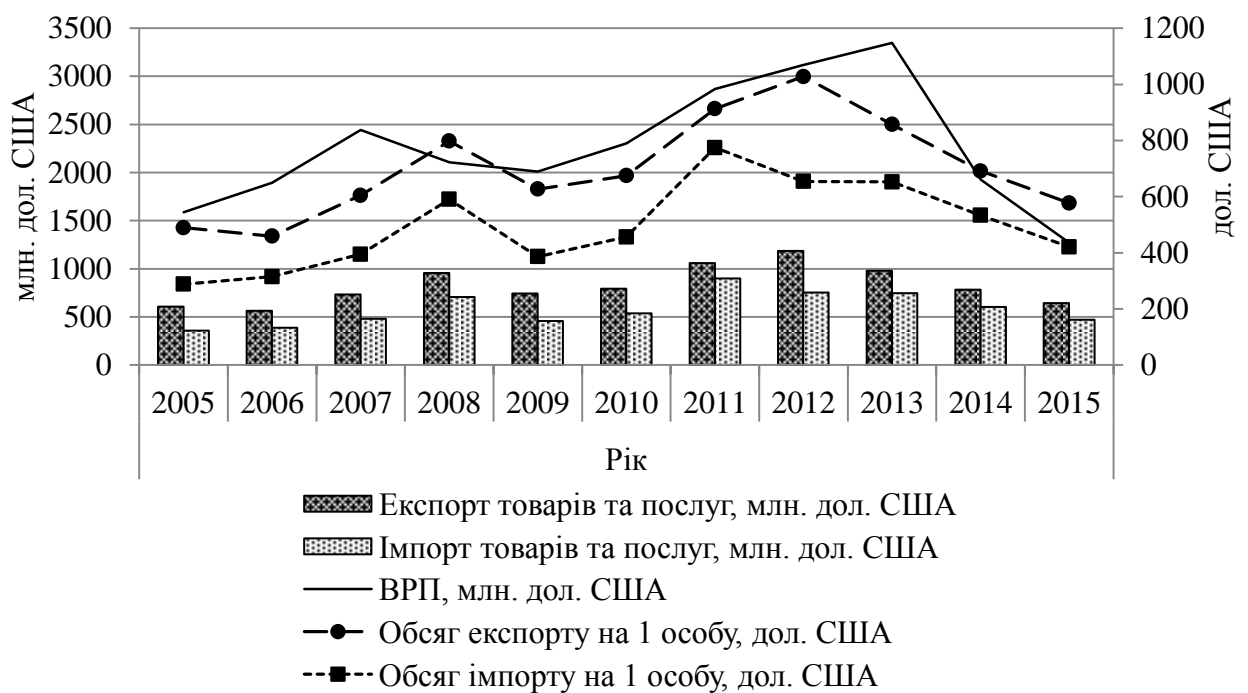

Рисунок 2.14 – Динаміка ЗТО, ВРП та обсягів експортно-імпортних операцій у розрахунку на 1 особу у Сумському регіоні за 2005-2015 рр. (складено автором на основі [191])

Показники вартісного відображення складових ЗТО на одного жителя показують, що найбільше значення експортних операцій регіону на суму 1027,9 дол. США зафіксовано у 2012 році. У середньому за аналізований період даний показник знаходиться на рівні 701,6 дол. США. Що стосується обсягу імпорту на 1 особу, то встановлено найбільше значення у 2011 р. на рівні 774,7 дол. США. У середньому зазначені показники демонструє за період з 2005 по 2015 рр. значення у 496,9 дол. США. Тобто в середньому за останні роки саме така сума імпорту припадає на 1 людину у Сумському регіоні.

У міжнародній діяльності Сумського регіону протягом аналізованого періоду переважає експорт товарів та послуг над імпортом, у середньому майже на 30%. Така тенденція є позитивною для ЗТО регіону, оскільки свідчить про те, що регіон більше виробляє продукції ніж придбаває її за кордоном.

У таблиці 2.1 більш детально представлені обсяги експортно-імпортних операцій товарами та послугами Сумського регіону за період з 2005 по 2015 роки. У відповідності з її даними загальна сума ЗТО з кожним роком збільшується, найбільше значення було зафіксовано у 2011 році та становило 1961 млн. дол. США. Найбільшу питому вагу у ЗТО Сумського регіону займає експорт товарів, він щороку перевищує 50 % загального об'єму експортно-імпортних операцій регіону.

Таблиця 2.1 – Обсяги експортно-імпортних операцій товарами та послугами Сумського регіону за 2005-2015 рр., млн. дол. США (складено автором на основі [191])

Показник	Рік										
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
ЗТО	967	950	1210	1662	1199	1326	1961	1938	1726	1386	1114
Експорт товарів	578	514	682	913	712	747	1017	1122	925	739	607
Імпорт товарів	256	277	375	547	389	470	814	679	668	555	404
Сальдо торгівлі товарами	322	237	308	366	323	277	203	443	257	184	203
Експорт послуг	30	49	50	41	30	44	43	62	55	44	37
Імпорт послуг	102	109	104	159	68	65	86	75	78	49	66
Сальдо торгівлі послугами	-72	-60	-54	-118	-38	-21	-42	-12	-23	-5	-29
Сукупне сальдо торговельного балансу	250	177	254	248	285	256	161	431	234	178	174

Відповідно до даних представлених у таблиці 2.1 бачимо, що у свою чергу імпорт товарів за обраний період набуває максимального значення у питомій вазі ЗТО регіону у 2011 році та становить 41,5 %. Мінімальне значення було у 2005 році з показником у 26,5 % від загального обороту,

проте середнє значення за аналізований період знаходиться на рівні 34,5 %. Експорт та імпорт послуг у сумі займають близько 10 % ЗТО регіону, причому щороку імпорт переважає над експортом. Так у середньому за 11 останніх років експорт послуг займає 3,3 % від загального обсягу, а імпорт послуг – 6,6 %.

У таблиці 2.1 чітко видно, що торгівля товарами перевищує у експорті в середньому за аналізований період на 21,2 %, причому до 2009 року перевищення експорту були у діапазоні від 22,0 % до 33,3 %. З 2010 року по 2015 рік експорт переважав імпорт товарів в середньому до 15 %, відповідно такі зміни свідчать про більшу насиченість ринку іноземними товарами. Що стосується сальдо торгівлі послугами, то за аналізований період воно є від'ємним, це свідчить про перевищення імпортних послуг над експортними. За 2005 – 2009 роки імпорт послуг переважав експорт в середньому на 5,7 %, проте з 2010 по 2015 роки це значення зменшилось та знаходиться на рівні 1,5 % від загальної суми ЗТО Сумського регіону. Сукупне сальдо у підсумку має позитивне значення, відповідно це говорить про загальне переважання сукупної експортної діяльності регіону над імпортною в середньому за обраний період на 17,8 %.

Великого значення набуває товарна структура експорту та імпорту регіону, оскільки на основі даного аналізу можливо визначити основну галузь економічної діяльності, що безпосередньо впливає на становище ЗТО регіону. Товарна структура експорту Сумського регіону представлена на рисунку 2.15. Основна частка експорту товарів припадає на машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання, їх середня частка за аналізований період у експорті товарів становить 48,8 %. Живі тварини та продукти тваринного походження займають у загальній структурі в середньому 1,7 %, причому з 2005 року частка даної групи товарів була на рівні 5 % і поступово зменшувалась та починаючи з 2011 року знаходиться в діапазоні від 0,4 % до 1 %.

Рисунок 2.15 – Товарна структура експорту Сумського регіону за 2005-2015 рр. (складено автором на основі [191])

З рисунку 2.15 бачимо, що продукти рослинного походження займають в середньому 5,1 %, хоча до 2010 року становили не більше 2 % у структурі експорту товарів Сумського регіону. За останні 2014 та 2015 роки становить 14,0 % та 18,5 % відповідно. Динаміка експорту готових харчових продуктів регіону також має поступове нарощення починаючи від 3,7 % у 2005 році до 17,8 % у 2015 році. Значну частку у товарній структурі експорту займає продукція хімічної та пов'язаною з нею галузей промисловості, що в середньому становить 15,7 % загального експорту товарів. У структурі експорту деревина та вироби з дерева займають стабільно в середньому 3,5 %. Недорогоцінні метали та вироби з них у структурі експорту поступово зростають, так у 2005 році вони становили 4,2 % від загальної суми, а у 2015 році – 9,0 %. У середньому за аналізований період майже 10 % товарної структури експорту Сумського регіону займають інші групи товарів, до них належать: жири та олії тваринного або рослинного походження, мінеральні

продукти, полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них, шкури не оброблені та вичищені, маса деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів, текстильні матеріали, взуття, вироби з каменю, гіпсу цементу, засоби наземного транспорту, опричні прилади та апарати та інші.

Товарна структура імпорту Сумського регіону наведена на рисунку 2.16.

Рисунок 2.16 – Товарна структура імпорту Сумського регіону за 2005-2015 рр. (складено автором на основі [191])

Рисунок 2.16 показує, що найбільш значну частку імпорту товарів у Сумському регіоні займає група готових харчових продуктів, яка щороку займає від 25,5 % до 36,2 % загального обсягу. До групи інше віднесено: живі тварини, продукти тваринного походження, шкури необроблені, деревина та вироби з неї, маса з деревини, текстильні матеріали, взуття, головні убори, парасольки, вироби з гіпсу, каменю, цементу, природні перли, засоби наземного транспорту, оптичні прилади та апарати, різні промислові товари, товари мистецтва, товари придбані в портах та різне. У сукупності усі

віднесені статті до групи інше у товарній структурі імпорту в середньому за аналізований період займають 14,4%.

Продукти рослинного походження у середньому за досліджуваний період займають 6,6 % сукупного імпорту товарів. Імпорт мінеральних продуктів складає в середньому 7,1 %. Продукція хімічної та пов'язаної з нею галузей промисловості має незначні коливання у структурі за 2005–2015 роки та в середньому становить 10,6 %. Поступове нарощення протягом аналізованого періоду спостерігається у групі товарів, що відноситься до полімерних матеріалів, пластмас та виробів з них. Так з 2005 року дана група займала 3,1 % у структурі імпорту товарів, а у 2015 році 7,3 %. Група товарів, яка відноситься до недорогоцінних металів та виробів з них також протягом досліджуваного періоду має поступове нарощення, у 2005 році становить 8,7 % загальної суми імпорту товарів регіону, а у 2015 році – 13,5 %. В середньому дана стаття складає 10,6 % товарної структури імпорту. Що стосується машин, обладнання, механізмів та електро-технічного обладнання, то ця група товарів має динаміку до зменшення у питомій вазі імпорту. У 2005 році займає 20,7 %, а у 2015 – 11,0 %, проте у грошовому виразі протягом даного періоду відсутнє скорочення зазначеної статті у 2 рази, тому така зміна пояснюється нарощенням імпорту інших товарів, що в сукупності збільшують загальну суму для порівняння.

Оскільки ЗТО включає в себе не лише торгівлю товарами, а і послугами, тому вважаємо за доцільне розглянути структуру експорту-імпорту послуг. На рисунку 2.17 відображена структура експорту послуг Сумського регіону за останні 11 років. З якого можемо побачити, що основну частину експорту послуг у Сумському регіоні займають різні ділові, професійні та технічні послуги. Вони у середньому за 2005–2015 рр. складають 56,9% загального експорту послуг по регіону. Проте у 2005 р. дана стаття займала 83,1% та 25,3 млн. дол. США, а у 2015 році – 26,1% та 9,7 млн. дол. США. Транспортні послуги регіону з 2005 по 2014 рік в середньому становив 4,4% загального експорту послуг, проте у 2015 р. вони збільшились

у 2 рази в питомій вазу та становлять 10,9%, та у грошовому вимірнику ці послуги зросли у порівнянні з попереднім роком на 2,6 млн. дол. США.

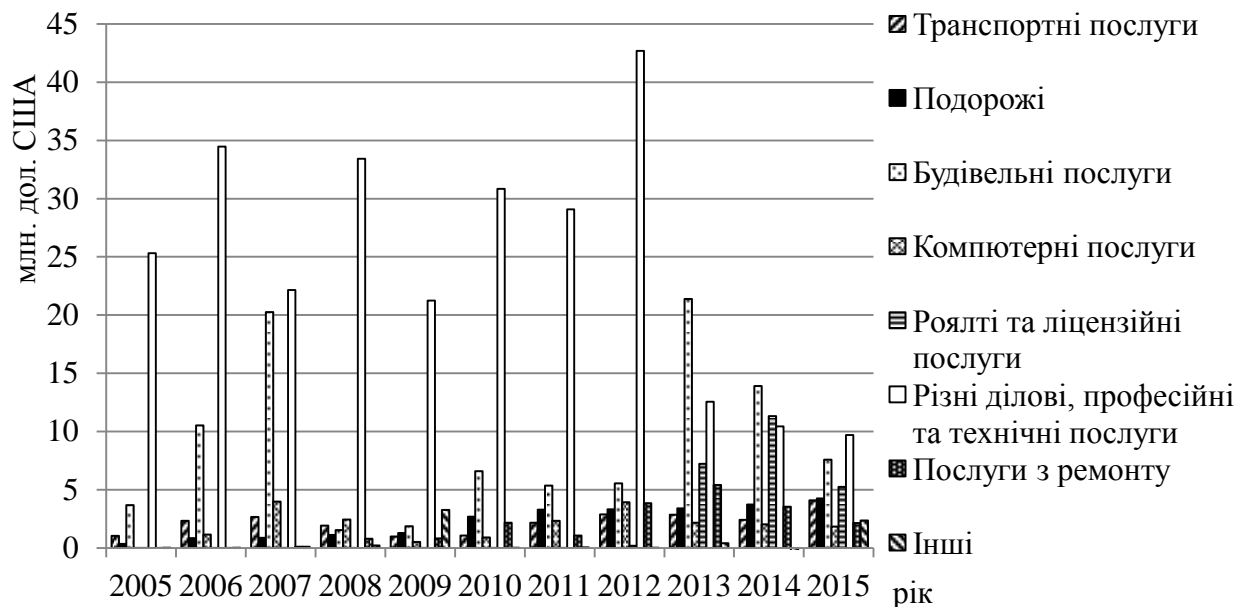

Рисунок 2.17 – Структура експорту послуг Сумського регіону за 2005-2015 рр. (складено автором на основі [191])

Рисунок 2.17 показує, що стаття подорожі у загальній сукупності експорту послуг регіону поступово зростає, так у 2005 р. зафіксовано надання 1,1% даних послуг, а у 2015 р. – 11,4% від загального значення. У середньому така стаття за досліджуваний період становить 5,1%. Будівельні послуги у Сумському регіоні не мають загальної тенденції до зростання чи спаду, проте прослідковується чітке зменшення у кризовий період. В середньому будівельні послуги становлять 19,1% від експорту послуг регіону. Набагато меншу частку займають комп'ютерні послуги регіону та становлять в середньому 4,1% та мають доволі стабільний характер. Широкого поширення за 2013–2015 роки набуває експорт роялті та ліцензійні послуг, оскільки у даний період вони становлять від 13,0% до 25,9% загального експорту послуг, хоча у попередні роки не досягали навіть 1%. Подібно до попередньої статті експорт послуг з ремонту набувають поширення у Сумському регіоні з 2008 року та становлять від 1,9% до 9,7% у

загальній питомій вазі. Близько 2% загального експорту послуг регіону займають інші статті, до них відносять: послуги зв'язку, страхові та фінансові послуги, інші ділові послуги, послуги приватним особам, послуги в галузі культури та відпочинку, а також державні послуги не віднесені до інших категорій.

Дослідимо імпорт послуг Сумського регіону за 2005 – 2015 роки. За офіційними статистичними даними було побудовано графік (рис. 2.18), що унаочнює досліджуване питання.

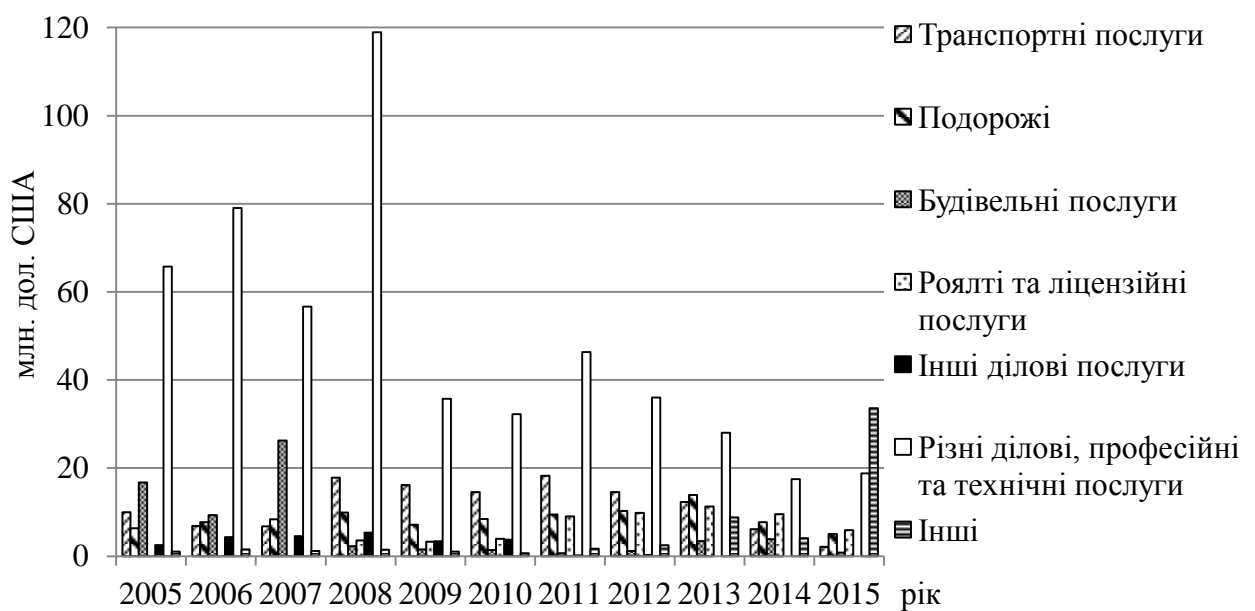

Рисунок 2.18 – Структура імпорту послуг Сумського регіону за 2005-2015 рр. (складено автором на основі [191])

За даними рисунку 2.18 бачимо, що за останні 11 років найбільше імпортованих послуг у Сумському регіоні надавалось за групою різних ділових, професійних та технічних послуг, що в середньому становлять 51,8% від загального обсягу. Транспортні послуги становлять 13,8 % у середньому за досліджуваний період та протягом 2015 року зафіксовано різке скорочення у 3 рази в грошовому еквіваленті в порівнянні з попереднім роком. Подорожі у середньому становлять 10,6 % за обраний період і за останній рік вони зменшились на 2,7 млн. дол. США. Динаміка будівельних послуг є не

стабільною, зокрема найменше значення зафіксовано у 2011 р. та становило 0,7 млн. дол. США, а найбільше в сумі 16,7 млн. дол. США у 2015 р. За останній рік імпорт будівельних послуг зменшився у 4 рази у порівнянні з попереднім роком та становить 1,3 % від загальної структури. З 2008 р. набувають розповсюдження та поступово збільшуються роялті та ліцензійні послуги що коливаються від 3,3 до 11,2 млн. дол. США. Інші ділові послуги навпаки поступово зменшуються та в середньому за обраний період становлять 2,3 % загальної суми імпорту послуг. У середньому 6,7 % загального імпорту послуг Сумському регіоні займають інші статті, до них відносять: послуги зв'язку, страхові, фінансові та комп'ютерні послуги, послуги приватним особам, послуги в галузі культури та відпочинку, державні послуги не віднесені до інших категорій та послуги з ремонту.

У сучасному світі широко поширюються глобалізаційні процеси, що безумовно відображаються на ЗТО кожної країни. Оскільки глобалізація передбачає сприяння поступовому поширенню взаємозалежності між країнами в економічній, політичній і культурній сферах практично на всю земну кулю [40]. Тому варто звернути увагу на міжнародну співпрацю з конкретними країнами. На рисунку 2.19 зображено в динаміці географічну структуру експорту товарів та послуг.

Оскільки Сумський регіон співпрацює майже з 90 країнами світу, то важливо виділити групу країн, що є найбільшими партнерами регіону. За даним Головного управління статистики у Сумському регіоні можемо побачити (рис. 2.19), що за останні 11 років обсяг експорту товарів та послуг до країн СНД переважає обсяги експорту до усіх інших груп країн із Сумського регіону, тобто саме ці країни є безпосередніми споживачами продукції, що виробляють вітчизняні товаровиробники. Експорт товарів та послуг Сумського регіону з країнами СНД перевищує 60% щорічно крім 2015 року, де торгівля знизилась до 46,4 %.

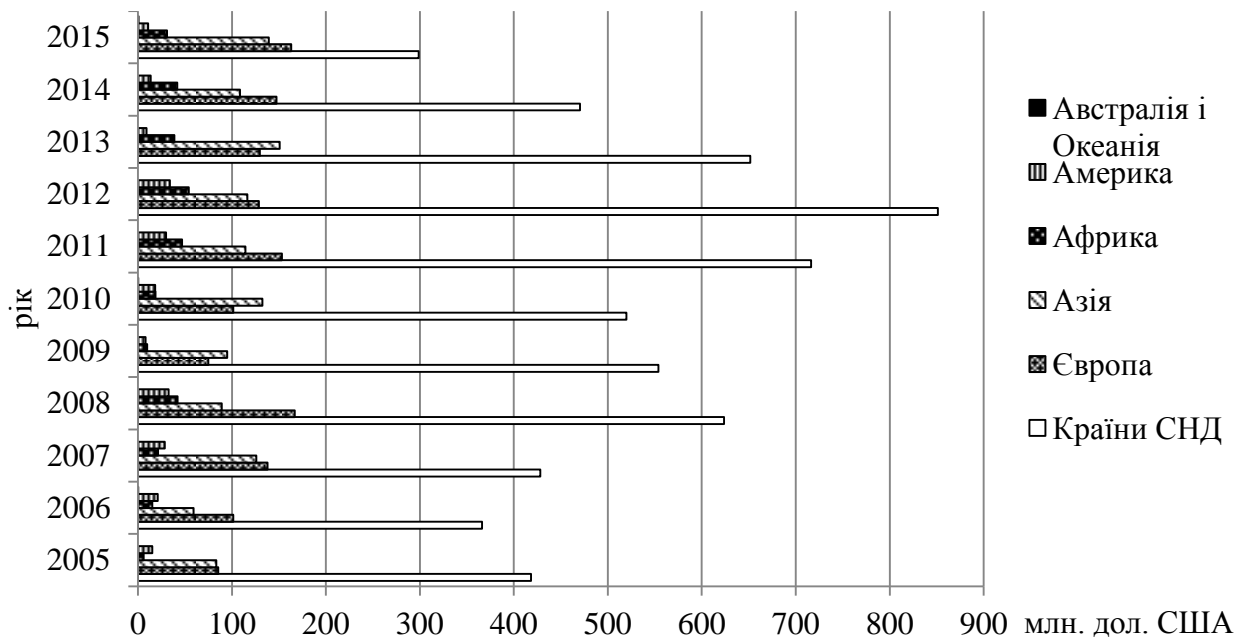

Рисунок 2.19 – Географічна структура експорту товарів та послуг Сумського регіону за 2005-2015 рр. (складено автором на основі [191])

Майже на одному рівні знаходяться країни Європи та Азії в які щороку з Сумського регіону експортується від 10 до 18 % по кожній групі. Причому у 2015 році зросла питома вага експорту у країни Європи та Азії до 25,3 % та 21,6 % відповідно, хоча у вартісному еквіваленті не відбулось значних змін, тому їх можна пояснити зменшенням торгівлі з країнами СНД, що як наслідок призвело до зменшення загальної суми експорту товарів та послуг і збільшення питомої ваги учасників країн Європи та Азії. Що стосується країн Африки та Америки, то експорт товарів та послуг з Сумського регіону у середньому за аналізований період здійснюється у ці країни на рівні 3,4 % та 2,5 % відповідно. Країни Австралії та Океанії майже не споживають продукції, робіт чи послуг Сумського регіону та відповідно їх показник знаходиться на рівні 0 % від загальної питомої ваги у порівнянні з іншими групами країн.

Що стосується географічної структури імпорту товарів та послуг Сумського регіону, то на рисунку 2.20 відображено їх динаміку за 2005–2015 роки з різними групами країн світу. З якої чітко прослідковується відмінність між обсягами імпорту та експорту Сумського регіону. Основний експорт

товарів та послуг Сумського регіону відправляється до країн СНД, при цьому у імпорті товарів та послуг основну частку займають країни Європи, що активно співпрацюють з вітчизняними фірмами і населенням які є споживачами імпоротної продукції.

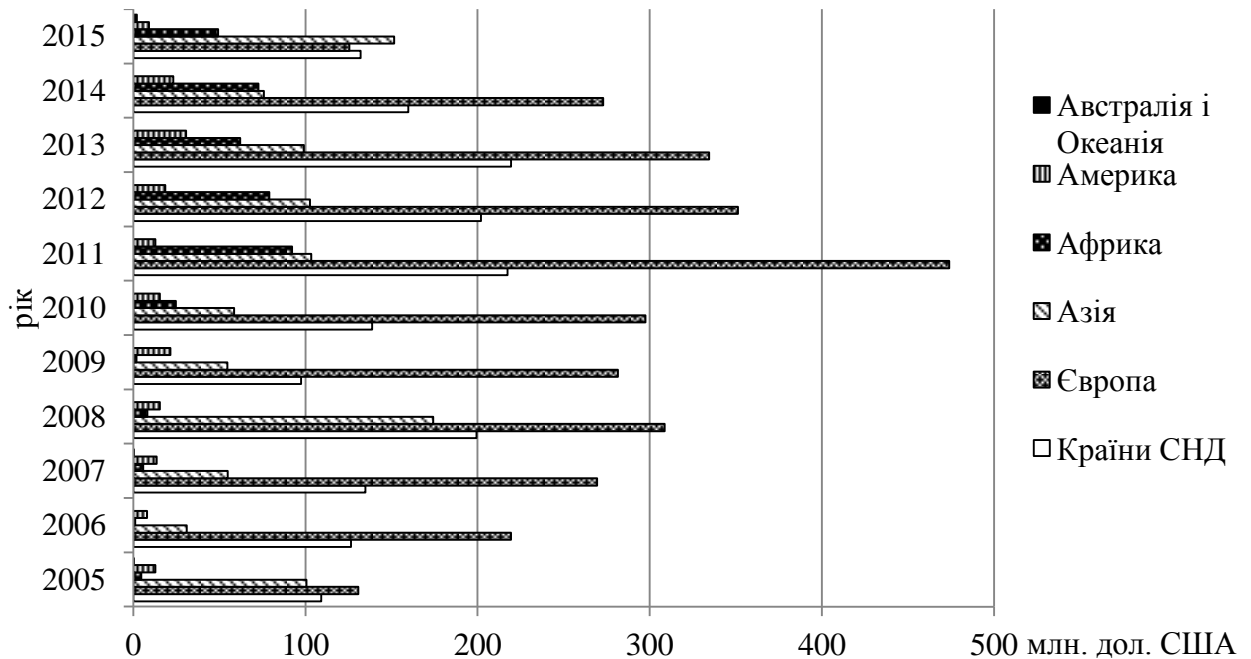

Рисунок 2.20 – Географічна структура імпорту товарів та послуг Сумського регіону за 2005-2015 рр. (складено автором на основі [191])

Отримані дані з рисунку 2.20 свідчать про значне переважання імпорту товарів та послуг у Сумській регіон з країн Європи. У загальній сумі імпорт з країн Європи становить в середньому за аналізований період 47,9%, причому 2015 рік має значне зменшення імпорту з даних країн, майже у 2 рази у порівнянні з попереднім роком, з однієї сторони це явище є позитивним, бо може свідчити про конкурентоспроможність вітчизняних товаровиробників, які заміняють імпортну продукцію. Або ситуація є негативною, оскільки може бути спричинена низьким рівнем доходів громадян та підвищенням курсу долара США, що вплинуло на зростання цін імпортних товарів та їх недосяжність для населення. У середньому 37,4% імпоротної продукції постачається з країн СНД, а 16,2% припадає на товари та

послуги країн Азії. Значно меншою є частка імпорту з країн Африки та Америки, вони становлять в середньому 5,55 та 2,9% відповідно. Австралія та Океанія імпортують дуже малу кількість продукції, що у порівнянні з загальним обсягом становить менше 1%.

Аналіз ЗТО Сумського регіону, в основному, проводиться державними органами статистики. Вони, в свою чергу збирають інформацію та групують її у таблиці, що представлені у звітності. У даному випадку проводиться аналіз лише абсолютних показників, що демонструють зміни в динаміці ЗТО регіону. З огляду на це важливим є проведення аналізу, щодо ефективності ЗТО регіону. Для аналізу ефективності проведення ЗТО Сумського регіону використаємо основні показники, що представлені у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2 – Способи розрахунку показників оцінки ЗТО регіону (складено автором на основі [102, 162])

Назва показника	Визначає	Формула розрахунку	Умовні позначення
Експортна квота	Частку економіки регіону, що орієнтована на закордонні ринки	$E / ВРП \cdot 100\%$	E – обсяги експорту регіону; $ВРП$ – валовий регіональний продукт;
Імпортна квота	Залежність регіону від імпорту	$I / ВРП \cdot 100\%$	
Зовнішньоторговельна квота	Рівень відкритості економіки	$ЗТО / (2 \cdot ВРП) \cdot 100\%$	I – обсяги імпорту регіону; $ЗТО$ – зовнішньоторговельний оборот регіону;
Коефіцієнт покриття імпорту експортом	Демонструє у скільки разів експорт регіону перевищує його імпорт	E / I	
Коефіцієнт міжнародної конкурентоспроможності (рівновага торгівельних зв'язків)	Ступінь експортоорієнтованості регіону	$(E - I) / ЗТО$	$I_{ЗТО}$ – індекс росту зовнішньоторговельного обороту регіону; $I_{ВРП}$ – індекс росту валового регіонального продукту;
Коефіцієнт еластичності зовнішньоторговельного обороту	На скільки темпи росту ЗТО регіону перевищують темп росту ВРП регіону у конкретний період	$I_{ЗТО} / I_{ВРП}$	
Коефіцієнт випередження темпами росту регіонального експорту темпами росту ВРП	Рівень випередження темпів росту експорту регіону над темпами росту його ВРП	$I_E / I_{ВРП}$	I_E – індекс росту експорту регіону.

Представлені показники у таблиці 2.2 згрупуємо у 3 групи, що полегшить процес розрахунку та відображення результатів. Для початку розглянемо показники першої групи до якої нами було віднесено експортну, імпортну та зовнішньоторговельну квоти Сумського регіону за 2005-2015 рр. (рис. 2.21). Оскільки перелічені показники демонструють залежність регіону від експортно-імпортних операцій, то важливо їх розраховувати для подальшого контролю та ефективного управління владою за регіональним розвитком території.

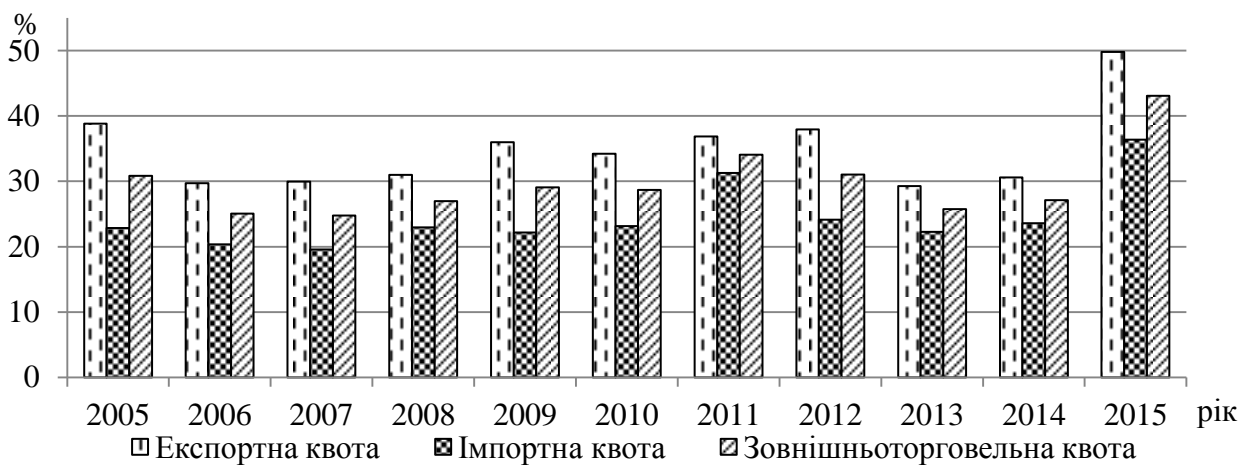

Рисунок 2.21 – Динаміка експортної, імпортної та зовнішньоторговельної квоти Сумського регіону за 2005-2015 рр. (складено автором на основі [102, 162, 191])

За даними рисунку 2.21 бачимо, що експортна квота у Сумського регіону займає більшу частку у порівнянні з імпортної, така тенденція свідчить про експортоорієнтованість регіону. За період з 2009 по 2012 рік експортна квота займає майже стабільну позицію та демонструє від 35,9% до 37,1%. Протягом 2013–2014 рр. даний показник зменшується і становить 29,3 % та 29,9 % відповідно. У 2015 р. експортна квота досягала найбільшого значення, а саме 49,8 %, відповідно, саме така частка вироблених в регіоні товарів та послуг припадала на експорт. Імпортний потенціал займав найбільшу позицію у 2015 р. та становив 36,3 %, відповідно, саме така частка

імпорту знаходиться у валовому регіональному продукті за обраний період. Найменше значення даного показника зафіксовано у 2007 р., він становив 19,5 %. З 2008 по 2010 рік займає майже стабільну позицію у 22,9 %. 2011 р. супроводжується зростанням показника імпоротної квоти та становить 31,3 %. Починаючи з 2012 р. даний показник починає скорочуватись та становить 24,1 % – у 2012 р., 22,3 % – у 2013 р. та 21,7 % – у 2014 р. Показник зовнішньоторговельної квоти за досліджуваний період характеризується незначними коливаннями, значні зростання зафіксовані у 2011 р. у розмірі 34,1%, що на 5,4% більше у порівнянні з попереднім роком та у 2015 р., коли показник продемонстрував значення у 43,1 %, що на 16,0 % перевищує попередній рік.

Наступна група досліджуваних показників буде характеризувати рівень розвитку та збалансованості ЗТО Сумського регіону (рис. 2.22). До даної групи показників віднесено коефіцієнт покриття експорту імпортом, міжнародної конкурентоспроможності, еластичності ЗТО та випередження темпами росту регіонального експорту темпів росту ВРП Сумського регіону за 2005–2015 роки.

Рисунок 2.22 показує, що коефіцієнт покриття імпорту експортом перевищує 1,15, це свідчить про ефективне проведення міжнародної торгівлі регіоном та його експортоорієнтованість впродовж останніх 11 років. Найбільше значення даного показника зафіксовано на рівні 1,70 у 2005 році, далі зафіксовані незначні коливання. У 2009 р. також зафіксовано зростання на рівні 1,6, після чого впродовж наступних 2 років відбувався спад до рівня 1,18. Після збільшення коефіцієнта у 2012 р. до рівня 1,57 наступні роки є більш стабільні та демонструють у середньому 1,33. За досліджуваний період позитивне значення відображає показник міжнародної конкурентоспроможності, який у середньому демонструє рівень 0,18. Такий результат є очікуваний, оскільки попередній коефіцієнт продемонстрував переважання експорту над імпортом, а розраховане значення пояснюється значним у експорті та імпорті товарів і послуг. Для Сумського регіону

розраховано коефіцієнт еластичності ЗТО, що показує в середньому 1,04 та свідчить про перевищення темпів росту ЗТО регіону над темпами росту його ВРП. Подібна тенденція зберігається і для наступного показника, який в середньому знаходиться на рівні 1,03 та підтверджує перевищення темпів росту експорту регіону над темпами росту ВРП Сумського регіону.

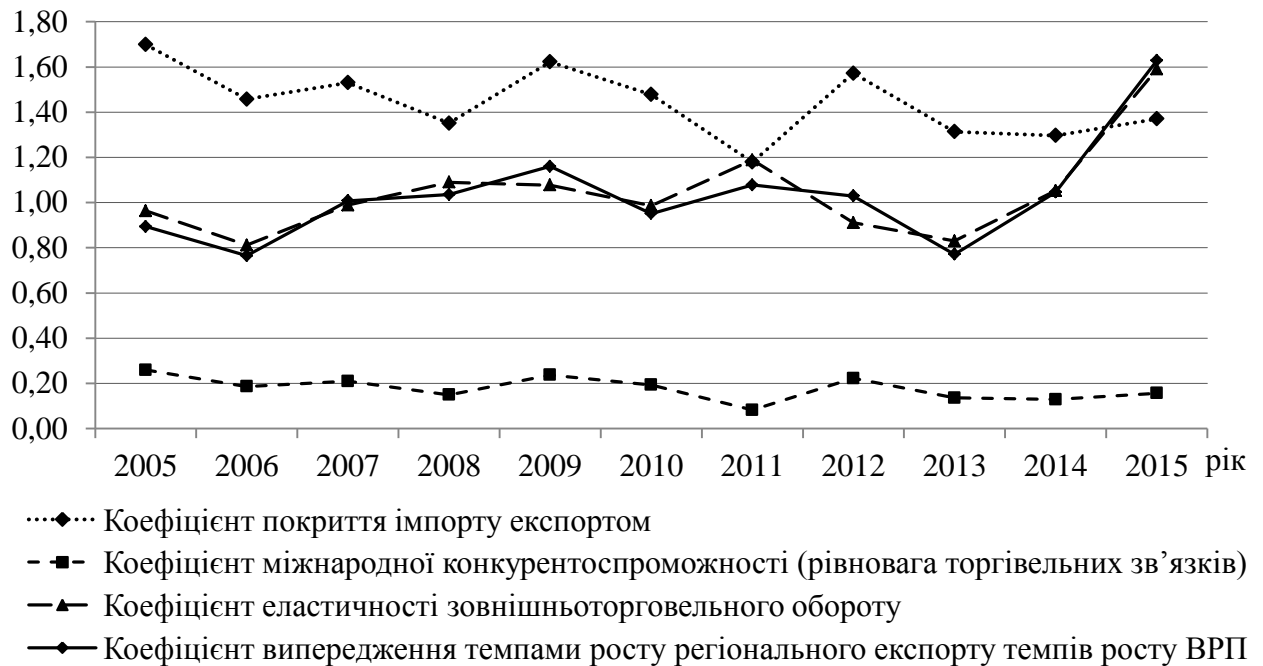

Рисунок 2.22 – Динаміка основних коефіцієнтів рівня розвитку та збалансованості ЗТО Сумського регіону за 2005-2015 рр. (складено автором на основі [102, 162, 191])

ЗТО відіграє значну роль у економічній діяльності країн і Україна не є виключенням. Усі регіони країни займаються торгівлею на світових ринках, при цьому Сумський регіон займає 14 місце по обсягах ЗТО. Для нарощення об'ємів ЗТО важливо орієнтуватись на попередній досвід та використовувати ефективні інструменти, що дозволять бути конкурентоспроможним регіоном у світовій торгівлі.

Провівши детальний аналіз ЗТО Сумського регіону за 2005-2015 роки було встановлено, що в даному регіоні переважає експорт товарів у його загальній сукупності. Проте експорт послуг демонструє найнижчі показники.

Експорт товарів зорієнтований на продажі машин, обладнання та механізмів, у імпорті товарів найбільшу питому вагу займають готові продукти харчування. Що стосується послуг, то основну частку експорту послуг займають будівельні, а в імпорті – різні ділові, професійні та технічні. Розраховано показники рівня розвитку та збалансованості ЗТО для Сумського регіону. Вони свідчать про експортоорієнтованість регіону, що повинна сприяти підвищенню його соціально-економічного розвитку.

2.3 Методичні засади дослідження впливу зовнішньоторговельного обороту на фінансовий потенціал регіону

На сьогоднішній день стрімко зростає світовий розвиток, який проявляється у глобалізації виробничих процесів та функціонуванні ринків. Невід’ємною складовою якої є ЗЕД, вона сприяє розвитку економіки країни. Її активізація стимулює підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників, нарощення розвитку регіональних, національних та світових ринків, що в свою чергу зміцнює економічний потенціал території та країни. У сьогоднішніх умовах зростає роль участі регіону у економічній діяльності країни загалом та у ЗЕД зокрема.

Значну частку ЗЕД регіону займає міжнародна торгівля, основним вимірником якої є показник зовнішньоторговельного обороту (ЗТО). Активізація міжнародної торгівлі неминує впливає на економічну структуру регіону. Вона сприяє підвищенню темпів економічного зростання, стабільному функціонуванню валютно-фінансової системи, активізує інвестиційну привабливість та підвищує рівень фінансового потенціалу регіону. ЗТО набуває особливого значення, адже дозволяє збалансувати економічний і соціальний розвиток регіону. У свою чергу це призводить до пропорційного збалансування економіки як регіону, так і країни в цілому.

Такий економічний стан досягається за умови правильного управління та контролю за ЗТО у регіоні. Враховуючи важливість проведення зовнішньої торгівлі для регіону виникає потреба у інструментах та методах її регулювання. З метою їх визначення необхідно чітко розуміти які фактори сприяють її розвитку.

ЗТО регіону має складові на які є можливість впливати за для управління його структурою та підвищення економічного та фінансового потенціалу регіону. З огляду на дану можливість варто розглядати ЗТО у розрізі його складових та визначати фактори впливу на конкретні його складові. Для початку варто зосередити увагу на сутності поняття «фактор». Тлумачення категорії «фактор» пояснює, що це рушійна сила будь-якого процесу або явища, який визначає їх характер та результат [135].

Фактори впливу на ЗТО регіону чітко не висвітлені у науковій літературі, хоча саме вони впливають на конкурентоспроможність території. Досліджуючи дану тему, було виявлено, що велика кількість вчених приділяє увагу факторам впливу на ЗЕД підприємств, які є основними суб'єктами ЗТО та наводять їх класифікації (табл. 2.3).

Таблиця 2.3 – Класифікація факторів впливу на ЗТО за поглядами різних авторів

В.П. Андришин [3]		О.Г. Мельник, М.Я. Нагірна [118]		О.М. Котиш, О.О. Манзя [96]	
Ознака	Характеристика	Ознака	Характеристика	Ознака	Характеристика
З позиції відношення до середовища функціонування	Внутрішні; Зовнішні;	За ступенем охоплення середовища впливу	Зовнішнього середовища; Внутрішнього середовища;	За місцем виникнення	Зовнішні; Внутрішні;
За ступенем взаємозалежності	Незалежні; Частково залежні; Взаємопов'язані	За ступенем спонукання до експортної діяльності	Заохочуючі; Гальмуючі (ускладнюючі);	За результатом впливу	Позитивні; Негативні.
За можливістю прогнозування	Прогнозовані; Непрогнозовані;	За рівнем важливості	Основні; Другорядні;	За інтенсивністю впливу	Основні; Другорядні;
За тривалістю дії	Постійнодіючі; Періодичні; Спорадичні;	За часовим лагом дії	Тимчасової дії; Постійної дії;	За періодом дії	Короткострокові; ; Довгострокові;

Продовження таблиці 2.3

В.П. Андришин [3]		О.Г. Мельник, М.Я. Нагірна [118]		О.М. Котиш, О.О. Манзя [96]	
Ознака	Характеристика	Ознака	Характеристика	Ознака	Характеристика
За можливістю контролю	Контрольовані; Частково контрольовані; Неконтрольовані;	За ступенем контрольованості	Контрольовані; Неконтрольовані; Частково контрольовані;	За характером визначення	Кількісні; Якісні;
За способом оцінювання та вимірювання	Піддаються вимірюванню; Не піддаються вимірюванню; Вимірюються експертним методом;	За сферою впливу	Фінансово-економічні; Маркетингові; Управлінські; Пов'язані з виробничим процесом; Логістичні; Соціальні, тощо;	За ступенем керованості	Об'єктивні; Суб'єктивні; Кон'юнктурні;
За часом дії	Довгострокові; Середньострокові; Короткострокові	За рівнем комплексності об'єкта впливу	Одиничного впливу; Комплексного впливу;	За кількістю об'єктів впливу	Інтегральні; Селективні;
За характером впливу на ефективність експортної діяльності	Функціональні; Дисфункціональні.	За рівнем конструктивності (за ефектом впливу)	Конструктивно; Деструктивні; Нейтральні;	-	-
-	-	За механізмом дії	Прямого впливу; Опосередкованої дії.	-	-

З таблиці 2.5 бачимо, що деякі класифікаційні ознаки є універсальними та повторюються у працях різних науковців. Зокрема, фактори впливу на експортно-імпорتنу діяльність поділяють на зовнішні та внутрішні. До внутрішніх факторів відносять, ті що безпосередньо виникають на підприємстві або в регіоні (в залежності від суб'єкта діяльності). До них належить визначення цілей та завдання проведення експортно-імпорتنної діяльності, ресурсне забезпечення та інше. До зовнішніх факторів відносять ті, що виникають у зовнішньому середовищі та можуть сприяти чи перешкоджати формуванню ЗТО.

Існують і інші класифікаційними ознаки факторів впливу на ЗТО, при цьому вони можуть поділитись на незалежні (тобто не піддаються контролю з боку суб'єкта ЗЕД), частково залежні та взаємопов'язані. На нашу думку

подібна класифікаційна група дублює ознаку можливості контролю, що пропонує розглядати фактори як: контрольовані, частково контрольовані та неконтрольовані. Оскільки передбачають різну назву, проте їх характеристика є досить подібною. Автори пропонують розділяти прогнозовані (поява та наслідки яких може бути передбаченою) та непрогнозовані, до них більше належать фактори зовнішнього середовища. Багато уваги науковці приділяють розподілу факторів у відповідності до часу їх дії і розрізняють довго-, середньо- та короткострокові, фактори постійної та тимчасової дії. За рівнем конструктивності (за ефектом впливу) розглядають конструктивні (сприяють експортній діяльності підприємства), деструктивні (ускладнюють міжнародну діяльність) та нейтральні фактори (у короткостроковому періоді не мають впливу на діяльність фірми, проте у довгостроковому – можуть змінитись на конструктивні чи деструктивні) [118].

Значної уваги заслуговує розмежування факторів за способом вимірюванням та визначення. Оскільки одні можуть бути кількісні, інші – якісні та піддаватись вимірюванню чи ні. Однією з основних класифікаційних груп є розмежування за результативністю впливу різних факторів. Виділяють функціональні чи позитивні функції, що призводять до підвищення прибутковості підприємств, наповнення бюджетів та забезпечення фінансування регіону, та дисфункціональні або негативні.

Розглянувши класифікацію пропонуємо дослідити роботи вітчизняних та зарубіжних вчених з питання розмежування факторів за їх впливом на розвиток ЗЕД. Узагальнюючи погляди науковців можемо сказати про неоднозначність суджень, щодо виокремлення факторів впливу на ЗТО. Проаналізувавши літературні джерела, нами було виокремлено ключові фактори впливу, що зустрічаються у ній та відбиваються на показниках ЗЕД країни, регіону та різних суб'єктів діяльності, починаючи від підприємств та закінчуючи міжнародними організаціями (табл. 2.4).

Таблиця 2.4 – Ключові фактори впливу на ЗТО з різних точок зору науковців

Характеристика Автор	Поділяють на зовнішні та внутрішні	Політичні	Економічні	Соціальні	Інформаційні	Екологічні	Територіальні	Ресурсні	Законодавчі	Технологічні	Інноваційні	Трудові
М.А. Гайченя, Т.В. П'ятак [41]	+	+	+		+			+	+	+	+	
М.Е. Прохорова, Н.Г. Гадіак [158]		+						+		+		
В.В. Матвеев, І.К. Ярмоленко [117]	+	+	+					+	+	+	+	+
Т.С. Кравчук [98]	+		+		+			+	+	+	+	
Ю.Г. Козак, Н.С. Логвінова, І.Ю. Сіваченко [88]	+		+		+			+	+	+	+	
Н.М. Байдала [8]			+			+			+	+	+	+
Л.І. Піддубна, К.В. Іванієнко [144]	+		+		+			+				
О.В. Черниш, А.Д. Пирожкова [226]	+		+	+	+			+		+	+	+
К.Є. Купрейчик [105]	+	+	+		+			+	+	+	+	+
Д.А. Жукова [69]			+	+	+				+	+		+
Н.А. Гринюк [49]	+	+	+	+					+	+	+	+
Т. Мельник [119]	+		+	+	+			+		+		
В.І. Даниленко [52]									+	+		
М. Чубар [231]			+							+	+	+
І.В. Ховрик, В.І. Безпарточна, М.О. Похила [222]	+	+	+						+	+	+	+
А.В. Огієнко, В.М. Орел [128]	+	+	+					+		+		
М.М. Чубар [230]		+	+		+			+				
Л.Г. Ліпич, А.О. Фатенок-Ткачук [108]	+	+	+	+	+	+		+	+	+		
Н.О. Якушев [236]	+	+	+		+		+					
І.А. Цинаєвська [224]	+	+	+	+			+	+	+	+	+	
І.Поліщук [152]	+	+	+	+	+			+		+	+	
М.В. Бахарєв [12]		+	+	+		+	+				+	
К.В. Антонюк [4]			+		+			+		+	+	
І.В. Ковальова, Ю.В. Хрінова [36]		+	+			+	+	+		+		

Було згруповано проаналізовано роботи науковців та основні результати представлено у таблиці, що відображає перелік груп факторів, які

найчастіше зустрічаються у науковій літературі. Також окремо було виділено розмежування авторами чинників впливу на зовнішні та внутрішні, оскільки існує розбіжність над єдиним набором факторів та їх групуванням.

Отже, підсумовуючи результати таблиці 2.4 бачимо, що більшість науковців здійснює розділення факторів впливу на експортно-імпорتنу діяльність на зовнішні та внутрішні, в залежності від досліджуваного суб'єкта, який займається ЗЕД: підприємство, регіон, країна. У більшості досліджуваних робіт відображається виділення таких груп факторів як: економічні, ресурсні, політичні, законодавчі, технологічні та інноваційні. Вони відповідають за економічну стабільність основних макроекономічних показників в країні, фінансовий стан суб'єктів ЗЕД та їх ресурсне забезпечення, політичні настрої в країні та за кордоном і нормативно-правову базу, рівень виробництва та технологічного забезпечення, інноваційний потенціал території чи підприємства.

Дещо рідше зустрічаються соціальні, інформаційні та трудові фактори. Вони в свою чергу більше зосереджені саме на людях, що займаються управлінням чи безпосередньо виробництвом експортної продукції, або є споживачами експортно-імпорتنих товарів і послуг. Також деякі з науковців виділяють групу територіальних та екологічних факторів впливу. Дані групи факторів зосереджені на розташуванні суб'єкта ЗЕД та природно-кліматичних умовах, що є постійно діючим чинником та не підконтрольний даному суб'єкту.

Зважаючи на неоднозначність думок вітчизняних та закордонних авторів, щодо розгляду можливих факторів впливу на ЗТО, вважаємо за доцільне представити власне бачення, щодо факторів впливу на формування ЗТО регіону. Узагальнюючи теоретичні здобутки вчених пропонуємо поділити усі фактори на 4 групи, відповідно до місця їх формування. Це буде 4 рівні формування: рівень підприємства, регіональний рівень, рівень країни та світовий (рис. 2.23).

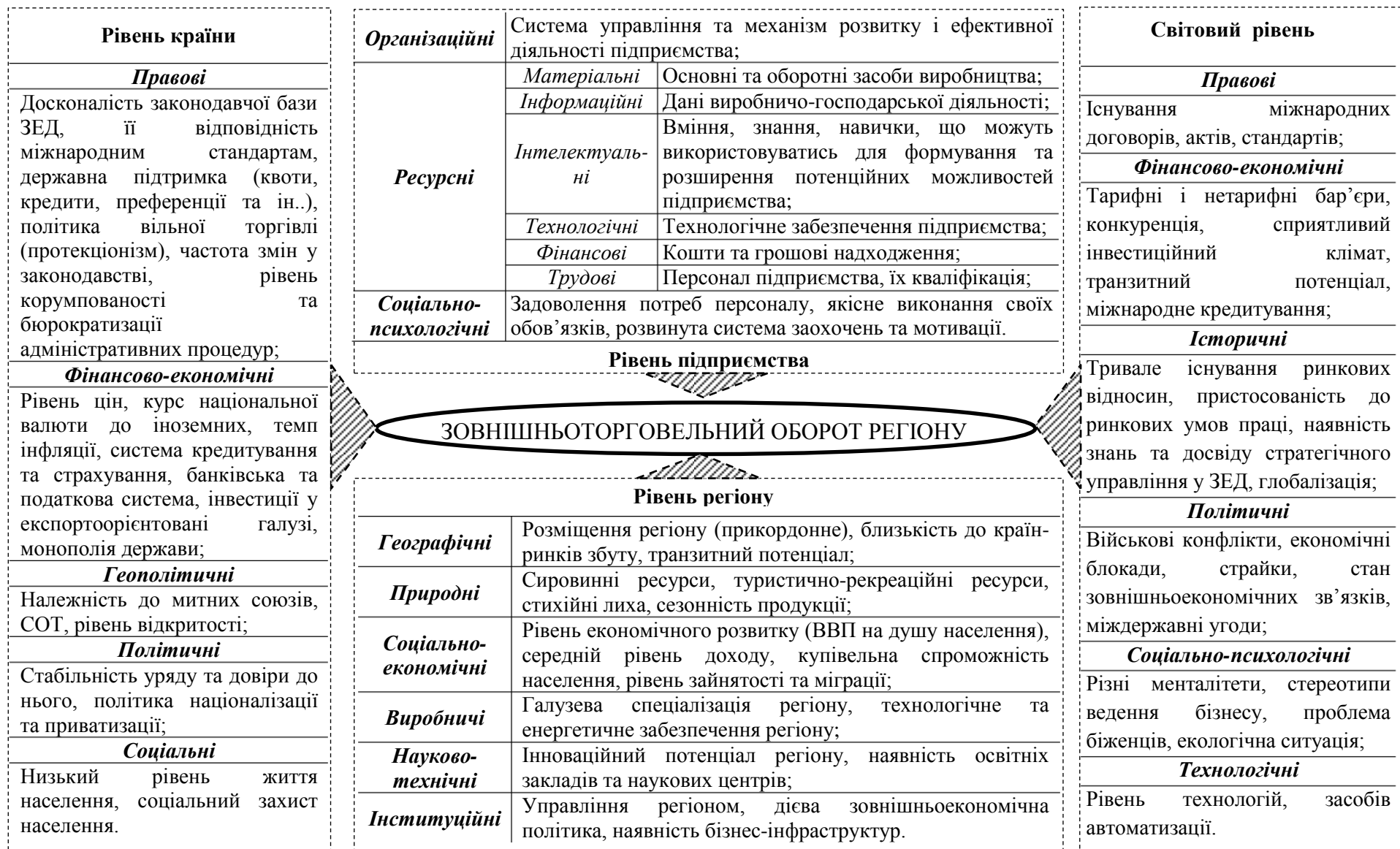

Рисунок 2.23 – Фактори впливу на ЗТО регіону за рівнем формування (складено автором)

Такий розподіл чинників, що можуть впливати на ЗТО регіону полегшить їх сприйняття, розуміння та дасть можливість більш ефективно розробляти зовнішньоторговельну політику регіону. Також такий розподіл факторів дасть можливість виміряти, який рівень має більший вплив та здатен вивести ЗТО на новий ступінь розвитку. Запропонований перелік факторів має економічний ефект, що залишає свій відбиток на ЗТО регіону. Пропонуємо провести аналіз та дослідити їх вплив на прикладі Сумського регіону. Дослідження будемо проводити на основі соціально-економічних показників, що обумовлено відсутністю чіткого вимірника інших груп факторів у запропонованих рівнях.

Аналіз впливу різних показників на складові ЗТО проводиться у певній послідовності, що включає виконання конкретних етапів. У даному дослідженні вважаємо за доцільне за основу економіко-математичної моделі узяти векторну авторегресійну модель (Vector Autoregression Models або VAR-модель). Під векторною авторегресійною моделлю розуміють модель динаміки кількох часових рядів, в якій їх поточні значення залежать від минулих значень цих же рядів [115]. Уперше дана модель була запропонована Кристофером Сімсоном у 1980 році у вигляді альтернативної системи одночасних рівнянь, що передбачають суттєві теоретичні обмеження, де кожна змінна представлена комбінацією усіх змінних у попередній момент часу [240].

Подібні модель часто використовують для аналізу динамічного впливу випадкових збурень на систему змінних та для систем прогнозування взаємопов'язаних часових рядів. Підхід до побудови VAR-моделі оминає обов'язкове структурне моделювання, розглядаючи кожен ендогенну змінну в системі як функцію від лагових значень усіх ендогенних змінних [10].

Математично векторна авторегресія може бути представлена наступним чином:

$$y_t = c + A_1 y_{t-1} + \dots + A_p y_{t-p} + Bx_t + \varepsilon_t \quad (2.6)$$

- де c – вектор констант;
 y_t – k -мірний вектор ендогенних змінних;
 x_t – d -мірний вектор екзогенних змінних;
 $A_1, \dots, A_p, B$ – матриці коефіцієнтів, що підлягають оцінюванню;
 ε_t – вектор помилок;
 p – кількість лагів.

З метою дослідження та моделювання впливу соціально-економічних показників на експорт та імпорт товарів і послуг регіону, із застосуванням VAR-моделі, в рамках даної роботи буде передбачатись застосування 6 етапів її побудови.

1 етап. Формування масиву вхідної статистичної інформації, що буде використовуватись для дослідження.

Для застосування моделі векторної авторегресії необхідно якісно підібрати данні, що будуть до неї включені. За умови, що основна увага зосереджена на складових ЗТО регіону, поетапний збір необхідних вхідних даних здійснюється з офіційних джерел. Для одержання якісної та адекватної результативної моделі підбір змінних, що можуть мати вплив на експорт та імпорт товарів і послуг регіону, буде здійснюватися як на рівні регіону, країни так і світу.

2 етап. Перевірка нормальності закону розподілу вхідних даних.

Дана перевірка передбачає дослідження розподілу ймовірності випадкової величини, яка описується її густотою. Відповідність розподілу часового ряду буде здійснюватись за допомогою розрахунку асиметрії, ексцесу та критерію Харке-Бера (Jarque-Bera). Причому критерій Харке-Бера (формула 2.7) базується на розрахунку показників симетрії та ексцесу [145].

$$JB = n \cdot \left(\frac{S^2}{6} + \frac{(K-3)^2}{24} \right) \quad (2.7)$$

- де S – коефіцієнт асиметрії (Skewness);
 K – коефіцієнт ексцесу (Kurtosis);
 n – кількість спостережень.

Що стосується асиметрії та ексцесу, то розрахунок даних показників здійснюється наступним чином [7]:

$$S = \frac{1}{n\sigma^3} \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^3 \quad (2.8)$$

$$K = \left(\frac{1}{n\sigma^4} \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^4 \right) - 3 \quad (2.9)$$

- де σ – середньоквадратичне відхилення;
 x_i – i -тий елемент вибірки;
 $\bar{x}$ – середнє арифметичне вибірки.

$$\sigma = \sqrt{\frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x}_i)^2} \quad (2.7)$$

Розрахунок коефіцієнта асиметрії відображає скошеність фактичного розподілу даних та повинно бути рівне 0. Коефіцієнт ексцесу відповідає за витянутість розподілу і вважається нормальним, якщо розрахункове значення дорівнює 3. Саме такі значення підтверджують нормальний розподіл вибірки.

Критерій Харке-Бера використовується для перевірки гіпотези про те, що досліджувана вибірка є вибіркою нормально розподіленої випадкової

величини з невідомим математичним очікуванням і дисперсією. Цей критерій використовується для вибору методу параметричної статистики, що вимагає нормальності досліджуваних випадкових величин [2].

Результати критерію Харке-Бера порівнюються з табличним значенням χ^2 з двома ступенями свободи. Якщо $JB_{факт} < JB_{табл.}$, то гіпотеза про нормальний закон розподілу приймається, якщо нерівність не виконується, то розподіл не вважається нормальним [122].

3 етап. Перевірка часових рядів на аномальність та усунення викидів.

Успішне вивчення динаміки часового ряду на пряму залежить від повноти довжини обраних спостережень. Рівні часових рядів можуть мати аномальні значення, що будуть впливати на результативність розрахованого показника. Проте аномальні значення можуть бути випадковими, що спричинені помилковими даними, їх називають помилками першого порядку. Помилками другого порядку називають реальні процесі, що мають факт підтвердження, такі аномальні значення не підлягають усуненню [64].

З огляду на вищесказане застосуємо модифікований метод Ірвіна для виявлення аномальних значень. Модифікація методу полягає у розрахунку середньоквадратичного відхилення з врахуванням 3 спостережень, що включає попереднє, поточне та наступне значення. Критерій Ірвіна обчислюється за формулою:

$$\lambda = \frac{|x_t - x_{t-1}|}{\sigma}, t = 2, 3, \dots, n. \quad (2.8)$$

Отриманий результат розрахованого критерію порівнюється з табличним значенням критерію Ірвіна. З урахуванням обраного модифікованого методу табличне значення визначаємо для $n=3$, тому $\lambda_{табл.}=2,3$. Якщо $\lambda_{факт} < 2,3$, то значення x_t вважається нормальним, якщо ж рівність не виконується, то таке значення – аномальне.

Отримавши аномальні значення їх необхідно згладити. Використаємо спосіб згладжування за сусіднім значенням [156].

$$x_{\text{зглажене}} = \frac{x_{t-1} + x_t + x_{t+1}}{3} \quad (2.9)$$

Виявлені аномальні значення необхідно перевірити на причину їх появи, якщо значення має об'єктивний характер, то згладженню не підлягає.

4 етап. Проведення кореляційного аналізу.

Даний етап проводиться із застосуванням формули 2.2, що зазначалась у пункті 2.1 даного розділу. Результат даного аналізу має бути в межах діапазону $0 \leq r_{xy} \leq 1$. Чим більше значення розрахованого коефіцієнта для показників, тим щільніший зв'язок між ними існує.

5 етап. Каузальний аналіз

Каузальний аналіз, на даному етапі дисертаційної роботи, буде здійснюватися за популярною концепцією Грейнджера. В основі якої лежить постулат про не можливість майбутнього впливати на минуле. Цей постулат Грейнджер розглядав в інформаційному аспекті: для того щоб визначити, чи є змінна x причиною змінної y , слід з'ясувати, яку частину дисперсії поточного значення змінної y можна пояснити минулими значеннями самої змінної y і чи може додавання минулих значень змінної x поліпшити це пояснення [22].

Тест Грейнджера на причинність зв'язку досліджується з використанням наступних формул:

$$x_t = \sum_{j=1}^p a_j x_{t-j} + \sum_{j=1}^p b_j y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (2.10)$$

$$y_t = \sum_{j=1}^p c_j x_{t-j} + \sum_{j=1}^p d_j y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (2.11)$$

- де x_{t-1}, y_{t-1} – досліджувані часові ряди;
 p – кількість досліджень;
 a_j, b_j, c_j, d_j – матриці вузлів;
 ε_t – помилки прогнозування.

Відсутність впливу x на y може відбуватись у разі, коли $c_j = 0$ при $j = 1, \dots, p$, у такому разі зв'язок минулих значень x з часовим рядом y не встановлений. Якщо ж лаговий коефіцієнт c_j має значення > 0 , то можемо говорити про причинність показника x на y , тобто існує одностороння каузальність від x до y .

І навпаки, у випадку коли $b_j = 0$ при $j = 1, \dots, p$, вплив минулих значень y на x буде відсутній. Якщо лаговий коефіцієнт є значимим, то прослідковується що y є причиною x . У випадках, коли лагові змінні обох часових рядів є значимі, то виникає твердження про двосторонню каузальність. Також можуть бути випадки, коли x та y є незалежними одне від одного, що пояснюється набором статистично не значимих лагових коефіцієнтів. У нашій роботі виявлення причинно-наслідкових зв'язків по Грейнджеру є свідченням впливу обраних показників на складові зовнішньоторговельного обороту.

Важливою передумовою виконання тесту є стаціонарність обраних рядів. Тому необхідно їх перевірити на стаціонарність. Стохастичний процес вважається стаціонарним, якщо його середнє та дисперсія не залежать від часу, а значення коваріації між двома періодами часу залежить лише від проміжку між ними (лага) і не залежать від конкретного періоду часу [111].

Дану перевірку буде здійснено з використанням розширеного тесту Дікі-Фуллера (Augmented Dickey-Fuller) та тесту Філіпса-Перрона (Phillips-Perron) (рис. 2.23). Тест Дікі-Фуллера передбачає, що нульова гіпотеза (альтернативна) підтверджує, що часовий ряд x_t нестационарний та може описуватись однією з формул на рисунку 2.24. Справедливість висунутої гіпотезу перевіряється за однією з 3-х формул. Інші параметри моделі, а саме ϕ , α , β оцінюються за допомогою методу найменших квадратів. Далі розраховується значення t -статистики t_ϕ з метою перевірки нульової гіпотези $\phi=0$. Після чого отримані результати порівнюються з критичним рівнем $t_{крит}$. Якщо $t_\phi > t_{крит}$, то гіпотеза про нестационарність досліджуваного часового ряду підтверджується.

Тест Філіпса-Перрона відрізняється від попереднього тесту, оскільки перевірка нульової гіпотези, щодо нестационарності часового ряду x_t , зводиться до перевірки припущення $\phi=0$ на основі статистичної моделі (рис. 2.24). Даний тест ґрунтується на t -статистиці, оскільки вона скоригована на можливу автокорельованість та гетероскедастичність ряду u_t .

Після перевірки часових рядів тестами Дікі-Фуллера та Філіпса-Перрона отримані результати можуть свідчити про нестационарність вхідних даних. За такої умови необхідно привести їх до стаціонарності. Для цього необхідно перейти від рівнів ряду до їх перших різниць (рис. 2.24) і знову перевірити на стаціонарність.

Стаціонарні дані отримані після перевірки використовуються для проведення тесту Грейнджера на каузальність, що допоможе встановити причинно-наслідкові зв'язки між експортом, імпортом товарів та послуг з соціально-економічними показниками.

6 етап. Побудова VAR-моделей

Надзвичайно важливим є застосування VAR-моделей для визначення причинності у зв'язках між змінними та аналізу функцій імпульсивних відгуків, що дають можливість знайти не лише величину остаточного впливу, а й короткострокову динаміку їх взаємодії [111].

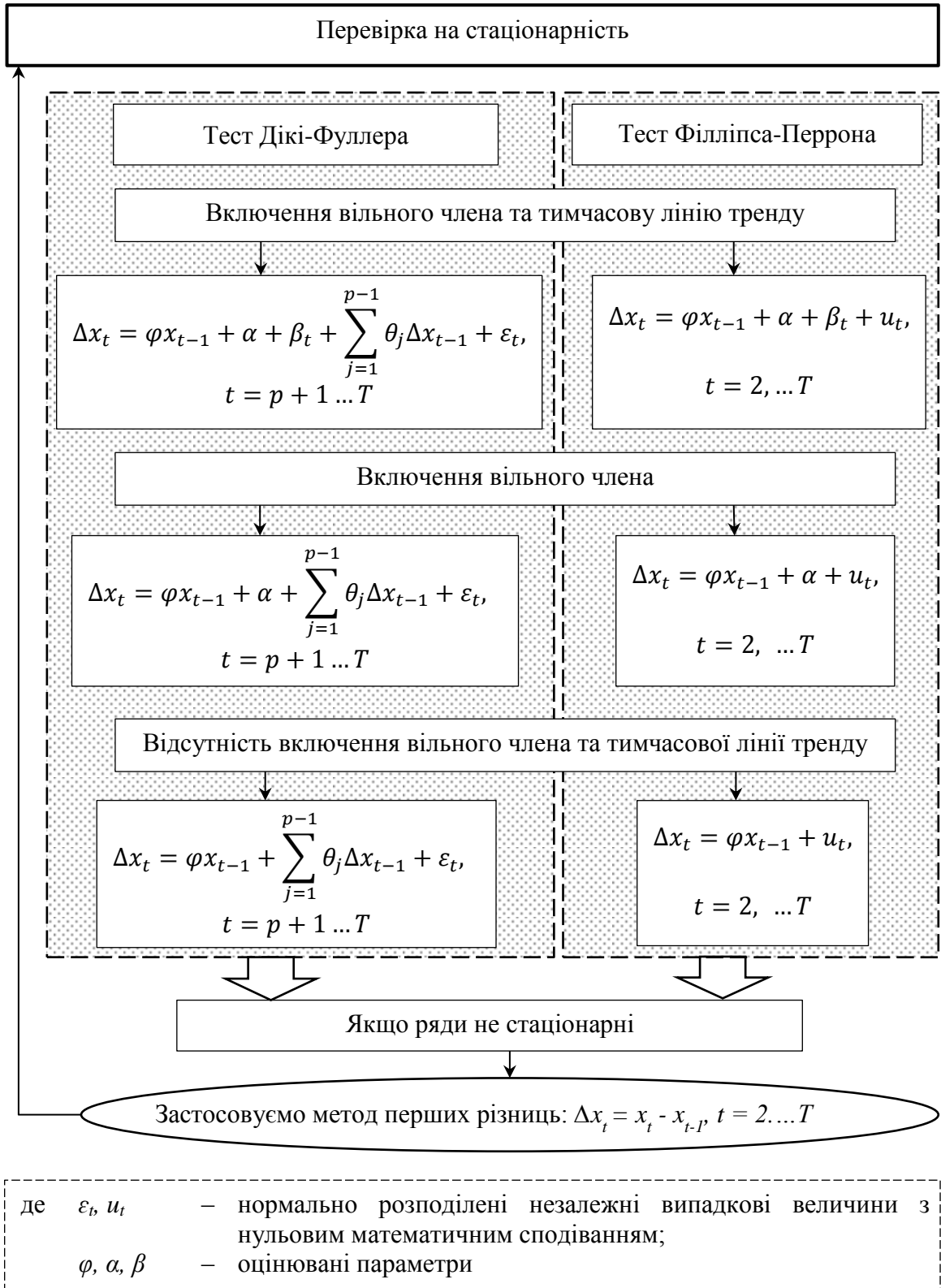

Рисунок 2.24 – Алгоритм перевірки на стаціонарність часових рядів за допомогою тесту Дікі-Фуллера та Філіпса-Перрона (складено автором на основі [22, 97, 159])

Після опрацювання вхідних даних, обираються фактори найбільшого впливу на складові ЗТО, з врахуванням кореляційного та каузального аналізів. Далі визначається порядок (p) для конкретної складової та її набору факторів. Для цього скористаємось Акайк та Шварц критеріями, що розраховуються автоматично при побудові VAR-моделі. Далі безпосередньо розраховується векторна авторегресійна модель за формулою 2.1.

Отримавши необхідну VAR-модель, необхідно порівняти фактичні значення з значеннями, що розраховані за моделлю. Таке порівняння здійснюється у графічному вираженні, що поліпшує сприйняття та унаочнює отримані результати. Також важливо перевірити VAR-модель на стаціонарність, що здійснюється у програмному забезпеченні Eviews на основі функції AR Roots Graph. Дана функція розраховується зворотні корені, що характеризують AR-поліном. Оцінена VAR-модель вважається стаціонарною якщо усі зворотні корені по модулю менші за 1 та знаходяться в середині одиничного кола [10, 111].

Інтерпретація отриманої VAR-моделі здійснюється на підставі аналізу імпульсних функцій відгуку на заданий шок (шоки, як правило, нормалізовані до 1% або одного стандартного відхилення). Він дає можливість визначити розмір та динаміку даного ефекту на короткострокову перспективу. Також виконується аналіз декомпозиції дисперсій помилок, яка показує вклад включених у модель факторів у динаміку досліджуваної змінної [116]. Приклад імпульсних функцій відгуку та декомпозиції дисперсій помилок для досліджуваних прологарифмованих рядів X та Y зображено на рисунку 2.25.

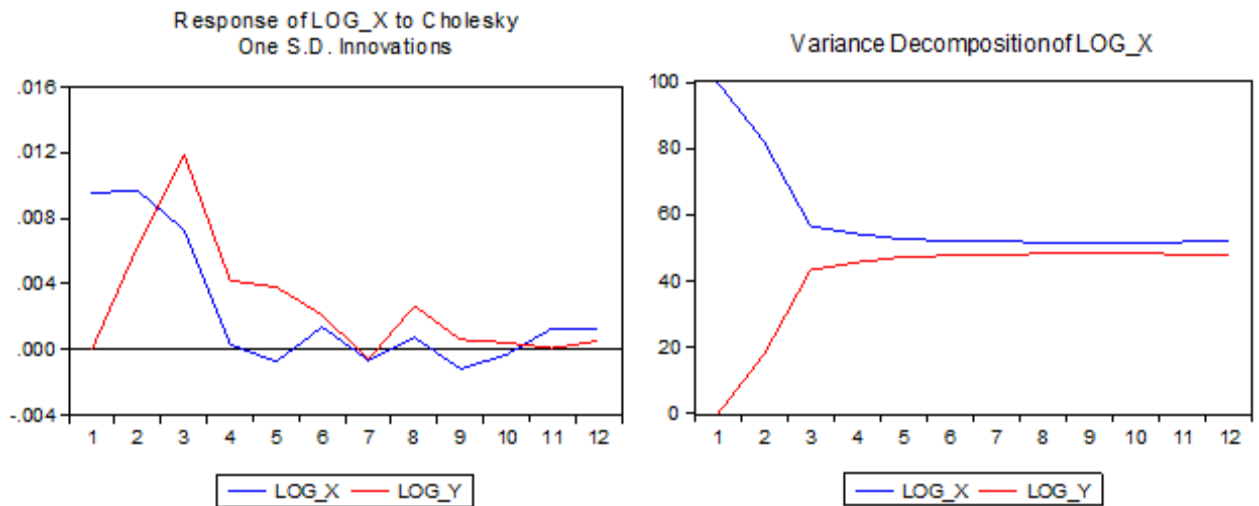

Рисунок 2.25 – Функція імпульсних відгуків та графік декомпозиції

Перший графік рисунку 2.25 демонструє, як зміни середньоквадратичного відхилення в LOG_X та в LOG_Y впливають на зміну в LOG_X. Другий графік рисунку 3.3 показує декомпозицію дисперсії, яка є відносним індикатором, тому виражається у процентах. Вона наочно зображує частку змін в LOG_Y, що пояснює зміни в LOG_X.

Узагальнений алгоритм побудови векторної авторегресійної моделі оцінки впливу соціально-економічних показників на складові ЗТО представлено на рисунку 2.26.

Таким чином, було досліджено основні фактори формування та розвитку ЗТО регіону. З цією метою проаналізовано роботи вітчизняних та зарубіжних науковців та представлено основні групи факторів, що впливають на експортний та імпортний потенціал підприємства, регіону та країни. На основі проведеного аналізу запропоновано власне бачення, щодо формування сукупності факторів впливу на ЗТО та сформовано 4 групи таких чинників. Їх було розділено за рівнем формування, оскільки вплив може здійснюватися на рівні підприємства, регіону, країни та світу, проте кожен з них може приносити позитивний чи негативний ефект у експортно-імпорتنу діяльність регіону.

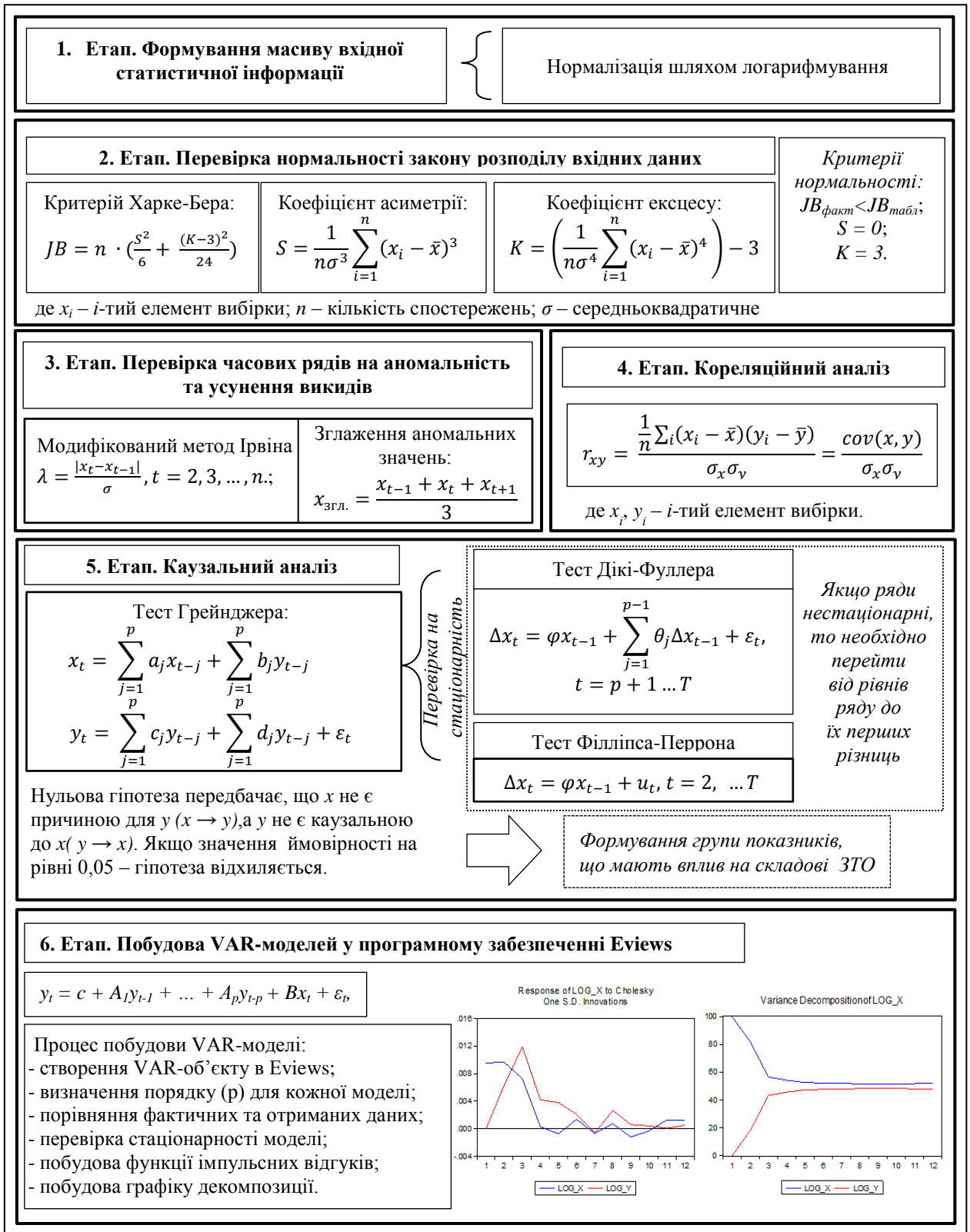

Рисунок 2.26 – Алгоритм побудови VAR-моделі оцінки впливу соціально-економічних показників на складові ЗТО регіону (складено автором)

На основі запропонованого переліку факторів було прийнято рішення про необхідність дослідження їх впливу та оцінки на рівні регіону. З урахуванням того, що ЗТО має 4 складові, було прийнято рішення досліджувати вплив соціально-економічних факторів на кожну зі складових окремо, тобто на експорт товарів, послуг, імпорт товарів та послуг. Для цього було розроблено алгоритм побудови векторної авторегресійної моделі оцінки впливу соціально-економічних показників на складові ЗТО регіону. Даний алгоритм складається з 6 етапів, що логічно пов'язані одне з одним. Починаючи від збору даних та закінчуючи отриманням результативної VAR-моделі. У результаті буде можливість визначити які показники мають найбільший вплив на складову ЗТО. Також проаналізувати як зміни середньоквадратичного відхилення одного фактору можуть впливати на результативний показник частини ЗТО і визначити частку зміни, що викликає даний фактор.

Висновки до розділу 2

У другому розділі дисертації «Аналіз стану фінансової політики під впливом формування зовнішньоторговельного обороту на регіональному рівні» було проведено аналіз соціально-економічний стан регіону в контексті реалізації ФП, оцінено динаміку розвитку ЗТО регіону; розроблено методичні засади дослідження впливу ЗТО на фінансовий потенціал регіону.

Проведене дослідження дає змогу зробити наступні висновки:

1. Соціально-економічний стан регіону може бути оцінений з урахуванням декількох напрямлень, а саме ВРП, показників зведеного бюджету, виробництво провідних галузей регіону, фінансовий стан підприємств та доходи населення. Аналіз вказаних показників було здійснено для 10 регіонів України, а саме: Дніпровського, Житомирського, Київського, Одеського, Сумського, Тернопільського, Харківського, Хмельницького,

Чернівецького та Чернігівського. Результати аналізу свідчать про те, що найбільшим обсягом ВРП за 2005-2015 рр. відзначаються такі регіони як: Дніпровський, Київський, Одеський та Харківський. Менше 50 % зведеного бюджету регіон отримує за рахунок власних доходів, що вказує на його дотаційний характер у більшості досліджуваних регіонів, а саме у Житомирському, Сумському, Тернопільському, Хмельницькому, Чернівецькому і Чернігівському. Фінансова складова підприємств свідчить про нарощення оборотів реалізації, проте одночасно зменшуються обсяги їх фінансових результатів до оподаткування, що має негативний вплив на соціально-економічний стан досліджуваних регіонів країни.

2. Запропоновано модель оцінки рівня фінансового потенціалу на основі виведення інтегрального індексу, що побудований на базі методу рівномірної оптимальності. Він дозволяє виявити основний притаманний конкретному регіону набір головних компонент, що мають вплив на його фінансовий стан. Для досліджуваних регіонів розрахований інтегральний показник коливається в межах від достатнього до передкризового рівня, основними впливовими чинниками є кризові явища у економіці всієї країни та закордонних партнерів.

3. За обсягами ЗТО Сумський регіон відноситься до групи регіонів, що має незначні обсяги. Динаміка ЗТО з кожним роком змінюється на що впливають економічні, правові, політичні, соціальні та інші фактори. Основна частка експорту регіону припадає на машини, обладнання та механізми, що реалізуються у промисловій галузі Сумського регіону. Імпортна орієнтація регіону зосереджена навколо готової харчової продукції. Що стосується географічної структури, то експортна продукція та послуги, в основному, спрямовані на країни СНД, проте основна частина імпорту надходить з Європи. Зважаючи на проведені дослідження Сумський регіон є експортоорієнтованою.

4. Проаналізовано основні підходи науковців щодо факторів впливу на обсяги ЗТО. На їх основі виділено ключові чинники, що було згруповано

за рівнем формування та управління, які поділено на рівень підприємств, регіону, країни та світовий рівень. Кожен рівень факторів містить у собі декілька видів чинників впливу, що можуть мати економічний ефект у проведенні експортно-імпортової діяльності суб'єктами регіону.

5. На основі виділених факторів впливу на ЗТО регіону було запропоновано модель їх оцінки. Розроблено алгоритм векторної авторегресійної моделі оцінки впливу соціально-економічних показників на складові ЗТО регіону. Під складовими розуміються конкретні показники експорту та імпорту товарів і послуг регіону. Визначивши таким чином перелік конкретних факторів, що можуть впливати на обсяги експортно-імпортової діяльності, у керівництва регіону з'явиться можливість формувати ФП таким чином, щоб покращувати його економічний та соціальний розвиток з урахуванням особливостей ЗТО.

Основні положення першого розділу дисертаційної роботи опубліковано автором у роботах [169, 170, 171, 172, 173, 175, 176, 177, 181, 182, 218].

РОЗДІЛ 3
УДОСКОНАЛЕННЯ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИХ ЗАСАД РОЗВИТКУ
ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ НА ОСНОВІ ВПЛИВУ
ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОГО ОБОРОТУ РЕГІОНІВ КРАЇНИ

3.1 Обґрунтування перспектив розвитку фінансової політики з урахуванням зовнішньоторговельного обороту регіонів країни

Процес розвитку ФП нерозривно пов'язаний із змінами, що обумовлюють економічний стан країни в цілому та її регіонів зокрема. Дослідження питань щодо підвищення фінансового потенціалу регіонів країни впродовж останніх років набуло особливої актуальності. Загострення фінансово-економічних проблем у регіонах створює умови щодо яких взаємодія суб'єктів господарювання з органами законодавчої та виконавчої влади і іншими ланками суспільства змушені переходити до формування нових економічно-гармонійних відносин.

Останніми роками в Україні спостерігається цілеспрямована направленість на фінансову стабілізацію країни, що зумовлена деструктивними наслідками світової фінансово-економічної кризи 2007–2008 років та трьохфазної кризи 2013–2015 років. Вихід із зазначеної ситуації та нарощення фінансової стабільності країни полягає у концептуальному переосмисленні проведення ФП. Це стосується усіх її складових, до якої ми відносимо монетарну, бюджетну, податкову, боргову та зовнішньоторговельну політики, що в свою чергу мають різний чи навіть протилежний характер впливу на економічний стан країни та її регіонів. Взаємодія усіх зазначених складових може призвести до наступних наслідків:

– порушення стійкості макроекономічних показників та ускладнення прояву додаткових чинників кризового періоду;

– нарощення економічної стабільності в країні за допомогою формування та реалізації ефективної ФП [129].

Теоретичне підґрунтя подолання наслідків кризових процесів у країні зводиться до фінансової стабілізації. Проте, враховуючи роботи вітчизняних науковців, можемо стверджувати про неузгодженість наукових підходів щодо трактування зазначеної категорії. Під фінансовою стабілізацією розуміють такі економічні відносини, які відображають процес створення ефективної структури капіталу, використання якого забезпечує мінімальні витрати по обслуговуванню та максимальний прибуток при цьому [1, 131]. Фінансова стабільність як економічна категорія – це більш широке поняття, воно охоплює сукупність факторів, що забезпечують збереження абсолютної або нормальної фінансової стійкості за контрольованої фінансової рівноваги та здатність до сталого економічного зростання завдяки найбільш значущим зовнішнім факторам [223].

У своїй роботі К. М. Краус пропонує під фінансовою стабілізацією розуміти дії щодо встановлення фінансової стійкості функціонування господарюючого суб'єкта як проміжної умови його стійкого розвитку [99]. На відміну від запропонованого тлумачення С. В. Мочерний розглядає фінансову стабілізацію з позиції комплексу заходів, спрямованих на недопущення чи послаблення економічної кризи, підтримку стабільних темпів виробництва [62]. Дещо інший погляд на тлумачення досліджуваної категорії має І. Ф. Радіонова представляючи фінансову стабілізацію як антипод фінансової дестабілізації, що передбачає досягнення позитивного економічного зростання, припинення падіння обсягів виробництва [160].

Таким чином, проаналізувавши підходи різних авторів можемо виділити особливість усіх перелічених трактувань, що полягає у досягненні фінансової стабільності країни, регіону чи суб'єкта господарювання. Як зазначають О. А. Моросюк та К. М. Дегтярьова основна мета фінансової стабілізації полягає у створенні реальних стартових передумов структурної перебудови економіки, відновленні інвестиційного процесу, мобілізації через

становлення фінансового ринку та інших фінансових інституцій відповідних фінансових ресурсів [123]. Враховуючи зазначені особливості схематично було зображено загальну характеристику фінансової стабілізації країни (рис. 3.1).

Рисунок 3.1 – Характеристика фінансової стабілізації країни (складено автором)

Забезпечення фінансової стабілізації держави залежить від взаємодії інструментів усіх складових ФП, що можуть проявлятися у вигляді рівноправного впливу чи домінування однієї складової над іншими. У період фінансової стабілізації невід'ємною частиною має бути врахування світових економічних тенденцій, що буде сприяти у виборі інструментів. Оскільки світова практика засвідчує неможливість визначення універсального і сталого у довгостроковій перспективі переліку інструментів ФП через різну специфіку й динамічність соціально-економічних процесів у багатьох країнах [187]. Проте у даному процесі також є актуальним визначення специфіки ринку як держави так і її окремих регіонів. Оскільки реалізація ФП із застосуванням обраних інструментів впливу безпосередньо впливає на усіх

учасників економічної системи країни на різних рівнях управління. Основними макроекономічними показниками, що відображають процес фінансової стабілізації країни є: номінальний ВВП, індекс споживчих цін (інфляція), інвестиції в довгострокові нефінансові активи, кінцеві споживчі витрати домогосподарств та сальдо зовнішньоторговельних операцій.

Д. Серебрянський та А. Капелюш пропонують виокремлювати декілька етапів фінансової стабілізації. Першим є етап відновлення, він передбачає часткову та поступову регенерацію тих секторів економіки що під час кризи зазнали найбільших втрат. Наступний етап має назву волатильний, оскільки відповідає за період у якому відбувається урівноваження стабілізаційних та стримуючих чинників. Останній етап визначений як перспективи зростання. Даний етап характеризується зменшенням амплітуди коливань значень макроекономічних показників і формування стимулів для економічного зростання [187]. З огляду на перелічені етапи реалізація фінансової стабілізації безпосередньо залежить від підбору та використання необхідних інструментів для втілення ФП. Процес взаємодії складових ФП на рівні країни відображено на рисунку 3.2.

З рисунку 3.2 відображена взаємодія НБУ та Міністерства фінансів України на етапі визначення цілей розвитку ФП країни, оскільки саме зазначені органи влади здійснюють регулювання такими складовими як: монетарна, бюджетна, податкова, боргова та зовнішньоторговельна політики. Зв'язки складових ФП та уповноважених органів є двохсторонніми, бо органи влади впливають на їх формування та реалізацію. Різні рішення щодо подальшого розвитку будь-якої з зазначених політик і розробка майбутніх програм та прогнозів відбувається на основі функціонуючого напряму конкретної з політик. Під дією економічних законів також відбувається взаємодія та вплив різних політик між собою, що відображено на рисунку. Перехресні зв'язки уповноважених органів та складових ФП свідчать про спроможність впливу обраних інструментів будь-якої складової впливати на стан та динаміку показників іншої політики. Реалізація кожної з складових

ФП втілюється у економічних показниках, аналіз яких свідчить про ефективність вибору та використання інструментів зазначених політик.

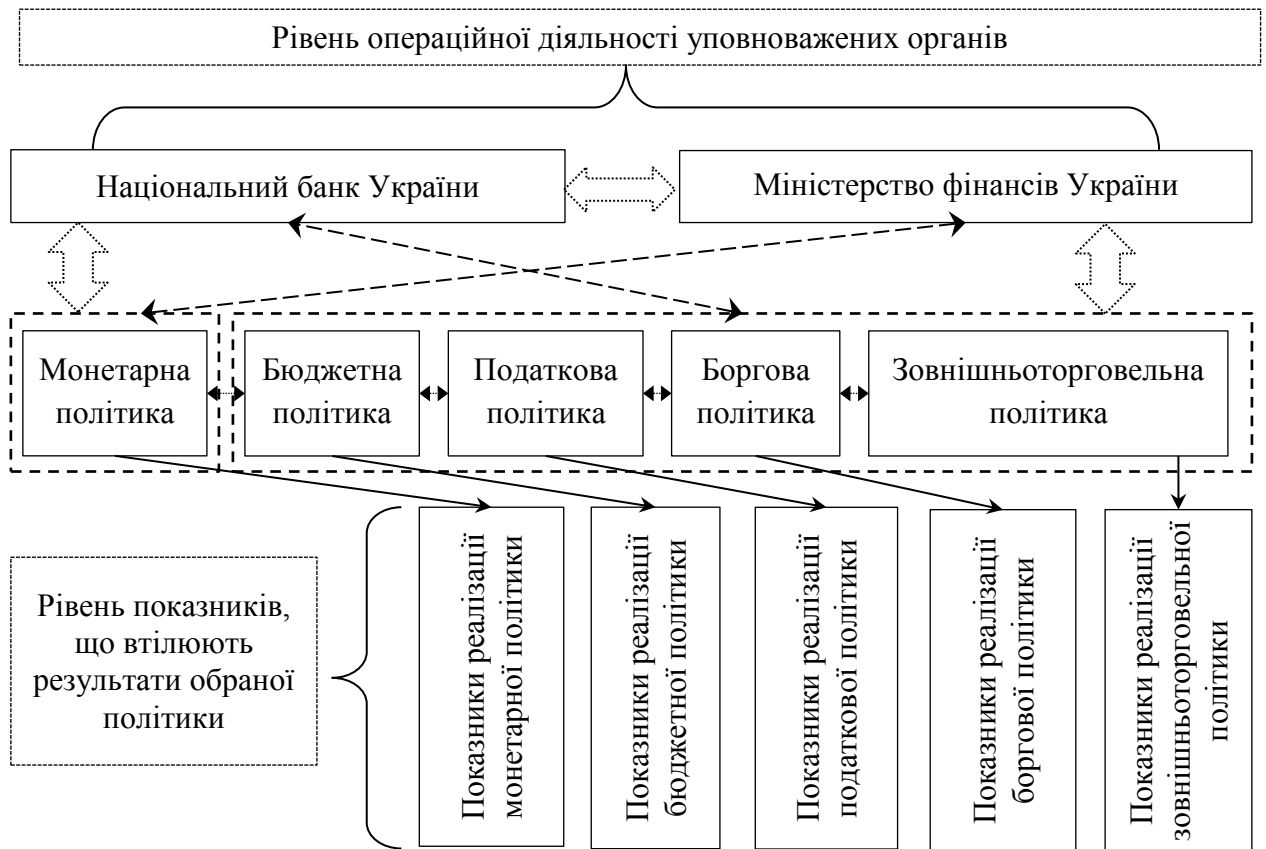

Рисунок 3.2 – Алгоритм взаємодії складових ФП держави (складено автором)

Пояснивши механізм взаємодії складових ФП проведемо дослідження щодо характеристики такого зв'язку. Визначення вказаної взаємодії буде здійснюватися за допомогою системи прямих і опосередкованих взаємозв'язків. Даний розрахунок буде встановлено на рівні операційної діяльності уповноважених органів влади та на рівні показників, що втілюють результати обраної політики. Дані рівні характеризуються прийняттям конкретних рішень що втілюються через застосування фінансових інструментів. Розглядаючи рівень операційної діяльності, що на практиці реалізується через органи НБУ та Міністерства фінансів України можемо

навести кілька можливих форм їх взаємодії у процесі формування та реалізації ФП. Такими формами є:

- Координація. Така форма проявляється у вигляді спільного регулювання органів влади та рівноправ'ям у прийнятті рішень;
- Наслідування. Зазначена форма ґрунтується на моделі взаємодії за Штакельбергом, яка передбачає виділення лідера у поведінці та послідовника. Тобто, один із органів влади має займати позицію лідера, а інший наслідувати його ідей та бути послідовником;
- Неузгодженість. Остання форма основана на моделі Курно, яка базується на неузгодженості формування та реалізації обраної політики. Така діяльність зумовлює постановку різних цілей уповноважених органів що можуть мати різну спрямованість чи суперечити одне з одним.

Для визначення форми взаємодії органів управління з'ясуємо особливості впливу складових ФП на індикатори фінансової стабілізації країни, бо зазначені складові ФП мають різну природу та ступінь впливу на індикатори фінансової стабілізації [187]. Поставлене завдання буде реалізовано за допомогою побудови ряду лінійних однофакторних регресійних моделей, що дозволять визначити природу причинно-наслідкових зв'язків між індикаторами фінансової стабілізації та складовими ФП (формула 3.1).

$$y_i = \beta_0 + \beta_1 x_i + \varepsilon_i \quad (3.1)$$

де y_i – множина спостережень за змінною y_i
 x_i – множина спостережень за факторами x_i
 β_0, β_1 – параметри зв'язку

Розрахований коефіцієнт регресії буде вказувати на вагомість та характер впливу екзогенних змінних на індикатори фінансової стабільності. Якщо розрахований коефіцієнт має додатне значення, то відповідно обраний

фактор і інструмент впливу на нього має пропорційний вплив на екзогенну змінну, що свідчить про його стимулюючий характер. У випадку коли розрахований коефіцієнт набуває від'ємного значення, можемо стверджувати про стримуючий ефект досліджуваного інструменту на індикатори фінансової стабільності.

Для проведення вказаного розрахунку важливо відібрати ключові показники, що будуть відображати результати застосування інструментів конкретної політики. Так для монетарної політики було відібрано наступні показники: обмінний курс, облікова ставка, обсяг залучених депозитів, обсяг наданих кредитів, кредити надані шляхом проведення тендера, кредити овернайт, операції РЕПО та обсяг грошової бази. Перелічені показники найкраще реагують на застосування будь яких інструментів монетарної політики.

Інструменти бюджетної політики в першу чергу мають впливати на наступні показники: обсяг міжбюджетних трансфертів, обсяг державних закупівель, фінансування науки та профіцит (дефіцит) зведеного бюджету.

Інструменти податкової політики будуть відображатись на показниках: загальної суми податкових надходжень до бюджету та надходження від податку на додану вартість, від податку на доходи фізичних осіб, від податку на прибуток і від експортно-імпортних операцій.

Боргова політика використовує власні інструменти, що впливають на стан таких показників як: валовий зовнішній борг, зовнішній борг грошово-кредитного регулювання, борг банків, інших секторів економіки та зовнішній борг за прямими інвестиціями (міжфірмовий борг). Інструменти зовнішньоторговельної політики безпосередньо впливають на показники експорту та імпорту товарів і послуг.

Дослідивши вплив перелічених вище показників на індикатори фінансової стабільності усі розрахунки було згруповано та представлено у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1 – Результати оцінки регуляторного впливу інструментів складових ФП на індикатори фінансової стабільності

Складові фінансової політики	Характер впливу інструментів	Індикатори фінансової стабілізації				
		Номінальний ВВП	Індекс споживчих цін	Інвестиції в довгострокові нефінансові активи	Кінцеві споживчі витрати домогосподарств	Сальдо експортно-імпортних операцій
Монетарна політика	Стимулюючий	+	+	+	+	+
	Стримуючий	+	-	-	-	+
Бюджетна політика	Стимулюючий	+	+	+	+	+
	Стримуючий	+	+	+	+	+
Податкова політика	Стимулюючий	+	+	+	+	-
	Стримуючий	-	-	-	-	+
Боргова політика	Стимулюючий	+	+	+	+	-
	Стримуючий	-	+	-	-	+
Зовнішньоторговельна політика	Стимулюючий	+	+	+	+	-
	Стримуючий	-	+	-	-	+

У таблиці 3.1 відображено результати проведеної оцінки регуляторного впливу інструментів складових ФП на індикатори фінансової стабільності в Україні. Відповідно «+» позначено узгодженість конкретної складової ФП та визначеного індикатора фінансової стабілізації. Якщо на перехресті досліджуваних показників відображено «-», то це свідчення того, що між ними відсутня узгодженість у діяльності.

Таким чином, проведене оцінювання свідчить про відсутність повної взаємодії досліджуваних складових ФП, оскільки фінансові інструменти, що були застосовані є неузгодженими. Тобто проведене регулювання мало суперечливий вплив на індикатори фінансової стабільності, проте лише проведення бюджетної політики має очікувані зміни у фінансовій стабілізації [25]. Характеризуючи результати оцінки на індикаторів ВВП і сальдо експортно-імпортних операцій монетарні та бюджетні інструменти є значущими факторами стимулюючого та стримуючого впливу. На

індикатори інвестицій у довгострокові нефінансові активи та кінцеві споживчі витрати значущий вплив мають інструменти бюджетної політики, що направлені на отримання стримуючого та стимулюючого ефекту. Інструменти бюджетної, боргової та зовнішньополітичної політики є значущими факторами стимулюючого та стримуючого впливу на індикатори інфляції. Загалом майже усі складові чинять стимулюючий вплив на індикатори фінансової стабілізації окрім індикаторів експортно-імпорتنної діяльності на які податкова, боргова та зовнішньоторговельна політика чинять стримуючий вплив.

Отримані результати проведеної оцінки свідчать про неузгодженість застосування інструментів ФП. Так лише бюджетна політика спрямована на збалансування індикаторів фінансової стабілізації. Монетарна, податкова, боргова та зовнішньоторговельна політика стимулюють споживчий попит та інфляційні процеси в Україні і натомість стримують зовнішньоторговельну діяльність.

Для визначення форми взаємодії між уповноваженими органами влади проведемо регресійний аналіз взаємозв'язку проміжних цілей кожної із складових ФП. Зміст аналізу полягає у визначенні домінуючого інструменту, що визначається на основі минулих значень складових ФП. Такий підхід зумовить визначення стану взаємодії НБУ та Міністерства фінансів України. З припущення що домінуючу позицію займає НБУ значення основних інструментів яких має бути домінуючим. Тобто, між ендогенними змінними монетарної політики, обмінним курсом та грошовою базою і інструментами інших складових ФП має бути зв'язок, що підтвердить гіпотезу зайняття лідерства НБУ. У випадку, коли не буде встановлено статистичний зв'язок між показниками бюджетної, податкової, боргової, зовнішньоторговельної політики, яку приймає Міністерство фінансів України та монетарною політикою НБУ, то гіпотеза про лідерство першого державного органу не підтвердиться.

Отже, було висунуто 2 гіпотези, перша полягає у лідерству НБУ, наступна у зайнятті лідерської позиції Міністерством фінансів України. Для перевірки 1 гіпотези проведемо аналіз стану взаємодії монетарної політики та ключових інструментів інших складових ФП. Отримані результати представлені у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2 – Аналіз стану взаємодії монетарної політики та інших складових ФП України

Параметр	Коефіцієнт	t-статистика	F-статистика	Скоригований r^2	p-значення
Обмінний курс – профіцит (дефіцит) зведеного бюджету					
Одночасно	Зв'язок відсутній				
Лаг = 1 рік	Зв'язок відсутній				
Обмінний курс – сума податкових надходжень					
Одночасно	0,009	8,63	F(1,54) = 74,505	0,57	0,001
Лаг = 1 рік	0,009	7,54	F(1,53) = 56,97	0,51	0,001
Обмінний курс – валовий зовнішній борг					
Одночасно	0,006	5,96	F(1,54) = 35,569	0,39	0,001
Лаг = 1 рік	0,006	5,69	F(1,53) = 32,46	0,37	0,001
Обмінний курс – сальдо зовнішньоторговельного обороту					
Одночасно	Незначущий зв'язок				
Лаг = 1 рік	Незначущий зв'язок				
Приріст грошової бази – профіцит (дефіцит) зведеного бюджету					
Одночасно	Незначущий зв'язок				
Лаг = 1 рік	-1,5	-2,24	F(1,53) = 5,04	0,07	0,028
Приріст грошової бази – сума податкових надходжень					
Одночасно	2,7	13,87	F(1,54) = 192,52	0,77	0,001
Лаг = 1 рік	2,93	16,21	F(1,53) = 262,69	0,82	0,001
Приріст грошової бази – валовий зовнішній борг					
Одночасно	2,1	18,52	F(1,54) = 343,20	0,86	0,001
Лаг = 1 рік	2,11	16,76	F(1,53) = 281,21	0,84	0,001
Приріст грошової бази – сальдо зовнішньоторговельного обороту					
Одночасно	Незначущий зв'язок				
Лаг = 1 рік	-17	-2,19	F(1,53) = 4,78	0,07	0,033

Проведений аналіз взаємодії монетарної політики з іншими складовими ФП свідчить про наступне. Якщо припустити, що НБУ надає перевагу регулюванню обмінного курсу, а обсяги грошової бази є другорядним чинником, то взаємодія між монетарною та бюджетною політикою здійснюється за моделлю Курно.

У випадку коли приріст грошової бази є пріоритетним напрямом регулювання, то гіпотеза про лідерство НБУ підтверджується. Монетарна політика з податковою і борговою взаємодіють за формою координації, що таким чином передбачає рівноправність та злагодженість уповноважених органів держави.

Що стосується зовнішньоторговельної політики, то при припущенні, що основною метою НБУ є регулювання обмінного курсу гіпотезу про лідерство НБУ відкидаємо.

Якщо основним завданням НБУ є приріст грошової бази, то спостерігається односторонній значущий вплив сальдо експортно-імпортних операцій на проміжну ціль, яка підтверджує форму взаємодії за Штакельбергом, де лідерську позицію займає Міністерство фінансів України.

З огляду на проведені розрахунки можемо стверджувати про взаємодію уповноважених органів влади за моделлю Курно, тобто неузгоджене використання інструментів ФП країни. Використання вказаної політики є неефективною та може призводити до загальних численних витрат на рівні країни, регіону чи конкретно суб'єкта господарювання, що підвладний фінансовим інструментам які використовують НБУ та Міністерство фінансів України.

Розглянувши взаємодію уповноважених органів вважаємо доречним проаналізувати взаємодію бюджетної, податкової, боргової та зовнішньоторговельної політики, що підпорядковуються Міністерству фінансів України.

Для цього було відібрано основні показники у яких втілюється результат застосування інструментів даного органу влади. Для бюджетної політики таким показником є профіцит (дефіцит) зведеного бюджету, для податкової – обсяг податкових надходжень, для боргової – валовий зовнішній борг, для зовнішньоторговельної – сальдо експортно-імпортних операцій. Результати проведеного дослідження відображені у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3 – Аналіз стану взаємодії бюджетної, податкової, боргової та зовнішньоторговельної політики України

Параметр	Коефіцієнт	t-статистика	F-статистика	Скоригований r^2	p-значення
Профіцит (дефіцит) зведеного бюджету – сума податкових надходжень					
Одночасно	Незначущий зв'язок				
Лаг = 1 рік	Незначущий зв'язок				
Профіцит (дефіцит) зведеного бюджету – валовий зовнішній борг					
Одночасно	-0,14	-2,56	F(1,54) = 6,59	0,09	0,013
Лаг = 1 рік	-0,15	-2,8	F(1,53) = 7,86	0,11	0,007
Профіцит (дефіцит) зведеного бюджету – сальдо зовнішньоторговельного обороту					
Одночасно	Незначущий зв'язок				
Лаг = 1 рік	Зв'язок відсутній				
Сума податкових надходжень – валовий зовнішній борг					
Одночасно	0,71	23,83	F(1,54) = 568,04	0,91	0,001
Лаг = 1 рік	0,71	21,53	F(1,53) = 463,66	0,89	0,001
Сума податкових надходжень – сальдо зовнішньоторговельного обороту					
Одночасно	Незначущий зв'язок				
Лаг = 1 рік	Зв'язок відсутній				
Валовий зовнішній борг – сальдо зовнішньоторговельного обороту					
Одночасно	-8,39	-2,47	F(1,54) = 6,13	0,08	0,016
Лаг = 1 рік	-9,32	-2,81	F(1,53) = 7,87	0,11	0,006

За отриманими результатами бачимо, що формування та реалізація за моделлю координації здійснюється між борговою та такими складовими ФП як: бюджетна, податкова і зовнішньоторговельна. Перелічені останні складові між собою взаємодіють за моделлю Курно. Тобто, використання фінансових інструментів бюджетною, податковою і зовнішньоторговельною політиками є неузгодженим, відсутність спільних цілей та обмін актуальною інформацією призводить до неефективності управління складовими ФП.

Таким чином, у діяльності НБУ та Міністерства фінансів України є неефективна співпраця, яка стосується взаємодії проведення монетарної політики з бюджетною і зовнішньоторговельною. У роботі самого міністерства також спостерігається неузгодженість, щодо використання фінансових інструментів та впливу на бюджетну, податкову і зовнішньоторговельну політику.

З метою запобігання ситуації, що виникла на даний момент та розвитку ФП варто звернути увагу на основні показники кожної з її складових,

оскільки саме економічні показники характеризують стан та вплив застосування фінансових інструментів. На рисунку 3.3 відображено основні показники складових ФП вплив на які з боку уповноважених органів управління державою має неузгоджений результат.

Вибір напрямку діяльності регулюючих органів в країні визначає основні завдання, виконання яких має на меті досягнення максимально високого рівня соціально-економічного розвитку регіонів зокрема та країни загалом. Проте, реалізація поставлених завдань може призвести до бажаного результату за умови комплексного підходу. Для реалізації ФП у країні такий комплексний підхід заключається в узгодженні ключових проблем та пошуку загальних рішень, що не будуть суперечити між поставленими цілями монетарної, боргової, бюджетної, податкової та зовнішньоторговельної політик.

Основні рішення, що приймаються органами влади в країні мають бути націлені на ряд показників. Оскільки неузгодженими складовими ФП у країні визначено монетарну, бюджетну, податкову та зовнішньоторговельну політики, то вважаємо за доцільне визначити ряд показників, що є пріоритетними для кожної з них. Монетарна політика в країні має бути спрямована на стабілізацію обмінного курсу, розміру грошової бази, облікову ставку НБУ та обсяги кредитування. Бюджетну політику характеризують показники використання державних фінансових ресурсів та розмір дотаційного вирівнювання регіонів країни. Податкова складова ФП визначена рівнем податкових надходжень. Прибутковість суб'єктів ЗЕД, надходження до бюджету від їх діяльності та вплив на розвиток рівня фінансового потенціалу регіонів країни визначають зовнішньоторговельну політику. Вказані показники потребують узгодженого використання фінансових інструментів усіх складових ФП, що впливають на визначені показники. Оскільки досягнення поставленої, цілі кожної з зазначених політик, досягається лише у комплексі та узгодженості з іншими компонентами ФП держави.

	<i>Цільові показники</i>	<i>Напрями удосконалення</i>
<i>Монетарна політика</i>	Обмінний курс, грошова база, облікова ставка НБУ, обсяг кредитування та залучення депозитів	Підтримання стабільності національної грошової одиниці; Поступове зниження рівня інфляції; Зменшення вартості кредитних ресурсів; Зміни в законодавчій базі, що сприятимуть ефективній реструктуризації непрацюючих кредитів; Заміщення кредитів НБУ на кошти від розміщення державних цінних паперів для покриття дефіциту бюджету тощо.
<i>Бюджетна політика</i>	Рівень використання державних фінансових ресурсів, ступінь дотаційного вирівнювання регіонів державою	Забезпечення збалансованості місцевих бюджетів; Удосконалення міжбюджетних відносин, що сприятимуть зміцненню місцевих фінансів; Підзвітність і підконтрольність з боку громадськості всіх бюджетних та позабюджетних коштів бюджетних установ; Надання на кредитній та конкурсній основі бюджетних та позабюджетних ресурсів у реальний сектор економіки тощо.
<i>Податкова політика</i>	Рівень використання державних фінансових ресурсів, ступінь дотаційного вирівнювання регіонів державою, активні податкові надходження	Посилення захисту прав платників податків; Надання детального роз'яснення норм і процедур оподаткування для платників податків; Зниження загального податкового навантаження; Поступового збільшення питомої ваги прямих податків у загальних податкових надходженнях; звільнення від оподаткування доходів, нижчих за прожитковий мінімум; застосування спрощених (альтернативних) систем оподаткування для суб'єктів малого підприємництва тощо.
<i>Зовнішньоторговельна політика</i>	Ступінь прибутковості діяльності суб'єктів ЗЕД, підвищення фінансового потенціалу регіону, наповнення бюджетів всіх рівнів	Державний захист прав приватної власності, інтересів ділових партнерів, інвесторів та кредиторів; Упровадження ринкових механізмів земельно-орендних та іпотечних відносин в аграрному секторі; Формування повноцінного конкурентного середовища; Адаптація і наближення до європейських стандартів системи стандартизації та сертифікації; Зниження рівня тінізації української економіки шляхом легалізації тіньових капіталів і розширення таким чином обсягів і темпів зростання національного багатства тощо.

Рисунок 3.3 – Напрями удосконалення неузгоджених складових ФП (складено автором на основі [130, 139, 195, 198])

З огляду на вище сказане варто переглянути основний вектор розвитку та змінити підхід, щодо його формування. Для цього було запропоновано напрями удосконалення монетарної, бюджетної, податкової та зовнішньоторговельної політики, що будуть сприяти їх узгодженості і результативності у застосування для всіх індикаторів фінансової стабілізації. Наведена сукупність заходів ФП у частині монетарної, бюджетної, податкової та зовнішньоторговельної політики буде сприяти ефективній реалізації поставлених завдань кожної з представлених політик. Окрім цього важливим моментом є проведення координації дій уповноважених органів влади, що будуть приймати рішення щодо використання конкретних фінансових інструментів. Вчасне інформування та узгодження застосування важелів впливу на економічні процеси буде сприяти стабілізації окремих секторів економіки, рівня фінансового потенціалу регіонів країни та національної економіки загалом.

Таким чином, можемо зробити висновок про неузгодженість діяльності уповноважених органів розвитку ФП країни. Такі висновки ґрунтуються на проведенні оцінки регуляторного впливу інструментів складових ФП на індикатори фінансової стабільності. Було визначено що фінансова стабілізація направлена на досягнення економічної та фінансової стабільності у країні, на яку можуть впливати різні зовнішні та внутрішні чинники. Оскільки вплив зовнішніх чинників може бути передбачений з огляду на світові тенденції, то важливим постає момент визначення таких внутрішніх чинників. Основний вплив здійснюється органами влади, що визначають здійснення ФП в країні. Тому було проведено оцінку взаємодії впливу інструментів складових ФП на стабільність економіки країни. Результати оцінювання свідчать про неоднозначний ефект використання різних інструментів, оскільки вони можуть мати стимулюючий або стримуючий ефект для макроекономічних показників. Враховуючи це було досліджено форму взаємодії складових ФП. Визначено, що боргова політика повністю узгоджена з реалізацією монетарної, бюджетної, податкової та

зовнішньоторговельної політики. Тому для останніх складових було запропоновано напрями удосконалення, узгодження яких призведе до ефективного загального результату та матиме значимий позитивний вплив на стабілізацію економіки країни.

3.2 Науково-методичний підхід реалізації фінансової політики на основі моделювання зовнішньоторговельного обороту регіону

Загально визначено, що основою для сталого розвитку ЗТО у регіоні є економічна система держави та механізм її втручання. Тобто, важливе місце у фінансовому механізмі ЗТО займають фінансові інструменти та заходи впливу, які визначають ступінь експорто та імпорто орієнтованості кожного регіону країни. Зазначений механізм безпосередньо впливає на рівень фінансового потенціалу регіону в цілому і країни зокрема. З урахуванням зазначеного значення ефективного управління ЗТО варто визначити перелік конкретних чинників, що мають безпосереднє значення у формуванні складових ЗТО. Визначення зазначених індикаторів дасть змогу приймати рішення, що сприятимуть не лише експортно-імпортній діяльності регіону, а і розвитку пріоритетних галузей економіки та покращенню рівня життя населення. Для реалізації зазначеної цілі застосуємо описаний раніше науково методичний підхід (рис. 2.26) щодо моделювання впливу соціально-економічних показників на ЗТО у Сумському регіоні.

1 етап. Формування масиву вхідної статистичної інформації, що буде використовуватись для дослідження. Для побудови прогнозної моделі було обрано 49 показників, вони відображають щомісячну інформацію з 1 січня 2008 р. по 1 січня 2016 р. та характеризують економічний та демографічний стан Сумського регіону, фінансово-кредитні показники України та світові ціни основних товарів. У додатку В наведений повний перелік обраних

показників, їх умовне позначення та характеристика. Для візуалізації обраних показників побудовано їх графіки, що зображені на рисунках Г.1-Г.23 додатку Г. На даних графіках (рис. Г.1-Г.2) зображені постійні коливання показників експорту та імпорту товарів і послуг. Найбільші значення експорт та імпорт товару досягає у 2 кварталі 2012 р. Що стосується послуг, то найбільші значення були у 3 кварталі 2008 р.

На наступному графіку (рис. Г.3) прослідковуються поступове збільшення значень обсягу продукції, робіт та послуг лісового господарства Сумського регіону має та коливання витрат на наукову діяльність. Найменшого значення показники досягають у 2 кварталі 2009 р. та у останньому кварталі 2010 р. відповідно. Середні ціни насіння соняшнику, зернових та зернобобових і картоплі (рис. Г.4) з кінця 2008 р. мають поступове зростання. Середні ціни на овочі у Сумському регіоні (рис. Г.5) має сезонний характер, у 2 кварталі кожного року які досягають найвищого значення. При цьому середні ціни на худобу та птицю мають поступове збільшення протягом усього періоду.

На наступних графіках (рис. Г.6-Г.7) зображене помірне зростання рівня безробіття та їх кількість. Прослідковується поступове зменшення кількості постійного населення у регіоні. При цьому зовсім нестабільна ситуація спостерігається у зміні показників капітальних інвестицій Сумського регіону, які не мають постійних тенденцій. Спостерігаються поступове збільшення середньомісячної номінальної заробітної плати з кожним кварталом (рис. Г.8). Встановлено незначні сезонні коливання витрат населення на товари і послуги, доходу населення в цілому та у розрахунку на 1 особу (рис. Г.8-Г.9), при чому пік найбільшого показника припадає на останній квартал кожного року, а найнижчий – на перший.

Прямі іноземні інвестиції у Сумському регіоні мають нестабільну динаміку (рис. Г.10). Що стосується оптового товарообороту, то він має дещо циклічні зміни, бо найбільше значення щороку досягається у 3 кварталі. Циклічність прослідковується і у показниках міграції населення Сумського

регіону, вантажо- та пасажирооборот (рис. Г.11-Г.12). При цьому населення прибуває більш активно кожного 3 кварталу року, а виїжджає – кожного 4. Що стосується вантажо- та товарообороту, дані показники підвищуються протягом 2-3 кварталу, та найменше значення припадає на 1 квартал року.

Темпи зростання промислової та сільськогосподарської продукції Сумського регіону мають нестабільні коливання (рис. Г.13), у яких відсутня будь-яка закономірність. Дещо іншу динаміку демонструють показники обороту роздрібною торгівлі та реалізації промислової продукції (рис. Г.14), у яких чітко прослідковується найбільше зростання та спади у 4 та 1 кварталі кожного року. Незначні коливання за останні роки мали показники індексу споживчих цін Сумського регіону та темпу інфляції в Україні (рис. Г.15), проте на початку 2014 та 2015 рр. відбуваються різкі збільшення значень.

Рисунок Г.16 демонструє зміни індексу цін будівельної продукції в Україні. Причому він має практично стабільне значення за досліджений період. Виробництво м'ясних виробів у Сумському регіоні (рис. Г.16) має сезонні коливання, найбільше значення якого спостерігається наприкінці кожного року. До початку 2014 р. стабільні значення мали валютні курси долара США, євро та російського рубля по відношенню до гривні (рис. Г.17). З 2 кварталу 2014 р. обрані показники почали зростати.

Також були розглянуті відсоткові ставки по кредитах та депозитах, що пропонуються в українських банках (рис. Г.18), які за обраний період показали незначне поступове збільшення. Що стосується загальної суми кредитів та депозитів по Україні (рис. Г.19), то їх значення дещо різняться одне від одного. А саме, банківські кредити мають тенденцію до зменшення, а депозити навпаки – зростають, проте з початку 2015 р. за даним показником також спостерігається різке скорочення.

Розглянуто також індекси споживчих цін на продукти харчування, алкогольні напої та тютюнові вироби, одяг та взуття, житло, воду електроенергію і предмети домашнього вжитку (рис. Г.20-Г. 21). Приведені показники мають стабільний характер протягом 2011-2013 рр. При цьому з

початком 2014 р. значення кожного з перелічених показників зростає. На 1 квартал 2015 р. припадає пік зростання індексів споживчих цін на продукти харчування, алкогольні напої, тютюн, одяг, взуття та товари домашнього вжитку. Індекс споживчих цін на житло, воду, електроенергію та газ найбільше значення мав у 2 кварталі 2015 р.

Для урахування максимальних зовнішніх впливів було розглянуто світові ціни на пшеницю, нафту «Brent», кукурудзу та природний газ (рис. Г. 22-Г.23). При цьому помітні сезонні коливання для пшениці та кукурудзи. Ціни на нафту «Brent» та природний газ демонструють помірне зростання та невеликий спад з початком 2015 р.

2 етап. Перевірка нормальності закону розподілу вхідних даних. Для перевірки нормального закону розподілу вхідних даних розрахуємо показники асиметрії та ексцесу. Нормальним вважається розподіл коли значення асиметрії близьке до 0, значення ексцесу наближене до 3. Перевірку вхідних даних на відповідність нормальному закону розподілу здійснено за допомогою критерію Харке-Бера у програмі EViews (рис. 3.4).

З рисунку 3.4 бачимо, що середнє значення більшості показників перевищує медіану вибірки. У порівнянні з середнім значенням показників, у більшості, їх середнє квадратичне відхилення є незначним, що свідчить про сконцентрованість даних поряд з середнім значенням.

Коефіцієнт асиметрії є від'ємним у таких показників як: AP_GL, ASP_SS, CRED, FT, IBP, INCOMS, INCOMS_1, IR_CRED, IR_DEPO, P_MAK, UR, WP_BRENT, WP_W. Тобто, ліва частина отриманого розподілу є значно довшою за праву, тому можливість потрапити саме до неї (відносно середнього значення) зростає. Розрахований коефіцієнт ексцесу має додатне значення, це свідчення того, що крива розподілу має вищу та гострішу вершину у порівнянні з нормальною. За такої умови зростає вірогідність потрапити до головної частини розподілу ніж у її бічні сторони.

	AFFWS	AIP	AMNW	AP_GL	ASP_LP	ASP_P	ASP_SS	ASP_V	CE	CPI	CPLAB	CPLCF	CPLF	CPLH	CPLHI	CRED
Mean	27651.50	1507.887	2065.595	1229.782	11852.81	1680.056	2916.450	6818.849	253.5881	100.7440	101.4583	100.2833	100.7679	101.0607	100.6905	216.7767
Median	30235.15	1457.050	2073.000	1309.100	11503.95	1399.550	3002.850	6465.600	210.6500	100.4000	100.9500	100.1000	100.3000	100.3000	100.2000	209.2000
Maximum	54231.90	3487.300	2877.000	1747.100	15765.80	4328.300	4122.500	14071.20	741.9000	104.5000	109.5000	107.9000	105.6000	112.8000	104.7000	280.4900
Minimum	12631.70	680.4000	1300.000	585.9000	8313.900	638.8000	999.7000	1050.000	58.50000	99.30000	100.1000	95.10000	97.40000	96.70000	99.70000	12.70000
Std. Dev.	8338.895	544.5689	507.0586	323.7399	2019.969	904.5557	793.4843	2524.070	131.1184	1.139578	1.419164	1.576777	1.613211	2.267211	1.094303	34.54533
Skewness	0.089646	0.997569	0.016226	-0.239319	0.151343	1.844142	-0.796262	0.360574	1.305858	1.147341	2.849788	2.160844	1.056136	2.776610	1.878037	-2.112227
Kurtosis	2.668174	4.329794	1.534504	1.884624	1.584006	5.621050	2.885218	3.488569	4.707158	3.784161	14.335647	13.73272	3.802553	12.87851	5.706806	15.63994
Jarque-Bera	0.497890	20.12125	7.520565	5.156057	7.338298	71.65669	8.922580	2.655642	34.07407	20.58166	565.0913	468.5387	17.87025	449.4813	75.02210	621.6490
Probability	0.779623	0.000043	0.023277	0.075924	0.025498	0.000000	0.011547	0.265054	0.000000	0.000034	0.000000	0.000000	0.000132	0.000000	0.000000	0.000000
Sum	2322726.	126662.5	173510.0	103301.7	995635.9	141124.7	244981.8	572783.3	21301.40	8462.500	8522.500	8423.800	8464.500	8489.100	8458.000	18209.24
Sum Sq. Dev.	5.77E+09	24614086	21340000	8699022.	3.39E+08	67912343	52258240	5.29E+08	1426938.	107.7870	167.1642	206.3567	216.0032	426.6404	99.39238	99050.53
	DEPO	EMPA	EMRP	EXPEN...	EXPORT...	EXPORT...	FDI	GR_JAP	GR_IPI	IBP	IMPORT...	GIMPORT...	INCOMES	INCOME...	IR_CRED	
Mean	309.7867	525.8929	606.1310	10657.08	99389.89	3776.131	2.276190	1036.090	103.5512	97.29167	101.1595	62686.50	6901.810	2294.286	1562.562	26.02357
Median	302.4500	450.5000	500.0000	10120.05	73149.20	3573.000	0.250000	1043.550	102.4500	93.90000	101.2500	49265.20	5948.500	2391.500	1581.250	26.48500
Maximum	449.0000	1511.000	1540.000	19624.80	948515.5	6971.000	57.10000	1392.600	133.4000	127.0000	104.0000	601245.4	24125.00	3187.000	2376.300	30.23000
Minimum	193.4400	264.0000	215.0000	7433.200	28322.90	1265.000	-34.90000	628.1000	81.10000	74.90000	96.20000	21881.70	2701.000	1148.000	167.3000	2.240000
Std. Dev.	84.03930	237.4953	315.1962	2334.391	127651.9	1229.410	12.64714	173.7229	8.805331	12.65167	1.395355	78255.77	3636.301	546.0894	429.3861	3.268975
Skewness	0.227382	1.700728	1.431090	1.465467	5.139387	0.519299	1.226972	-0.026611	1.138595	0.431308	-0.845158	5.803274	2.223311	-0.254677	-0.353808	-4.571246
Kurtosis	1.655387	5.910121	4.136896	5.757286	30.53124	2.886426	9.952004	2.791174	5.286227	2.207042	4.717379	37.40616	9.378760	1.886386	2.803692	34.44112
Jarque-Bera	7.051784	70.13546	33.19613	56.67551	3022.679	3.820549	190.2327	0.162543	36.44351	4.805113	20.32296	4614.736	211.6136	5.248521	1.887400	3752.452
Probability	0.029426	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.148040	0.000000	0.921943	0.000000	0.090486	0.000039	0.000000	0.000000	0.072493	0.389185	0.000000
Sum	26022.08	44175.00	50915.00	895194.3	8348750.	317195.0	191.2000	87031.60	8698.300	8172.500	8497.400	5265666.	579752.0	192720.0	131255.2	2185.980
Sum Sq. Dev.	586196.1	4681534.	8245936.	4.52E+08	1.35E+12	1.25E+08	13275.87	2504911.	6435.310	13285.36	161.6024	5.08E+11	1.10E+09	24751727	15302914	886.9541
	IR_DEPO	KURS_...	KURS_...	NU	P_MAK	PE_GS	PP	PT	RI	RTT	UR	WP_BR...	WP_C	WP_NG	WP_W	WITTE
Mean	14.90607	2.586680	811.8907	52.36548	3.839286	1683.893	1153.783	332.2262	100.8119	1073.546	10.23095	95.96299	5.256579	4.702024	194.3948	417.5429
Median	15.28500	2.571319	798.5081	50.75000	4.800000	1682.000	1152.950	323.6500	100.5000	1015.000	10.15000	103.7501	4.948728	4.120000	197.3146	409.8000
Maximum	19.95000	3.590113	1561.631	64.30000	10.60000	2476.000	1190.900	622.3000	103.8000	1908.700	12.80000	134.6009	8.038522	12.86000	277.4342	608.4000
Minimum	10.10000	1.913681	484.3074	38.90000	-57.10000	912.0000	1119.800	216.0000	98.70000	515.2000	7.000000	43.05227	3.224286	2.100000	122.4205	255.4000
Std. Dev.	2.942062	0.336845	200.1446	7.186559	9.755493	494.4736	20.72218	76.42452	1.120177	347.1299	1.569358	21.75233	1.437867	2.057135	43.98637	71.88127
Skewness	-0.026793	0.687420	1.383329	0.105053	-5.805671	0.122176	0.100307	1.046395	0.927708	0.332003	-0.097344	-0.742869	0.213659	2.109711	-0.037521	0.221024
Kurtosis	1.864176	4.155656	6.380286	1.937875	36.54656	1.541560	1.871177	4.542924	3.169652	2.215285	2.106889	2.721714	1.587859	7.395509	2.016612	2.932044
Jarque-Bera	4.525384	11.29003	66.78256	4.102888	4410.683	7.653642	4.600704	23.66134	12.14974	3.698390	2.924426	7.997005	7.618600	129.9341	3.404390	0.700087
Probability	0.104070	0.003535	0.000000	0.128549	0.000000	0.021779	0.100224	0.000007	0.002300	0.157364	0.231723	0.018343	0.022164	0.000000	0.182283	0.704657
Sum	1252.110	217.2811	68198.82	4398.700	322.5000	141447.0	96917.80	27907.00	8468.200	90177.90	859.4000	8060.891	441.5527	394.9700	16329.16	35073.60
Sum Sq. Dev.	718.4254	9.417570	3324802.	4286.670	7899.080	20293842	35640.92	484778.7	104.1481	10001434	204.4195	39272.61	171.5994	351.2398	160588.5	428854.1

Рисунок 3.4 – Розрахунок критеріїв ексцесу, асиметрії та Харке-Бера з використанням EViews

Виходячи з розрахованих значень асиметрії, ексцесу та показника Харке-Бера. можемо зробити висновок, що майже усі вхідні дані наближено відповідають нормальному закону розподілу.

3 етап. Перевірка часових рядів на аномальність та усунення викидів.

У нашому дослідженні пропонується проводити перевірку та усунення викидів за допомогою модифікованого методу Ірвіна. Використовуючи зазначену методику для кожного часового ряду розрахуємо значення величини λ_i за відповідною формулою 3.6. Отримані значення λ_i порівнюємо з табличним значенням, що становить $\lambda_{таб} = 2,3$. Отримана кількість аномальних значень за кожним фактором наведена у таблиці 3.4.

Таблиця 3.4 – Результати перевірки вхідних даних на аномальність

№ п/п	Показник	Кількість аномальних значень	№ п/п	Показник	Кількість аномальних значень	№ п/п	Показник	Кількість аномальних значень
1	Export_G	8	18	PT	13	35	IR_cred	17
2	Import_G	16	19	GR_IAP	16	36	IR_depo	10

Продовження таблиці 3.4

№ п/п	Показник	Кількість аномальних значень	№ п/п	Показник	Кількість аномальних значень	№ п/п	Показник	Кількість аномальних значень
3	Export_S	13	20	GR_IPI	22	37	CRED	11
4	Import_S	25	21	WTTE	22	38	DEPO	12
5	Expend_RSTA	14	22	AFPWS	15	39	IBP	21
6	FDI	6	23	AIP	22	40	CPI	15
7	CE	11	24	RTT	23	41	CPI_F	13
8	AMNW	0	25	ASP_SS	13	42	CPI_AB	14
9	INCOMES	11	26	ASP_P	8	43	CPI_CF	9
10	INCOMES_1	13	27	ASP_V	9	44	CPI_H	16
11	PE_GS	15	28	ASP_LP	11	45	CPI_HI	9
12	KURS_EUR	15	29	AP_GL	11	46	WP_C	15
13	KURS_USD	7	30	P_MAK	14	47	WP_W	15
14	KURS_RUB	14	31	UR	5	48	WP_Brent	16
15	EMPA	21	32	NU	4	49	WP_NG	10
16	EMRP	26	33	PP	1			
17	FT	20	34	RI	15			

Загалом з по обраних факторів виявлено 662 аномальних значення. Усі вони були згладжені за формулою 2.9 та у подальших розрахунках для побудови векторної авто регресійної моделі, що буде описувати ЗТО Сумського регіону будуть застосовуватись уже згладжені часові ряди.

4 етап. Проведення кореляційного аналізу.

З метою визначення лінійної залежності між двома змінними проведемо кореляційний аналіз. До початку проведення аналізу про логарифмуємо часові ряди з метою усунення значної їх варіації. Кореляційний аналіз проведемо для окремих складових ЗТО Сумського регіону: експорту товарів, імпорту товарів, експорту послуг та імпорту послуг. Залежність зазначених показників від інших факторів буде досліджуватись за допомогою програмного забезпечення EViews. Кореляційна матриця наведена у таблиці 3.5.

Коефіцієнт кореляції набуває значень від -1 до +1 включно, що демонструє силу взаємозв'язку, чим ближче значення до 1, тим більший зв'язок. Бачимо, що кожен показник має взаємозв'язок з різними факторами, тому подальші розрахунки будуть вестись окремо для кожного з обраних

показників. З 45 досліджуваних факторів є можливість відсіяти деякі для конкретних показників, що за даними кореляційного аналізу мають слабкі зв'язки чи не мають зовсім.

Таблиця 3.5 – Кореляційна матриця для експорту товарів, експорту послуг, імпорту товарів та імпорту послуг

Показник	LEXPORT_G	LEXPORT_S	LIMPORT_G	LIMPORT_S	Показник	LEXPORT_G	LEXPORT_S	LIMPORT_G	LIMPORT_S
LAFPWS	-0,049	0,532	0,219	-0,615	LGR_IAP	0,767	0,249	0,402	-0,099
LAIP	0,089	0,772	0,270	-0,254	LGR_IPI	0,238	0,214	0,613	0,708
LAMNW	-0,015	0,360	0,193	-0,417	LIBP	-0,059	-0,013	-0,012	-0,114
LAP_GL	-0,061	0,225	0,169	-0,205	LINCOMES	0,056	0,825	0,246	-0,217
LASP_LP	-0,137	0,172	-0,016	-0,368	LINCOMES_1	0,100	0,381	0,287	-0,240
LASP_P	-0,250	-0,088	-0,127	-0,471	LIR_CRED	-0,314	-0,628	-0,492	0,053
LASP_SS	-0,045	0,216	0,164	-0,245	LIR_DEPO	-0,690	-0,223	-0,706	-0,238
LASP_V	0,103	-0,046	0,037	0,017	LKURS_EUR	-0,356	-0,121	-0,235	-0,499
LCE	0,182	0,247	0,226	0,241	LKURS_RUB	-0,267	-0,054	-0,141	-0,716
LCPI	-0,296	-0,196	-0,331	-0,360	LKURS_USD	-0,753	-0,699	-0,755	-0,506
LCPI_AB	-0,215	-0,248	-0,357	-0,180	LNU	-0,310	-0,524	-0,378	-0,328
LCPI_CF	-0,073	-0,089	-0,088	-0,118	LP_MAK	0,035	0,120	0,064	-0,069
LCPI_F	-0,285	-0,216	-0,340	-0,375	LPE_GS	-0,001	0,397	0,228	-0,353
LCPI_H	-0,096	-0,040	-0,140	-0,037	LPP	0,084	-0,205	-0,123	0,475
LCPI_HI	-0,481	-0,125	-0,364	-0,601	LPT	0,263	-0,020	0,201	0,123
LCRED	-0,181	0,152	-0,024	-0,761	LRI	-0,371	-0,213	-0,564	-0,570
LDEPO	-0,001	0,675	0,218	-0,418	LRTT	0,072	0,419	0,275	-0,242
LEMPA	-0,052	0,001	-0,051	0,045	LUR	-0,254	-0,417	-0,271	-0,430
LEM RP	-0,002	0,092	0,011	0,094	LWP_BRENT	0,755	0,527	0,704	0,171
LEXPEND_ RSTA	0,680	0,611	0,513	0,092	LWP_C	0,741	0,712	0,724	0,249
					LWP_NG	0,010	-0,772	-0,031	0,885
LFDI	0,360	0,561	0,589	-0,228	LWP_W	0,353	0,536	0,689	-0,001
LFT	0,513	0,847	0,628	0,549	LWTTE	-0,805	0,055	0,772	0,760

Так для дослідження впливу на експорт товарів в подальшому не будемо використовувати показники: обсяг продукції, робіт та послуг лісового господарства; обсяг промислової продукції; середньомісячна номінальна заробітна плата; середні ціни реалізації зернових та зернобобових; середні ціни реалізації худоби та птиці; середні ціни реалізації картоплі; середні ціни

реалізації насіння соняшнику; середні ціни реалізації овочів; капітальні інвестиції у фактичних цінах; індекс споживчих цін на алкогольні напої, тютюнові вироби; індекс споживчих цін на одяг та взуття; індекс споживчих цін на житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива; індекс споживчих цін на предмети домашнього вжитку, побутову техніку та поточне утримання житла; кредити; депозити; зовнішня міграція (населення, що прибуло); зовнішня міграція (вибуле населення); темп зростання індексу промислової продукції; індекс будівельної продукції; доходи населення; доходи населення в розрахунку на 1 особу; виробництво м'яса всіх видів; витрати населення на товари та послуги; кількість постійного населення; оборот роздрібною торгівлі; рівень безробіття (за методологією МОП) та світова ціна природного газу.

Розрахунок тесту Грейнджера, щодо експорту послуг, в подальшому не включатиме факторів: середні ціни реалізації зернових та зернобобових; середні ціни реалізації худоби та птиці; середні ціни реалізації картоплі; середні ціни реалізації насіння соняшнику; середні ціни реалізації овочів; капітальні інвестиції у фактичних цінах; індекс споживчих цін; індекс споживчих цін на алкогольні напої, тютюнові вироби; індекс споживчих цін на одяг та взуття; індекс споживчих цін на продукти харчування та безалкогольні напої; індекс споживчих цін на житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива; індекс споживчих цін на предмети домашнього вжитку, побутову техніку та поточне утримання житла; кредити; зовнішня міграція (населення, що прибуло); зовнішня міграція (вибуле населення); темп зростання індексу сільськогосподарської продукції; темп зростання індексу промислової продукції; індекс будівельної продукції; відсоткова ставка по депозитах; офіційний курс гривні до євро; офіційний курс гривні до російського рубля; виробництво м'яса всіх видів; кількість постійного населення; пасажирооборот; темп інфляції та оптовий товарооборот підприємств Сумського регіону.

Слабкий вплив на імпорт товарів мають: обсяг продукції, робіт та послуг лісового господарства; середньомісячна номінальна заробітна плата; середні ціни реалізації зернових та зернобобових; середні ціни реалізації худоби та птиці; середні ціни реалізації картоплі; середні ціни реалізації насіння соняшнику; середні ціни реалізації овочів; капітальні інвестиції у фактичних цінах; індекс споживчих цін на одяг та взуття; індекс споживчих цін на житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива; кредити; депозити; зовнішня міграція (населення, що прибуло); зовнішня міграція (вибуле населення); індекс будівельної продукції; доходи населення; відсоткова ставка по кредитах; офіційний курс гривні до євро; офіційний курс гривні до російського рубля; виробництво м'яса всіх видів; витрати населення на товари та послуги; кількість постійного населення (на кінець року); пасажирооборот та світова ціна природнього газу.

У подальші розрахунки, що стосуються імпорту послуг, не включатимуться: обсяг реалізованої промислової продукції; середні ціни реалізації зернових та зернобобових; середні ціни реалізації насіння соняшнику; середні ціни реалізації овочів; капітальні інвестиції у фактичних цінах; індекс споживчих цін на алкогольні напої, тютюнові вироби; індекс споживчих цін на одяг та взуття; індекс споживчих цін на житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива; зовнішня міграція (населення, що прибуло); зовнішня міграція (населення, що вибуло); витрати на наукову та науково-технічну діяльність; прямі іноземні інвестиції; темп зростання індексу сільськогосподарської продукції; індекс будівельної продукції; доходи населення; доходи населення в розрахунку на 1 особу; відсоткова ставка по кредитах; відсоткова ставка по депозитах; виробництво м'яса всіх видів; пасажирооборот; оборот роздрібної торгівлі; світова ціна нафти «Brent»; світова ціна кукурудзи та пшениці.

Таким чином, після проведення кореляційного аналізу в подальшому досліджені з 45 показників було залишено 19 фактор для експорту товарів, 19

– для експорту послуг та 22 – для імпорту товарів, 20 факторів прийматимуть участь у подальшому дослідженні для імпорту послуг.

5 етап. Каузальний аналіз.

Каузальний аналіз у дослідженні буде проводитись з використанням тесту Грейнджера, який встановлює причинно-наслідкові зв'язки між показниками. Оскільки передумовою використання тесту Грейнджера є стаціонарність досліджуваних показників, спочатку перевіримо її виконання. Перевірку на стаціонарність часових рядів виконаємо за допомогою розширеного тесту Діккі-Фуллера (Augmented Dickey-Fuller) та Філіпса-Перрона (Phillips-Perron). Перевірку на стаціонарність будемо здійснювати за допомогою програми EViews, використовуючи функцію Unit Root Test. Дана функція дозволяє обрати: необхідний тест, обрати необхідну кількість поодиноких коренів, що включаються в дослідження та можливість включення вільного члену в тестове рівняння, тренду чи нічого не включати.

Тест проводиться окремо для кожного показника, його результати відображаються у додатковому вікні. Такий результат відображений на рисунку 3.5.

Augmented Dickey-Fuller Unit Root Test on EXPORT_G		
Null Hypothesis: EXPORT_G has a unit root		
Exogenous: Constant		
Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=11)		
	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-7.310802	0.0000
Test critical values:		
1% level	-3.501445	
5% level	-2.892536	
10% level	-2.583371	
*MacKinnon (1996) one-sided p-values.		

Рисунок 3.5 – Вікно результатів перевірки на стаціонарність часового ряду у програмі EViews

Використовуючи зазначені тести перевіримо на стаціонарність обрані часові ряди. Одержані дані згруповано у таблицю де відображено результати

тестів Діккі-Фуллера та Філіпса-Перрона і висновок, щодо їх стаціонарності (табл. Д.1).

Аналізуючи отримані дані бачимо, що не усі обрані показники підтверджують гіпотезу про нестационарність $I(1)$. З урахуванням умов тесту Грейнджера, що усі досліджувані фактори повинні мати стаціонарний вид, необхідно привести їх до стаціонарного виду. Для цього використаємо метод перших різниць для зведення нестационарного ряду (табл. Д.2).

За підсумками проведених тестів, можемо зробити висновок, що досліджувані часові ряди є стаціонарними у перших різницях для показників: обсягу продукції, робіт та послуг лісового господарства; середньомісячної номінальної заробітної плати; середньої ціни реалізації зернових та зернобобових; середньої ціни реалізації худоби та птиці; середньої ціни реалізації насіння соняшнику; обсягу депозитів; прямих іноземних інвестицій; офіційного курсу гривні до євро; офіційного курсу гривні до російського рубля; офіційного курсу гривні до долара США; рівня безробіття; оптового товарообороту підприємств; світової ціни кукурудзи, природнього газу та нафти «Brent». Перелічені показники при проведенні тесту Грейнджера також будуть використовуватись у перших різницях. Усі інші вхідні дані є стаціонарними, тому ніяким змінам не підлягають.

Переходимо до безпосереднього проведення тесту Грейнджера на каузальність, який будемо здійснювати у програмному забезпеченні Eviews за допомогою функції Granger Causality. Каузальність досліджується для різних лагів, ми здійснюємо перевірку для 11 місяців. Така кількість обраних лагів обумовлена проведенням розширеного тесту Діккі-Фуллера, де автоматично, використовуючи критерій Шварца, пропонується дослідження 11 лагів. Отже, обираємо необхідний лаг для конкретного набору факторів, що мають вплив на експорт товарів, послуг та на імпорт товарів і послуг почергово. Обравши необхідний лаг дослідження програма надає результати у такому вигляді (рис. 3.6)

Pairwise Granger Causality Tests
 Date: 01/30/16 Time: 19:44
 Sample: 2008M01 2015M12
 Lags: 11

Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Prob.
GR_IAP does not Granger Cause EXPORT_G	84	0.07817	1.0000
EXPORT_G does not Granger Cause GR_IAP		1.94009	0.0512
INCOMES does not Granger Cause EXPORT_G	73	1.68868	0.1035
EXPORT_G does not Granger Cause INCOMES		0.66063	0.7678

Рисунок 3.6 – Представлення результатів тесту Грейнджера в програмі Eviews

Інтерпретація даних результатів передбачає, що на 10 %-му рівні значущості ми не можемо відкинути припущення, що ряд GR_IAP є причиною ряду EXPORT_G. Проте ряд EXPORT_G не може бути причиною ряду AIP.

У додатку Е наведені усі результати тесту Грейнджера для кожного з 11 лагів та окремо для показників експорту та імпорту товарів і послуг.

У додатку Е відображено результати каузального аналізу для складових ЗТО Сумського регіону. Узагальнимо та детально розглянемо вплив по Грейнджеру протягом 11 кварталів на експорт товарів регіону (табл. 3.6)

Таблиця 3.6 – Результат тесту Грейнджера для експорту товарів

Показник	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
DLFDI	-	←*	-	-	←**	-	-	-	-	-	-
DLKURS_EUR	→*	→**	-	-	-	-	-	-	-	-	-
DLKURS_RUB	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
DLKURS_USD	→*	→*	→*	→**	→*	→**	-	→*	→*	-	→*
DLWP_BRENT	→*	→*	→**	→**	-	→*	→*	→**	→**	→***	→**
DLWP_C	-	→**	→*	→*	→*	→**	→**	→*	→***	→**	→*
DLWTTE	→***	→*	→*	→**	→*	→**	→***	→**	→**	-	→*
LCPI	-	-	-	-	→**	-	-	-	-	-	-
LCPI_F	-	-	→*	-	→*	-	-	-	-	-	→*
LCPI_HI	←***	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
LEXPEND_RSTA	-	→**	-	-	-	-	-	-	-	-	-
LFT	-	-	←*	-	-	-	-	-	-	-	-
LGR_IAP	→*	→**	→**	→*	→*	→**	→**	→**	-	→**	-
LIR_CRED	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
LIR_DEPO	-	←*	-	-	-	-	-	←*	-	-	-
LNU	-	-	←**	-	-	-	←*	-	-	-	-
LPT	-	-	-	-	→*	-	-	-	-	-	-

Продовження таблиці 3.6

Показник	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
LRI	-	-	-	-	→*	→*	-	-	-	-	←*
LWP_W	←*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Умовні позначення:

- *** – відхилення $H(0)$ для $x \rightarrow y$ на 1 % рівні значимості
- ** – відхилення $H(0)$ для $x \rightarrow y$ на 5 % рівні значимості
- * – відхилення $H(0)$ для $x \rightarrow y$ на 10 % рівні значимості
- ←*** – відхилення $H(0)$ для $y \rightarrow x$ на 1 % рівні значимості
- ←** – відхилення $H(0)$ для $y \rightarrow x$ на 5 % рівні значимості
- ←* – відхилення $H(0)$ для $y \rightarrow x$ на 10 % рівні значимості
- - відсутність каузальних зв'язків виду $x \rightarrow y$ та $y \rightarrow x$ (прийняття $H(0)$)

Отримавши результати тесту Грейнджера для експорту товарів, можемо побачити, що протягом майже усього періоду постійний вплив на даний показник має офіційний курсу гривні до долара США, темп зростання індексу сільськогосподарської продукції, оптовий товарооборот, світова ціна нафти та кукурудзи. Не значний вплив також прослідковується від значень офіційного курсу гривні до євро, індексу споживчих цін, індексу споживчих цін на продукти харчування, тютюнові вироби та темпу інфляції. За результатами тесту прослідковується короткостроковий зворотний зв'язок з такими показниками як: прямі іноземні інвестиції, індекс споживчих цін на предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла, вантажооборот, відсоткова ставка по депозитам, кількість безробітних та світова ціна пшениці. Абсолютно ніякої каузальності, за тестом Грейнджера, не виявлено з боку усіх інших показники, що використовувалися у аналізі на визначення впливу на експорт товарів Сумського регіону.

Що стосується експорту послуг Сумського регіону, то результати тесту Грейнджера зображені у таблиці 3.7.

Таблиця 3.7 – Результат тесту Грейнджера для експорту послуг

Показник	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
DLAFPWS	→**	-	-	-	-	-	→*	-	-	-	-
DLAMNW	-	-	-	-	-	-	-	-	→*	→**	→**
DLDEPO	-	-	-	→*	→**	→*	-	-	-	-	-
DLFDI	←*	-	←*	-	-	-	-	-	-	-	-
DLKURS_USD	→**	→**	→**	→***	→**	→**	-	→**	→*	→**	→*
DLUR	→*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
DLWP_BRENT	←*	←*	-	-	-	-	-	-	-	-	-
DLWP_C	→*	→*	-	→**	→*	→***	→**	→*	→***	→*	-

Продовження таблиці 3.7

Показник	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
DLWP_NG	→**	→*	→*	→**	→**	-	-	→**	→***	→**	→**
LIAP	→***	-	→*	→*	→**	→*	→*	→***	→**	→**	-
LEXPEND_RSTA	-	←*	-	←*	←*	-	-	-	-	-	-
LFT	-	←*	←*	-	-	-	-	-	-	-	-
LINCOMES	→*	→**	→**	→**	→**	-	→*	-	→**	→*	→**
LINCOMES_1	-	-	-	-	-	-	←*	←*	-	-	-
LIR_CRED	-	-	←*	-	-	←*	←**	←**	←*	-	-
LNU	-	←**	-	-	-	-	-	-	-	-	-
LPE_GS	←*	-	←*	-	-	-	-	-	-	-	-
LRTT	-	-	→**	→*	-	-	-	-	-	-	-
LWP_W	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Умовні позначення:

→*** – відхилення $H(0)$ для $x \rightarrow y$ на 1 % рівні значимості

→** – відхилення $H(0)$ для $x \rightarrow y$ на 5 % рівні значимості

→* – відхилення $H(0)$ для $x \rightarrow y$ на 10 % рівні значимості

←*** – відхилення $H(0)$ для $y \rightarrow x$ на 1 % рівні значимості

←** – відхилення $H(0)$ для $y \rightarrow x$ на 5 % рівні значимості

←* – відхилення $H(0)$ для $y \rightarrow x$ на 10 % рівні значимості

- - відсутність каузальних зв'язків виду $x \rightarrow y$ та $y \rightarrow x$ (прийняття $H(0)$)

За результатами тесту Грейнджера, щодо впливу факторів на експорт послуг регіону, майже постійний вплив спостерігається від таких показників як: офіційний курсу гривні до долара США, світова ціна на кукурудзу та природній газ, обсяг реалізованої промислової продукції та доходи населення. Причому більшість значень знаходяться на 5 %-му рівні значимості. Зворотний вплив спостерігається з боку таких факторів як: прямі іноземні інвестиції, світова ціна на нафти «Brent», витрати на наукову та науково-технічну діяльність, пасажирооборот, відсоткові ставки по кредитах, кількість безробітних та витрати населення на товари та послуги.

Не встановлено каузальності з боку світової ціни на пшеницю. Усі інші показники, що досліджувались у тесті Грейнджера для виявлення впливу на експорт послуг мають не значний вплив до 5 лагів.

Перейдемо до імпорту. Так результати проведеного тесту Грейнджера для імпорту послуг наведено у таблиці 3.8.

Таблиця 3.8 – Результат тесту Грейнджера для імпорту товарів

Показник	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
DLFDI	-	→**	-	-	-	-	-	-	-	-	-
DLKURS_USD	→**	→*	-	-	→**	→**	→*	→**	→**	→**	→*
DLUR	→**	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
DLWP_BRENT	→**	→**	-	→*	→**	-	→*	→*	→*	→*	→**
DLWP_C	→*	→*	→*	→*	-	→*	→*	→*	-	→**	→*

Продовження таблиці 3.8

Показник	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
DLWTTE	→***	→**	→*	→**	→*	→*	→**	→*	→**	-	-
LAIP	←**	-	-	-	-	-	←**	-	-	-	-
LCPI	-	←**	←**	-	-	-	-	-	-	-	-
LCPI_AB	-	→**	→**	→*	-	-	-	-	-	-	-
LCPI_F	←*	-	-	-	-	-	-	-	-	←**	←*
LCPI_HI	←***	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
LEXPEND_RSTA	→**	→**	-	-	-	-	-	-	-	→*	-
LFT	←**	←**	-	-	-	-	-	-	-	-	-
LGR_IAP	-	-	-	-	-	-	-	-	→*	→**	→*
LGR_IPI	-	-	-	-	-	→*	→*	→**	-	-	-
LINCOMES_1	→*	→*	-	-	-	-	-	-	→*	-	-
LIR_CRED	←*	-	-	-	-	←*	-	-	←**	-	-
LIR_DEPO	-	→*	→*	→**	→*	→*	→**	→**	→**	→*	-
LNU	→*	-	-	-	-	-	-	-	→*	→*	-
LRI	←**	-	-	-	-	←*	-	-	←*	-	-
LRTT	→**	→*	-	-	-	-	-	-	-	-	-
LWP_W	←**	←**	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Умовні позначення:

- *** – відхилення $H(0)$ для $x \rightarrow y$ на 1 % рівні значимості
- ** – відхилення $H(0)$ для $x \rightarrow y$ на 5 % рівні значимості
- * – відхилення $H(0)$ для $x \rightarrow y$ на 10 % рівні значимості
- ←*** – відхилення $H(0)$ для $y \rightarrow x$ на 1 % рівні значимості
- ←** – відхилення $H(0)$ для $y \rightarrow x$ на 5 % рівні значимості
- ←* – відхилення $H(0)$ для $y \rightarrow x$ на 10 % рівні значимості
- відсутність каузальних зв'язків виду $x \rightarrow y$ та $y \rightarrow x$ (прийняття $H(0)$)

За даними таблиці 3.8 бачимо, що значний вплив на імпорт товарів Сумського регіону має офіційний курсу гривні до долара США, світова ціна кукурудзи та нафти «Brent», оптовий товарооборот, відсоткова ставка по кредитах. Зворотний зв'язок впливу імпорту товарів прослідковується з показниками обсягами реалізації промислової продукції, індексу споживчих цін, індексу споживчих цін на продукти харчування та безалкогольні напої, індексу споживчих цін на предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла, вантажооборот, відсоткової ставки по кредитах, темпу інфляції, та світової ціни на пшеницю. Інші показники, що досліджувались за допомогою тесту Грейнджера на каузальність імпорту товарів Сумського регіону, здійснюють вплив лише протягом 3 місяців та менше.

Результати дослідження на каузальність імпорту послуг продемонстровані у таблиці 3.9.

Таблиця 3.9 – Результат тесту Грейджера для імпорту послуг

Показник	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
DLAFPWS	-	←**	←*	-	-	-	-	-	-	-	-
DLAMNW	←*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
DLASP_LP	←*	-	-	-	-	-	←*	←**	-	-	-
DLDEPO	←*	-	-	-	-	-	←**	-	-	-	-
DLKURS_RUB	→**	→**	→*	→***	→*	-	→*	-	→**	→*	→*
DLKURS_USD	←*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
DLUR	→*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
DLWP_NG	-	→*	→**	→**	→**	→*	→**	-	→*	→**	→**
DLWTTE	→*	-	→*	→**	→**	→*	→**	→*	→**	-	→*
LASP_P	-	-	-	-	-	-	-	-	→*	-	-
LCPI	→*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
LCPI_F	→*	→*	→*	-	-	-	-	-	-	-	-
LCPI_HI	←*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
CRED	→*	→**	-	→**	→*	→**	→*	-	→*	-	→**
LFT	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
LGR_IPI	→***	→**	-	→**	→**	→*	→**	→*	-	→***	-
LNU	→**	←*	-	-	-	-	-	-	-	-	-
LPE_GS	←***	←**	←*	←*	-	-	-	-	-	-	-
LPP	-	←*	-	-	-	-	-	-	-	-	-
LRI	→*	-	-	-	-	-	←**	-	-	-	-

Умовні позначення:

- *** – відхилення $H(0)$ для $x \rightarrow y$ на 1 % рівні значимості
- ** – відхилення $H(0)$ для $x \rightarrow y$ на 5 % рівні значимості
- * – відхилення $H(0)$ для $x \rightarrow y$ на 10 % рівні значимості
- ←*** – відхилення $H(0)$ для $y \rightarrow x$ на 1 % рівні значимості
- ←** – відхилення $H(0)$ для $y \rightarrow x$ на 5 % рівні значимості
- ←* – відхилення $H(0)$ для $y \rightarrow x$ на 10 % рівні значимості
- відсутність каузальних зв'язків виду $x \rightarrow y$ та $y \rightarrow x$ (прийняття $H(0)$)

Аналізуючи дані таблиці 3.9 бачимо, що довготривалий вплив на імпорт послуг Сумського регіону мають такі показники як: офіційний курсу гривні до російського рубля, світова ціна природнього газу, оптовий товарооборот, обсяги кредитів та темп зростання індексу промислової продукції. Зворотний вплив імпорт товарів здійснює на показники: обсяг продукції, робіт та послуг лісового господарства; середньомісячна номінальна заробітна плата; середні ціни реалізації худоби та птиці; депозити; офіційний курсу гривні до долара США; індексу споживчих цін на предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла; витрати населення на товари та послуги; кількість постійного населення. Усі інші показники, що досліджувались на каузальність тестом Грейнджера для імпорту послуг Сумського регіону мають не значний вплив, що спостерігається протягом 4 та менше місяців.

6 етап. Побудова VAR-моделей

Перевіряючи вхідні дані на нормальність розподілу, стаціонарність та провівши кореляційний та каузальний аналіз переходимо до безпосередньої побудови VAR-моделей для кожного з досліджуваних показників, за допомогою включення до кожного з них рівняння, що буде пояснювати отриману динаміку показника. Спираючись на попередні дослідження було обрано декілька параметрів, що описують першочергові показники ЗТО Сумського регіону та на їх основі проаналізовано наступні вектори ендогенних змінних для зазначеної моделі:

- 1) $y_t = (LEXPORT\_G_t, LGR\_IAP_t, DLKURS\_USD_t, DLWP\_BRENT_t, DLWP\_C_t, DLWTTE_t);$
- 2) $y_t = (LEXPORT\_S_t, LAIP_t, LINCOMES_t, DLKURS\_USD_t, DLWP\_C_t, DLWP\_NG_t);$
- 3) $y_t = (LIMPORT\_G_t, LIR\_DEPO_t, DLKURS\_USD_t, DLWP\_BRENT_t, DLWP\_C_t, DLWTTE_t);$
- 4) $y_t = (LIMPORT\_S_t, LCRED_t, LGR\_IPI_t, DLKURS\_RUB_t, DLWP\_NG_t, DLWTTE_t).$

Розрахунок першої VAR-моделі проводиться на основі місячних даних за 2008 – 2015 роки. З урахуванням значень критеріїв Акайке та Шварца вважаємо за доцільне враховувати значення протягом 6 лагів, що забезпечить інформативність обраної моделі. Задавши необхідні критерії оцінювання та кількість лагів було отримано наступне рівняння для експорту товарів Сумського регіону:

$$\begin{aligned}
 LEXPORT\_G = & - 0,1982 \cdot LEXPORT\_G(-1) + 0,0634 \cdot LEXPORT\_G(-2) - \\
 & 0,0643 \cdot LEXPORT\_G(-3) + 0,0464 \cdot LEXPORT\_G(-4) - 0,2711 \cdot LEXPORT\_G(-5) - \\
 & 0,0297 \cdot LEXPORT\_G(-6) + 0,2700 \cdot LWP\_BRENT(-1) + 0,2077 \cdot LWP\_BRENT(-2) + \\
 & 1,2520 \cdot LWP\_BRENT(-3) - 2,6865 \cdot LWP\_BRENT(-4) + 1,1514 \cdot LWP\_BRENT(-5) - \\
 & 0,0198 \cdot LWP\_BRENT(-6) + 0,4386 \cdot LGR\_IAP(-1) - 0,5168 \cdot LGR\_IAP(-2) + 0,7596 \cdot LGR\_IAP(-3) \\
 & - 0,4124 \cdot LGR\_IAP(-4) + 0,4098 \cdot LGR\_IAP(-5) + 0,2505 \cdot LGR\_IAP(-6) + 0,6413 \cdot LKURS\_USD(-
 \end{aligned}$$

$$1) - 0,6701 \cdot LKURS\_USD(-2) - 1,0166 \cdot LKURS\_USD(-3) + 1,1471 \cdot LKURS\_USD(-4) - 1,1848 \cdot LKURS\_USD(-5) + 0,7794 \cdot LKURS\_USD(-6) - 0,1525 \cdot LWP\_C(-1) + 1,0961 \cdot LWP\_C(-2) - 1,4169 \cdot LWP\_C(-3) + 1,2625 \cdot LWP\_C(-4) - 0,1558 \cdot LWP\_C(-5) - 0,0157 \cdot LWP\_C(-6) + 0,0393 \cdot LWTTE(-1) + 0,3242 \cdot LWTTE(-2) + 0,1691 \cdot LWTTE(-3) - 0,1088 \cdot LWTTE(-4) - 0,0881 \cdot LWTTE(-5) - 0,1658 \cdot LWTTE(-6) + 11,1191$$

На рисунку 3.7 відображено фактичні та розрахункові значення за VAR-моделлю для експорту товарів Сумського регіону.

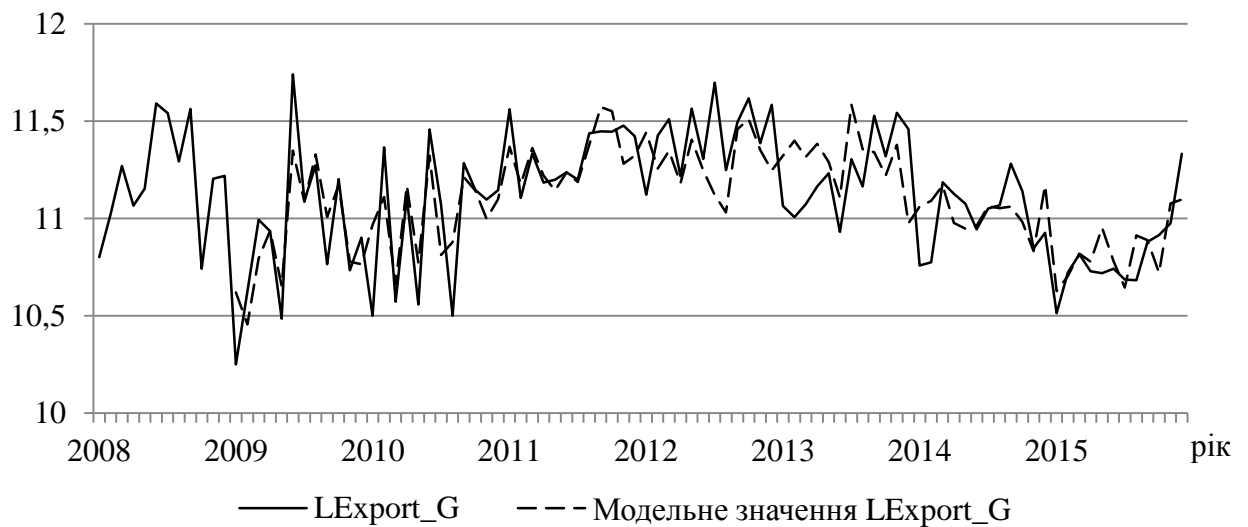

Рисунок 3.7 – Фактичні та розрахункові значення за VAR-моделлю для експорту товарів Сумського регіону

Виходячи з даних графіка (рис. 3.7) бачимо, що розраховане рівняння добре описує фактичні коливання у експорті товарів, що підтверджує припущення про прогнозні властивості даної моделі. Оскільки однією з задач даного дослідження є розгляд динамічних властивостей експорту товарів. Приведемо аналіз імпульсних функцій відгуків. Аналіз поданої VAR-моделі на підставі функції імпульсивних відгуків та декомпозиції дисперсії було проведено на 9 місяців (рис. 3.8).

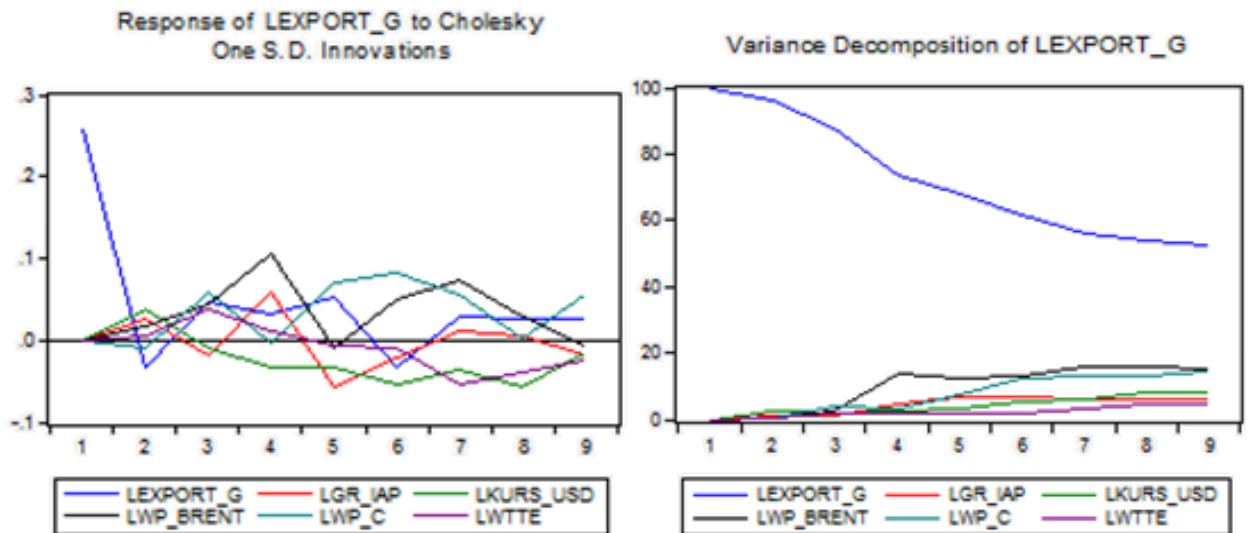

Рисунок 3.8 – Функція імпульсних відгуків та графік декомпозиції експорту товарів Сумського регіону (*LExport_G*)

Аналізуючи перший графік рисунку 3.8 бачимо, що шок одного стандартного відхилення може спричинити вплив на основний обраний показник. Так зростання офіційного курсу гривні до долара США, світової ціни нафти «Brent» та темпу зростання індексу сільськогосподарської продукції на 0,4 % протягом 2 місяців впливають на зміну у показниках експорту товарів, а саме спричиняють його зниження на 3%. Протягом 3–5 місяців відбувається відновлення показнику обсягу експорту товарів регіону під впливом падіння курсу гривні до долара США та темпу зростання індексу сільськогосподарської продукції на 0,8 % і 0,6 %, зростання світової ціни нафти «Brent» і кукурудзи на 0,7 % та 0,9 % відповідно. Під впливом зазначених змін показники експорту товарів стабілізуються до кінця прогнозного року. Графік декомпозиції дисперсії для експорту товарів Сумського регіону показує, що протягом 4 місяців коливання у світовій ціні нафти «Brent» на 18% та інших показників, що використовуються у моделі на 3–5 % вносять у варіацію експорту товарів близько 26% змін. Причому на кінець 9 місяця спостерігається відхилення у 17 % та 16 % світової ціни нафти «Brent» та кукурудзи, 10 % офіційного курсу гривні до долара США, 8 % темпу зростання індексу сільськогосподарської продукції та 7% оптового

товарообороту підприємств, що пояснює 46% змін у динаміці експорту товарів Сумського регіону.

Наступна VAR-модель передбачена для такої складової ЗТО регіону як експорту послуг. Розрахунок коефіцієнтів Акайке та Шварца дещо різняться, так показник Акайке знаходиться на рівні від 5 до 3 протягом усіх 5-и лагів, проте показник Шварца змінюється від 1 до 4. З урахуванням отриманих результатів прийнято рішення провести розрахунок з включенням 4 лагів. За результатом для експорту послуг отримано наступне рівняння:

$$\begin{aligned} LEXPORT\_S = & 0,6461 \cdot LEXPORT\_S(-1) - 0,0384 \cdot LEXPORT\_S(-2) - \\ & 0,5801 \cdot LEXPORT\_S(-3) + 0,3135 \cdot LEXPORT\_S(-4) + 0,5691 \cdot LWP\_C(-1) - 0,5844 \cdot LWP\_C(-2) \\ & + 0,2959 \cdot LWP\_C(-3) - 0,2161 \cdot LWP\_C(-4) - 0,2102 \cdot LWP\_NG(-1) - 0,0474 \cdot LWP\_NG(-2) - \\ & 0,0187 \cdot LWP\_NG(-3) + 0,1750 \cdot LWP\_NG(-4) + 0,5213 \cdot LINCOMES(-1) + 0,1352 \cdot LINCOMES(-2) \\ & + 0,1758 \cdot LINCOMES(-3) - 0,2195 \cdot LINCOMES(-4) + 0,0573470634418 \cdot LAIP(-1) + \\ & 0,0184 \cdot LAIP(-2) - 0,0102 \cdot LAIP(-3) + 0,0969 \cdot LAIP(-4) - 0,3973 \cdot LKURS\_USD(-1) - \\ & 0,4356 \cdot LKURS\_USD(-2) + 0,3556 \cdot LKURS\_USD(-3) - 0,0237 \cdot LKURS\_USD(-4) + 2,8752 \end{aligned}$$

За отриманим рівнянням експорту послуг Сумського регіону проаналізуємо достовірність отриманих результатів за допомогою порівняння фактичних даних з розрахунковими (рис. 3.9). Також зробимо аналіз функції імпульсивних відгуків та декомпозицію дисперсії LExport_S для VAR-моделі (рис. 3.10)

Рисунок 3.9 – Фактичні та розрахункові значення за VAR-моделлю для експорту послуг Сумського регіону

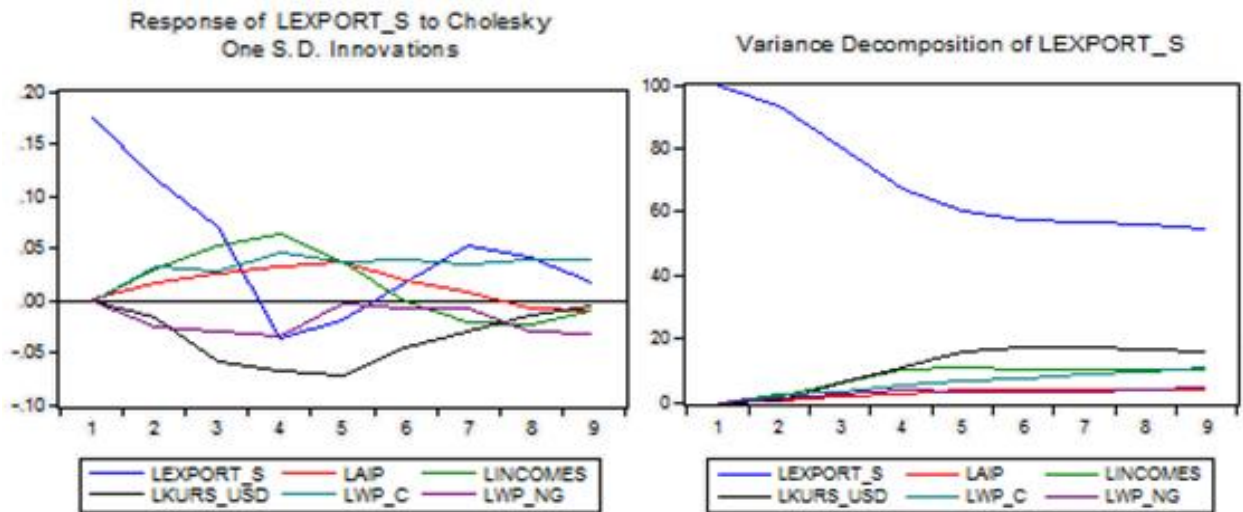

Рисунок 3.10 – Функція імпульсних відгуків та графік декомпозиції експорту послуг Сумського регіону ($LExport_S$)

Аналіз рисунку 3.9 свідчить про високу точність отриманої VAR-моделі, що має незначні відхилення. Функція імпульсних відгуків (рис. 3.10) демонструє що найбільше на динаміку у експорті послуг впливає зміна курсу долара США, яка чітко прослідковується протягом 2-4 місяців. Протягом 4-х лагів спостерігаємо наступний ефект: збільшення світової ціни кукурудзи на 0,05 %, обсягу реалізованої промислової продукції на 0,04 % та доходів населення на 0,06 % і зменшення офіційного курсу гривні до долара США та світової ціни на природній газ на 0,08 % та 0,03 % відповідно, що спричинило падіння показників експорту послуг на 0,19 %. Шок від уповільнення падіння курсу гривні в продовж 5–8 лагів, викликає зростання досліджуваного показника.

Декомпозиція дисперсії проведеної VAR-моделі $LEXPORT_S$ вказує на вагомий внесок досліджуваних змінних, які протягом 9 місяців відіграють майже 51 % змін у експорті послуг пояснюється коливаннями світової ціни кукурудзи (11 %) і природнього газу (5 %), обсягу реалізованої промислової продукції (4 %), доходів населення (10%) та офіційного курсу гривні до долара США (16%). Проте, значні зміни у дисперсії спостерігаються вже протягом 5 лагу, основний досліджуваний показник досягає 41 % коливань, що пояснюються різкими змінами у курсі гривні на 15 %.

Проведені попередні розрахунки зумовлюють побудову вектору ендогенних змінних третьої VAR-моделі для імпорту товарів. Розраховані показники Акайке та Шварца свідчать про доцільність врахування 5 лагів у побудові рівнянь.

$$\begin{aligned}
 LIMPORT\_G = & 0,1178 \cdot LIMPORT\_G(-1) + 0,1206 \cdot LIMPORT\_G(-2) - \\
 & 0,0665 \cdot LIMPORT\_G(-3) - 0,2356 \cdot LIMPORT\_G(-4) + 0,0345 \cdot LIMPORT\_G(-5) + \\
 & 0,4538 \cdot LWP\_C(-1) + 0,1513 \cdot LWP\_C(-2) - 0,2819 \cdot LWP\_C(-3) - 0,5276 \cdot LWP\_C(-4) + \\
 & 0,7538 \cdot LWP\_C(-5) + 0,2996 \cdot LWP\_BRENT(-1) + 0,1728 \cdot LWP\_BRENT(-2) - \\
 & 0,2273 \cdot LWP\_BRENT(-3) + 0,3296 \cdot LWP\_BRENT(-4) - 0,1063 \cdot LWP\_BRENT(-5) + \\
 & 0,0116 \cdot LWTTE(-1) + 0,1914 \cdot LWTTE(-2) + 0,0778 \cdot LWTTE(-3) - 0,0314 \cdot LWTTE(-4) - \\
 & 0,1856 \cdot LWTTE(-5) - 0,1873 \cdot LIR\_DEPO(-1) - 0,2777 \cdot LIR\_DEPO(-2) - 0,1030 \cdot LIR\_DEPO(-3) + \\
 & 0,2037 \cdot LIR\_DEPO(-4) + 0,0412 \cdot LIR\_DEPO(-5) + 0,0588 \cdot LKURS\_USD(-1) - \\
 & 0,3889 \cdot LKURS\_USD(-2) + 0,5576 \cdot LKURS\_USD(-3) + 0,0164 \cdot LKURS\_USD(-4) - \\
 & 0,1327 \cdot LKURS\_USD(-5) + 7,6511
 \end{aligned}$$

З урахуванням отриманої залежності було розраховано модельне значення показника LIMPORT_G та порівняно з фактичними даними імпорту товарів Сумського регіону (рис. 3.11)

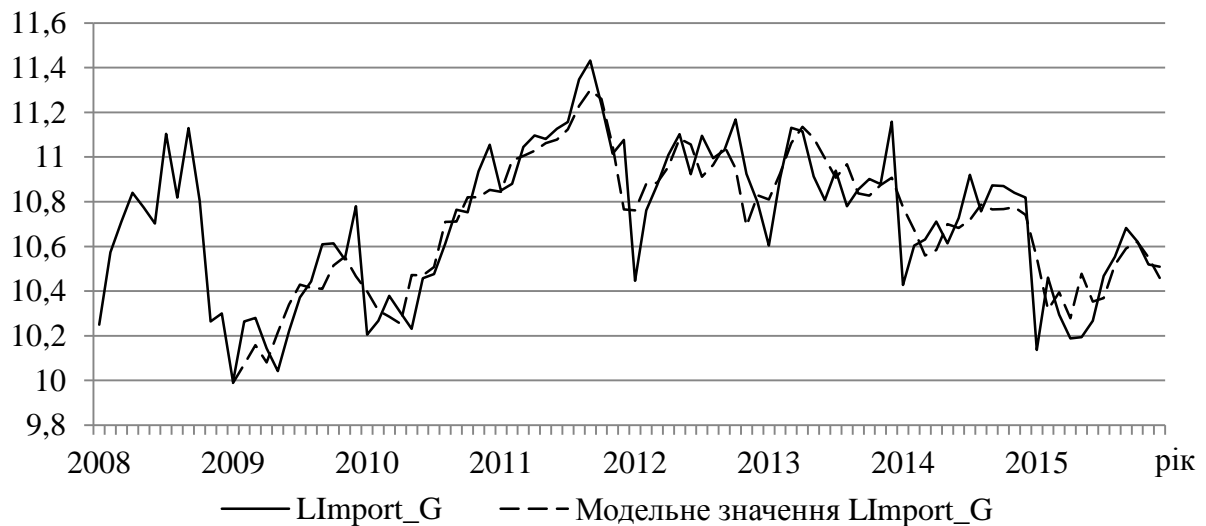

Рисунок 3.11 – Фактичні та розрахункові значення за VAR-моделлю для імпорту товарів Сумського регіону

Достовірність розрахунків підтверджує побудований графік, що порівнює фактичні дані та розраховані за отриманою VAR-моделлю описаною LIMPORT_G. Вона враховує зміни, що відбувались протягом

досліджуваного періоду та має незначні відхилення. Проведені розрахунки імпульсивних відгуків отриманої функції та її декомпозицію дисперсії (рис. 3.12).

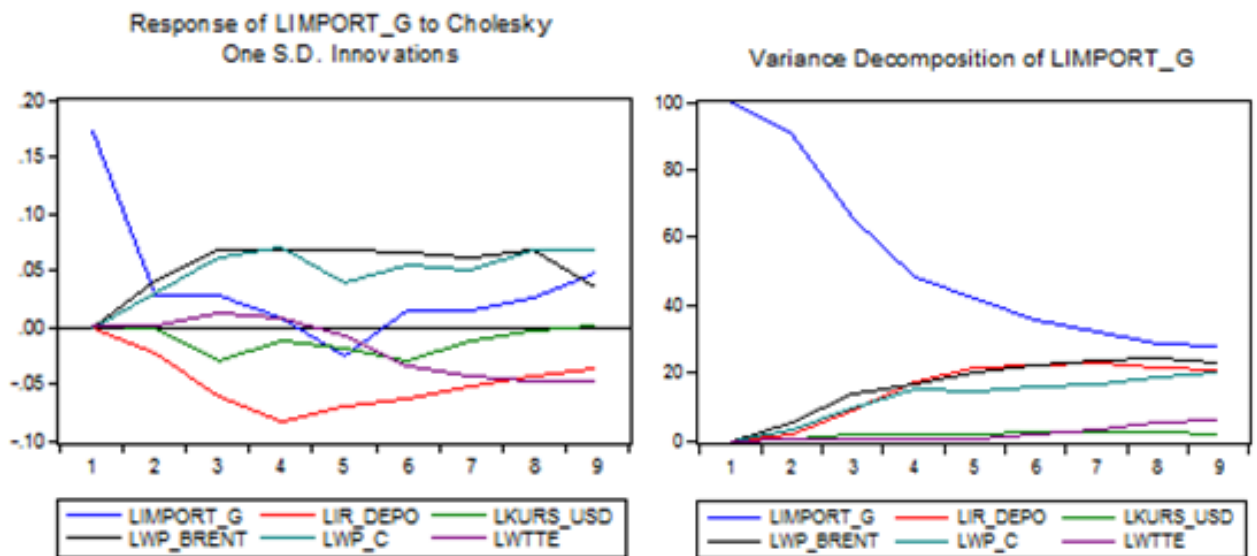

Рисунок 3.12 – Функція імпульсних відгуків та графік декомпозиції імпорту товарів Сумського регіону (*LImport_G*)

Представлена функція імпульсивних відгуків демонструє, що в наслідок шоків (зміна одного стандартного відхилення) у світової ціни нафти «Brent» (на 0,03 %), офіційного курсу гривні до долара США (на 0,04 %) та у відсотковій ставці на депозити (на -0,03%) відбувається спад імпорту товарів на 0,16 % протягом 2 місяців. У відповідь на дану тенденцію прослідковується найнижча межа спаду показника LIMPORT_G ще на 0,07 %. Надалі відгук поступово зростає та стабілізується. Вагомий внесок у зміни імпорту товарів (73 %) протягом 9 місяців здійснюють відсоткова ставка по кредитах (21 %), світова ціна нафти «Brent» (22 %) та офіційний курс гривні до долара США (20 %).

Розраховано вектор ендогенних змінних останньої VAR-моделі для імпорту послуг. Для врахування необхідної кількості лагів проведено розрахунок показників Акайке та Шварца, проте вони не дають однозначного результату. Так показник Акайке демонструє результат 4 протягом 4 лагів, а

показник Шварца – від 3 до 5 протягом 5 лагів. Враховуючи отримані результати доцільно проводити розрахунок з врахуванням 5 лагів.

$$\begin{aligned} LIMPORT\_S = & 0,6811 \cdot LIMPORT\_S(-1) - 0,2390 \cdot LIMPORT\_S(-2) - \\ & 0,2752 \cdot LIMPORT\_S(-3) + 0,0463 \cdot LIMPORT\_S(-4) + 0,1972 \cdot LIMPORT\_S(-5) + \\ & 0,4376 \cdot LWP\_NG(-1) - 0,0149 \cdot LWP\_NG(-2) - 0,3728 \cdot LWP\_NG(-3) - 0,0773 \cdot LWP\_NG(-4) + \\ & 0,2643 \cdot LWP\_NG(-5) + 0,0438 \cdot LWTTE(-1) + 0,3279 \cdot LWTTE(-2) + 0,3116 \cdot LWTTE(-3) - \\ & 0,1054 \cdot LWTTE(-4) + 0,0619 \cdot LWTTE(-5) - 0,0465 \cdot LGR\_IPI(-1) + 0,6552 \cdot LGR\_IPI(-2) + \\ & 0,6848 \cdot LGR\_IPI(-3) - 0,3506 \cdot LGR\_IPI(-4) + 0,2679 \cdot LGR\_IPI(-5) - 0,6605 \cdot LCREd(-1) + \\ & 0,3589 \cdot LCREd(-2) - 2,7839 \cdot LCREd(-3) - 2,0895 \cdot LCREd(-4) + 4,5385 \cdot LCREd(-5) - \\ & 0,4999 \cdot LKURS\_RUB(-1) + 0,6702 \cdot LKURS\_RUB(-2) + 1,0021 \cdot LKURS\_RUB(-3) + \\ & 0,2516 \cdot LKURS\_RUB(-4) - 2,0763 \cdot LKURS\_RUB(-5) + 4,7008 \end{aligned}$$

На основі отриманих векторів проаналізуємо точність розрахованої VAR-моделі для LIMPORT_S за допомогою порівняння з фактичними даними (рис. 3.13). Отримані графічні результати свідчать про високу точність моделі, бо вона зберігає усі тенденції досліджуваного показника протягом аналізованого періоду.

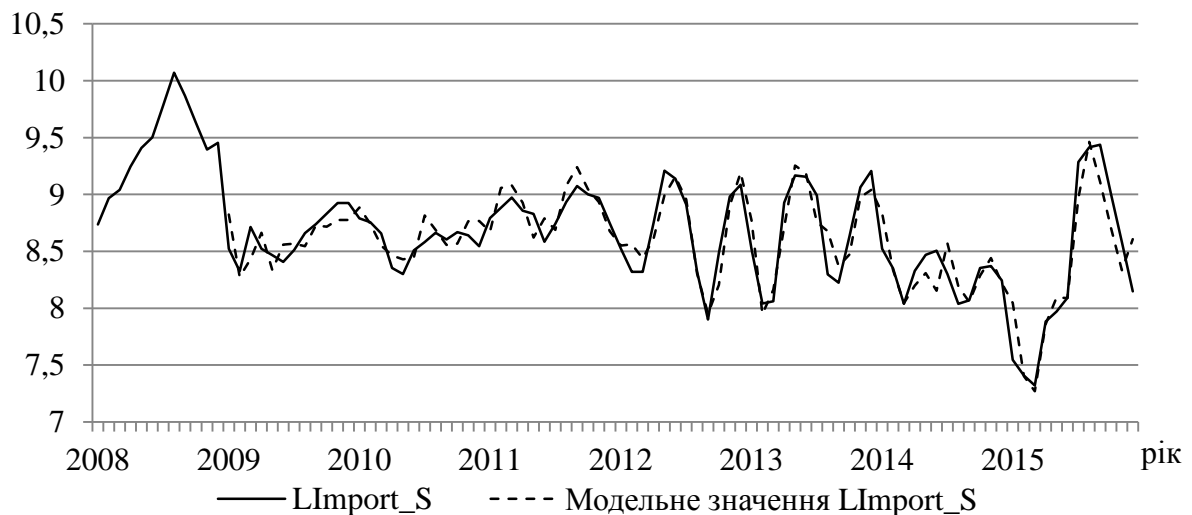

Рисунок 3.13 – Фактичні розраховані значення за VAR-моделлю для імпорту послуг Сумського регіону

На рисунку 3.14 зображені результати проведення розрахунку функції імпульсних відгуків та графік декомпозиції для обраної VAR-моделі LIMPORT_S.

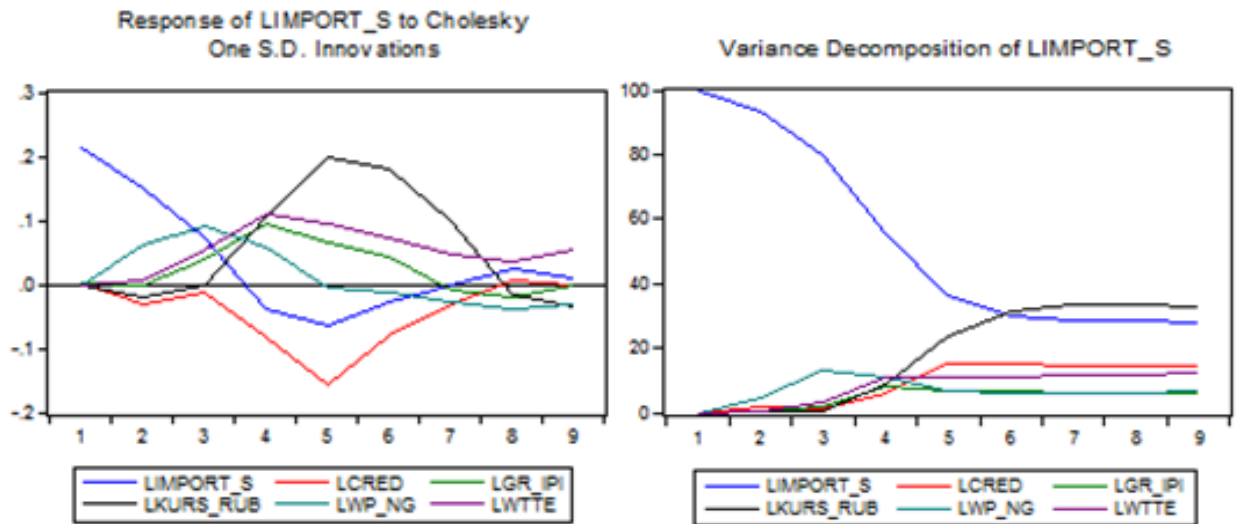

Рисунок 3.14 – Функція імпульсних відгуків та графік декомпозиції імпорту послуг Сумського регіону (*LImport_S*)

Отримані результати показують, що у наслідок шоку у темпі зростання індексу промислової продукції, оптового товарообороту, світової ціни природного газу, офіційного курсу гривні до російського рубля та зниження обсягів кредитів імпорту послуг регіону знижується. Причому таке зниження продовжується з 1 по 5 лаг у загальному значення на 2,8 %. Починаючи з 6 лагу шок імпорту послуг на отримані імпульси зменшується та наближається до нуля з зростанням часу. Графік декомпозиції для *LIMPORT_S* засвідчує вагомий внесок офіційного курсу гривні до російського рубля (33 % починаючи з 5 лагу) на динаміку імпорту послуг. В цілому, у кінці 9 лагів досліджувані змінні мають вплив: темп зростання індексу промислової продукції (6,1 %), оптовий товарооборот підприємства (12,5 %), світова ціна природного газу (6,3 %) та обсяги кредитів (14,1 %), що призводить до зміни імпорту послуг на 64 %.

Провівши дане дослідження було встановлено суттєвий зв'язок між складовими ЗТО Сумського регіону та показниками економічного, соціального та демографічного стану регіону, країни та світу. Так експорт товарів тісно пов'язаний з показниками світової ціни нафти «Brent» та кукурудзи, в офіційним курсом гривні до долара США в Україні, темпом

зростання індексу сільськогосподарської продукції і оптовим товарооборотом підприємств Сумського регіону. Експорт послуг в Сумському регіоні тісно пов'язаний з світовими цінами на кукурудзу і природнього газу, обсягом реалізованої промислової продукції в Сумському регіоні, доходом населення в регіоні та офіційним курсом гривні до дол. США.

Складова імпорту товарів Сумського регіону залежна від світової ціни нафти «Brent» та кукурудзи, відсоткової ставки по депозитах і офіційного курсу гривні до долара США у країні та від обсягів оптового товарообороту підприємств досліджуваного регіону. Показник імпорту послуг формується під впливом офіційного курсу гривні до російського рубля, обсягів кредитів в Україні, обсягів оптового товарообороту підприємств, темпу зростання індексу промислової продукції Сумського регіону та світової ціни природнього газу.

3.3 Прогнозування зовнішньоторговельного обороту регіону в контексті реалізації фінансової політики

Сучасний етап розвитку ФП, пов'язаний із розширенням зовнішньоекономічних зв'язків та відносин, що мають значний вплив на економіку країни, регіону та реальний сектор економіки. Усе це вимагає від органів управління використання нових підходів, що забезпечать зростання добробуту населення, прибутковість підприємств, оновлення технологій та техніки у провідних галузях економіки, вирівнювання місцевих бюджетів за рахунок власних надходжень та вихід на новий рівень фінансового потенціалу регіонів та країни в цілому.

Стратегія розвитку регіонів країни та перспективних галузей їх економік має бути розроблена в контексті інтеграції у світовий економічний

простір. Стратегічні завдання ЗТО регіонів полягають у розширенні закордонних ринків збуту для існуючих виробництв і відкриття нових з метою залучення валютних коштів в країну та підтримки позитивного валютного балансу [61].

Важливе значення у регіональному розвитку та удосконаленні ФД держави відіграє розробка та реалізація інтеграційних процесів вітчизняних товаровиробників у світовий економічний простір. Це потребує визначення реалістичних завдань та перспективних напрямів розвитку, що може бути досягнуто за допомогою прогнозних значень складових ЗТО регіону. Вони будується на основі VAR-моделі оцінки впливу соціально-економічних показників на експорт та імпорт товарів і послуг регіону. Тому, для кожної із перелічених складових побудуємо прогноз на наступний рік.

Як було встановлено у попередньому пункті, математична модель впливу соціально-економічних показників на експорт товарів Сумського регіону описується наступними залежностями:

$$\begin{aligned} LEXPORT\_G = & - 0,1982 \cdot LEXPORT\_G(-1) + 0,0634 \cdot LEXPORT\_G(-2) - \\ & 0,0643 \cdot LEXPORT\_G(-3) + 0,0464 \cdot LEXPORT\_G(-4) - 0,2711 \cdot LEXPORT\_G(-5) - \\ & 0,0297 \cdot LEXPORT\_G(-6) + 0,2700 \cdot LWP\_BRENT(-1) + 0,2077 \cdot LWP\_BRENT(-2) + \\ & 1,2520 \cdot LWP\_BRENT(-3) - 2,6865 \cdot LWP\_BRENT(-4) + 1,1514 \cdot LWP\_BRENT(-5) - \\ & 0,0198 \cdot LWP\_BRENT(-6) + 0,4386 \cdot LGR\_IAP(-1) - 0,5168 \cdot LGR\_IAP(-2) + 0,7596 \cdot LGR\_IAP(-3) \\ & - 0,4124 \cdot LGR\_IAP(-4) + 0,4098 \cdot LGR\_IAP(-5) + 0,2505 \cdot LGR\_IAP(-6) + 0,6413 \cdot LKURS\_USD(- \\ & 1) - 0,6701 \cdot LKURS\_USD(-2) - 1,0166 \cdot LKURS\_USD(-3) + 1,1471 \cdot LKURS\_USD(-4) - \\ & 1,1848 \cdot LKURS\_USD(-5) + 0,7794 \cdot LKURS\_USD(-6) - 0,1525 \cdot LWP\_C(-1) + 1,0961 \cdot LWP\_C(-2) \\ & - 1,4169 \cdot LWP\_C(-3) + 1,2625 \cdot LWP\_C(-4) - 0,1558 \cdot LWP\_C(-5) - 0,0157 \cdot LWP\_C(-6) + \\ & 0,0393 \cdot LWTTE(-1) + 0,3242 \cdot LWTTE(-2) + 0,1691 \cdot LWTTE(-3) - 0,1088 \cdot LWTTE(-4) - \\ & 0,0881 \cdot LWTTE(-5) - 0,1658 \cdot LWTTE(-6) + 11,1191 \end{aligned}$$

$$\begin{cases} WP\_BRENT = 0,3518 + 1,4628 \cdot WP\_BRENT(-1) - 0,5260 \cdot WP\_BRENT(-2) \\ GR\_IAP = 0,3099 + 0,7191 \cdot GR\_IAP(-1) - 0,0131 \cdot GR\_IAP(-2) \\ KURS\_USD = 0,0294 + 0,9508 \cdot KURS\_USD(-1) + 0,0730 \cdot KURS\_USD(-2) \\ WP\_C = 0,1028 + 1,2563 \cdot WP\_C(-1) - 0,3077 \cdot WP\_C(-2) \\ WTTE = - 0,0463 + 1,0127 \cdot WTTE(-1) + 0,1649 \cdot WTTE(-2) \end{cases}$$

Спрогнозувавши основні компоненти, що мають вплив на формування обсягу експорту товарів було розраховано прогноз на 2016 рік. З метою отримання оптимістичного, реального та песимістичного прогнозів, було

використано декілька підходів у нормалізації вхідних даних. Перший спосіб називається відносною нормалізацією. Він описує значення вибірки відносно ідеального, за яке приймається найбільший за значенням компонент та обчислюється за наступною формулою:

$$x_i^* = \frac{x_i}{\max(x_i)} \quad (3.2)$$

де x_i^* – нормалізоване значення ряду;
 x_i – фактичне значення і-того показника

Наступні 2 методи нормалізації ґрунтуються на максимальних та мінімальних значеннях ряду даних, що і дозволяє розрахувати оптимістичні та песимістичні значення прогнозу. Нормалізація Севіджа розраховується за формулою 3.3, а природна нормалізація – за формулою 3.4.

$$x_i^* = \frac{x_i - \min(x_i)}{\max(x_i) - \min(x_i)} \quad (3.3)$$

$$x_i^* = \frac{\max(x_i) - x_i}{\max(x_i) - \min(x_i)} \quad (3.4)$$

Для перевірки незалежності розрахованої випадкової компоненти було додатково визначено критерій Дарбіна-Уотсона. Його сутність в тому, щоб визначити наявність залишків автокореляції. Наявність автокореляції залишків може свідчити про відсутність у обраній моделі важливого показника або неправильним вибором форми зв'язку. Даний критерій розраховується за формулою:

$$DW = \frac{\sum_{i=2}^n (e_i - e_{i-1})^2}{\sum_{i=1}^n e_i^2} \quad (3.5)$$

де e_i, e_{i-1} – залишки;
 n – кількість спостережень

Для перевірки гіпотези про відсутність автокореляції залишків використовують таблицю критичних значень $d_U = d_U(\alpha, k, n)$ та $d_L = d_L(\alpha, k, n)$, у яких α – рівень значимості, k – кількість змінних, n – кількість спостережень. Можемо стверджувати про відсутність автокореляції у випадку якщо: $d_U < DW < 4 - d_U$.

З урахуванням зазначених методів нормалізації було розраховано прогнозне значення експорту товарів Сумського регіону на 9 місяців 2016 року та відображено реалістичний, песимістичний та оптимістичний прогноз на рисунку 3.15.

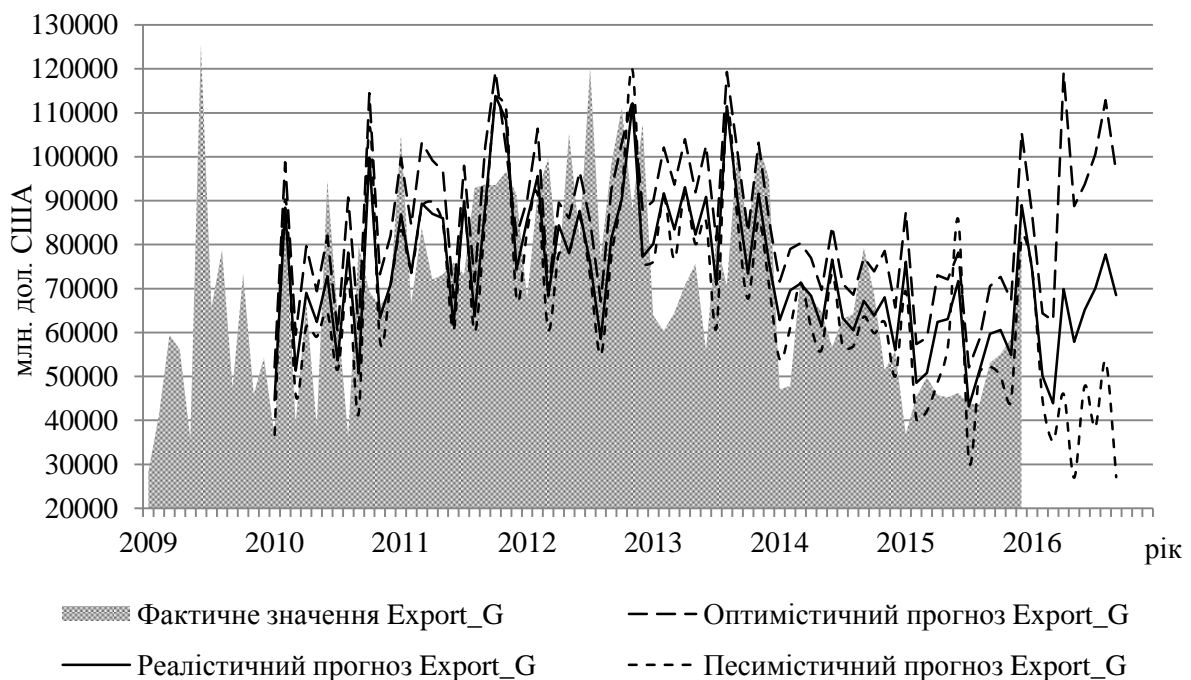

Рисунок 3.15 – Прогнозні значення експорту товарів Сумського регіону з 2010 р. по вересень 2016 р.

Отже, за даними рисунку 3.15 бачимо, що обсяги експорту товарів можуть мати 3 напрями розвитку. Оптимістичний прогноз передбачає різке зростання експорту послуг, що у місячних даних досягне значень 2013 року. За 2016 рік даний показник має демонструвати приріст у 3,2 % щомісяця. Песимістичний прогноз демонструє поступове зменшення об'ємів та в середньому щомісяця має знижуватись на 3,6 % у 2016 р. Реалістичний прогноз свідчить про зменшення об'ємів експорту товарів у Сумському регіоні протягом перших 3 місяців, після чого буде поступове зростання з щомісячним приростом на 9,2 %. Узагальнивши результат прогнозу, бачимо, що прослідковується спільна тенденція для перших 3 місяців 2016 р., протягом яких має відбутись спад досліджуваної складової ЗТО Сумського регіону. У таблиці 3.10 відображено ключові складові розрахунку статистики Дарбіна-Уотсона на відсутність автокореляції.

Таблиця 3.10 – Результати розрахунку статистики Дарбіна-Уотсона для прогнозу експорту товарів Сумського регіону

Сценарій прогнозу	$\sum_{i=2}^n (e_i - e_{i-1})^2$	$\sum_{i=1}^n e_i^2$	DW	Висновок
Оптимістичний прогноз	57388704515	36059262939	1,59	Зона невизначеності
Реалістичний прогноз	54201539714	25072537791	2,16	Автокореляція відсутня
Песимістичний прогноз	67747686083	27986847218	2,42	Зона невизначеності

Розрахуємо статистику Дарбіна-Уотсона. У даному випадку вона має наступні умови: $d_U(0,05; 5; 96) = 1,77 < DW < 4 - d_U(0,05; 5; 96) = 2,23$. Розраховане значення для реалістичного прогнозу складає 2,16, відповідно гіпотеза про відсутність автокореляції приймається. Проте, оптимістичний та песимістичний прогнози мають значення, що потрапляють у зону невизначеності, яка за умовами моделі знаходиться у проміжку: $d_L(0,05; 5; 96) = 1,56 < DW < d_U(0,05; 5; 96) = 1,77$; $4 - d_U(0,05; 5; 96) = 2,23 < DW < 4 - d_L(0,05; 5; 96) = 2,44$. Тому не можливо зробити висновок ані про наявність, ані про відсутність автокореляції.

Для використаної моделі проведемо оцінку якості за критерієм піків. Він полягає у визначенні випадковості рівнів залишкової компоненти, тобто відхилення спричинене умовами випадковості і є нормальними та незалежними. Така перевірка адекватності моделі здійснюється за наступним алгоритмом:

1. Порівняння залишків ряду. Тобто кожне значення прогнозного ряду порівнюється з попереднім і наступним, що таким чином визначає наявність піку за формулою:

$$\varepsilon_{t-1} > \varepsilon_t < \varepsilon_{t+1}, \text{ або } \varepsilon_{t-1} < \varepsilon_t > \varepsilon_{t+1} \quad (3.6)$$

де ε_t – похибка досліджуваного рівня;

ε_{t-1} – похибка попереднього рівня;

ε_{t+1} – похибка наступного рівня.

Застосувавши вказану нерівність визначимо наявність піку, якщо умова виконується то напроти дослідженого значення ставимо 1, у випадку коли вказана нерівність не виконується, то пік відсутні – ставимо 0.

2. Знаходимо сумарну кількість піків за 2 умовами (формула 3.6). таким чином визначається величина P .

3. Визначається математичне сподівання отриманих піків за наступною формулою:

$$\bar{p} = \frac{2}{3}(n - 2) \quad (3.7)$$

4. Передостаннім етапом є розрахунок дисперсії випадкової вибірки, яку знаходимо за формулою:

$$\sigma_p^2 = \frac{16n-29}{90} \quad (3.8)$$

5. Для визначення адекватності розрахованого прогнозу здійснюється порівняння кількості піків P з величиною $\bar{p} - 1.96\sqrt{\sigma_p^2}$. Якщо виконується наступна нерівність $P > (\bar{p} - 1.96\sqrt{\sigma_p^2})$, модель вважаємо адекватною, якщо нерівність не виконується, то модель може вважатись неякісною.

Провівши розрахунок, за критерієм піків для прогнозу експорту товарів Сумського регіону було отримано наступні нерівності:

Оптимістичний прогноз: $53 > (53 - 1.96\sqrt{14,25})$, або $53 > 45$.

Реалістичний прогноз: $53 > (53 - 1.96\sqrt{14,25})$, або $53 > 45$.

Песимістичний прогноз: $48 > (55 - 1.96\sqrt{14,79})$, або $48 > 47$.

Таким чином, розрахована модель прогнозу є адекватною.

Прогноз ЗТО Сумського регіону потребує поетапного розрахунку у розрізі його складових. Після дослідження експорту товарів варто приділити увагу експорту послуг. Проведемо розрахунок прогнозних значень для експорту послуг Сумського регіону на основі математичної моделі, що була розрахована у пункті 2.3 дисертаційної роботи. Також, визначимо прогнозні рівняння для складових вказаної моделі. Дана математична модель має наступний вигляд:

$$\begin{aligned} LEXPORT\_S &= 0,6461 \cdot LEXPORT\_S(-1) - 0,0384 \cdot LEXPORT\_S(-2) - \\ &0,5801 \cdot LEXPORT\_S(-3) + 0,3135 \cdot LEXPORT\_S(-4) + 0,5691 \cdot LWP\_C(-1) - 0,5844 \cdot LWP\_C(-2) \\ &+ 0,2959 \cdot LWP\_C(-3) - 0,2161 \cdot LWP\_C(-4) - 0,2102 \cdot LWP\_NG(-1) - 0,0474 \cdot LWP\_NG(-2) - \\ &0,0187 \cdot LWP\_NG(-3) + 0,1750 \cdot LWP\_NG(-4) + 0,5213 \cdot LINCOMES(-1) + 0,1352 \cdot LINCOMES(-2) \\ &+ 0,1758 \cdot LINCOMES(-3) - 0,2195 \cdot LINCOMES(-4) + 0,0573470634418 \cdot LAIP(-1) + \\ &0,0184 \cdot LAIP(-2) - 0,0102 \cdot LAIP(-3) + 0,0969 \cdot LAIP(-4) - 0,3973 \cdot LKURS\_USD(-1) - \\ &0,4356 \cdot LKURS\_USD(-2) + 0,3556 \cdot LKURS\_USD(-3) - 0,0237 \cdot LKURS\_USD(-4) + 2,8752 \end{aligned}$$

$$\begin{cases} WP\_C = 0,1028 + 1,2563 \cdot WP\_C(-1) - 0,3077 \cdot WP\_C(-2) \\ WP\_NG = 0,0211 + 0,9753 \cdot WP\_NG(-1) - 0,0579 \cdot WP\_NG(-2) \\ INCOMES = 0,0720 + 1,2111 \cdot INCOMES(-1) - 0,2591 \cdot INCOMES(-2) \\ AIP = 0,7530 + 0,2754 \cdot AIP(-1) - 0,0454 \cdot AIP(-2) + 0,2405 \cdot AIP(-3) + 0,2972 \cdot AIP(-5) - \\ 0,0625 \cdot AIP(-6) + 0,3061 \cdot AIP(-7) \\ KURS\_USD = 0,0294 + 0,9508 \cdot KURS\_USD(-1) + 0,0730 \cdot KURS\_USD(-2) \end{cases}$$

Запропонована векторна авторегресійна модель враховує усі найважливіші фактори, що чинять вагомий вплив на формування загального

обсягу експорту послуг Сумського регіону. З використанням наведеної VAR-моделі було прораховано прогнозні значення для експорту послуг Сумського регіону на перші 9 місяців 2016 року у реалістичному, оптимістичному та песимістичному варіантах. Порівняння розрахованих прогнозних значень з фактичними відображено на рисунку 3.16. Прогнозні дані є близькими до фактичних у період з 2010 по 2015 рр., про що свідчить інформація представлена у графіку.

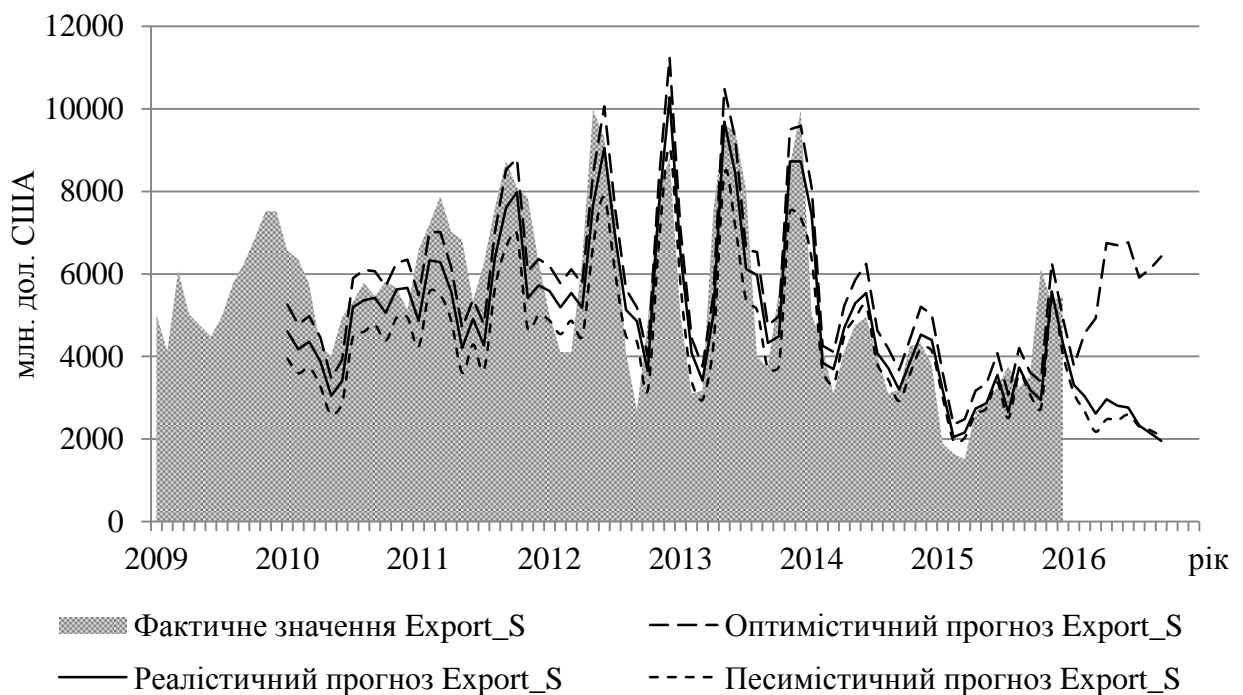

Рисунок 3.16 – Прогнозні значення експорту послуг Сумського регіону з 2009 по 2016 рік

Аналіз песимістичного прогнозу показує, що у 2016 році буде відбуватись зменшення обсягів експорту послуг у середньому на 6,6 % щомісяця. Реалістичне значення прогнозу експорту послуг у Сумському регіоні демонструє більші значення у порівнянні з попереднім розрахунком, проте тенденція до зниження збережеться. Протягом перших 3 місяців в середньому щомісячно прогнозується його різке зниження на 15,1 %, проте з квітня по вересень 2016 року планується зменшення вказаних вище

тенденцій у експорті послуг до 4,3 %. Оптимістичний прогноз у порівнянні з песимістичним демонструє середнє щомісячне зростання на 4,2 %. Усі 3 варіанти прогнозу мають різні значення, проте песимістичний та реалістичний варіанти мають подібну тенденцію, що фіксує з початку року різке зменшення експорту послуг до кінця березня. У таблиці 3.8 відображено основні критерії для визначення статистики Дарбіна-Уотсона для прогновної моделі експорту послуг Сумського регіону.

Таблиця 3.11 – Результати розрахунку статистики Дарбіна-Уотсона для прогнозу експорту товарів Сумського регіону

Сценарій прогнозу	$\sum_{i=2}^n (e_i - e_{i-1})^2$	$\sum_{i=1}^n e_i^2$	DW	Висновок
Оптимістичний прогноз	167232886	105577946	1,58	Зона невизначеності
Реалістичний прогноз	195418115	10844498	1,80	Автокореляція відсутня
Песимістичний прогноз	288091052	17325330	1,66	Зона невизначеності

Критерій Дарбіна-Уотсона для реалістичного прогнозу розрахованої моделі має наступне значення: $d_U(0,05; 5; 96) = 1,77 < DW < 4 - d_U(0,05; 5; 96) = 2,23$. Це свідчить про відсутність автокореляції першого порядку у залишках моделі на 5 % рівні значимості. Проте, модель з використанням оптимістичного та песимістичного прогнозу при перевірці автокореляції у залишках знаходиться у межах невизначеності, тому така гіпотеза не може бути підтверджена чи спростована.

Проведемо розрахунок адекватності моделі за критерієм піків для оптимістичного, реалістичного та песимістичного варіантів прогнозу експорту послуг Сумського регіону. Було отримано наступні нерівності:

Оптимістичний прогноз: $48 > (55 - 1.96\sqrt{14,79})$, або $48 > 47$.

Реалістичний прогноз: $48 > (55 - 1.96\sqrt{14,79})$, або $48 > 47$.

Песимістичний прогноз: $48 > (55 - 1.96\sqrt{14,79})$, або $48 > 47$.

Отримані результати можуть трактуватись як наявність випадкових залишків у прогнозованому значення, тобто розраховано модель прогнозу експорту послуг для Сумського регіону є адекватною.

Наступною складовою ЗТО що буде прогнозуватись стане імпорт товарів Сумського регіону. Нижче представлено модель, що включає основні складові впливу на вказаний показник, до них відносяться оптовий товарооборот підприємств регіону, офіційний курс гривні до долара США, відсоткова ставка по депозитах, світові ціни кукурудзи та нафти «Brent». Для перелічених факторів також наведено рівняння, що спрогнозує їх значення на майбутній період.

$$\begin{aligned}
 LIMPORT\_G &= 0,1178 \cdot LIMPORT\_G(-1) + 0,1206 \cdot LIMPORT\_G(-2) - \\
 &0,0665 \cdot LIMPORT\_G(-3) - 0,2356 \cdot LIMPORT\_G(-4) + 0,0345 \cdot LIMPORT\_G(-5) + \\
 &0,4538 \cdot LWP\_C(-1) + 0,1513 \cdot LWP\_C(-2) - 0,2819 \cdot LWP\_C(-3) - 0,5276 \cdot LWP\_C(-4) + \\
 &0,7538 \cdot LWP\_C(-5) + 0,2996 \cdot LWP\_BRENT(-1) + 0,1728 \cdot LWP\_BRENT(-2) - \\
 &0,2273 \cdot LWP\_BRENT(-3) + 0,3296 \cdot LWP\_BRENT(-4) - 0,1063 \cdot LWP\_BRENT(-5) + \\
 &0,0116 \cdot LWTTE(-1) + 0,1914 \cdot LWTTE(-2) + 0,0778 \cdot LWTTE(-3) - 0,0314 \cdot LWTTE(-4) - \\
 &0,1856 \cdot LWTTE(-5) - 0,1873 \cdot LIR\_DEPO(-1) - 0,2777 \cdot LIR\_DEPO(-2) - 0,1030 \cdot LIR\_DEPO(-3) + \\
 &0,2037 \cdot LIR\_DEPO(-4) + 0,0412 \cdot LIR\_DEPO(-5) + 0,0588 \cdot LKURS\_USD(-1) - \\
 &0,3889 \cdot LKURS\_USD(-2) + 0,5576 \cdot LKURS\_USD(-3) + 0,0164 \cdot LKURS\_USD(-4) - \\
 &0,1327 \cdot LKURS\_USD(-5) + 7,6511
 \end{aligned}$$

$$\begin{cases}
 WP\_C = 0,1028 + 1,2563 \cdot WP\_C(-1) - 0,3077 \cdot WP\_C(-2) \\
 WP\_BRENT = 0,3518 + 1,4628 \cdot WP\_BRENT(-1) - 0,5260 \cdot WP\_BRENT(-2) \\
 WTTE = -0,0463 + 1,0127 \cdot WTTE(-1) + 0,1649 \cdot WTTE(-2) \\
 IR\_DEPO = 0,5351 + 1,0845 \cdot IR\_DEPO(-1) - 0,2225 \cdot IR\_DEPO(-2) \\
 KURS\_USD = 0,0294 + 0,9508 \cdot KURS\_USD(-1) + 0,0730 \cdot KURS\_USD(-2)
 \end{cases}$$

Проведений розрахунок прогнозного значення імпорту товарів Сумського регіону у 3 вимірах, що передбачає оптимістичний, реалістичний та песимістичний прогноз, порівняння яких з фактичними даними відображено на рисунку 3.17.

Розраховані прогнозні дані імпорту товарів для Сумського регіону з січня по вересень 2016 р. у загальному вигляді демонструють абсолютно різну тенденцію із значним відривом між собою. Так песимістичний прогноз демонструє щомісячне незначне зменшення обсягу імпорту товарів в середньому на 2,1 %, при цьому, у березні та травні 2016 р. можливе

нарощення даного показника. Реалістичний прогноз демонструє значення у середньому майже на 11,0 % вищі від обсягу імпорту товарів в регіоні на кінець грудня 2015 року. Проте щомісячний приріст у 2016 р. знаходиться на рівні 1,7 %. Оптимістичний прогноз імпорту товарів Сумського регіону до вересня 2016 року становить 68,5 % від показників 2015 року. Щомісячний приріст імпорту товарів у регіон протягом 2016 р. буде збільшуватись на 6,5 % у порівнянні з попереднім місяцем року.

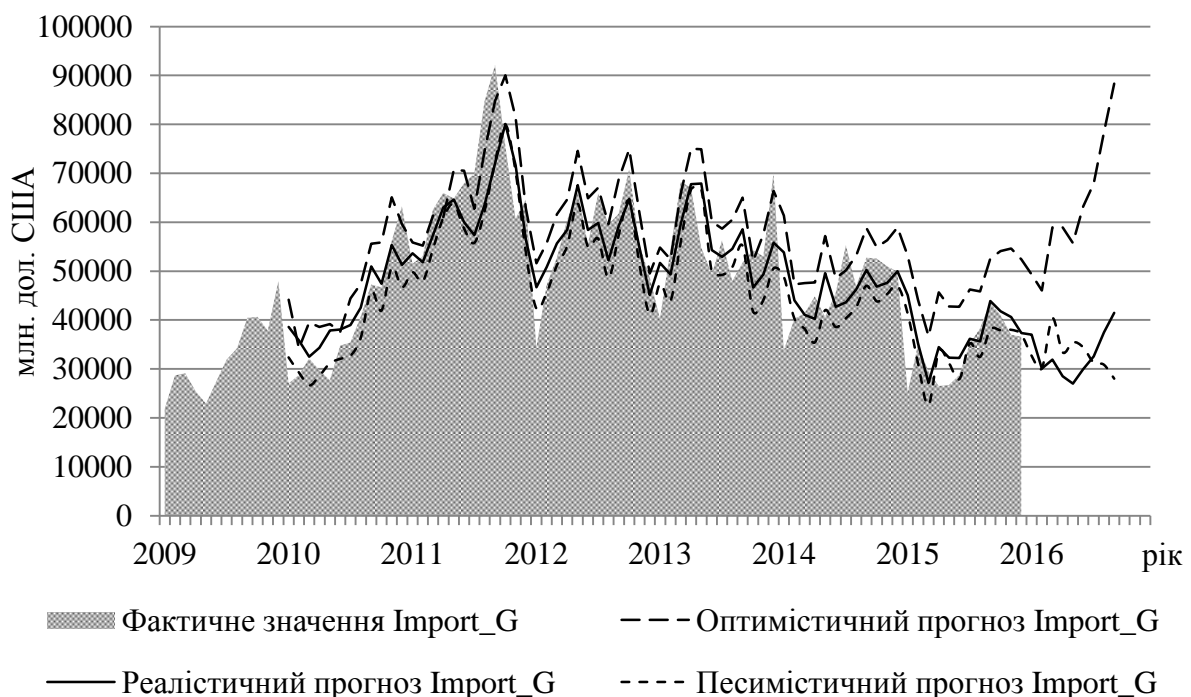

Рисунок 3.17 – Прогнозні значення імпорту товарів Сумського регіону з 2009 по 2016 рр.

Перевірка відсутності автокореляції за критерієм Дарбіна-Уотсона для розрахованої моделі імпорту товарів Сумського регіону має наступний вигляд (табл. 3.9): $d_U(0,05; 5; 96) = 1,77 < DW < 4 - d_U(0,05; 5; 96) = 2,23$. Провівши розрахунок вказаного критерію для запропонованої моделі було визначено, що реалістичний прогноз знаходиться на рівні $DW_{\text{факт}} = 1,83$. Такий результат дозволяє прийняти гіпотезу про відсутність автокореляції першого порядку у залишках моделі на 5 % рівні значимості. Два інших

прогнози для імпорту товарів Сумського регіону мають невизначений результат, тому гіпотеза залишається непідтвердженою та не спростованою.

Таблиця 3.12 – Результати розрахунку статистики Дарбіна-Уотсона для прогнозу імпорту товарів Сумського регіону

Сценарій прогнозу	$\sum_{i=2}^n (e_i - e_{i-1})^2$	$\sum_{i=1}^n e_i^2$	DW	Висновок
Оптимістичний прогноз	15112409042	9118232894	1,65	Зона невизначеності
Реалістичний прогноз	7681507900	41900088404	1,83	Автокореляція відсутня
Песимістичний прогноз	7587359050	4751749699	1,59	Зона невизначеності

Розраховану модель оптимістичного, реалістичного та песимістичного варіантів прогнозу імпорту товарів Сумського регіону було перевірено на адекватність використовуючи критерій піків. Провівши розрахунок у результаті було отримано:

Оптимістичний прогноз: $42 > (47 - 1.96\sqrt{12,47})$, або $42 > 39$.

Реалістичний прогноз: $40 > (47 - 1.96\sqrt{12,47})$, або $40 > 39$.

Песимістичний прогноз: $40 > (47 - 1.96\sqrt{12,47})$, або $40 > 39$.

Такі результати свідчать про адекватність розрахунку моделі імпорту товарів Сумського регіону.

Заключним елементом ЗТО Сумського регіону є імпорт послуг. Алгоритм проведення прогнозу має незмінний вигляд, тому з розрахованої моделі оцінки впливу соціально-економічних показників на складові ЗТО регіону було взято модель, що описує імпорт послуг. З урахуванням необхідних складових приведено рівняння, що забезпечать прогнозними значеннями основні складові, які є необхідними для вирішення поставленого завдання. Такими складовими є обсяг оптового товарообороту підприємств та темп зростання індексу промислової продукції у регіоні, офіційний курс гривні до російського рубля, обсяги кредитів в Україні та світова ціна природного газу.

$$\begin{aligned}
LIMPORT\_S &= 0,6811 \cdot LIMPORT\_S(-1) - 0,2390 \cdot LIMPORT\_S(-2) - \\
&0,2752 \cdot LIMPORT\_S(-3) + 0,0463 \cdot LIMPORT\_S(-4) + 0,1972 \cdot LIMPORT\_S(-5) + \\
&0,4376 \cdot LWP\_NG(-1) - 0,0149 \cdot LWP\_NG(-2) - 0,3728 \cdot LWP\_NG(-3) - 0,0773 \cdot LWP\_NG(-4) + \\
&0,2643 \cdot LWP\_NG(-5) + 0,0438 \cdot LWTE(-1) + 0,3279 \cdot LWTE(-2) + 0,3116 \cdot LWTE(-3) - \\
&0,1054 \cdot LWTE(-4) + 0,0619 \cdot LWTE(-5) - 0,0465 \cdot LGR\_IPI(-1) + 0,6552 \cdot LGR\_IPI(-2) + \\
&0,6848 \cdot LGR\_IPI(-3) - 0,3506 \cdot LGR\_IPI(-4) + 0,2679 \cdot LGR\_IPI(-5) - 0,6605 \cdot LCRED(-1) + \\
&0,3589 \cdot LCRED(-2) - 2,7839 \cdot LCRED(-3) - 2,0895 \cdot LCRED(-4) + 4,5385 \cdot LCRED(-5) - \\
&0,4999 \cdot LKURS\_RUB(-1) + 0,6702 \cdot LKURS\_RUB(-2) + 1,0021 \cdot LKURS\_RUB(-3) + \\
&0,2516 \cdot LKURS\_RUB(-4) - 2,0763 \cdot LKURS\_RUB(-5) + 4,7008
\end{aligned}$$

$$\begin{cases}
WP\_NG = 0,0211 + 0,9753 \cdot WP\_NG(-1) - 0,0579 \cdot WP\_NG(-2) \\
WTE = -0,0463 + 1,0127 \cdot WTE(-1) + 0,1649 \cdot WTE(-2) \\
GR\_IPI = 0,6591 + 0,5079 \cdot LGR\_IPI(-1) + 0,1904 \cdot LGR\_IPI(-2) + 0,0731 \cdot LGR\_IPI(-3) \\
CRED = 0,3011 + 0,7915 \cdot CRED(-1) + 0,1547 \cdot CRED(-2) \\
KURS\_RUB = 0,2742 + 1,0673 \cdot KURS\_RUB(-1) - 0,1486 \cdot KURS\_RUB(-2)
\end{cases}$$

За наведеною моделлю прораховано прогнозні значення, що було порівняно з фактичними (рис. 3.18)

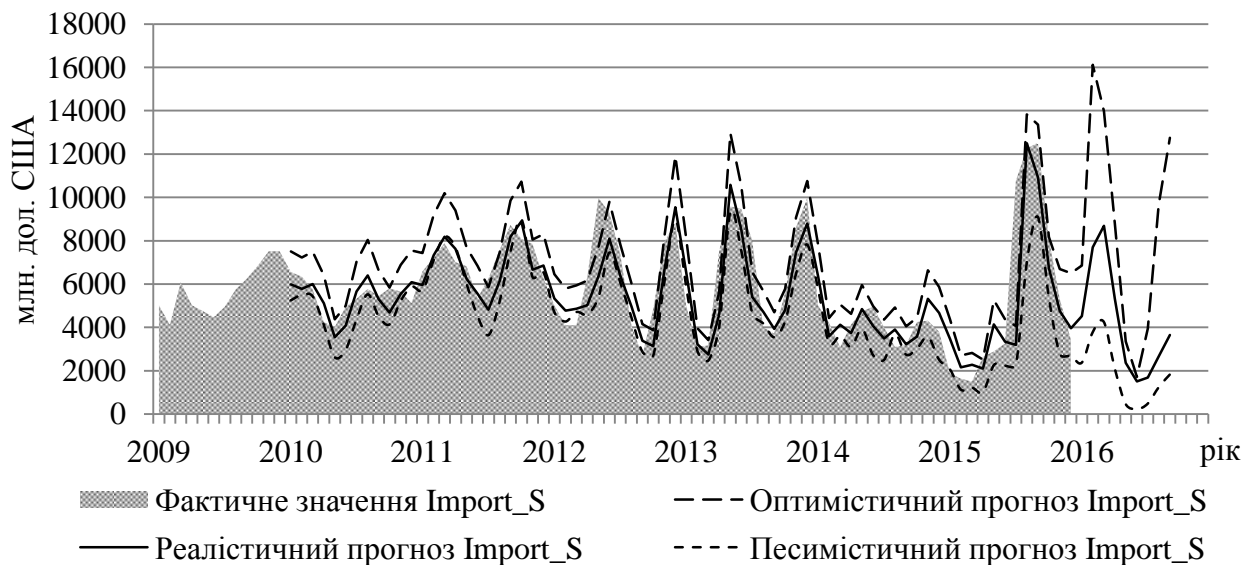

Рисунок 3.18 – Прогнозні значення імпорту послуг Сумського регіону з 2009 по 2016 рік

За даними рисунку 3.18 бачимо, що тенденції усіх 3 варіантів розвитку імпорту послуг у Сумському регіоні однакові. Так найнижчі значення вказаного показника припадають на травень 2016 року, після чого відбудеться поступове нарощення його обсягів. За песимістичним прогнозом у середньому протягом 9 місяців 2016 року щомісячно буде відбуватись

приріст на рівні 21,5 % із значними коливаннями, проте у загальному вигляді за січень-вересень 2016 року загалом відбудеться спад на 32,4 %. За даним реалістичного прогнозу у порівнянні з даними грудня 2015 року відбудеться спад у імпорті послуг на 7,7 %. Оптимістичний прогноз імпорту послуг Сумського регіону на кінець вересня 2016 року у порівнянні до грудня 2015 демонструє значення на 96,1 %.

Для перевірки відсутності автокореляції першого порядку у залишках моделі на 5 % рівні значимості для моделі імпорту послуг було встановлено (табл. 3.13), що $DW_{\text{факт}} = 1,85$. Такий результат підтверджує досліджувану гіпотезу про відсутність автокореляції.

Таблиця 3.13 – Результати розрахунку статистики Дарбіна-Уотсона для прогнозу імпорту послуг Сумського регіону

Сценарій прогнозу	$\sum_{i=2}^n (e_i - e_{i-1})^2$	$\sum_{i=1}^n e_i^2$	DW	Висновок
Оптимістичний прогноз	354439347	222600985	1,59	Зона невизначеності
Реалістичний прогноз	253965724	136954515	1,85	Автокореляція відсутня
Песимістичний прогноз	429658685	256804724	1,67	Зона невизначеності

Заключним етапом проведеного прогнозу є перевірка на адекватність обраної моделі. Така перевірка була здійснена з використанням методу піків для імпорту послуг Сумського регіону. У ході встановлення наявності випадкових величин було отримано такі нерівності:

Оптимістичний прогноз: $45 > (47 - 1.96\sqrt{12,47})$, або $45 > 39$.

Реалістичний прогноз: $42 > (47 - 1.96\sqrt{12,47})$, або $42 > 39$.

Песимістичний прогноз: $40 > (47 - 1.96\sqrt{12,47})$, або $40 > 39$.

Вказані нерівності для усіх сценаріїв розвитку імпорту послуг у Сумському регіоні свідчать про адекватність запропонованої та розрахованої моделі. Проведені розрахунки свідчать про вагому залежність складових ЗТО Сумського регіону від його рівня розвитку.

Рівень фінансового потенціалу Сумського регіону є макроекономічною передумовою для позитивного впливу головних її індикаторів на складові ЗТО регіону та мікроекономічною – для зростання економіки країни. На жаль, цей показник у Сумському регіоні досить низьким, що характеризує регіон як економічно нестабільний.

На нашу думку, основними напрямками позитивного впливу ФП регіону на рівень його фінансового потенціалу загалом та на обсяги ЗТО зокрема, є розвиток економічного потенціалу та сільськогосподарської галузі. У таблиці 3.14 представлено основні цілі, завдання та можливі сфери реалізації першого напрямку.

Таблиця 3.14 – Основні завдання та можливі сфери реалізації розвитку економічного потенціалу Сумського регіону

Ціль	Завдання	Можливі сфери реалізації
Створення нових високотехнологічних виробництв	Підготовка інвестиційних продуктів	Створення каталогу інвестиційних пропозицій регіону та регіональної мережі індустриальних парків
	Технологічна модернізація державних та/або комунальних виробничих підприємств	Створення каталогу стратегічно важливих державних та/або комунальних виробничих підприємств регіону та закупівля для них високотехнологічного обладнання
	Розвиток логістично-транспортного потенціалу	Вивчення товарно-транспортних потоків, реконструкція важливих транспортних напрямів
Стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу	Розвиток інфраструктури підтримки підприємництва	Створення бізнес-інкубаторів та центрів підтримки бізнесу. Створення умов для мікрокредитування малого та середнього бізнесу
	Стимулювання розвитку високотехнологічних секторів	Створення інноваційних наукових лабораторій для молоді, забезпечення інформаційно-консультативного супроводу інноваторів, які зацікавлені у комерціалізації своїх робіт
	Стимулювання диверсифікації експорту	Проведення галузевих досліджень, тренінгів у сфері управління якістю продукції за стандартами ISO, сприяння у самостійних маркетингових дослідженнях та збуті товару

З таблиці 3.14 бачимо, що основна ціль направлена на створення у Сумському регіоні нових високотехнологічних виробництв та стимулювання

малого і середнього бізнесу. Реалізація першої вказаної цілі буде сприяти отриманню наступних результатів:

- залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій до регіональної економіки;
- створення нових робочих місць;
- підвищення рівня доходів населення;
- впровадження нових технологій у регіон;
- покращення логістично-транспортного забезпечення.

Для застосування стимулів на розвиток малого і середнього бізнесу у Сумському регіоні важливо виконати поставлені завдання, що відображені у таблиці 3.14. З їх допомогою покращення будуть відчутні у наступних результатах:

- діючі інституції з підтримки підприємництва;
- діючі фонди мікрокредитування бізнесу;
- збільшення кількості підприємств та якості їх продукції;
- збільшення кількості найманих працівників;
- збільшення надходжень до місцевого бюджету.

Таким чином впровадження обраних напрямів регіонального розвитку дозволить підвищити рівень фінансового потенціалу регіону та сприяти нарощенню ЗТО у Сумському регіоні.

Окрім цього у ході визначення впливу факторів на ЗТО було з'ясовано, що дедалі більшого значення набуває розвиток сільськогосподарської галузі. Пріоритетним у цьому напрямі є сприяння у підвищенні рівня ефективності виробників аграрного сектору та розвиток сільськогосподарських територій на периферії навколо малих міст Сумського регіону.

Основні завдання вказаних цілей та можливі сфери їх реалізації наведено у таблиці 3.15.

Таблиця 3.15 – Основні завдання та можливі сфери реалізації розвитку сільськогосподарської галузі Сумського регіону

Ціль	Завдання	Можливі сфери реалізації
Підвищення рівня ефективності виробництва в аграрному секторі	Переоснащення діючих та створення нових підприємств виробництва та переробки сільськогосподарської продукції	Оцінка потреб та підтримка створення складських приміщень довготривалого зберігання агропродукції, розробка системи мікrokредитного фінансування; Створення селекційної бази для рослинництва і тваринництва.
	Підтримка розвитку фермерства	Розробка системи кредитування фермерських господарств та їх навчально-консультативна підтримка
	Покращення доступу агровиробників до ринків збуту	Створення роздрібних ринків сільськогосподарської продукції та їх консультативна підтримка
Розвиток сільських територій на периферії навколо малих міст	Розвиток сучасних форм кооперації в аграрному секторі	Закупівля обладнання для переробки агропродукції та розвиток ринків збуту
	Сприяння само зайнятості у сільській місцевості	Сприяння та мотивація сільського населення до розвитку підприємництва
	Розвиток медичної допомоги в сільських територіях	Реорганізація сільських лікарень та закупівля необхідного обладнання та автотранспорту

Реалізація поставлених завдань для Сумського регіону в першу чергу призведе до:

- підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва;
- зростання самозайнятого населення у сільських територіях;
- поліпшення доступу сільськогосподарської продукції до ринку;
- диверсифікація сільськогосподарського виробництва;
- зниження можливого впливу посередників на кінцеву ціну.

Таким чином, було розраховано прогнозні значення експорту та імпорту товарів і послуг для Сумського регіону на період з січня по вересень 2016 року. За отриманими даними було встановлено, що прогноз ЗТО Сумського регіону у оптимістичному, реалістичному та песимістичному варіанті мають подібні тенденції. За період з січня по березень відбудеться загальне зниження досліджуваного показника, причому з розривом на 31,6 % та 36,9 % менше у порівнянні реалістичного та песимістичного прогнозів з

оптимістичним. У травні 2016 року планується приріст ЗТО регіону за оптимістичним та реалістичним варіантом моделі на 26,3 % та 13,5 % відповідно. Після чого знову відбудеться спад обсягів експорту та імпорту регіону на 17,1 %, 13,5 % та 14,4 % у відповідності до оптимістичного, реалістичного та песимістичного прогнозів. Починаючи з червня 2016 року оптимістичний та реалістичний прогнози направлені до зростання, а песимістичний – має незначні коливання зі зниженням у вересні 2016 року. З огляду на економічний стан регіону було запропоновано декілька напрямів позитивного впливу на розвиток фінансового потенціалу регіону та обсягів ЗТО. Дані напрями стосуються загального економічного потенціалу та пріоритетної галузі Сумського регіону, а саме сільського господарства, що має значний вплив на складові ЗТО регіону. Реалізація запропонованих напрямів буде сприяти підвищенню рівня життя населення, розвитку підприємництва та основних галузей економіки, наповнення бюджету та зростанню рівня фінансового потенціалу регіону.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі дисертації «Удосконалення науково-методичних засад розвитку фінансової політики на основі впливу зовнішньоторговельного обороту регіонів країни» було визначено перспективи розвитку ФП з урахуванням ЗТО регіонів країни, обґрунтовано науково-методичний підхід реалізації ФП на основі моделювання ЗТО регіону, сформовано прогноз ЗТО регіону в контексті реалізації ФП.

Проведене дослідження дає змогу зробити наступні висновки:

1. Визначено неузгодженість діяльності уповноважених органів влади у формуванні та реалізації ФП, оскільки прийняті рішення мають різний

вплив на індикатори фінансової стабілізації країни. На досягнення фінансової стабільності у країні мають вплив зовнішні та внутрішні чинники. Вплив зовнішніх чинників може бути передбачений світовими тенденціями і врахований у подальших рішеннях, щодо застосування фінансових інструментів. До внутрішніх чинників належить формування ФП держави, тому було оцінено взаємодію її складових. З'ясовано, що боргова політика є повністю узгоджена з рештою складових ФП, проте останні мають розбіжності у застосуванні фінансових інструментів, що унеможливають дію одне одного. Тому, монетарна, бюджетна, податкова, та зовнішньоторговельна політики мають бути узгоджені між собою. Для цього було запропоновано напрями удосконалення складових ФП, що будуть сприяти їх ефективному функціонуванню та фінансовій стабілізації економіки країни.

2. Проведено оцінку впливу соціально-економічних показників на складові ЗТО Сумського регіону, за якою було визначено перелік основних показників регіону, країни та світу, що відіграють найбільш значну роль у формуванні експортно-імпортних операцій регіону. Тісний зв'язок експорту та імпорту товарів і послуг Сумського регіону було встановлено з показниками: дохід населення, оптовий товарооборот підприємств, обсяг реалізованої промислової продукції, темпи зростання індексу промислової та сільськогосподарської продукції у регіоні. Також вплив має офіційний курс гривні до долара США та російського рубля, обсяги кредитування та відсоткова ставка по депозитах. На складових ЗТО Сумського регіону позначаються і коливання таких факторів як: світові ціни нафти «Brent», природного газу та кукурудзи.

3. Розраховано прогностні значення складових ЗТО Сумського регіону у оптимістичному, реалістичному та песимістичному варіантах. Аналізуючи отримані прогностні значення, було виявлено схожі тенденції у всіх трьох варіантах, єдина різниця у отриманих значеннях. Так експорт товарів та послуг Сумського регіону з січня по вересень 2016 року демонструє

поступовий щомісячний спад. Імпорт товарів та послуг регіону має дещо інші залежності та характеризується значними коливаннями протягом прогнозних 9 місяців, проте на кінець вересня очікується позитивна приріст досліджуваних показників. На основі проведеного прогнозу було проаналізовано основні чинники впливу регіонального значення на його ЗТО та запропоновано напрями позитивного впливу на фінансовий потенціал регіону в цілому та на ЗТО зокрема. Виділено 2 основних напрями, що полягають у розвитку економічного потенціалу регіону та сільського господарства. Розроблено ряд завдань та можливі сфери їх реалізації, які як очікується призведуть до покращення фінансового потенціалу регіону, зокрема у показниках рівня життя населення, розвитку підприємництва та основних галузей економіки, наповнення бюджету та зростанню рівня фінансового потенціалу регіону.

Основні положення даного розділу дисертаційної роботи опубліковано у таких наукових працях [173, 176, 177, 178, 179, 184, 212, 214, 218].

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано теоретичне узагальнення і вирішення науково-прикладної задачі, що полягає в удосконаленні науково-методичних підходів та розробці практичних рекомендацій щодо розвитку ФП з урахуванням особливостей формування ЗТО регіонів країни.

За результатами дисертаційної роботи зроблено наступні висновки:

1. Визначено, що трактування поняття «фінансова політика» має базуватись на комплексній системі заходів, щодо виконання органами державної влади своїх обов'язків та функцій, які зосереджені на ефективному формуванні, розподілі та використанні фінансових ресурсів з метою досягнення поставлених цілей.

2. Запропоновано новий підхід до трактування економічного змісту поняття «зовнішньоторговельний оборот регіону». На основі системного узагальнення ключових характеристик даної категорії визначено, що під ЗТО регіону варто розуміти сукупну вартість експортно-імпортних операцій, що здійснюють суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності на географічно та адміністративно виділеній території.

3. Удосконалено фінансовий механізм ЗТО за допомогою виділення окремих підсистем: організаційної та функціональної. Перша з яких відповідає за процес створення необхідних умов для реалізації ФП, а друга – за практичне виконання поставлених завдань. Даний розподіл сприяє виокремленню місця та ролі основних складових ФП, що дозволить забезпечити більш ефективне використання фінансових важелів та інструментів у регулюванні фінансового стану регіону та країни.

4. Обґрунтовано, що оцінювання рівня фінансового потенціалу регіону доцільно здійснювати з урахуванням особливостей розвитку даної території, що включає потенційно важливі фактори його розвитку. Розрахунок здійснюється за допомогою інтегрального індексу, визначення

якого передбачає використання дворівневої системи відбору релевантних показників.

5. Визначено, що на формування показників ЗТО регіону здійснює вплив обумовлена кількість факторів. Здійснено систематизацію теоретичних підходів щодо виокремлення факторів впливу на ЗТО регіону за рівнем прояву, до яких відносяться: підприємство, регіон, країна та світ. Що дозволяє визначити чинники ЗТО та розробити методи впливу в залежності від рівня прояву.

6. З метою визначення впливу соціально-економічних факторів різного рівня прояву на складові ЗТО регіону розроблено алгоритм розрахунку, який визначає швидкість передачі імпульсів кількісних та якісних показників на динаміку експортно-імпортних операцій регіону. Даний підхід базується на визначенні причинно-наслідкових зв'язків інформаційних даних ЗТО регіону з кількісними та якісними факторами впливу. Що дозволяє формувати та реалізовувати ФП країни таким чином, аби забезпечити нарощення ЗТО, результати якого сприятимуть зростанню рівню фінансового потенціалу регіонів країни.

7. Зазначено, що функціонування ФП слід визначати з урахуванням особливостей її складових: монетарної, бюджетної, податкової, боргової та зовнішньоторговельної політик. Проте, зазначені складові мають власні цілі і завдання, які можуть мати суперечливий характер та неузгодженість у інформаційному забезпеченні та використанні різних фінансових інструментів. Тому, було обґрунтовано механізм оцінки взаємозв'язку проміжних цілей зазначених складових. Даний механізм було реалізовано за допомогою регресійного аналізу, результати якого можуть бути використані для узгодження формування та реалізації зазначених складових ФП.

8. Доведено, що стратегія ФП країни має враховувати результативність здійснення ЗТО на рівні регіону, що забезпечить індивідуальний підхід до управління його фінансовим потенціалом. Для цього важливим є побудова прогнозу з урахуванням диференціації за

песимістичним, реалістичним та оптимістичним підходами, що дозволить визначити оптимальний набір фінансових інструментів та важелів, які будуть сприяти стабілізації економіки регіону та країни в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрютина М.С., Грачев А.В. Анализ финансово-экономической деятельности предприятия: Учебно-практическое пособие. – М.: Дело и сервис, 1998. – 256 с.
2. Альошин С.Ю. Управління інноваційним розвитком промислового підприємства на засадах контролінгу: дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / С.Ю. Альошин; Міністерство освіти і науки України Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». – Харків : [Б. В.], 2015. – 250 с.
3. Андришин В.П. Фактори ефективності експортної діяльності підприємства / В.П. Андришин // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 5(2). – С. 11-14.
4. Антонюк К.В. Визначальні фактори розвитку сучасної міжнародної торгівлі послугами / К.В. Антонюк // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – №6. – С.46-51.
5. Апопій В. В. Внутрішня торгівля та АПК: ефективність взаємодії / В. В.Апопій. – монографія. – Львів: Видавництво ЛКА, 2007. – 368 с.
6. Багатогалузева статистична інформація / Регіональна статистика [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державного управління статистика України. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/> – Назва з екрана.
7. Базака Л.Н. Статистическая обработка данных в среде пакетов Statistica, EViews и MS Excel / Л.Н. Базака, А.И. Разинков // Методические указания по выполнению лабораторных работ. – Пинск: ПолесГУ. – 2015. – 138 с.
8. Байдала Н.М. Експортний потенціал: сутнісна характеристика, фактори формування та механізм стимулювання / Н.М. Байдала // Сучасні проблеми економіки і менеджменту : тези доповідей міжнародної науково-

практичної конференції. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2011. – С. 153–154.

9. Балабанова Л. В. Маркетинговий менеджмент: навч. посібник / Л. В. Балабанова. – К. : Знання, 2004. – 354 с

10. Банников В.А. Векторные модели авторегрессии и коррекции регрессионных остатков (Eviews) / В.А. Банников // Прикладная эконометрика. – 2006. – № 3. – С. 96-129.

11. Барський Ю. М. Статистичний аналіз торговельних відносин регіонів України / Ю. М. Барський // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 6. – С. 6-10.

12. Бахарев М.В. Классификация факторов, влияющих на развитие ВЭД [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://elf.ucoz.net/KONF/IK_mart13/statja_dlja_internet_bakharev.pdf – Назва з екрана.

13. Бебик В. М. Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика: [Монографія]. – К.: МАУП, 2000. – 384 с.

14. Біда М. Б. Механізми впливу міжнародної торгівлі на економічне зростання держав: дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.02 – Світове господарство і міжнародні економічні відносини / М. Б. Біда; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів : [Б. В.], 2015. – 205 с.

15. Біла О. Г., Чуй І. Р. Фінанси: Навч. посіб. – Львів: «Магнолія 2006», 2010. – 390 с.

16. Борзенкова О. Д. Роль місцевих податків і зборів в формуванні місцевих бюджетів України / О. Д. Борзенкова // Економіка: реалії часу. – 2015. – № 5 (21). – С. 18 – 23.

17. Борисов А. Б. Большой экономический словарь. Издание 2-е переработанное и дополненное. – М. : Книжный мир, 2007. – 860.

18. Борисова І. С. Використання фінансового механізму в регулюванні ринкових відносин / І. С. Борисова // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – 2011. – Вип.3. – Т.2. Економічні науки. – С. 225–231

19. Боронос В. Г. Стійкість фінансової системи в контексті реалізації стабілізаційної фінансової політики в Україні / В. Г. Боронос, К. В. Савченко // Економічний форум. – 2014. – № 3. – С. 226-236. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2014_3_36 – Назва з екрана.

20. Боронос В. Г. Фінансовий потенціал території у державній фінансовій політиці: методологія і практика управління: дис. канд. економ. наук : спец 08. 00. 08 – Гроші, фінанси і кредит / В. Г. Боронос ; Державний вищий навчальний заклад «УАБС НБУ». – Суми, 2012. – 449 с.

21. Боцьора Л. О. Фінансовий механізм розвитку малого підприємництва в Україні: дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит / Л. О. Боцьора; Міністерство освіти і науки України Львівський національний університет ім. І. Франка. – Львів [Б. В.], 2015. – 272 с

22. Булатова А.С. Экономика / Булатова А.С. – М.: Юристъ, 2002. – 896 с.

23. Бухтіарова А.Г. Розвиток національної системи страхування вкладів : дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит / А. Г. Бухтіарова ; Міністерство освіти і науки України Українська академія банківської справи. – Суми : [Б. В.], 2015. – 284 с.

24. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс] Верховна Рада України; Кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> – Назва з екрана.

25. Бюджетний потенціал регіону: оцінка та перспективи розвитку : монографія / Н. С. Педченко, В. Ю. Стрілець. – Полтава : ПУЕТ, 2014. – 220 с.

26. Валеви́ч Р. П., Давыдова Г. А. Экономика торговой организации. Учебное пособие / Р.П. Валеви́ч, Г.А. Давыдова. – Минск, 2008. – 371 с.

27. Валовий регіональний продукт (2004-2015 рр.) [Електронний ресурс] Державна служба статистики України. – режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/> – Назва з екрана.

28. Вальдшміт Д. Вийди за межі. Забудь про успіх – стань видатним! / Д. Вальдшміт ; пер. з англ. К. Меньшикової. – Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. – 192 с. : іл.

29. Ванькович Д. В. Теоретико-методологічні засади та механізм реалізації фінансової політики в Україні : дис. д-ра. екон. наук: спец. 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит / Д. В. Ванькович ; Міністерство освіти і науки України Львівський національний університет ім. І. Франка. – Львів : [Б. В.], 2014. – 425 с.

30. Вахович І. М. Фінансова політика сталого розвитку регіону: методологія формування та механізми реалізації: Монографія. – Луцьк: Надстир'я, 2007. – 496 с.

31. Великий енциклопедичний юридичний словник / За редакцією акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка»», 2007. – 992 с.

32. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ПТФ «Перун», 2003. – 1440 с.

33. Венгер В. В. Фінанси: навч. пос. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. В. Венгер. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 432 с.

34. Вечканов Г.С., Вечканова Г.Р. Современная экономическая энциклопедия. – СПб., Издательство «Лань», 2002. – 880 с.

35. Височина А. В. Управлінням фінансовим потенціалом регіону в контексті реалізації бюджетної політики України : : дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Височина А. В.; Міністерство освіти і науки України УАБС. – Суми : [Б. В.], 2015 – 258 с.

36. Внешнеэкономическая деятельность: учебное пособие / И. В. Ковалева, Ю.В. Хренова. Барнаул: Изд-во АГАУ, 2006. – 351 с.

37. Возняк Г. В. Фінансовий потенціал регіону: економічна суть та структура / Г. В. Возняк, М. А. Козоріз // «Економічні науки». – Серія «Облік і фінанси». – 2011. – Випуск 8 (29). – Ч. 3. – С. 48-56

38. Волгин Н. А. Социальная политика. Энциклопедия / Под ред. д.э.н. проф. Н. А. Волгина и д.ф.н., проф. Т. С. Сулимовой. – М.: Издательство «Альфа-Пресс». 2006. – 416 с.

39. Волковський Є. І. Теоретичні підходи до визначення сутності та складу фінансового потенціалу міста / Є. І. Волковський // Фінанси, облік і аудит. – 2010. – № 15. – С. 16-23.

40. Волович О. О. Глобалізація: переваги і загрози для нашої країни [Електронний ресурс] / Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу: <http://od.niss.gov.ua/articles/485/>

41. Гайченя М. А. Фактори впливу на ефективність експортної діяльності виробничих підприємств будівельної галузі // М.А. Гайченя, Т. В. П'ятак // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/17_APSN_2013/Economics/2_140611.doc.htm – Назва з екрана.

42. Герасимчук З. В. Організаційно-економічний механізм формування та реалізації стратегії розвитку регіону: [монографія] / З. В. Герасимчук, І. М. Вахович. – Луцьк : ЛДТУ, 2002. – 248 с.

43. Герасимчук З. В., Вахович І. М., Камінська І. М. Фінансова політика сталого розвитку регіону: Монографія. – Луцьк: Надстир'я, 2006. – 220 с.

44. Гладка А. Б., Уланчук В. С. Розвиток зовнішньоекономічної діяльності підприємств АПК Черкаської області / А. Б. Гладка, В. С. Уланчук // // Культура народів Причорномор'я. – 2007. – № 99. – С. 28–33.

45. Гончаренко М. В. Сутність фінансового механізму реалізації стратегії сталого розвитку території / М. В. Гончаренко // Актуальні проблеми державного управління. – 2014. – № 1. – С. 59–66

46. Горбач О. Н. Політологія : навч. посібник. – 2-ге вид., доп. та перероб. / О. Н. Горбач, Р. Б. Демчишак. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2013. – 260 с.

47. Гранберг А. Г. Основы региональной экономики : [учебник] / Александр Григорьевич Гранберг. – [4-е изд.]. – М. : ГУ ВШЭ, 2004. – 495 с.

48. Григорук П. М. Методи побудови інтегрального показника / П. М. Григорук, І. С. ткаченко // Бізнес Інформ. – 2012. – № 4. – С. 34–38.

49. Гринюк Н. А. Перспективи розвитку зовнішньоторговельної діяльності кооперативного сектору національної економіки / Н.А. Гринюк // Економіка і організація управління. – 2014. – №3 (19) – 4 (20). – С. 68-75.

50. Грищенко В. Ф. Напрями трансформації системи управління експортно-імпортним потенціалом території з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки / В.Ф. Грищенко, І.В. Грищенко // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Тематичний випуск: Технічний про- грес і ефективність виробництва. – Харків : НТУ «ХПІ», 2012. – № 15. – С. 54–61.

51. Гура А. О. Особливості зовнішньоторговельної політики України в сучасних умовах / А. О. Гура // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «Економіка». – 2013. – Вип. 13. – С. 243–249.

52. Даниленко В.І. Експортні операції в діяльності підприємств овочепродуктового підкомплексу / І.В. Даниленко // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/5.3/92.pdf> – Назва з екрана.

53. Дедушек Г. І. Фінансовий механізм як складова державного регулювання національної економіки обіг [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ekhnuir.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/6687/2/Dedushek.pdf> – Назва з екрана.

54. Дем'янчук О. І. Складові фінансового потенціалу адміністративно-територіальної одиниці / О. І. Дем'янчук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія», серія «Економіка». – 2014. – Випуск 25. – С. 95–103.

55. Дергачев В.А. Геоэкономический словарь-справочник / В. А. Дергачев. – Одесса : ИПРЭЭИ НАНУ, 2004. – 177 с.

56. Дехтяр Н. А. Фінансова політика як складова соціально-економічного розвитку держави / Н. А. Дехтяр // Фінансова система України: проблеми та перспективи розвитку в умовах трансформації соціально-економічних відносин : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (16-18 травня 2013 р., м. Севастополь) / Севастопольський інститут банківської справи Української академії банківської справи Національного банку України ; Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського. – Сімферополь : ТНУ ім. В. І. Вернадського, 2013. – С. 99–100.

57. Дмитренко І. А. Структурні трансформації роздрібної торгівлі України : дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.03 – економіка та управління національним господарством / І. А. Дмитренко ; Центральна спілка споживчих товариств України «Львівська комерційна академія». – Львів : [Б. В.], 2015. – 229 с.

58. Дронь Ю. П. Категорія "регіон": сутність і напрями досліджень / Ю. П. Дронь // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2011. – №1. – С. 52–58.

59. Дудник О. В. Уточнювальне означення понять «фінансування» та «інвестування» в сільському господарстві [Електронний ресурс] О. В. Дудник // Вісник ХНТУСГ. – 2012. – Вип. 125 (Економічні науки). Режим доступу: http://www.khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_125/20.pdf – Назва з екрана.

60. Дудчак В.І., Мартинюк О. В. Митна справа: Навчальний посібник. – К.: КНЕУ, 2002. – 310с.

61. Дьоміна В. М. Прогнозування розвитку зовнішньоекономічної діяльності у Миколаївській області / В. М. Дьоміна, І. Т. Кіщак // Регіональна економіка. – 2013. – № 2. – С. 89 – 97.

62. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 3 / За ред. С. В. Мочерного. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 952с.

63. Енциклопедія корпоративних фінансів / Гол. Ред. В. Фіщенко. Київ, Українське агенство фінансового розвитку, 2010. – 660 с.
64. Євсєєва О.О. Впровадження науково-практичного дослідження та удосконалення його методичного інструментарію: оцінка показників дослідження на аномальність / О.О. Євсєєва // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – №3. – С. 87-92.
65. Єлецьких С. Я. Дослідження сутності та складових фінансового механізму стійкого розвитку промислового підприємства / С. Я. Єлецьких // Економіка промисловості. – 2013. – № 3 (63). – С. 105–112.
66. Єпіфанов А. О. Бюджет і фінансова політика України : навчальний посібник / А. О. Єпіфанов, І. В. Сало, І. І. Д'яконова. – К.: Наукова думка, 1997. – 304 с.
67. Єрмакова К. В. Стратегічний аналіз торгівельної галузі України / К. В. Єрмакова // Управління розвитком. – 2014. – № 14. – С. 50–54.
68. Єрмакова О. А., Козак Ю. Г. Зовнішньоекономічна діяльність регіону: навчальний посібник / О. А. Єрмакова, Ю. Г. Козак – Одеса, 2013. – 332 с.
69. Жукова Д. А. Методичний підхід до формування комплексного показника оцінювання впливу зовнішнього середовища на підприємство / Д. А. Жукова // Бізнес Інформ. – 2014. – №12. – С. 359-364.
70. Завальний В. М. Торгове право. Курс лекцій / М. В. Завальний. – Суми : Сумський національний аграрний університет, 2002. – 57 с.
71. Закон України «Про засади формування внутрішньої та зовнішньої політики» № 2411–VI від 01.07.2010 [Електронний ресурс] Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2411-17> – Назва з екрана.
72. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» № 959-XII від 16.04.1991 [Електронний ресурс] Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/959-12/conv> – Назва за екрану.

73. Захожай В. Б. Бухгалтерський облік у галузях економіки: Підручник / В. Б. Захожай, М. Ф. Базась, М. М. Матюха, В. М. Базась; За ред. В. Б. Захожая, М. Ф. Базася. – К.: МАУП, 2005. – 968с.

74. Изард У. Методы регионального анализа. Введение в науку о регионах / Уолтер Изард. – М.: Прогресс, 1966. – 660 с

75. Ільчишин С. М. Місце і роль торгівлі у формуванні туристичного кластеру / С. М. Ільчишин // Вісник Львівської комерційної академії. Серія Економічна. – 2011. – №38. – С. 249–253.

76. Іоненко К. В. Формування та оцінка фінансового потенціалу регіону : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Іоненко К. В. – К., 2007. – 24 с.

77. Карпінський Б. А., Герасименко О. В. Фінансова система. – Навчальний посібник. – Київ: «Центр навчальної літератури», 2003. – 184 с.

78. Карпінський Б. А., Шира Т. Б. Фінанси: термінологічний словник. – К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2007. – 608 с.

79. Кватернюк К. Ю. Концептуальні засади формування фінансового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємства / К. Ю. Кватернюк // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 6. – Т. 3. – С. 106 – 111.

80. Кириленко В. До питання про суть і функції фінансової політики держави / В. Кириленко // Світ фінансів. – 2007. – №4(13). – С. 94–99.

81. Кілевич О. Англо-український глосарій термінів і понять з аналізу державної політики та економіки. – К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2003. – 510 с.

82. Кісельов А. П. Основи бізнесу: підручник / А. П. Кісельов. – Київ. : Вища школа, 1997. – 191 с.

83. Клімова С. Розвиток наукової думки щодо сутності фінансів / С. Клімова // Держава і ринок. – 2013. – №7. – С. 112–119

84. Клімчик В. В. Інституційне забезпечення фіскального регулювання зовнішньоторговельної діяльності в Україні / В. В. Клімчик // Інноваційна економіка. – 2014. – № 4 (53). – С. 79–85.

85. Книш Я. В. Генезис сутності та змісту поняття «регіон» як економічної категорії [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=800> – Назва з екрана.

86. Ковалюк О. М. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики): [монографія] / Ковалюк О. М. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету ім. І. Франка, 2002. – 396 с.

87. Ковальчук С. В., Форкун І. В. Фінанси. Навч. посібник. – Львів: «Новий світ – 2000», 2006. – 568 с.

88. Козак Ю. Г. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств: навч. посіб. / Ю. Г. Козак, Н. С. Логвінова, І. Ю. Сіваченко – К. : Центр навч. л-ри, 2006. – 792 с.

89. Козак Ю. Г. Міжнародна торгівля: підручник / Ю. Г. Козак, Т. Sporek, E. Molendowski, A. Gribinsea, С. Н Лебедева, Т. Shengelia, Н. С. Логвінова, А. Kozak, Н. В. Притула, В. М. Осипов, D. Aliabieva, M. M. Кочевой. – Видання 5-те, перероб. та доп. – Київ-Катовіце-Краков: Центр учбової літератури, 2015. – 272 с.

90. Козак Ю. Г., Логвінова Н. С., Барановська М. І. та ін. Міжнародна торгівля. 4-те вид. перероб. та доп. Підручник. / За ред. Козака Ю. Г., Логвінової Н. С., Барановської М. І. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 512 с.

91. Козик В. В., Панкова Л. А., Даниленко Н. Б., Міжнародні економічні відносини: навч. посіб. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Знання-Прес, 2002. – 406 с.

92. Козоріз М. А. Концептуальні засади управління фінансовим потенціалом регіону / М. А. Козоріз, І. Я. Сторонянська // Економіст. – 2011. – № 5. – С. 24-27.

93. Коліжук О. О. Державне управління зовнішньоекономічною діяльністю України в умовах європейської інтеграції : автореф. дис. канд. наук з держ. управл. : спец. 25. 00. 01 – Теорія і історія державного управління / О. О. Коліжук; Національна академія державного управління при президентові України. – Київ : [Б. В.], 2012. – 23 с.

94. Колодізев, О. М. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку національної економіки: дис. док. економ. наук : спец. 08. 00. 08 – Гроші, фінанси і кредит / О. М. Колодізев ; Державний вищий навчальний заклад «УАБС НБУ». – Суми : [Б. В.], 2011. – 508 с.

95. Конкурентоспособность регионов: теоретико-прикладные аспекты : [монография / под ред. проф., д.э.н. Перского Ю.К., доц., к.э.н. Калюжновой Н.Я.]. – М.: ТЕИС, 2003. – 472 с.

96. Котиш О.М. Формування системи факторів ефективності експортних операцій / О.М. Котиш, О.О. Манзя // Бізнес Інформ. – 2012. – № 7. – С. 50-52.

97. Кравцов М.К., Пашкевич А.В., Бурдыко Н.М. Эконометрический анализ временных рядов основных макроэкономических показателей / М.К. Кравцов, А.В. Пашкевич, Н.М. Бурдыко // Белорусская экономика: анализ, прогноз, регулирование. – 2005. – № 3. – С. 3-22.

98. Кравчук Т.С. Фактори впливу на експортний потенціал / Т. С. Кравчук // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://mev.khnu.km.ua/load/studentska_naukovo_praktichna_konferencija_2014/2_perspektivi_ta_problemi_rozvitku_mizhnarodnogo_biznesu_v_umovakh_pereformatuvannja_globalnogo_sered/faktori_vplivu_na_eksportnij_potencial_pidpriemstva/54-1-0-374 – Назва з екрана.

99. Краус К.М. Стратегія фінансової стабілізації підприємств (на прикладі Центральної спілки споживчих товариств України): Монографія / К.М. Краус, Н.М. Краус. – Полтава: Дивосвіт, 2010. -142с.

100. Крекотун С. А., Влялько В. Я. Внутрішня торгівля України: проблеми та перспективи розвитку галузі / С. А. Крекотун, В. Я Влялько // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – № 2 (45). – С. 340–347.
101. Кремень О. І., Кремень В. М. Фінанси. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 416с.
102. Кремінь М. В. Фінансова статистика: навч. посіб. / В. М. Кремінь, О. І. Кремінь. – К. : «Центр учбової літератури», 2014. – 368 с.
103. Крутіков Ф. А. Внутрішня торгівля [Електронний ресурс] Ф. А. Крутіков. – Режим доступу: http://vseslova.com.ua/word/%D0%92%D0%BD%D1%83%D1%82%D1%80%D1%96%D1%88%D0%BD%D1%8F_%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B3%D1%96%D0%B2%D0%BB%D1%8F-19042u – Назва з екрана.
104. Кудряшов В. П. Фінанси. Навчальний посібник / Херсон: Олді-плюс – 2011. – 352 с.
105. Купрейчик К.Є Фактори впливу на експортний потенціал підприємства / К.Є. Купрейчик // Управління розвитком. – 2013. – №16 (156). – С. 130-133.
106. Лазебнік Л. Л. Сутність та компоненти фінансової політики // Фінанси України (укр.). – 2006. – № 1. – С. 66–74.
107. Леонтьев В. Межотраслевая экономика / Василий Леонтьев; [пер. с англ.]. – М: Экономика, 1997. – 480 с.
108. Ліпич Л. Г. Аналіз факторів впливу на розвиток зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств / Л. Г. Ліпич, А. О. Фатенок-Ткачук // Економіка та держава. – 2008. – №5. – С. 29-32.
109. Логвіна В. Л. Політологія. Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 304 с.
110. Лук'яненко Д. Г. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації та розвитку : в 2 т. / [Лук'яненко Д. Г., Поручник А. М., Антонюк Л. Л. та ін.] ; за заг. ред. Д. Г. Лук'яненка, А. М. Поручника. – К.: КНЕУ, 2006. –Т. 2. – 592 с.

111. Лук'яненко І. Г., Городніченко Ю.О. Сучасні економетричні методи у фінансах. Навчальний посібник. – К.: Літера ЛТД, 2002. – 352 с.
112. Лукаш О.А. Зовнішня торгівля України в період світової кризи / О.А. Лукаш, О.Д. Лобунько // Економічні проблеми сталого розвитку : тези доповідей науково-технічної конференції викладачів, співробітників, аспірантів та студентів факультету економіки та менеджменту присвяченої дню науки в Україні (19-23 квітня 2010 р.) / Відп. за вип. А. Ю. Жулавський. – Суми : СумДУ, 2010. – Ч.І. – С. 130–131.
113. Ляшевська О. І. Інформаційний механізм забезпечення розрахунків валового регіонального продукту [Електронний ресурс] / О. І. Ляшевська. // Державне будівництво. – 2011. – № 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2011_1_15 – Назва з екрана.
114. Малиновський В. Концептуалізація поняття «регіон» / В. Малиновський // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2012. – Вип. 4. – С. 163–170. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadu_2012_4_22.pdf – Назва з екрана.
115. Маматова Н. Применение модели векторной авторегрессии для анализа потребления электроэнергии / Н. Маматова // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ceur-ws.org/Vol-1197/paper21.pdf> – Назва з екрана.
116. Маринич Т. О. Валютна політика в системі забезпечення фінансової стабільності економіки : дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит / Т. О. Маринич ; Міністерство освіти і науки Сумський державний університет. – Суми : [Б. В.], 2014. – 311 с.
117. Матвеев В. В. Экспортный потенциал предприятия: сущность і особливості формування / В.В.Матвеев, І.К. Ярмоленко // [Електронний ресурс] – Ефективна економіка. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3739> – Назва з екрана.
118. Мельник О. Г. Діагностика факторів впливу на експортну діяльність підприємства / О. Г. Мельник, М. Я. Нагірна // Інноваційна економіка. – 2013. – №5(43). – С. 63-66.

119. Мельник Т. Експортний потенціал України: методологія оцінки та аналіз / Т. Мельник // Міжнародна економічна політика. – 2008. – № 1-2 (8–9). – С. 241 – 271.

120. Михаліцька Н. Я., Цвайг Х. І. Тенденції розвитку торговельного підприємництва в Україні / Н. Я. Михаліцька, Х. І. Цвайг // Вісник Донецького національного університету. – 2015. – Вип. 1. – С. 248–253.

121. Мойсейченко П. О. Розвиток стимулюючої функції державного управління зовнішньоекономічною діяльністю : автореф. дис. канд. наук з держ. управл. : спец. 25. 00. 02 – Механізм державного управління / П. О. Мойсейченко; Академія муніципального управління. – Київ : [Б. В.], 2008. – 17 с.

122. Монахова А. А. Статистика / А. А. Монахова // Краткий курс лекцій для студентів заочного відділення Смольного інститута. – Санкт-Петербург. – 2011. – 29 с.

123. Моросюк О. А., Дегтярьова К. М. Фінансова стабілізація як фактор економічного зростання України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/15_KPSN_2015/Economics/3_193224.doc.htm – Назва з екрана.

124. Наумов М. С. Тексти лекцій з дисципліни «Зовнішньоекономічна діяльність підприємства» (для студентів 2 курсу денної форми навчання напряму підготовки 6.030601 – «Менеджмент») / М. С. Наумов, О. А. Шекшуєв; Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Х.: ХНУМГ, 2014. – 132 с.

125. Національний стандарт України ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять» затверджений наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 05.07.2004 р. № 130 [Електронний ресурс] КМДА. – Режим доступу: <https://kievcity.gov.ua/content/normatyvno-pravova-baza-upravlinnya-torgivli-ta-pobutu-departamentu-promyslovosti-ta-rozvytku-pidpriemnytva-kmda.html?PrintVersion> – Назва з екрана.

126. Некрасов Н. Н. Региональная экономика / Н. Н. Некрасов. – М.: Экономика, 1978. – 382 с.
127. Новий тлумачний словник української мови: в 3 т. Т. 2 / Укладачі В. Яременко, О. Сліпушко. – К.: «Аконіт», 2006. – 930 с.
128. Огієнко А. В. Аспекти ефективного розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрної сфери / А. В. Огієнко, В.М. Орел // Культура народів Причорномор'я. – 2012. – № 234. – С. 182-185.
129. Оголь Д. О. Науково-методичний підхід оцінювання стійкості економічного зростання України / С. М. Фролов, Д. О. Оголь // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Збірник наукових праць. – Вип. 41. – Суми: ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2015. – С. 48-58
130. Оголь Д. О. Оцінювання впливу грошово-кредитної політики на економічне зростання в Україні / Д. О. Оголь // Економіка. Фінанси. Право. – 2015. – № 6/1. – С. 52-56
131. Оголь Д. О. Сутність і критерії економічного зростання країни / С. М. Фролов, Д. О. Оголь, О. І. Кремень // Маркетингові аспекти управління інноваційним розвитком: Монографія / За ред. С. М. Ілляшенка. – Суми: Папірус, 2014. – 480 с. – С. 13-18
132. Ольве Н. Оценка эффективности деятельности компании. Практическое руководство по использованию сбалансированной системы показателей / Н. Ольве, Ж. Рой, М. Ветер. – М.: Вильямс, 2003. – 304 с.
133. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія): Навч. посібник. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ, 2001. – 240 с.
134. Орел. Ю. Л. Нециклічна криза економіки України в період з 2013 по 2015 роки: причини виникнення та шляхи подолання / Ю. Л. Орел // Актуальні проблеми державного управління. – 2015. – № 1 (47). – С. 275-279.
135. Основні категорії економічного аналізу [Електронний ресурс] / Online Бібліотека. – Режим доступу: <http://readbookz.com/book/2/6.html> – Назва з екрана.

136. Панфилов А. С. Системный подход в организации управления предприятий / А. С. Панфилов. – М. : Знание, 1989. – 114 с.
137. Панько Т. І. Обіг чи оборот? [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kulturamovy.org.ua/KM/pdfs/Magazine7-4.pdf> – Назва з екрана.
138. Парсонс Т. Перехід від теорії соціальної дії до теорії соціальних систем. Монографія / Т. Парсонс. – К.: Лібра, 2010. – 416 с
139. Педченко Н. С. Критерії та показники вивчення ефективності боргової політики держави / Н. С. Педченко, Л. А. Лугівська // Бізнес Інформ. – 2013. – № 12. – С. 39-44.
140. Педченко Н. С. Сутність поняття «боргова політика держави» / Н. С. Педченко, Л. А. Лугівська // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Сер. : Економічні науки. – 2012. – № 2. – С. 229–236.
141. Пересипкіна А. О., Резанова К. А., Пирогова М. В. Проблеми та перспективи розвитку внутрішньої торгівлі України / А. О. Пересипкіна, К. А. Резанова, М. В. Пирогова // Актуальні питання економічних наук: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 18-19 квітня 2014 року). – Херсон : Видавничий дім «Гельветина», 2013. – С. 82–86.
142. Петруняк Н. Ю. Розвиток форм та методів продажу товарів [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://refleader.ru/jgeqasbewujgrna.html> – Назва з екрана.
143. Петрушенко Ю. М. Фінансова політика соціально-економічного розвитку територіальних громад : дис. д-ра екон. наук: спец. 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит / Ю. М. Петрушенко; Міністерство освіти і науки України Українська академія банківської справи. – Суми [Б. В.], 2015. – 530 с.
144. Піддубна Л. І. Фактори формування експортного потенціалу промислових підприємств // Л. І. Піддубна, К.В. Іванієнко // Управління розвитком. – 2015. – № 1 (179). – С. 37-43.

145. Пінчук М. М. Відповідність історичної доходності акцій на фондовому ринку США нормальному розподілу на прикладі акцій корпорацій, що входять до фондового індексу Dow Jones Industrial Average / М.М. Пінчук // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – №7. С. 77-80.

146. Піча В. М., Хома Н. М. Політологія: Підручник для студентів вищих закладів освіти. 5-те видання стереотипне – Львів: «Новий Світ – 2000», 2008. – 304 с.

147. Показники виконання Державного бюджету України за 2002-2015 рр. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної казначейської служби України. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477> – Назва з екрана.

148. Показники виконання зведеного бюджету Сумської області за 2015 рік [Електронний ресурс] Департамент фінансів – Режим доступу: http://www.finansy.sm.gov.ua/images/docs/2016/zved_budg_01_01_2016.pdf – Назва з екрана.

149. Полевич І. О. Особливості експорту та імпорту послуг в Харківській області / І. О. Полевич // Вісник харківського національного університету. Серія «Геологія. Географія. Екологія». – 2013. – № 1084. – С. 171–175.

150. Політологічний енциклопедичний словник: Навч. Посібник для студентів вищ. навч. закладів. – К.: Генеза, 1997. – 400 с.

151. Політологія: Підручник/ М. П. Требін, Л. М. Герасіна, І. О. Поліщук та ін.; за ред. М. П. Требіна. – Х. : Право, 2013. – 416 с.

152. Поліщук І. Основні фактори впливу на експортний потенціал України [Електронний ресурс] / І. Поліщук // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2011. – №2(5). – Режим доступу: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11primeru.pdf> – Назва з екрана.

153. Поповкін В. А. Регіонально-цілісний підхід в економіці. – К.: Наукова думка, 1993. – 219 с.

154. Про запровадження оцінки міжрегіональної та внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку регіонів [Електронний ресурс] : постанова КМУ від 20 травня 2009 р., № 476. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/476-2009-%D0%BF/conv> – Назва з екрана.

155. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 05 лютого 2015 року № 156–VIII [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/156-viii> – Назва з екрана.

156. Прогнозування довгострокової динаміки валютного курсу [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/handle/123456789/11736> – Назва з екрана.

157. Проект Закону України «Про внутрішню торгівлю» [Електронний ресурс] Ліга закон. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT0407.html – Назва з екрана.

158. Прохорова М.Е. фактори впливу на прямі іноземні інвестиції / М.Е. Прохорова, А.Г. Гадіак // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <file:///C:/Users/user/Downloads/5931-14940-1-SM.Pdf> – Назва з екрана.

159. Процессы «единичного корня». Тесты «единичного корня»: ADF, PP, KPSS. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.bsu.by/Cache/pdf/513303.pdf> – Назва з екрана.

160. Радіонова І.Ф. «Не-кейнсіанський» підхід до економічної стабілізації з використанням фінансових інструментів / І.Ф. Радіонова, Є.В. Алімпієв // Фінанси України. – 2009. – №4. – С. 42-52.

161. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА–М, 2004. – 480 с.

162. Растворцева С. Н. Внешнеэкономическая деятельность как фактор развития Российских регионов / С. Н. Растворцева, Е. Э. Колчинская. – Научные ведомости. – Серия История. Политология. Экономика. Информатика. – 2013. – №22 (165). – Выпуск 28/1. – С. 13-24.

163. Регіони України у після кризовий період: ризики та перспективи розвитку: аналіт. доп. / С. О. Біла, О. В. Шевченко, В. І. Жук, М. О. Кушнір [та ін.]; за ред. С. О. Білої. – К. : НІСД, 2011. – 104 с.

164. Розвиток фінансової політики України та напрямки підвищення її ефективності: науково-дослідна робота за темою: Реформування фінансової системи України в умовах євроінтеграційних процесів / Н. А. Дехтяр, І. О. Школьник, І. М. Крайніков / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». Державний реєстраційний № 0109U006782. – Суми, 2010. – 215 с.

165. Романенко О. Р. фінанси: підручник. 4-те вид. – К: Центр учбової літератури, 2009. – 312 с.

166. Російсько-український словник та українсько-російський словник в одному томі 500000 слів та словосполучень / Упоряд. та головний ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ПТФ «Перун», 2008. – 1848 с.

167. Рудич Ф. М. Політологія: Підручник. – 2-е вид., стереотип. – К.: Либідь, 2006. – 480 с.

168. Рум'янцев А. П., Рум'янцева Н. С. Зовнішньоекономічна діяльність Навч. посіб./ 2-ге вид. перероб. та доп. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 296 с.

169. Савицька О. І. Аналіз ефективності зовнішньоекономічної діяльності України у сучасних умовах / О. І. Савицька // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – №3 (75). – С. 71-77.

170. Савицька О. І. Аналіз стану міжнародної торгівлі в Україні / О. І. Савицька // Проблеми економіки: нові ринки та нові напрямки розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 6–7 лютого 2015 р.). – У 3-х частинах – Дніпропетровськ: НО «Перспектива», 2015. – Ч. 1. – С. 83–85.

171. Савицька О. І. Використання гравітаційної моделі у зовнішньоекономічній діяльності для росту конкурентоспроможності регіону

/ О. І. Савицька // Проблеми та перспективи розвитку фінансів у сучасному світі : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 22-23 жовтня 2015 р.). – Полтава : ПУЕТ, 2015. – С. 62–63.

172. Савицька О. І. Вплив зовнішньоекономічної діяльності у наповненні державного бюджету України через призму митних платежів / О. І. Савицька // Сучасні тенденції в економіці та управлінні: новий погляд : збірник матеріалів ІХ Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 13-14 листопада 2015 р.) / Східноукраїнський інститут економіки та управління. У 3-х частинах. – Запоріжжя: ГО «СІЕУ», 2015. – Ч. 2. – С. 114–117.

173. Савицька О. І. Вплив факторів та показників зовнішньоекономічної діяльності на економічне зростання регіону / О. І. Савицька, Н.О. Чумак // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – Вип. 9. – С. 73-78.

174. Савицька О. І. Вплив фінансового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності регіону на формування зовнішньоекономічної політики / О. І. Савицька // сучасні економічні системи: стан та перспективи: тези доповідей VI міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (14-15 травня 2015 р.), м. Хмельницький. – 2015. – С. 231 – 232.

175. Савицька О. І. Зовнішньоекономічні операції як джерело наповнення державного бюджету України / О. І. Савицька // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник тез доповідей XVII Всеукраїнської науково-практичної конференції (30–31 жовтня 2014 р.) / Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2014. – С. 162–164.

176. Савицька О. І. Напрями трансформації зовнішньоекономічної діяльності регіону з урахуванням торгово-економічних відносин /

О. І. Савицька // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю та аналізу. – 2015. – № 2 (32). – С. 284 – 298.

177. Савицька О. І. Оцінка залежності зовнішньоторговельного обороту регіону від соціально-економічних факторів / О. І. Савицька // Фінансово-економічне та обліково-аналітичне забезпечення підприємницької діяльності : збірник тез доповідей учасників Міжнародній науково-практичній конференції, Черкаси, 20–21 квітня 2016 р. – Черкаси : Східноєвропейський університет економіки і менеджменту, 2016. – С. 149–151

178. Савицька О. І. Перестраховання у зовнішньоекономічній діяльності як фактор розвитку фінансового потенціалу регіону / О. І. Савицька, К. О. Феденко // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2016. – № 1 (47). – Т. 1. – С. 396 – 401.

179. Савицька О. І. Пріоритетний розвиток фінансового забезпечення регіону / О. І. Савицька // Творчий пошук молоді – курс на ефективність: тези доповідей VII міжнародної науково-теоретичної інтернет конференції молодих учених, аспірантів, студентів (25 лютого 2016 р.), м. Хмельницький. – 2016. – С. 247 – 249.

180. Савицька О. І. Проблеми визначення поняття «фінансова політика» //Потенціал економіки країни: сучасний стан, розвиток та управління: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 17-18 червня 2016 року) / ГО «Львівська економічна фундація». – У 2-х частинах. – Львів: ЛЕФ, 2016. Ч. 2. – С. 81–84.

181. Савицька О. І. Проблеми та перспективи зовнішньоекономічної діяльності Сумської області / О. І. Савицька // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2015. – Вип. 11. – С. 246-249.

182. Савицька О. І. Сучасний стан зовнішньоекономічної діяльності Сумської області / О. І. Савицька // Глобальні проблеми економіки та фінансів : збірник тез наукових робіт II Міжнародної науково-практичної

конференції (Київ-Прага-Відень, «28» травня 2015 р.). – Фінансово-економічна наукова рада, 2015. – С. 181–184.

183. Савицька О.І. Фінансова політика як складова ефективного функціонування економіки країни / О. І. Савицька // Сучасні економічні системи: стан та перспективи розвитку: тези доповідей VII Міжнародної науково-теоретичної інтернет-конференції (16-17 травня 2016 р.), м. Хмельницький. – 2016. – С. 130–132.

184. Савицька О.І. Формування та управління фінансовими потоками в контексті підвищення ефективності фінансового забезпечення регіону / О.І. Савицька, Т.О. Шинкаренко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – №14. – С. 140-144.

185. Савощенко А. С. Інфраструктура товарного ринку: навч. посібник – К.: КНЕУ, 2004. – 235 с.

186. Свірський В. С. Проблеми структурування фінансового потенціалу держави / В. С. Свірський // Інноваційна економіка. – 2009. – № 3. – С. 136-139.

187. Серебрянський Д. Взаємодія фіскальної та монетарної політики в умовах фінансової стабілізації економіки України / Д. Серебрянський, А. Капелюш // Вісник Національного банку України. – 2015. – № 6. – С. 42-48.

188. Словарь современных экономических и правовых терминов / Авт.- сост. В. Н. Шимов, А. Н. Тур, Н. В. Стах и др.; Под ред. В. Н. Шимова и В. С. Каменкова. – Мн.: Амалфея, 2002. – 816 с.

189. Солонінко К. С. Міжнародна економіка: Навч. посібник. / Солонінко К. С. – К.; Кондор. 2008. – 382 с.

190. Ставнича М. М. Взаємозв'язок понять фінансового та бюджетного потенціалу регіону в процесі реалізації державної регіональної фінансової політики / М. М. Ставнича, О. Я. Тарасенко // Економіка і регіон. – 2010. – № 1 (24). – С. 110-114.

191. Статистичний щорічник Сумської області / Головне управління статистики у Сумській області ; ред. Л. І. Олехнович. – Суми. – 2015. – 536 с.
192. Стеців Л. П., Копилюк О. І. Фінанси: Навч. посіб. – К.: Знання, 2007. – 235 с.
193. Стойко О. Я., Дема Д. І. Фінанси: навч. посіб. / О. Я. Стойко, Д. І. Дема; за ред. О.Я. Стойка. –К.: А перта, 2014. – 432 с.
194. Стрілець В. Ю. Формування бюджетного потенціалу регіону :дис. канд. економ. наук : спец. 08. 00. 08 – Гроші, фінанси і кредит / В. Ю. Стрілець; Державний вищий навчальний заклад «УАБС НБУ». – Суми : [Б. В.], 2014. – 312 с.
195. Танклевська Н. С. Удосконалення державної фінансової політики / Н. С. Танклевська // Продуктивні сили України. – 2009.– № 1.– С. 56–61.
196. Тафінцева Н. С. Вплив податкової реформи на місцеві податки та збори на прикладі регіонального бюджету міста Ірпінь за 2012–2014 роки та І квартал 2015 року / Н. С. Тафінцева // Молодий вчений. – 2015. – № 6 (21). – Частина 2. – С. 72 – 78.
197. Теорія і практика торговельного обслуговування: навч. посіб. / за ред. В.В. Апопія. – К.: 2005. – 496 с
198. Тищенко В. Ф. Матричний підхід вибору та коригування типу фінансової політики з урахуванням фінансового потенціалу публічно-приватного партнерства / В. Ф. Тищенко, В. М. Остапенко // Проблеми раціонального використання соціально-економічного і природно-ресурсного потенціалу регіону : фінансова політика та інвестиції. – 2014. – С. 132–139.
199. Топольницька Т. Б. Використання фінансово-економічних інструментів у зовнішньоекономічній діяльності підприємств / Т. Б. Топольницька // Наукові записки національного університету «Острозька академія». – 2013. – № 23. – С. 112–115.
200. Турченко М. О. Маркетинг. [Електронний ресурс] / М. О. Турченко. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1256060739785/marketing/sut_znachennya_torgivli – Назва з екрана.

201. Уроки державної мови [Електронний ресурс] Словопедія. – Режим доступу: <http://slovopedia.org.ua/30/53406/25679.html> – Назва з екрана.
202. Філософія політики: Короткий енциклоп. Словник / Авт.-упоряд.: Андрущенко В. П. та ін. – К.: Знання України, 2002. – 670 с.
203. Фінанси (теоретичні основи): Підручник / М. В. Грідчина, В. Б. Захожай, Л. Л. Осіпчук та ін.; під кер-вом і за наук. ред. М. В. Грідчиної, В. Б. Захожая. – 2-ге вид., випр. і допов. – К.: МАУП, 2004. – 312 с.
204. Фінанси для фінансистів: підручник. / О. А. Шеремет, І. В. Дем'яненко, К. В. Багацька [та ін.] за заг. ред. Т. А. Говорушко – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 612 с.
205. Фінанси: вишкіл студії. Нівчальний посібник / За ред. д.е.н., проф. Юрія С. І. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 357 с.
206. Фінанси: курс для фінансистів. Піручник. / За ред. д.е.н., проф. Буряка П. Ю., д.е.н., проф. Жихор О. Б. – К.: «Хай-Тек Прес», 2010. – 528 с.
207. Фінанси: Навч. посіб. О. П. Близнюк, Л. І. Лачкова, В. І. Оспіщева та ін.; За ред. В. І. Оспіщева. – К.: Знання, 2006. – 415 с.
208. Фінанси: Навч. посіб. / В. С. Загорський, О. Д. Вовчак, І. Г. Благун, І. Р. Чуй. – 2-ге вид., стер. – К.: Знання, 2008. – 247 с.
209. Фінанси: Підручник / За ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611 с.
210. Фінансова енциклопедія / О. П. Орлюк, Л. К. Воронова, І. Б. Зверуха [та ін.] ; за заг. ред. О. П. Орлюк. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 472 с.
211. Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку: В 3 т. Т. 1: Фінансова політика та податково-бюджетні важелі її реалізації / За ред. чл.-кор. НАН України А. І. Даниленка. – К.: Фенікс, 2008. – 468 с.
212. Фролов С. М. Дослідження причинно-наслідкових зв'язків зовнішньоторговельного обороту й економічних показників регіону, країни та світу / С. М. Фролов, О. І. Савицька // Проблеми економіки. – 2016. – № 1. – С. 282–288.

213. Фролов С. М. Інструменти прихованого протекціонізму та їх вплив на регулювання зовнішньоекономічною діяльністю України / С. М. Фролов, О. І. Чоботар // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць. – Суми, 2014. – Вип. 39. – С. 216–224.

214. Фролов С. М. Прогнозна модель зовнішньоекономічної діяльності як складова фінансового потенціалу / С. М. Фролов, О. І. Савицька, В. Г. Шестопапов // Управління розвитком. – 2015. – №4 (182). – С. 61-71.

215. Фролов С. М. Розвиток методологічних засад бюджетного менеджменту при реалізації державою соціально-економічної політики у прикордонних територіях: дис. док. економ. наук : спец. 08. 00. 08 – Гроші, фінанси і кредит / С. М. Фролов ; Державний вищий навчальний заклад «УАБС НБУ». – Суми : [Б. В.], 2011. – 457 с.

216. Фролов С. М. Сутність фінансового забезпечення та його місце у зовнішньоекономічній діяльності підприємств / С. М. Фролов, О. І. Чоботар // Економіка та держава. – 2014. – № 9. – С. 6 – 9.

217. Фролов С. М. Удосконалення теоретичних підходів до оцінки ефективності та планування зовнішньоекономічної діяльності на підприємстві / С. М. Фролов, В. Л. Акуленко, О. І. Савицька // Вісник української академії банківської справи. – 2015. – № 2 (39). – С. 92-98.

218. Фролов С. М. Управління фінансовим потенціалом на основі прогнозних моделей зовнішньоекономічної діяльності / С. М. Фролов, О. І. Савицька, В. Г. Шестопапов // Ринково-орієнтоване управління інноваційним розвитком : монографія / за ред. С. М. Ілляшенка. – Харків : Діса плюс, 2015. – С. 248-256.

219. Фролов С. М. Фінансова незалежність розвитку регіонів / С. М. Фролов // Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики : тези доп. міжнародної науково-практичної конференції (27-28 травня 2010 р.) – Х., 2010. – С. 241-243.

220. Фролов С. М. Фінансовий потенціал регіону: дослідження сутності та аналіз його структури / С. М. Фролов, В. Г. Шестопапов // Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України. – 2014. – № 39. – С. 225–232.

221. Хістева О. В. Фінансовий потенціал як основа фінансової самодостатності економічної системи / О. В. Хістева, Т. О. Єгоркіна // Економіка будівництва і міського господарства. – 2013. – № 1. – Том 9. – С. 5–12.

222. Ховрак І. В. Оцінка експортного потенціалу України в контексті сучасних інтеграційних процесів / І. В. Ховрак, В. І. Безпарточна, М. О. Похила // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – № 5. – С. 277-282.

223. Ходан І. В. Питання фінансової стабілізації приватизованих підприємств в економіці України [Електронний ресурс] Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Aprer/2008_4_1/45.pdf – Назва з екрана.

224. Циналевська І. А. Передумови активізації зовнішньоекономічних зв'язків регіонів України / І. А. Циналевська // Економіка: реалії часу. – 2013. – № 2. – С. 195-200

225. Через падіння обсягів експорту в 2014 році Україна недоотримала як мінімум 12,5 мільярдів доларів [Електронний ресурс] / Український інститут стратегій глобального розвитку і адаптації. – Режим доступу: <http://uisgda.com/novunu/579-cherez-padinnya-obsyagiv-eksportu-v-2014-rotsi-krayina-nedootrimala-yak-minimum-12-5-milyardiv-dolariv/> – Назва з екрана.

226. Черниш О. В. Умови та фактори формування експортного потенціалу підприємства / О. В. Черниш, А. Д. Пирожкова // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – 2015. – №4 (74). – с. 162-165.

227. Чоботар О. Вплив факторів державного протекціонізму у зовнішній торгівлі на фінансовий потенціал регіону / О. Чоботар, В. Шестопапов // Розвиток національної економіки: методологія та практика: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (15–16 квітня 2014 р.), м. Івано-Франківськ, – Тернопіль: Крок, – 2014. – С. 153 – 154.

228. Чоботар О. Дослідження сутності та трактування поняття «фінансове забезпечення зовнішньоекономічної діяльності» / О. Чоботар // Економічні перспективи підприємств та регіонів України в контексті основних соціально-еколого-економічних трендів: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (22 травня 2014 р.), м. Харків, – Д. : НГУ, – 2014. – С. 173–174.

229. Чоботар О. Фінансове забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємства: розуміння поняття та його вплив на фінансовий потенціал регіону / О. Чоботар, В. Шестопапов // Фінансово-економічні та соціальні чинники розвитку міжнародних відносин: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (6–7 червня 2014 р.), м. Київ. – 2014. – Ч. 1. – С. 115–117.

230. Чубар М. М. Оцінка впливу чинників зовнішнього середовища на експортний потенціал вітчизняних підприємств-виробників верхнього одягу / М. М. Чубар // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 5(3). – С. 108-111.

231. Чубар М. Основні елементи системи оцінювання внутрішніх факторів формування експортного потенціалу підприємства // М. Чубар // Збірник наукових праць Чернігівського державного технологічного університету. – 2014. – Вип. 38. – Частина 1. – С. 162-166

232. Швайка Л. А. Державне регулювання економіки. Навчальний посібник / К.: Знання, 2006. – 435 с.

233. Щодо використання певного способу платежу в межах торговельного обороту [Електронний ресурс] Дебет-Кредит. Український

бухгалтерський тижневик. – Режим доступу: <http://dtkr.com.ua/documents/ukr/2002/28/28nov7.html> – Назва з екрану

234. Экономический и юридический словарь / Под ред. А. Н. Азрилияна. – М.: Институт новой экономики, 2004. – 1088 с.

235. Юридична енциклопедія: в 6 томах / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: видавництво «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2002. – 720 с.

236. Якушев Н.О. Роль экспортной деятельности в экономическом развитии регионов / Н.О. Якушев // Экономика и социум. – 2015. – №2 (15). – С. 1-8.

237. Яценко Н. О. Оборот – обіг [Електронний ресурс] Термінологічний вісник. – Режим доступу: <http://dspace.nbuu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/51323/42-43-Yatsenko.pdf?sequence=1> – Назва з екрана.

238. Castro, T.B, P.M. Rodrigues, A.R. Taylor (2013), On the Behaviour of Phillips-Perron Tests in the Presence of Persistent Cycles, CEFAGE-UE Working Paper 2013/11.

239. Modest trade growth anticipated for 2014 and 2015 following two year slump [Електронний ресурс] / World Trade Organization. – Режим доступу: https://www.wto.org/english/news_e/pres14_e/pr721_e.htm – Назва з екрана.

240. Vector Autoregressive Models for Multivariate Time Series [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://link.springer.com/chapter/10.1007%2F978-0-387-32348-0_11#page-1

241. World Trade Report 2015. Speeding up trade: benefits and challenges of implementing the WTO Trade Facilitation Agreement. [Електронний ресурс] / World Trade Organization. – Режим доступу: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/world_trade_report15_e.pdf – Назва з екрана.

ДОДАТКИ

Додаток А

Місце фінансового забезпечення ЗТО у економічному потенціалі держави

Рисунок А.1 – Місце фінансове забезпечення ЗТО у економічному потенціалі країни (складено автором на основі [20, 194, 216])

Додаток Б

Узагальнення наукових підходів щодо трактування категорії фінансовий потенціал регіону та виділення її структурних елементів

Таблиця Б.1 – Систематизація підходів науковців до трактування та структурування змісту поняття «фінансовий потенціал регіону»

Автор / джерело	Визначення поняття	Елементи
В. Г. Боронос [20]	Фінансовий потенціал території – це загальна функція і оціночний показник території щодо залучення, створення та використання фінансових ресурсів з метою забезпечення ефективного функціонування та розвитку територіальної громади.	– бюджетний потенціал регіону; – інвестиційний потенціал регіону; – кредитний потенціал регіону.
А. В. Височина [35]	Фінансовий потенціал регіону – це сукупність ресурсного забезпечення (реальних та потенційно доступних фінансових ресурсів), а також можливостей відповідного регіону (організаційних, управлінських, функціональних, інфраструктурних та адаптивних) щодо акумуляції фінансових ресурсів, їх трансформації у продуктивний фінансовий капітал, його перерозподілу між економічними суб'єктами регіону, а також використання цього капіталу для забезпечення сталого розвитку регіону.	– реальні фінансові ресурси; – потенційно-доступні фінансові ресурси; – організаційно-управлінські можливості; – функціонально-інфраструктурні можливості; – адаптивні можливості; – забезпечення сталого соціально-економічного розвитку регіону
О. І. Дем'янчук [54]	Фінансовий потенціал регіону – сукупна можливість суб'єктів адміністративно-територіальної одиниці в межах стійких економічних відносин, формувати, розподіляти та ефективно використовувати фінансові ресурси для виконання органами місцевого самоврядування основної функції – забезпечення сталого соціально-економічного розвитку цієї адміністративно-територіальної одиниці	– бюджетний потенціал; – податковий потенціал; – організаційний потенціал; – управлінський потенціал; – інвестиційний потенціал
Є. І. Волковський [39]	Фінансовий потенціал регіону – економічна категорія, яка динамічно поєднує сформовані фінансові ресурси та можливості їх використання, що досягається через управління фінансовими потоками території.	– бюджетний потенціал регіону; – ощадний потенціал населення – інвестиційний потенціал
К. В. Іоненко [76]	Фінансовий потенціал регіону – органічна єдність наявних фінансових ресурсів та можливостей їх використання в межах певної адміністративно-територіальної одиниці.	– інвестиційний потенціал суб'єктів господарювання (фінансово-кредитних установ та не фінансових підприємств і організацій).

Продовження таблиці Б.1

Автор / джерело	Визначення поняття	Елементи
М. А. Козоріз, Г. В. Возняк [37]	Фінансовий потенціал регіону – це динамічне поєднання наявних (реальна складова) та потенційних (уявна складова) фінансових ресурсів, які можуть бути мобілізовані та реалізовані фінансовою системою регіону за певних умов для забезпечення соціально-економічного розвитку регіону.	<ul style="list-style-type: none"> – фінансовий потенціал реального сектора економіки регіону; – фінансовий потенціал домогосподарств; – бюджетний потенціал регіону; – потенціал фінансово-кредитних установ; – інвестиційний потенціал регіону.
М. Козоріз, І. Сторонянська [92]	Фінансовий потенціал регіону – визначає здатність фінансової системи регіону забезпечити зростання і розвиток у коротко- та довгостроковій перспективі за рахунок максимальної акумуляції та ефективного використання доступних фінансових ресурсів, а також умови, що створюються органами влади, бізнесом, домашніми господарствами регіону для досягнення визначених фінансових результатів, забезпечення розширеного відтворення та соціального розвитку.	<ul style="list-style-type: none"> – фінансовий потенціал суб'єктів господарювання; – фінансовий потенціал населення регіону; – бюджетний потенціал регіону; – фінансовий потенціал позабюджетних фондів; – довгостроковий та короткостроковий потенціал фінансово-кредитних установ; – інвестиційний потенціал внутрішніх та іноземних інвесторів регіону
С. М. Фролов, В. Г. Шестопалов [220]	Фінансовий потенціал регіону – здатність того чи іншого регіону формувати ресурсну базу задля забезпечення виробничо-економічної діяльності, стійкого регіонального розвитку та виконання поставлених соціальних завдань	<ul style="list-style-type: none"> – бюджетний потенціал; – фінансовий потенціал домогосподарств; – фінансовий потенціал суб'єктів господарювання, інвестиційний потенціал
В. С. Свірський [186]	Фінансовий потенціал регіону – це сукупність наявних та потенційних фінансових ресурсів, що можуть бути мобілізовані та реалізовані фінансовою системою за певних умов для забезпечення сталих темпів економічного зростання у визначений період часу	<ul style="list-style-type: none"> – державні фінанси; – фінансовий потенціал суб'єктів господарювання; – фінансовий потенціал домогосподарств; – потенціал фінансового сектору економіки
М. М. Ставнича, О. Я. Тарасенко [190]	Фінансовий потенціал регіону – складне, багатоаспектне поняття, що охоплює процес формування та реалізації державної фінансової політики на регіональному рівні та характеризує потенційні можливості регіонального розвитку за рахунок наявних фінансових ресурсів території	<ul style="list-style-type: none"> – бюджетний потенціал регіону; – інвестиційний потенціал регіону; – кредитний потенціал регіону, – ощадний потенціал населення регіону

Продовження таблиці Б.1

Автор / джерело	Визначення поняття	Елементи
О. В. Хістева, Т. О. Єгоркіна [221]	Фінансовий потенціал регіону – сукупності власних і залучених ресурсів, спрямованих на ефективний соціально економічний розвиток, що забезпечує фінансову стабільність і виконання стратегічно важливих для регіону завдань, а також можливостей залучення та використання цих ресурсів.	– фінансовий потенціал реального сектору економіки; – бюджетний потенціал регіону; – інвестиційний потенціал регіону; – ощадний потенціал регіону

Додаток В

Основа інформація щодо вхідних даних для побудови моделі

Таблиця В.1 – Опис вхідних та вихідних даних для побудови математичної моделі

Показник	Умовне позначення	Одиниці вимірювання	Можливі значення	Очікуваний вплив на експорт товарів	Очікуваний вплив на експорт послуг	Очікуваний вплив на імпорт товарів	Очікуваний вплив на імпорт послуг
1	2	3	4	5	6	7	8
Показники Сумського регіону							
Експорт товарів / Exports of goods	Export_G	млн. дол. США	[0;∞]	-	-	-	-
Імпорт товарів / Imports of goods	Import_G	млн. дол. США	[0;∞]	-	-	-	-
Експорт послуг / Exports of services	Export_S	млн. дол. США	[0;∞]	-	-	-	-
Імпорт послуг / Imports of services	Import_S	млн. дол. США	[0;∞]	-	-	-	-
Витрати на наукову та науково-технічну діяльність / Expenditure on research and scientific and technical activities	Expend_RS TA	млн. грн.	[0;∞]	↑ – ↑	↑ – ↑	↑ – ↓	↑ – ↓
Прямі іноземні інвестиції / Foreign Direct Investment	FDI	млн. дол. США	[-∞;∞]	↑ – ↑	↑ – ↑	↑ – ↓	↑ – ↓
Капітальні інвестиції у фактичних цінах / Capital expenditure at current prices	CE	тис. грн.	[0;∞]	↑ – ↑	↑ – ↑	↑ – ↓	↑ – ↓
Середньомісячна номінальна заробітна плата / Average monthly nominal wage	AMNW	грн.	[0;∞]	↑ – ↓	↑ – ↓	↑ – ↑	↑ – ↑
Рівень безробіття (за методологією МОП) / Unemployment rate (ILO methodology)	UR	%	[0;100]	↑ – ↑	↑ – ↑	↑ – ↓	↑ – ↓
Кількість безробітних (за методологією МОП) / Amount of unemployed persons (ILO methodology)	NU	тис. осіб	[0;∞]	↑ – ↓	↑ – ↓	↑ – ↓	↑ – ↓

Продовження таблиці В.1

1	2	3	4	5	6	7	8
Кількість постійного населення (на кінець року) / Permanent population (end of year)	PP	тис. осіб	[0;∞]	↑ – ↑	↑ – ↑	↑ – ↑	↑ – ↑
Доходи населення / Incomes	INCOMES	млн. грн.	[0;∞]	↑ – ↓	↑ – ↓	↑ – ↑	↑ – ↑
Доходи населення в розрахунку на 1 особу / Household income per 1 person	INCOMES_1	грн.	[0;∞]	↑ – ↓	↑ – ↓	↑ – ↑	↑ – ↑
Витрати населення на товари та послуги / Personal expenditures on goods and services	PE_GS	млн. грн.	[0;∞]	↑ – ↓	↑ – ↓	↑ – ↑	↑ – ↑
Зовнішня міграція (населення, що прибуло) / External migration (population arrived)	EMPA	осіб	[0;∞]	↑ – ↓	↑ – ↓	↑ – ↑	↑ – ↑
Зовнішня міграція (вибуле населення) / External migration (retired people)	EMRP	осіб	[0;∞]	↑ – ↑	↑ – ↑	↑ – ↓	↑ – ↓
Вантажооборот / Freight turnover	FT	млн. ткм	[0;∞]	↑ – ↑	↑ – ↑	↑ – ↑	↑ – ↑
Пасажирооборот / Passenger turnover	PT	млн. пас. км	[0;∞]	↑ – ↓	↑ – ↓	↑ – ↓	↑ – ↓
Темп зростання індексу сільськогосподарської продукції / The growth rate of the index of agricultural products	GR_IAP	%	[0;∞]	↑ – ↑	↑ – ↑	↑ – ↓	↑ – ↓
Темп зростання індексу промислової продукції / The growth rate of industrial production index	GR_IPI	%	[0;∞]	↑ – ↑	↑ – ↑	↑ – ↓	↑ – ↓
Оптовий товарооборот підприємств / Wholesale trade turnover of enterprises	WTTE	млн. грн	[0;∞]	↑ – ↓	↑ – ↓	↑ – ↑	↑ – ↑
Обсяги продукції, робіт та послуг лісового господарства / Amount of forestry products, works and services	AFPWS	тис. грн.	[0;∞]	↑ – ↑	↑ – ↑	↑ – ↓	↑ – ↓
Обсяг реалізованої промислової продукції / Amount of industrial products	AIP	млн. грн	[0;∞]	↑ – ↑	↑ – ↑	↑ – ↓	↑ – ↓
Оборот роздрібної торгівлі / Retail trade turnover	RTT	млн. грн	[0;∞]	↑ – ↓	↑ – ↓	↑ – ↑	↑ – ↑
Індекс споживчих цін / Consumer price index	CPI	%	[0;∞]	↑ – ↑	↑ – ↑	↑ – ↓	↑ – ↓

Продовження таблиці В.1

1	2	3	4	5	6	7	8
Середні ціни реалізації насіння соняшнику / Average sale prices for sunflower seeds	ASP_SS	грн. за т	[0;∞]	↑-↓	↑-↓	↑-↑	↑-↑
Середні ціни реалізації картоплі / Average selling prices of potatoes	ASP_P	грн. за т	[0;∞]	↑-↓	↑-↓	↑-↑	↑-↑
Середні ціни реалізації овочів / Average sale prices of vegetables	ASP_V	грн. за т	[0;∞]	↑-↓	↑-↓	↑-↑	↑-↑
Середні ціни реалізації худоби та птиці / Average sale prices for livestock and poultry	ASP_LP	грн. за т	[0;∞]	↑-↓	↑-↓	↑-↑	↑-↑
Середні ціни реалізації зернових та зернобобових / Average prices of grain and leguminous	AP_GL	грн. за т	[0;∞]	↑-↓	↑-↓	↑-↑	↑-↑
Виробництво м'яса всіх видів / Production of meat of all kinds	P_MAK	тис. т	[0;∞]	↑-↓	↑-↓	↑-↑	↑-↑
Індекс споживчих цін на продукти харчування та безалкогольні напої / Consumer price index for food and non-alcoholic beverages	CPI_F	%	[0;∞]	↑-↑	↑-↑	↑-↓	↑-↓
Індекс споживчих цін на алкогольні напої, тютюнові вироби / Consumer price index for alcoholic beverages and tobacco	CPI_AB	%	[0;∞]	↑-↑	↑-↑	↑-↓	↑-↓
Індекс споживчих цін на одяг і взуття / Consumer price index for clothing and footwear	CPI_CF	%	[0;∞]	↑-↑	↑-↑	↑-↓	↑-↓
Індекс споживчих цін на житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива / Consumer price index for housing, water, electricity, gas and other fuels	CPI_H	%	[0;∞]	↑-↑	↑-↑	↑-↓	↑-↓
Індекс споживчих цін на предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла / Consumer price index for household items, household equipment and routine maintenance of housing	CPI_HI	%	[0;∞]	↑-↑	↑-↑	↑-↓	↑-↓

Продовження таблиці В.1

1	2	3	4	5	6	7	8
Показники по Україні							
Офіційний курс гривні до дол. США / The official rate UAH against the USD	KURS_USD	грн.	[0;∞]	↑-↑	↑-↑	↑-↓	↑-↓
Офіційний курс гривні до євро / The official rate UAH against the euro	KURS_EUR	грн.	[0;∞]	↑-↑	↑-↑	↑-↓	↑-↓
Офіційний курс гривні до російського рубля / The official rate UAH against the RUB	KURS RUB	грн.	[0;∞]	↑-↑	↑-↑	↑-↓	↑-↓
Темп інфляції / Rate of inflation	RI	%	[0;∞]	↑-↑	↑-↑	↑-↓	↑-↓
Відсоткова ставка по кредитах / The interest rate on loans	IR_cred	%	[0;∞]	↑-↑	↑-↑	↑-↓	↑-↓
Відсоткова ставка по депозитах / The interest rate on deposits	IR_depo	%	[0;∞]	↑-↑	↑-↑	↑-↓	↑-↓
Кредити / Credits	CRED	млн. грн	[0;∞]	↑-↓	↑-↓	↑-↑	↑-↑
Депозити / Deposits	DEPO	млн. грн	[0;∞]	↑-↑	↑-↑	↑-↓	↑-↓
Індекс будівельної продукції / Index of building products	IBP	%	[0;∞]	↑-↑	↑-↑	↑-↓	↑-↓
Світові показники							
Світова ціна кукурудзи / The world price of corn	WP_C	дол. США / бушель	[0;∞]	↑-↓	↑-↓	↑-↑	↑-↑
Світова ціна пшениці / The world price of wheat	WP_W	дол. США / т	[0;∞]	↑-↓	↑-↓	↑-↑	↑-↑
Світова ціна нафти «Brent» / The world price of oil "Brent"	WP_Brent	дол. США / барель	[0;∞]	↑-↓	↑-↓	↑-↑	↑-↑
Світова ціна природного газу / The world price of natural gas	WP_NG	дол. США / млн. БТЕ	[0;∞]	↑-↓	↑-↓	↑-↑	↑-↑

Додаток Г

Динаміка потенційно можливих факторів впливу на складові ЗТО регіону

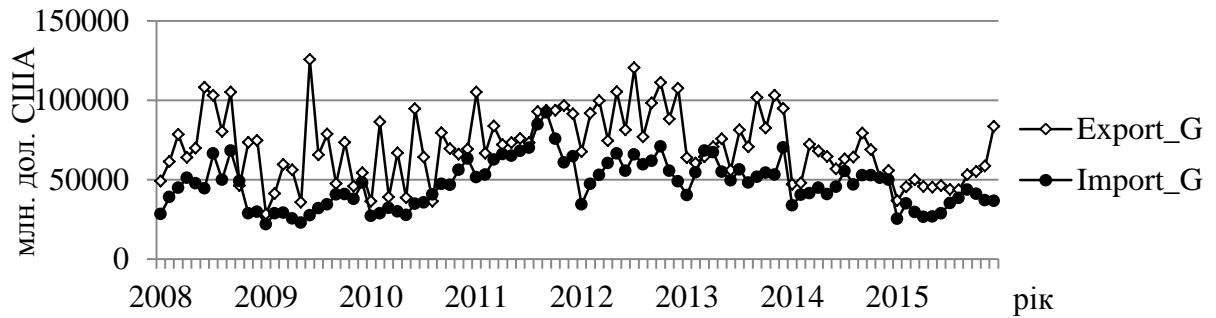

Рисунок Г.1 – Значення експорту та імпорту товарів Сумського регіону з 2008 по 2015 рік

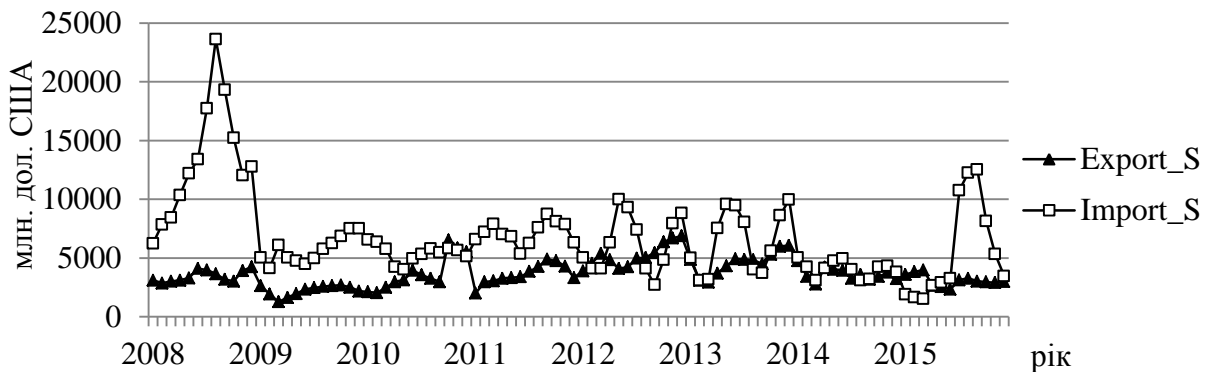

Рисунок Г.2 – Значення експорту та імпорту послуг Сумського регіону з 2008 по 2015 рік

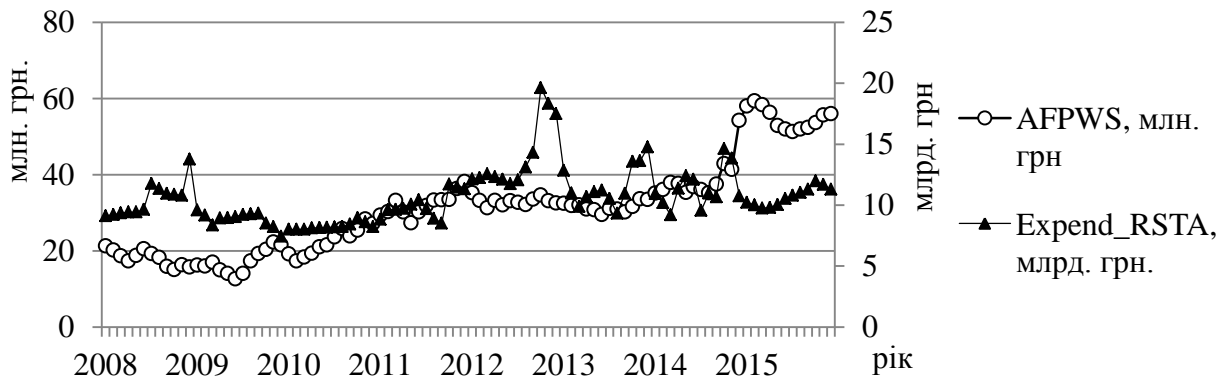

Рисунок Г.3 – Значення обсягу продукції, робіт та послуг лісового господарства та витрат на наукову та науково-технічну діяльність Сумського регіону з 2008 по 2015 рік

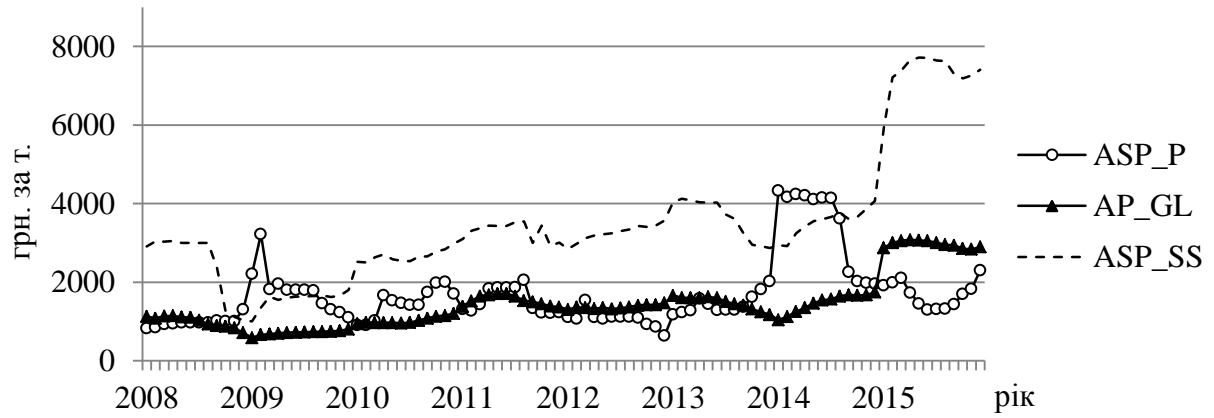

Рисунок Г.4 – Значення середніх цін реалізації насіння картоплі, зернових та зернобобових і соняшнику у Сумському регіоні за 2008-2015 рр.

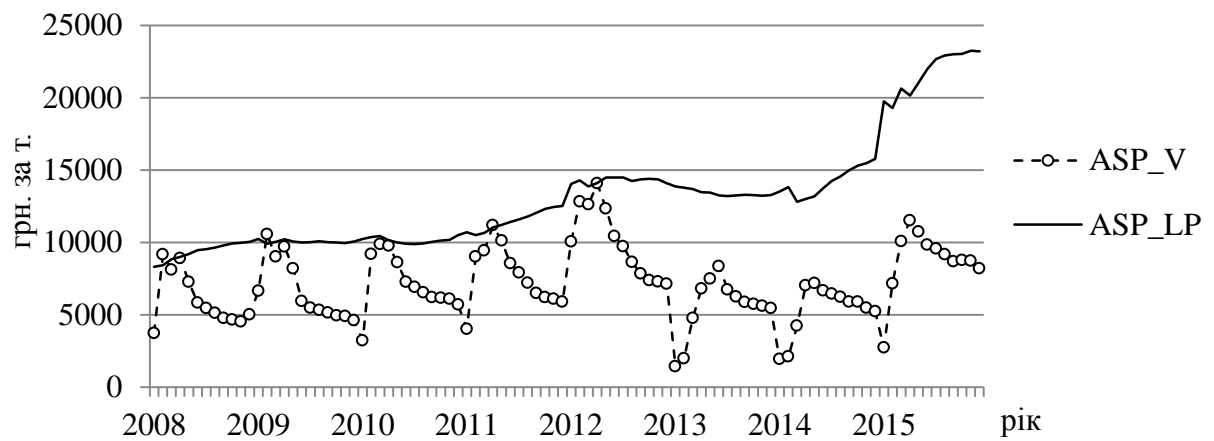

Рисунок Г.5 – Значення середньої ціни реалізації овочів, худоби та птиці Сумського регіону з 2008 по 2015 рік

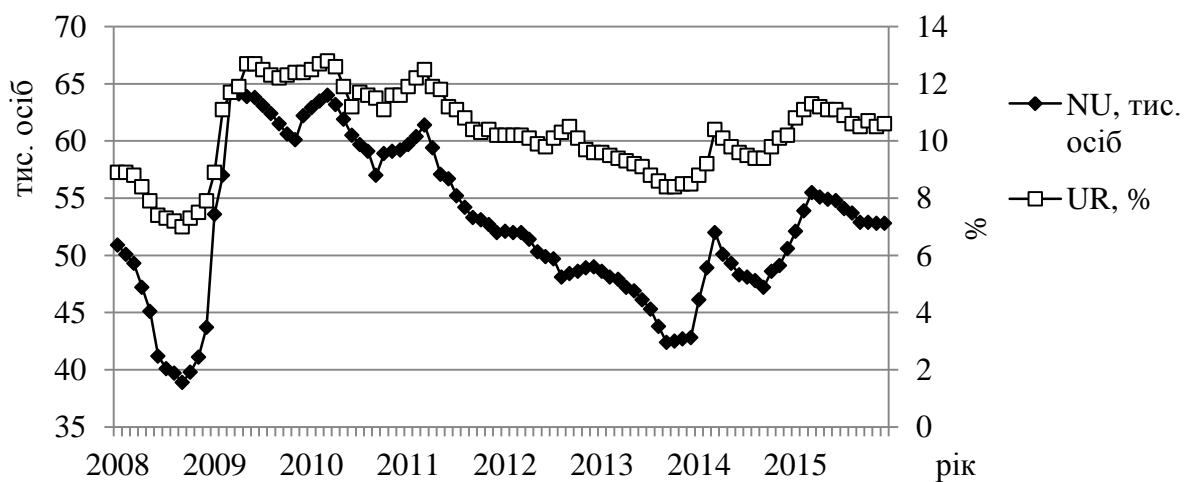

Рисунок Г.6 – Значення кількості безробітних та рівня безробіття Сумського регіону з 2008 по 2015 рік

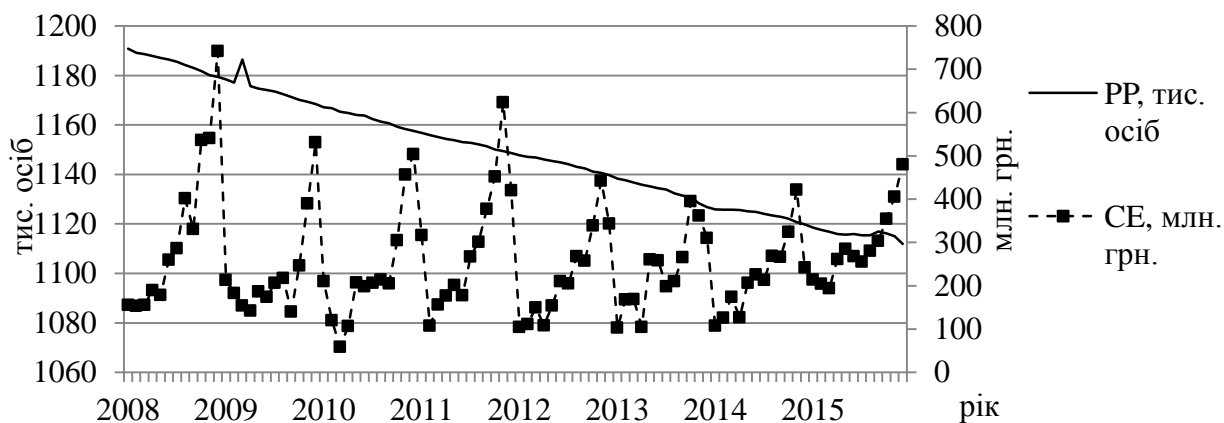

Рисунок Г.7 – Значення кількості постійного населення та капітальних інвестицій у фактичних цінах Сумського регіону з 2008 по 2015 рік

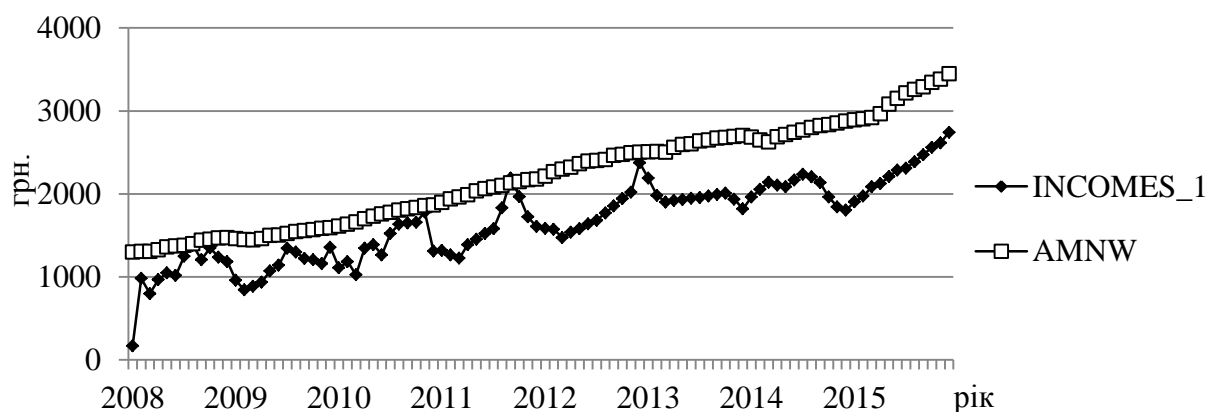

Рисунок Г.8 – Значення середньомісячної номінальної заробітної плати та доходу населення в розрахунку на 1 особу у Сумському регіоні з 2008 по 2015 рр.

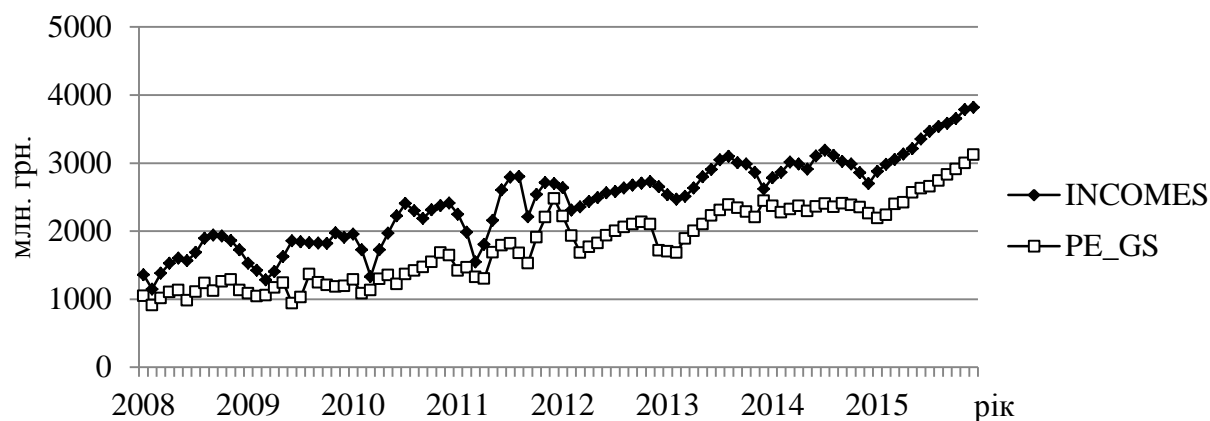

Рисунок Г.9 – Значення доходу населення та витрат населення на товари та послуги у Сумському регіоні з 2008 по 2015 рік

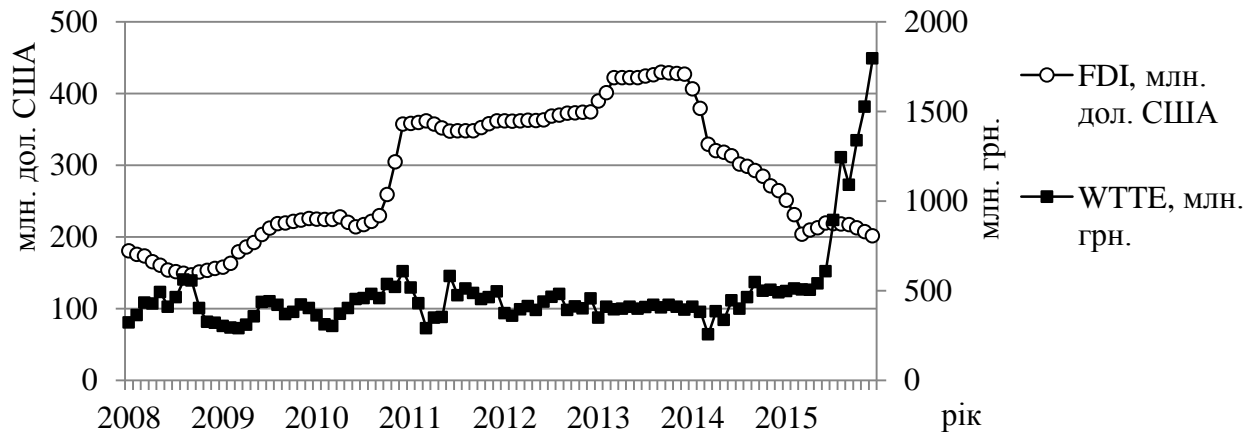

Рисунок Г.10 – Значення прямих іноземних інвестицій та оптового товарообороту Сумського регіону з 2008 по 2015 роки

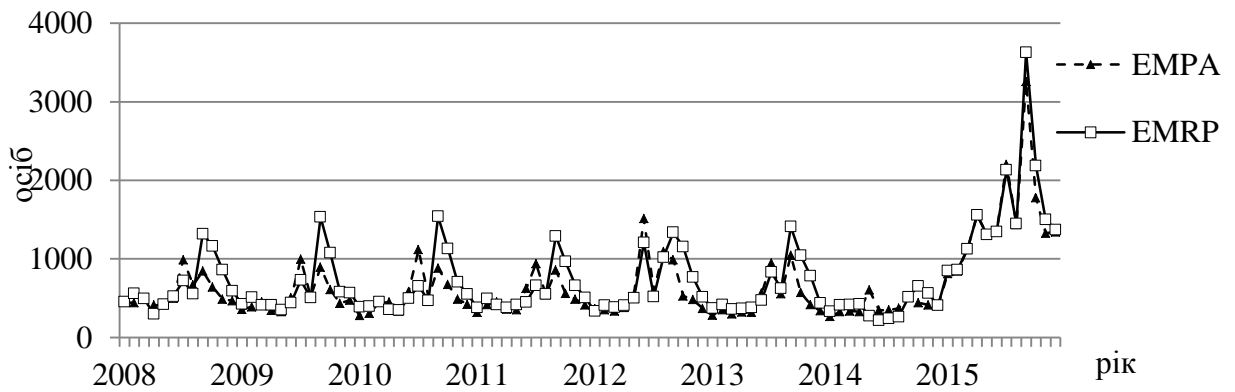

Рисунок Г.11 – Значення зовнішньої міграції населення що прибуло та вибуло у Сумському регіоні з 2008 по 2015 рр.

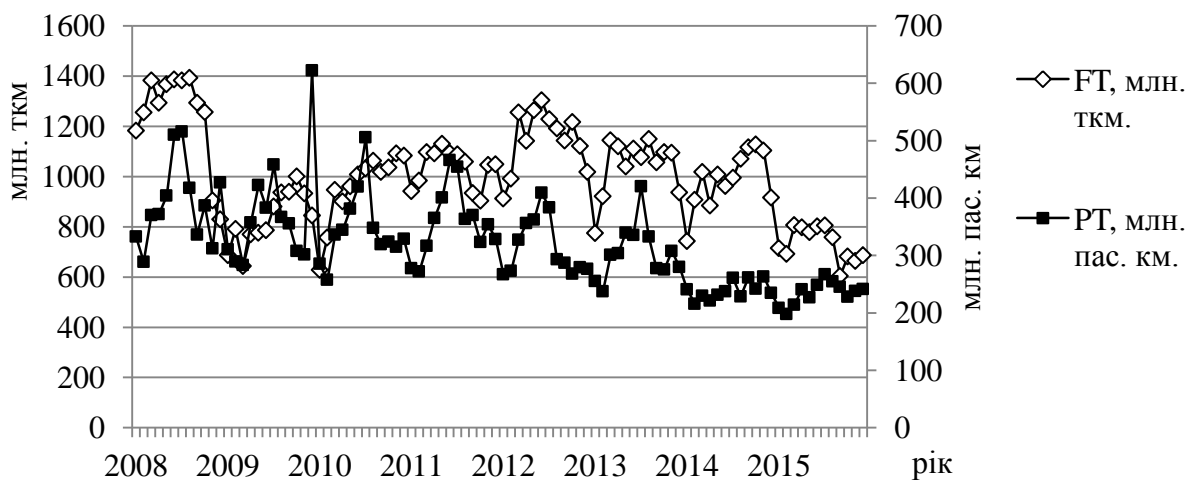

Рисунок Г.12 – Значення вантажо- та пасажирообороту Сумського регіону з 2008 по 2015 рр.

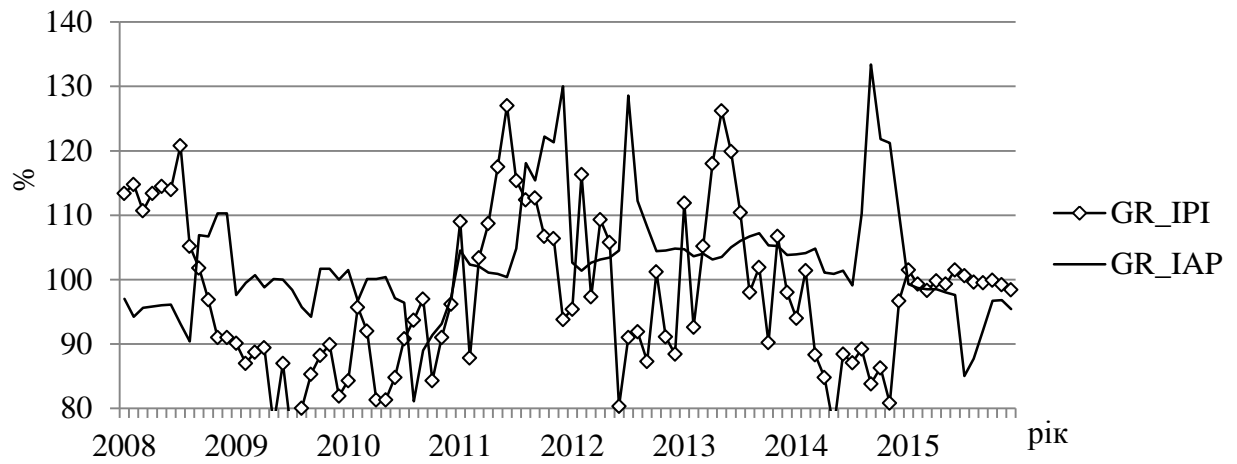

Рисунок Г.13 – Значення темпів зростання індексів промислової та сільськогосподарської продукції у Сумському регіоні з 2008 по 2015 роки

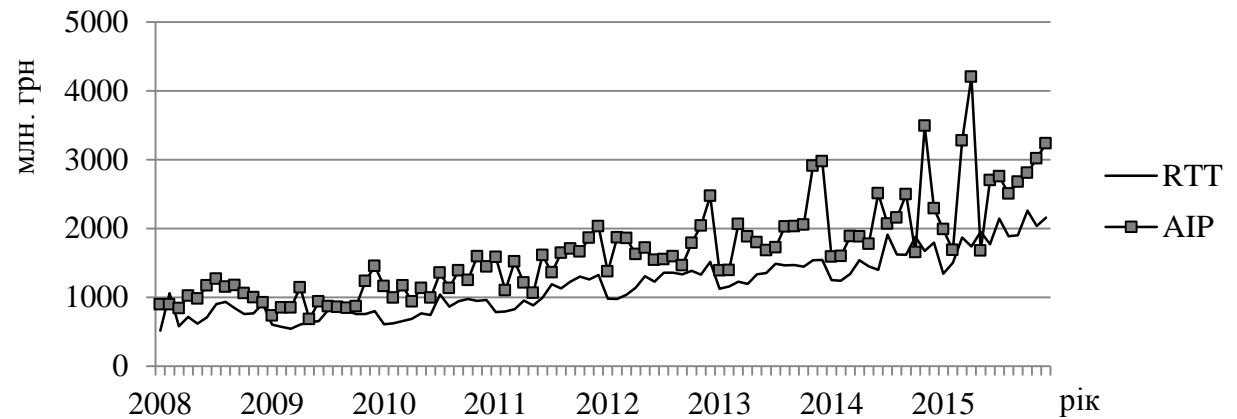

Рисунок Г.14 – Значення оборотів роздрібної торгівлі та реалізованої промислової продукції у Сумському регіоні з 2008 по 2015 роки

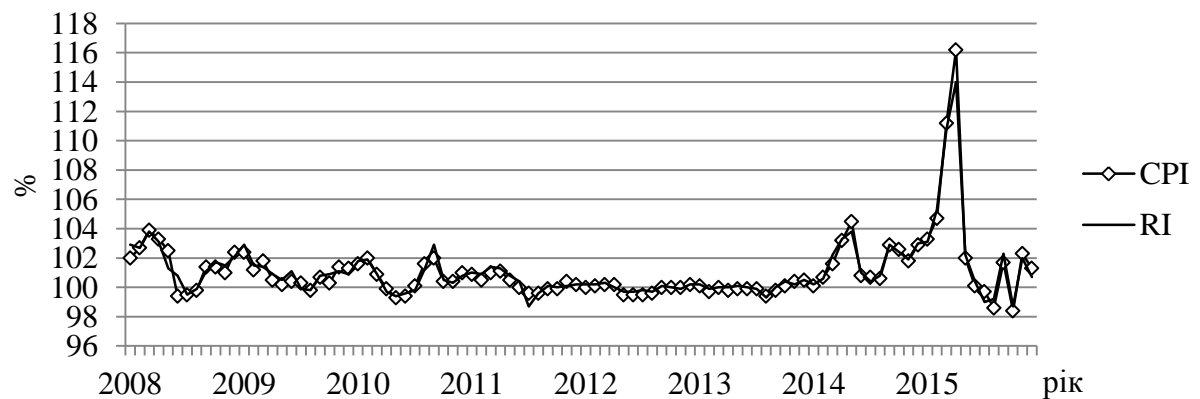

Рисунок Г.15 – Значення індексу споживчих цін Сумського регіону та темпу інфляції в Україні з 2008 по 2015 роки

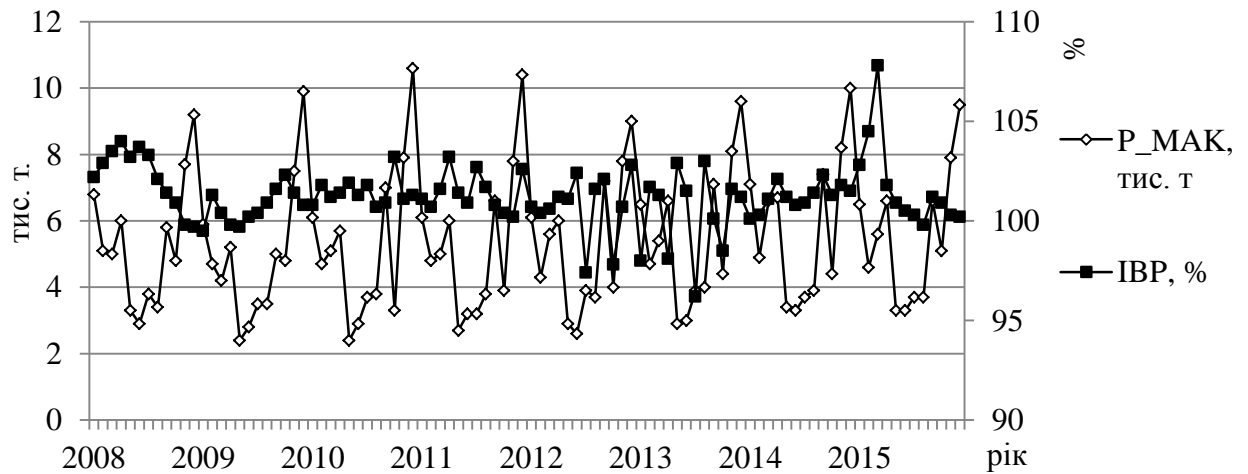

Рисунок Г.16 – Значення виробництва м'яса всіх видів у Сумському регіоні та індексу будівельної продукції України з 2008 по 2015 рр.

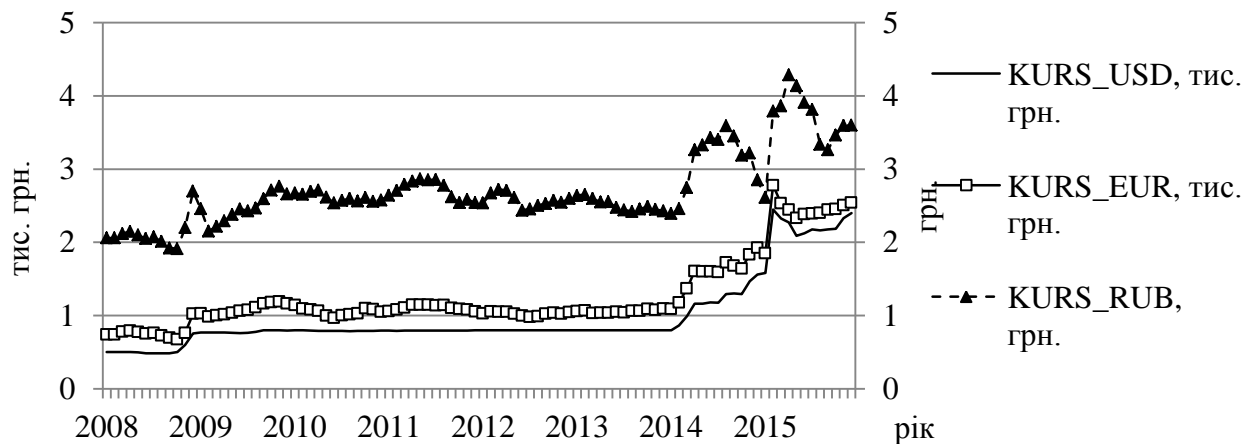

Рисунок Г.17 – Значення валютного курсу гривні до долара США, євро та російського рубля з 2008 по 2015 рр.

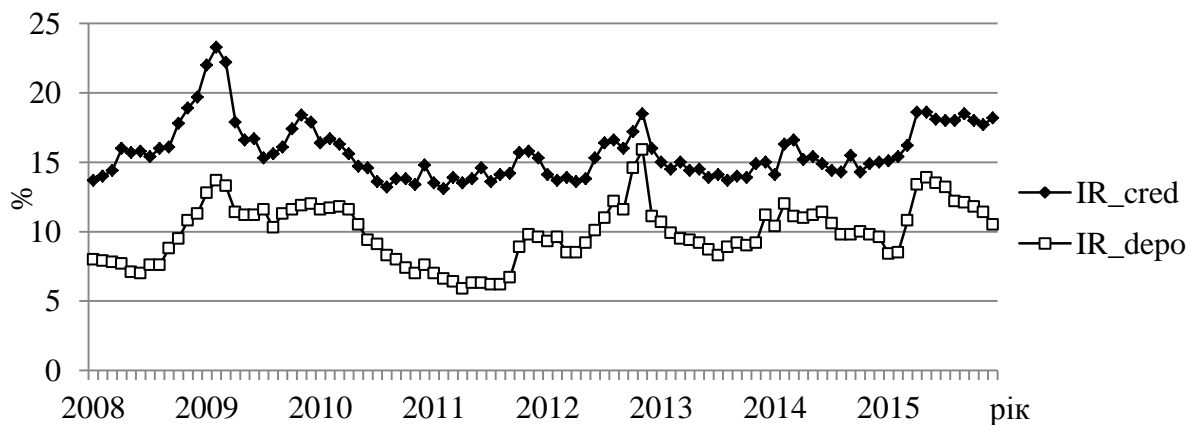

Рисунок Г.18 – Значення відсоткової ставки по кредитах та депозитах в Україні з 2008 по 2015 рр.

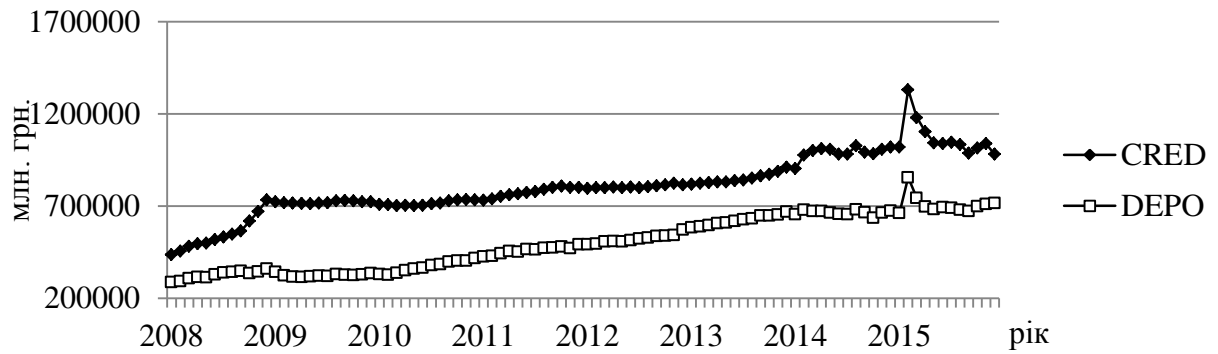

Рисунок Г.19 – Значення кредитів та депозитів в Україні з 2008 по 2015 роки

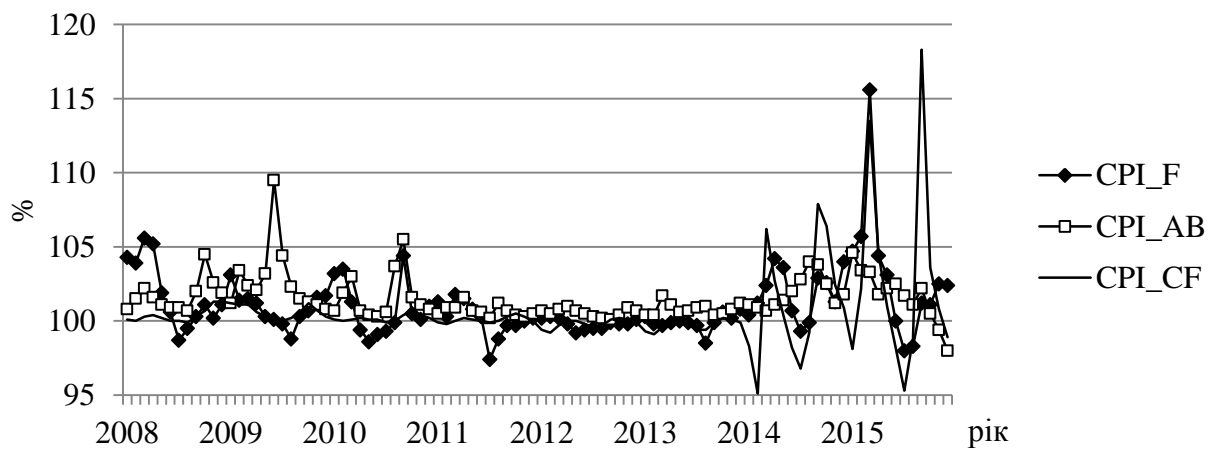

Рисунок Г.20 – Значення індексів споживчих цін на продукти харчування, безалкогольні та алкогольні напої, тютюнові вироби, одяг та взуття в Україні з 2008 по 2015 роки

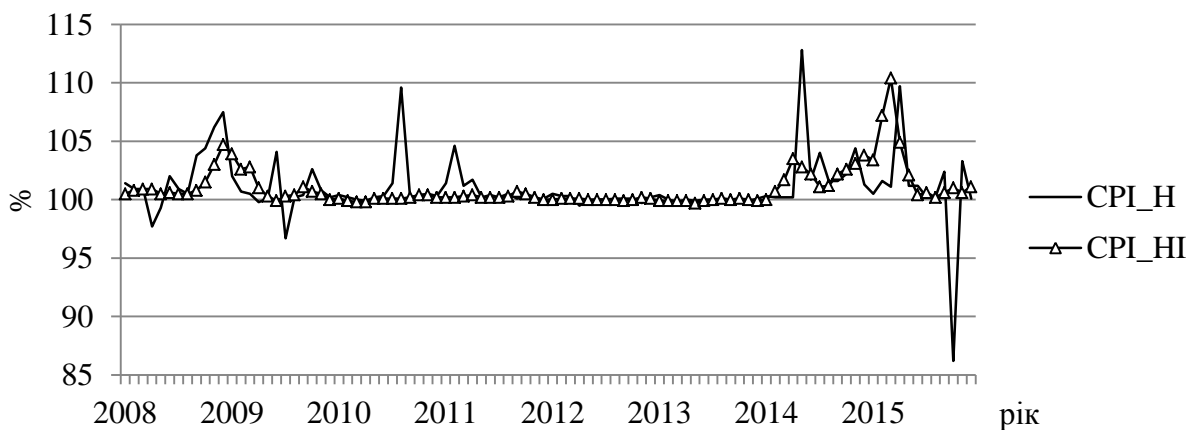

Рисунок Г.21 – Значення індексів споживчих цін на житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива і предмети домашнього вжитку, побутову техніку та поточне утримання житла в Україні з 2008 по 2015 роки

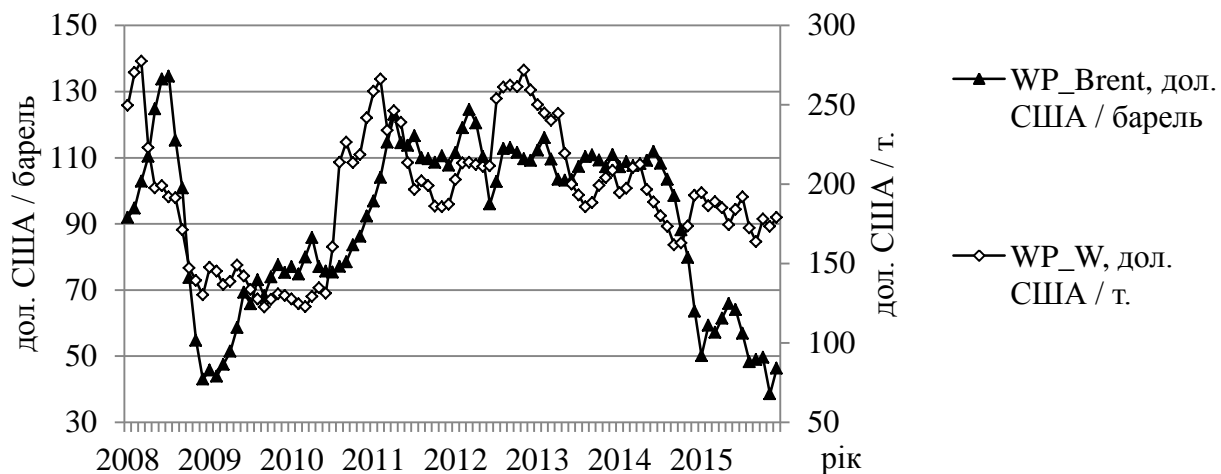

Рисунок Г.22 – Значення світових цін на нафту «Brent» та пшеницю з 2008 по 2015 рр.

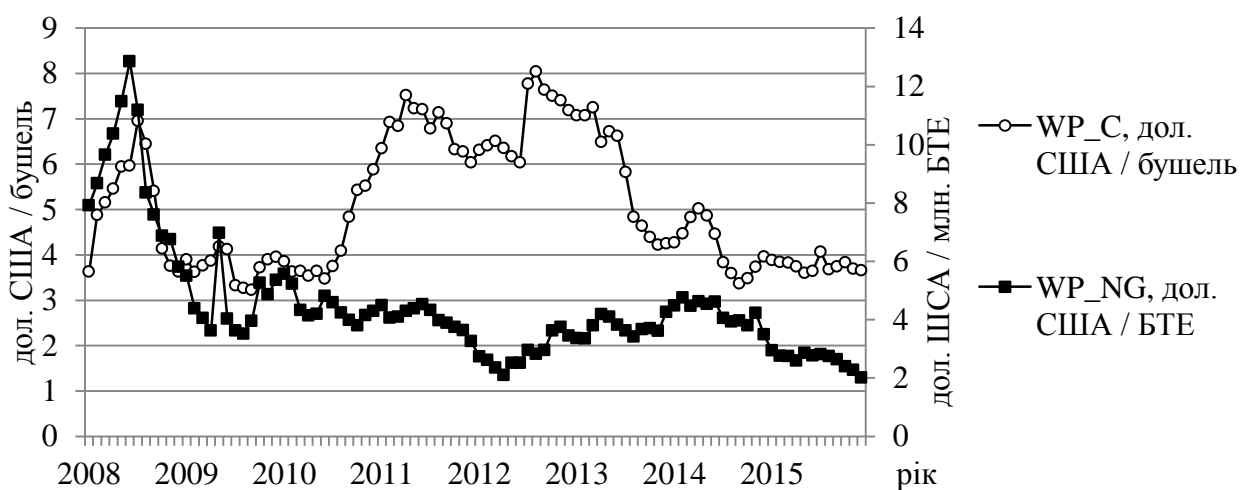

Рисунок Г.23 – Значення світових цін на кукурудзу та природній газ з 2008 по 2015 рр.

Додаток Д

Результати дослідження на стаціонарність складових ЗТО та чинників,
що можуть мати на них вплив

Таблиця Д.1 – Дослідження на стаціонарність експорту та імпорту і чинників, що можуть на них впливати

Назва показника	ADF H0: I(1)			PP H0: I(1)			Висновок
	Intercept	Trend and intercept	None	Intercept	Trend and intercept	None	
1	2	3	4	5	6	7	8
Експорт товарів	-4,730***	-4,812***	-0,669	-4,692***	-4,773***	-0,426	I(1)
1 % рівень	-3,500	-4,057	-2,589	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,457	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,154	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Імпорт товарів	-2,878*	-2,798	-0,715	-2,951**	-2,872	-0,588	I(1)
1 % рівень	-3,500	-4,057	-2,589	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,457	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,154	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Експорт послуг	-2,117	-2,039	-0,531	-2,682*	-2,683	-0,561	I(1)
1 % рівень	-3,503	-4,060	-2,590	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,893	-3,459	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,155	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Імпорт послуг	-4,374***	-5,008***	-1,338	-2,971**	-3,526**	-1,372	I(1)
1 % рівень	-3,501	-4,059	-2,589	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,458	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,155	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Витрати на наукову та науково-технічну діяльність	-2,961*	-3,773**	-0,361	-2,858*	-3,138	-0,011	I(1)
1 % рівень	-3,500	-4,058	-2,590	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,458	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,155	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Прямі іноземні інвестиції	-1,566	-0,909	-0,376	-1,205	-0,270	-0,260	I(0)
1 % рівень	-3,501	-4,059	-2,589	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,458	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,155	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Капітальні інвестиції у фактичних цінах	-2,586*	-1,607	-0,818	-4,293***	-4,273***	-0,881	I(1)
1 % рівень	-3,510	-4,071	-2,592	-3,500	-4,067	-2,589	
5 % рівень	-2,896	-3,464	-1,944	-2,892	-3,459	-1,944	
10 % рівень	-2,585	-3,158	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Вантажооборот	-2,808*	-2,981	-0,961	-1,950	-2,171	-0,945	I(1)
1 % рівень	-3,501	-4,059	-2,589	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,458	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,155	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Пасажиरोоборот	-0,206	-6,623***	-2,713***	-4,357***	-6,623***	-0,765	I(1)
1 % рівень	-3,510	-4,057	-2,592	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,896	-3,457	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,585	-3,154	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	

Продовження таблиці Д.1

1	2	3	4	5	6	7	8
Середньомісячна номінальна заробітна плата	1,745	-0,931	4,625	2,095	-0,831	8,168	I(0)
1 % рівень	-3,503	-4,059	-2,589	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,458	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,155	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Рівень безробіття (за методологією МОП)	-2,330	-2,335	-0,067	-2,022	-2,021	0,006	I(0)
1 % рівень	-3,501	-4,058	-2,589	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,458	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,155	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Кількість безробітних (за методологією МОП)	-3,148**	-3,310*	0,137	-2,014	-2,077	-0,186	I(1)
1 % рівень	-3,502	-4,059	-2,590	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,458	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,155	-1,614	-2,583	-3,155	-1,614	
Кількість постійного населення (на кінець року)	-1,390	-3,066	-7,336***	-1,733	-4,928***	-14,480***	I(1)
1 % рівень	-3,503	-4,059	-2,590	-3,503	-4,059	-2,589	
5 % рівень	-2,893	-3,458	-1,944	-2,893	-3,458	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,155	-1,614	-2,583	-3,155	-1,614	
Доходи населення	-0,525	-6,007***	1,594	-0,598	-3,550**	1,845	I(1)
1 % рівень	-3,503	-4,059	-2,590	-3,503	-4,059	-2,589	
5 % рівень	-2,893	-3,458	-1,944	-2,893	-3,458	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,155	-1,614	-2,583	-3,155	-1,614	
Доходи населення у розрахунку на 1 особу	-2,226	-3,942**	1,434	-2,310	-4,959***	1,133	I(1)
1 % рівень	-3,500	-4,057	-2,590	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,457	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,154	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Витрати населення на товари та послуги	0,186	-4,626***	1,981	0,509	-3,073	2,856	I(1)
1 % рівень	-3,503	-4,059	-2,590	-3,503	-4,059	-2,589	
5 % рівень	-2,893	-3,458	-1,944	-2,893	-3,458	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,155	-1,614	-2,583	-3,155	-1,614	
Зовнішня міграція (населення, що прибуло)	-3,090**	-3,497**	-0,682	-3,129**	-3,577**	-1,010	I(1)
1 % рівень	-3,500	-4,057	-2,590	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,457	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,154	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Зовнішня міграція (вибуле населення)	-2,892**	-3,260*	-1,131	-2,959**	-3,350*	-0,968	I(1)
1 % рівень	-3,500	-4,057	-2,589	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,457	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,154	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Темп зростання індексу сільськогосподарської продукції	-3,250**	-3,203*	-0,264	-3,434**	-3,400*	-0,234	I(1)
1 % рівень	-3,500	-4,057	-2,589	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,457	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,154	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	

Продовження таблиці Д.1

1	2	3	4	5	6	7	8
Темп зростання індексу промислової продукції	-3,038**	-3,003	-0,572	-3,030**	-2,993	-0,569	I(1)
1 % рівень	-3,500	-4,057	-2,589	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,457	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,154	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Оптовий товарооборот підприємств	5,672	4,647	2,313	4,939	3,974	2,519	I(0)
1 % рівень	-3,500	-4,057	-2,589	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,457	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,154	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Обсяги продукції, робіт та послуг лісового господарства	-0,346	-2,778	1,124	-0,004	-2,532	1,393	I(0)
1 % рівень	-3,501	-4,058	-2,589	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,458	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,155	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Обсяг реалізованої промислової продукції	-1,099	-6,047***	0,620	-2,072	-5,632***	0,232	I(1)
1 % рівень	-3,502	-4,058	-2,590	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,458	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,155	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Оборот роздрібною торгівлі	3,739	-3,195*	5,418	-0,185	-3,895**	2,766	I(1)
1 % рівень	-3,510	-4,057	-2,592	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,896	-3,457	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,585	-3,154	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Офіційний курс гривні до дол. США	0,955	-0,485	2,204	0,955	-0,417	2,204	I(0)
1 % рівень	-3,500	-4,057	-2,589	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,457	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,154	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Офіційний курс гривні до євро	1,212	-0,264	2,709	0,959	-0,467	2,412	I(0)
1 % рівень	-3,500	-4,057	-2,589	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,457	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,154	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Офіційний курс гривні до російського рубля	-1,539	-2,635	0,632	-1,684	-2,856	0,578	I(0)
1 % рівень	-3,500	-4,057	-2,589	-3,500	-4,059	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,457	-1,944	-2,892	-3,458	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,154	-1,614	-2,583	-3,155	-1,614	
Індекс споживчих цін	-4,636***	-4,689***	0,414	-4,653***	-4,573***	-0,129	I(1)
1 % рівень	-3,500	-4,057	-2,592	-3,503	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,457	-1,944	-2,893	-3,458	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,154	-1,614	-2,583	-3,155	-1,614	
Середні ціни реалізації зернових та зернобобових культур	-0,310	-1,940	0,893	-0,175	-1,860	0,987	I(0)
1 % рівень	-3,501	-4,058	-2,589	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,458	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,155	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	

Продовження таблиці Д.1

1	2	3	4	5	6	7	8
Середні ціни реалізації насіння соняшнику	-0,623	-2,465	0,489	-0,189	-1,867	0,884	I(0)
1 % рівень	-3,501	-4,058	-2,589	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,458	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,155	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Середні ціни реалізації картоплі	-2,326	-2,467	-0,692	-2,592*	-2,699	-0,758	I(1)
1 % рівень	-3,500	-4,057	-2,589	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,457	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,154	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Середні ціни реалізації овочів	-4,405***	-4,415***	-0,843	-3,902***	-3,880**	-0,858	I(1)
1 % рівень	-3,501	-4,058	-2,589	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,458	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,155	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Середні ціни реалізації худоби та птиці	1,681	-0,077	3,509	1,622	-0,217	3,271	I(0)
1 % рівень	-3,500	-4,057	-2,589	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,457	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,154	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Виробництво м'яса всіх видів	-1,039	-1,374	0,590	-5,646***	-5,717***	-1,559	I(1)
1 % рівень	-3,510	-4,071	-2,589	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,896	-3,464	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,585	-3,158	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Темп інфляції	-4,311***	-4,356***	-0,216	-4,227***	-4,218***	-0,344	I(1)
1 % рівень	-3,500	-4,057	-2,590	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,457	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,154	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Процентна ставка по кредитах	-2,962**	-2,949	0,218	-2,630*	-2,623	0,218	I(1)
1 % рівень	-3,501	-4,058	-2,589	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,458	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,155	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Процентна ставка по депозитах	-3,001**	-3,011	-0,382	-2,593*	-2,613	-0,263	I(1)
1 % рівень	-3,501	-4,058	-2,589	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,458	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,155	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Кредити	-2,299**	-3,588**	1,812	-3,001**	-3,588**	1,812	I(1)
1 % рівень	-3,500	-4,057	-2,590	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,457	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,154	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Депозити	-0,394	-2,313	2,940	-0,328	-2,266	3,267	I(0)
1 % рівень	-3,500	-4,057	-2,590	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,457	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,154	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Індекс споживчих цін на алкогольні напої, тютюнові вироби	-4,293***	-4,325***	-0,457	-3,218**	-3,263*	-0,534	I(1)
1 % рівень	-3,501	-4,059	-2,590	-3,503	-4,059	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,458	-1,944	-2,893	-3,458	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,155	-1,614	-2,583	-3,155	-1,614	

Продовження таблиці Д.1

1	2	3	4	5	6	7	8
Індекс споживчих цін на одяг і взуття	-0,927	-0,962	0,553	-5,019***	-4,986***	-0,235	I(1)
1 % рівень	-3,509	-4,069	-2,592	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,895	-3,463	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,585	-3,158	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Індекс споживчих цін на продукти харчування та безалкогольні напої	-4,832***	-4,890***	-0,178	-4,786***	-4,841***	-0,223	I(1)
1 % рівень	-3,500	-4,057	-2,590	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,457	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,154	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Індекс споживчих цін на житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	-6,995***	-7,004***	-0,303	-6,979***	-6,989***	-0,213	I(1)
1 % рівень	-3,500	-4,057	-2,590	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,457	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,154	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Індекс споживчих цін на предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	-4,098***	-4,229***	0,008	-3,111**	-3,175*	0,063	I(1)
1 % рівень	-3,501	-4,059	-2,590	-3,503	-4,059	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,458	-1,944	-2,893	-3,458	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,155	-1,614	-2,583	-3,155	-1,614	
Індекс будівельної продукції	-5,527***	-5,531***	-0,442	-5,576***	-5,604***	-0,269	I(1)
1 % рівень	-3,500	-4,057	-2,590	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,457	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,154	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Світова ціна кукурудзи	-1,810	-1,813	-0,825	-1,840	-1,861	-0,469	I(0)
1 % рівень	-3,503	-4,059	-2,590	-3,503	-4,059	-2,589	
5 % рівень	-2,893	-3,458	-1,944	-2,893	-3,458	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,155	-1,614	-2,583	-3,155	-1,614	
Світова ціна пшениці	-2,909**	-3,137	-1,094	-2,157	-2,262	-0,884	I(1)
1 % рівень	-3,503	-4,059	-2,590	-3,503	-4,059	-2,589	
5 % рівень	-2,893	-3,458	-1,944	-2,893	-3,458	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,155	-1,614	-2,583	-3,155	-1,614	
Світова ціна нафти "Brent"	-2,495	-2,478	-0,987	-1,622	-1,613	-0,859	I(0)
1 % рівень	-3,501	-4,059	-2,590	-3,503	-4,059	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,458	-1,944	-2,893	-3,458	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,155	-1,614	-2,583	-3,155	-1,614	
Світова ціна природного газу	-1,923	-2,328	-1,583	-1,972	-2,411	-1,587	I(0)
1 % рівень	-3,500	-4,057	-2,589	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,457	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,154	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	

Умовні позначення:

*** – відхилення $H(0)$ на 1 % рівні значимості** – відхилення $H(0)$ на 5 % рівні значимості* – відхилення $H(0)$ на 10 % рівні значимості

Таблиця Д.2 – Дослідження на стаціонарність перших різниць експорту та імпорту і чинників, що можуть на них впливати

Назва показника	ADF H0: I(1)			PP H0: I(1)			Висновок
	Intercept	Trend and intercept	None	Intercept	Trend and intercept	None	
1	2	3	4	5	6	7	8
Прямі іноземні інвестиції	-4,191***	-4,484***	-4,212***	-4,165***	-4,405***	-4,188***	I(1)
1 % рівень	-3,501	-4,058	-2,589	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,458	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,155	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Середньомісячна номінальна заробітна плата	-5,410***	-5,788***	-3,144***	-5,411***	-5,816***	-2,953***	I(1)
1 % рівень	-3,501	-4,058	-2,589	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,458	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,155	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Рівень безробіття (за методологією МОП)	-5,340***	-5,323***	-5,360***	-5,302***	-5,284***	-5,323***	I(1)
1 % рівень	-3,501	-4,058	-2,589	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,458	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,155	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Оптовий товарооборот підприємств	-5,111***	-5,648***	-4,918***	-5,017***	-5,569***	-4,793***	I(1)
1 % рівень	-3,501	-4,058	-2,589	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,458	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,155	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Обсяги продукції, робіт та послуг лісового господарства	-6,997***	-7041***	-6,839***	-6,997***	-7,041***	-6,843***	I(1)
1 % рівень	-3,501	-4,058	-2,589	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,458	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,155	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Офіційний курс гривні до дол. США	-3,265**	-4,203***	-2,326**	-3,652***	-4,625***	-3,214***	I(1)
1 % рівень	-3,500	-4,057	-2,589	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,457	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,154	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Офіційний курс гривні до євро	-7,568***	-7,745***	-7,244***	-7,607***	-7,781***	-7,171***	I(1)
1 % рівень	-3,501	-4,058	-2,589	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,458	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,155	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Офіційний курс гривні до російського рубля	-8,501***	-8,379***	-8,400***	-8,383***	-8,339***	-8,381***	I(1)
1 % рівень	-3,501	-4,058	-2,589	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,458	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,155	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Середні ціни реалізації насіння соняшнику	-5,522***	-5,682***	-5,467***	-5,574***	-5,742***	-5,469***	I(1)
1 % рівень	-3,501	-4,058	-2,589	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,458	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,155	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	

Продовження таблиці Д.2

1	2	3	4	5	6	7	8
Середні ціни реалізації зернових та зернобобових культур	-7,413***	-7,516***	-7,319***	-7,426***	-7,511***	-7,333***	I(1)
1 % рівень	-3,501	-4,058	-2,589	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,458	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,155	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Середні ціни реалізації худоби та птиці	-9,323***	-9,673***	-5,025***	-9,473***	-9,695***	-8,846***	I(1)
1 % рівень	-3,501	-4,058	-2,589	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,458	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,155	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	
Депозити	-8,738***	-8,692***	-4,077***	-10,282***	-10,223***	-9,288***	I(1)
1 % рівень	-3,502	-4,059	-2,590	-3,501	-4,058	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,458	-1,944	-2,892	-3,458	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,155	-1,614	-2,583	-3,155	-1,614	
Світова ціна кукурудзи	-6,923***	-6,867***	-6,956***	-6,873***	-6,838***	-6,931***	I(1)
1 % рівень	-3,501	-4,058	-2,589	-3,501	-4,058	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,458	-1,944	-2,892	-3,458	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,155	-1,614	-2,583	-3,155	-1,614	
Світова ціна нафти "Brent"	-4,749***	-4,745***	-4,756***	-4,749***	-4,745***	-4,756***	I(1)
1 % рівень	-3,501	-4,058	-2,589	-3,501	-4,058	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,458	-1,944	-2,892	-3,458	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,155	-1,614	-2,583	-3,155	-1,614	
Світова ціна природного газу	-6,320***	-5,328***	-3,541***	-6,913***	-5,441***	-4,587***	I(1)
1 % рівень	-3,500	-4,057	-2,589	-3,500	-4,057	-2,589	
5 % рівень	-2,892	-3,457	-1,944	-2,892	-3,457	-1,944	
10 % рівень	-2,583	-3,154	-1,614	-2,583	-3,154	-1,614	

Умовні позначення:

*** – відхилення $H(0)$ на 1 % рівні значимості** – відхилення $H(0)$ на 5 % рівні значимості* – відхилення $H(0)$ на 10 % рівні значимості

Додаток Е

Результати каузального аналізу для складових ЗТО

Pairwise Granger Causality Tests											
Date: 05/03/16 Time: 12:57											
Sample: 2008M01 2015M12	Lags: 1	Lags: 2	Lags: 3	Lags: 4	Lags: 5	Lags: 6	Lags: 7	Lags: 8	Lags: 9	Lags: 10	Lags: 11
<i>Експорт товарів</i>											
DLFDI does not Granger Cause _LEXPORТ_G	6,42324	1,33034	0,76793	0,65614	0,72473	0,82355	0,96319	0,90957	1,41504	0,86239	0,81937
_LEXPORТ_G does not Granger Cause DLFDI	1,48582	0,07949	0,58086	0,63439	0,01915	0,62642	0,53435	0,88782	0,82281	0,79643	0,67143
DLKURS_EUR does not Granger Cause _LEXPORТ_G	0,07044	0,04642	2,25574	1,63034	0,99422	0,83399	0,75900	0,64633	0,56366	0,91972	0,88232
_LEXPORТ_G does not Granger Cause DLKURS_EUR	1,76781	1,46980	1,27470	1,96915	2,30062	1,81271	1,86864	1,68984	1,51268	1,34330	1,10453
DLKURS_RUB does not Granger Cause _LEXPORТ_G	5,41265	1,37074	0,08444	0,60450	0,64775	0,59355	0,60254	0,58523	0,65412	0,81491	0,69798
_LEXPORТ_G does not Granger Cause DLKURS_RUB	1,78009	2,50438	1,51972	1,65370	2,03220	1,62289	1,57695	1,50868	1,24699	1,07028	1,02026
DLKURS_USD does not Granger Cause _LEXPORТ_G	0,06119	0,08345	0,05160	0,01974	0,06208	0,03981	0,14843	0,08920	0,06152	0,11970	0,08188
_LEXPORТ_G does not Granger Cause DLKURS_USD	2,78589	1,39273	1,40417	2,09882	2,56261	2,10981	2,12410	1,90155	1,71207	1,51548	1,20926
DLWP_BRENT does not Granger Cause _LEXPORТ_G	0,09480	0,09679	0,02691	0,04737	3,34784	0,08032	0,08487	0,03196	0,03527	0,00310	0,04259
_LEXPORТ_G does not Granger Cause DLWP_BRENT	0,17741	0,77253	0,98039	0,76240	0,79557	1,25443	1,03706	0,92830	0,83103	0,75397	0,81773
DLWP_C does not Granger Cause _LEXPORТ_G	0,14930	0,01082	0,06195	0,05310	0,07981	0,04535	0,04897	0,08541	0,00249	0,02162	0,08108
_LEXPORТ_G does not Granger Cause DLWP_C	0,11978	0,29194	0,46090	0,28528	0,62122	0,58052	0,38811	0,51529	0,76086	0,77312	0,85423
DLWTTE does not Granger Cause _LEXPORТ_G	0,00044	0,07298	0,05496	0,02901	0,07241	0,02926	0,00972	0,01056	0,02812	0,66387	0,07303
_LEXPORТ_G does not Granger Cause DLWTTE	1,07647	2,52351	3,16249	3,64955	2,86219	2,43623	2,01097	1,66813	1,57305	1,42443	1,38251
LCPI does not Granger Cause _LEXPORТ_G	7,01696	2,47790	1,39363	1,14995	0,01001	1,13586	1,17222	1,10927	1,16894	1,08192	0,91502
_LEXPORТ_G does not Granger Cause LCPI	1,66302	2,42271	1,65017	1,45082	1,37660	1,25428	1,27929	1,74534	1,34446	0,86687	0,78854
LCPI_F does not Granger Cause _LEXPORТ_G	6,39077	1,64390	0,06159	0,79173	0,05443	0,75419	1,20684	1,15937	1,08082	0,94140	0,08447
_LEXPORТ_G does not Granger Cause LCPI_F	4,22834	2,98772	3,12609	2,92748	2,61551	2,23723	1,74489	2,56473	2,22822	1,56314	1,51605
LCPI_HI does not Granger Cause _LEXPORТ_G	12,3023	5,11060	3,03139	2,59397	1,70694	1,61430	1,61861	1,48044	1,39242	1,18258	1,15326
_LEXPORТ_G does not Granger Cause LCPI_HI	0,00643	1,85265	2,92950	2,18832	2,29015	1,87682	2,17965	1,95806	1,62746	1,45124	1,38400

Продовження додатку Е

LEXPEND_RSTA does not Granger Cause _LEXPOR_T_G	0,51945	0,02861	0,96537	1,88910	1,72896	1,58816	1,22895	1,37798	1,53474	1,44482	1,22998
_LEXPOR_T_G does not Granger Cause LEXPEND_RSTA	8,88421	3,90346	2,45923	2,73642	2,12349	1,80618	1,31478	1,28427	1,15930	0,96350	0,96487
LFT does not Granger Cause _LEXPOR_T_G	16,2009	4,12651	2,94675	2,69231	2,71602	2,90040	2,34318	2,53136	2,15155	1,94260	1,95360
_LEXPOR_T_G does not Granger Cause LFT	1,04693	1,03790	0,06286	0,79484	1,00725	1,05237	0,93180	1,46318	1,45749	1,94006	1,40167
LGR_IAP does not Granger Cause _LEXPOR_T_G	0,08346	0,04354	0,01194	0,09645	0,06717	0,03732	0,03287	0,02669	0,10297	0,08521	0,89870
_LEXPOR_T_G does not Granger Cause LGR_IAP	0,61450	0,94055	2,52521	1,91074	1,56590	1,33294	1,28391	1,17161	1,19459	1,03605	1,17522
LIR_CRED does not Granger Cause _LEXPOR_T_G	7,74844	3,16851	1,81264	1,59457	0,90565	1,20351	1,23030	1,04971	0,85226	0,79982	0,75834
_LEXPOR_T_G does not Granger Cause LIR_CRED	3,08385	3,42271	2,82951	2,14088	1,65696	1,28316	1,43245	1,20636	1,22806	1,30196	1,09918
LIR_DEPO does not Granger Cause _LEXPOR_T_G	7,45648	2,84642	1,73602	1,34105	0,94653	1,00173	0,82739	0,82890	0,84422	1,01684	1,06646
_LEXPOR_T_G does not Granger Cause LIR_DEPO	0,39559	0,05959	0,56901	0,48356	0,49541	0,57128	0,49962	0,08827	0,54878	0,54420	0,64566
LNU does not Granger Cause _LEXPOR_T_G	1,41344	3,74964	2,72333	2,78066	1,44532	1,34050	1,17253	1,03687	1,09145	1,08647	1,39628
_LEXPOR_T_G does not Granger Cause LNU	4,93502	0,49856	0,01061	1,03809	0,71521	0,75535	0,07062	1,15643	1,13484	1,32913	1,50693
LPT does not Granger Cause _LEXPOR_T_G	1,69185	2,44268	1,10117	0,91834	0,09231	0,85069	1,25043	1,14452	1,10667	1,33169	1,20384
_LEXPOR_T_G does not Granger Cause LPT	1,36211	2,11106	1,43694	1,12450	0,91692	1,16227	1,04602	0,89375	1,18322	1,07203	1,09346
LRI does not Granger Cause _LEXPOR_T_G	7,27116	2,45814	1,38927	1,13418	0,08101	0,09391	1,37903	1,30143	1,45965	1,13695	0,92844
_LEXPOR_T_G does not Granger Cause LRI	3,01797	2,76041	2,04635	1,62244	1,41347	1,21257	1,16753	1,95641	1,15023	0,92509	0,08864
LWP_W does not Granger Cause _LEXPOR_T_G	10,7778	3,28094	1,53230	1,12913	1,18282	1,17154	0,90207	0,83305	0,79421	0,54418	0,53233
_LEXPOR_T_G does not Granger Cause LWP_W	0,01390	1,36590	0,81740	0,82718	0,78462	0,73610	0,74812	0,80394	0,79627	1,10740	1,01735
<i>Експорт послуг</i>											
DLAFPWS does not Granger Cause _LEXPOR_T_S	0,01919	0,81848	1,43109	0,07355	0,61035	0,50535	0,09741	0,43126	0,69422	0,70197	0,64888
_LEXPOR_T_S does not Granger Cause DLA FPWS	1,34350	1,22748	0,79030	1,91112	3,50301	2,76092	2,53560	2,18523	2,42027	2,14750	2,32319
DLAMNW does not Granger Cause _LEXPOR_T_S	1,30192	2,57386	1,75515	1,56742	1,14325	1,00628	1,00149	0,85983	0,06340	0,04708	0,03293
_LEXPOR_T_S does not Granger Cause DLAMNW	10,5259	4,71516	2,91076	2,48612	2,23047	1,74846	1,54274	1,54895	1,89330	1,61609	1,50297
DLDEPO does not Granger Cause _LEXPOR_T_S	0,92007	1,67681	1,16953	0,08982	0,02800	0,09913	0,43352	0,36815	0,30992	0,34306	0,28894
_LEXPOR_T_S does not Granger Cause DLDEPO	1,26019	1,66813	2,18945	1,57267	2,05558	1,87264	1,54524	1,43997	1,25088	1,10030	1,65635
DLFDI does not Granger Cause _LEXPOR_T_S	5,27017	5,45477	4,27086	1,85531	2,26037	2,48353	1,97670	1,75222	1,45956	1,29541	1,59167
_LEXPOR_T_S does not Granger Cause DLFDI	0,07298	0,55012	0,06850	0,92754	0,86488	0,53566	0,50756	0,64083	0,74987	0,63454	0,71372
DLKURS_USD does not Granger Cause _LEXPOR_T_S	0,01978	0,01284	0,04862	0,00164	0,01609	0,02605	0,19689	0,01582	0,06989	0,03251	0,07941
_LEXPOR_T_S does not Granger Cause DLKURS_USD	0,12011	0,12400	0,95464	0,70152	0,75402	0,90026	0,76184	0,66749	0,58448	0,49333	0,97672

Продовження додатку Е

DLUR does not Granger Cause _LEXPORТ_S	0,05631	2,71531	2,22949	3,72711	2,94684	2,23219	2,26848	1,92842	1,92017	2,00106	1,96939
_LEXPORТ_S does not Granger Cause DLUR	2,82989	0,11131	0,16899	1,37425	1,09972	2,30773	2,25278	2,15432	2,79030	2,45747	2,91968
DLWP_BRENT does not Granger Cause _LEXPORТ_S	8,35929	7,11281	5,39548	3,03216	2,38008	1,86386	1,52252	1,44766	1,33373	1,45463	1,16740
_LEXPORТ_S does not Granger Cause DLWP_BRENT	0,05624	0,05010	0,66833	1,56794	1,14546	0,96043	0,68228	0,59065	0,73746	0,62517	0,86220
DLWP_C does not Granger Cause _LEXPORТ_S	0,09343	0,08889	0,24695	0,04749	0,09408	0,00959	0,04250	0,05951	0,00314	0,08497	1,44093
_LEXPORТ_S does not Granger Cause DLWP_C	0,13680	0,48090	0,55944	2,29946	2,58796	2,09953	2,83013	2,56943	2,22671	2,71844	2,50498
DLWP_NG does not Granger Cause _LEXPORТ_S	0,06440	0,05491	0,09713	0,02218	0,01697	0,18201	0,11394	0,01690	0,00817	0,01714	0,01525
_LEXPORТ_S does not Granger Cause DLWP_NG	0,11052	0,57510	1,43374	0,99535	0,78301	0,57399	0,93432	0,73154	0,67019	0,63053	0,74275
LAIP does not Granger Cause _LEXPORТ_S	0,00830	0,97623	0,06284	0,09984	0,04752	0,08406	0,08311	0,00443	0,02939	0,04182	0,11687
_LEXPORТ_S does not Granger Cause LAIP	2,36587	1,80135	1,99647	1,39534	1,72249	1,71747	1,72300	1,85627	2,44736	2,26362	2,15930
LEXPEND_RSTA does not Granger Cause _LEXPORТ_S	0,70890	1,47862	1,15926	0,81299	0,75545	0,62176	0,79791	0,74611	0,80004	0,77410	0,71761
_LEXPORТ_S does not Granger Cause LEXPEND_RSTA	0,78639	0,04286	1,12103	0,07057	0,08844	0,96993	0,80691	0,77440	0,86848	0,90886	0,87389
LFT does not Granger Cause _LEXPORТ_S	8,60617	4,97349	3,48177	2,88685	3,26206	2,53340	2,21486	2,03975	2,32671	2,10836	1,76442
_LEXPORТ_S does not Granger Cause LFT	0,26663	0,07617	0,07627	0,16262	0,33001	0,28574	0,55195	0,56897	0,55122	0,59715	0,44976
LINCOMES does not Granger Cause _LEXPORТ_S	0,09331	0,03928	0,04174	0,04906	0,01624	0,14940	0,07110	0,13539	0,01732	0,08094	0,05017
_LEXPORТ_S does not Granger Cause LINCOMES	0,12928	0,32770	3,16833	2,61839	2,62936	2,27238	1,93254	1,75464	1,50528	1,28659	1,48329
LINCOMES_1 does not Granger Cause _LEXPORТ_S	2,27298	2,87860	3,73272	3,00760	2,63683	1,86069	1,66441	1,73745	1,55592	1,63281	2,29739
_LEXPORТ_S does not Granger Cause LINCOMES_1	5,38902	3,37371	1,72433	1,38725	0,99300	0,91933	0,06981	0,05870	0,87361	0,68641	0,91624
LIR_CRED does not Granger Cause _LEXPORТ_S	9,89785	5,13712	4,36145	4,09497	3,09756	2,52824	2,21114	1,91731	2,01736	1,90609	2,08026
_LEXPORТ_S does not Granger Cause LIR_CRED	1,52980	0,36091	0,05882	0,30249	0,39171	0,06290	0,03270	0,03813	0,05446	0,56939	0,47461
LNU does not Granger Cause _LEXPORТ_S	1,08391	4,05320	4,16211	4,98206	3,75249	3,03889	2,83992	2,82361	2,73588	2,56770	2,12037
_LEXPORТ_S does not Granger Cause LNU	0,95449	0,02027	0,22643	0,43492	1,02303	1,04743	1,16064	2,17465	2,50942	2,66658	3,13998
LPE_GS does not Granger Cause _LEXPORТ_S	2,09547	1,37597	1,16682	2,00050	1,51442	1,20594	1,05052	0,92275	0,88052	0,86751	0,73311
_LEXPORТ_S does not Granger Cause LPE_GS	0,06826	0,11748	0,05559	0,42749	0,51543	0,51517	0,55145	0,49767	0,68620	0,83372	0,80344
LRTT does not Granger Cause _LEXPORТ_S	0,77615	0,57523	0,01504	0,09785	1,18582	1,79214	1,79959	1,74023	1,96611	2,64021	2,43456
_LEXPORТ_S does not Granger Cause LRTT	0,11212	2,98047	2,08821	1,57782	1,68566	1,59470	1,55173	1,84835	1,55484	1,48628	1,21919
LWP_W does not Granger Cause _LEXPORТ_S	5,03295	4,43693	4,06274	1,72396	2,60628	2,08072	1,72974	2,09277	2,11550	1,81287	1,65346
_LEXPORТ_S does not Granger Cause LWP_W	3,73753	5,46425	3,33469	4,22749	3,58912	3,41392	3,26195	2,74433	2,62202	2,32957	1,96141

Продовження додатку Е

<i>Імпорт товарів</i>											
DLFDI does not Granger Cause _LIMPORT_G	5,11674	1,95275	1,66965	1,72301	1,23193	1,41891	1,47176	1,31934	1,79845	1,72689	1,09844
_LIMPORT_G does not Granger Cause DLFDI	0,10037	0,02644	0,49331	1,09773	0,83650	0,65141	0,53903	0,73796	0,67132	0,69469	0,67661
DLKURS_USD does not Granger Cause _LIMPORT_G	0,02541	0,05908	0,18115	0,24053	0,02224	0,01008	0,08178	0,04207	0,03969	0,04402	0,07542
_LIMPORT_G does not Granger Cause DLKURS_USD	2,09292	8,93435	5,95603	4,64997	3,77014	3,21253	2,70455	2,30524	2,16391	2,07234	1,66879
DLUR does not Granger Cause _LIMPORT_G	0,09936	0,70218	1,86206	2,54496	2,89816	2,14428	2,34786	2,65830	2,55769	2,15730	2,34426
_LIMPORT_G does not Granger Cause DLUR	11,9591	2,06820	3,51252	2,19678	1,62730	2,87974	2,83519	2,55432	2,27956	1,99427	1,74181
DLWP_BRENT does not Granger Cause _LIMPORT_G	0,04650	0,01905	0,15788	0,06882	0,07149	0,15490	0,05376	0,06330	0,08567	0,09981	0,04426
_LIMPORT_G does not Granger Cause DLWP_BRENT	4,19502	0,88927	1,86088	2,16607	1,95276	1,58213	1,23514	1,13130	0,97804	1,12203	0,93852
DLWP_C does not Granger Cause _LIMPORT_G	0,09350	0,08065	0,08059	0,06442	0,19101	0,05805	0,05039	0,07112	0,29691	0,04371	0,09769
_LIMPORT_G does not Granger Cause DLWP_C	0,12256	0,49669	0,61895	0,58528	0,42726	0,38376	0,80778	0,68948	0,75016	0,81152	0,61828
DLWTTE does not Granger Cause _LIMPORT_G	0,00839	0,02151	0,08696	0,04900	0,09265	0,07392	0,03296	0,06320	0,01539	0,11019	0,70883
_LIMPORT_G does not Granger Cause DLWTTE	2,41925	2,43173	3,56087	3,42720	2,81334	2,30853	2,09811	2,82024	2,63049	1,91064	2,09662
LAIP does not Granger Cause _LIMPORT_G	0,98714	0,93107	4,63241	3,73128	3,18951	2,45048	2,18732	2,45331	2,05829	1,91899	1,97382
_LIMPORT_G does not Granger Cause LAIP	0,04884	0,91693	2,89417	1,87429	1,52038	1,28224	0,02999	1,25265	1,04886	2,25508	2,31039
LCPI does not Granger Cause _LIMPORT_G	4,67167	2,24764	1,60410	1,32998	1,52407	1,13715	0,99939	1,15905	0,94736	1,24206	0,96501
_LIMPORT_G does not Granger Cause LCPI	0,87156	0,04322	0,01790	1,72606	1,78040	1,51342	1,37682	1,29961	0,91710	1,17088	0,89958
LCPI_AB does not Granger Cause _LIMPORT_G	2,20639	0,05064	0,03558	0,09337	0,72893	0,83322	1,95591	1,73796	1,35369	1,28687	1,33627
_LIMPORT_G does not Granger Cause LCPI_AB	5,06932	3,77465	2,12202	1,51497	1,33357	1,05924	0,90171	1,15914	1,63981	2,33050	1,98713
LCPI_F does not Granger Cause _LIMPORT_G	4,47008	2,68226	2,10101	1,63409	1,70199	1,60686	2,11287	2,26884	1,65696	1,60699	1,42094
_LIMPORT_G does not Granger Cause LCPI_F	0,06559	0,58079	2,73340	2,29585	1,75673	1,45116	1,61207	1,45718	1,17515	0,05418	0,09478
LCPI_HI does not Granger Cause _LIMPORT_G	8,66565	4,00212	2,47977	1,68651	1,79453	1,39256	1,39021	1,17304	0,93576	0,77523	0,71925
_LIMPORT_G does not Granger Cause LCPI_HI	0,00015	1,06458	3,42397	2,69398	2,08053	1,97405	1,72912	1,43855	1,33264	1,10236	1,23736
LEXPEND_RSTA does not Granger Cause _LIMPORT_G	0,03022	0,02294	0,74607	1,17795	1,11998	1,01419	1,01368	0,91098	0,98161	0,08866	0,96632
_LIMPORT_G does not Granger Cause LEXPEND_RSTA	4,25598	3,20147	2,09655	1,70756	1,90003	1,50814	1,35451	1,45103	1,46925	2,00327	2,01575
LFT does not Granger Cause _LIMPORT_G	6,65301	4,65171	2,84221	3,00490	6,37737	5,35287	4,41660	3,67128	2,96721	2,69117	2,38434
_LIMPORT_G does not Granger Cause LFT	0,02435	0,03821	0,30411	0,51569	1,52660	1,61996	1,58279	1,60031	1,80276	1,80678	1,26948
LGR_IAP does not Granger Cause _LIMPORT_G	3,09048	2,89996	1,88850	1,43948	1,36928	1,00264	1,00534	1,16935	0,08530	0,03072	0,07730
_LIMPORT_G does not Granger Cause LGR_IAP	9,43491	8,78375	5,62869	4,07162	3,21781	2,91912	2,87059	2,44084	2,01974	1,87654	1,69502

Продовження додатку Е

LGR_IPI does not Granger Cause _LIMPORT_G	2,56993	0,83567	0,56120	0,73886	0,61587	0,08201	0,08810	0,03830	0,53976	0,49092	0,42049
_LIMPORT_G does not Granger Cause LGR_IPI	2,01393	1,77670	1,36259	1,15386	0,87013	1,01610	1,58565	1,27934	1,16725	1,08755	1,06915
LINCOMES_1 does not Granger Cause _LIMPORT_G	0,09421	0,09993	0,85902	0,96923	1,11756	1,14754	0,77841	0,78612	0,08221	1,22855	0,61967
_LIMPORT_G does not Granger Cause LINCOMES_1	0,42349	0,55513	1,00970	0,69922	0,65988	0,85139	0,99061	0,99857	0,91772	0,68145	0,77827
LIR_CRED does not Granger Cause _LIMPORT_G	16,7005	8,34864	5,76505	4,04884	3,45370	2,99288	2,66785	2,33051	2,04689	2,39116	2,19042
_LIMPORT_G does not Granger Cause LIR_CRED	0,06157	1,08150	0,76613	0,53996	0,43814	0,09806	0,56384	0,45888	0,03427	0,55677	0,85048
LIR_DEPO does not Granger Cause _LIMPORT_G	0,17795	0,07117	0,06328	0,02201	0,09359	0,08864	0,04479	0,04920	0,02962	0,08281	1,67880
_LIMPORT_G does not Granger Cause LIR_DEPO	0,20389	1,01866	0,60132	0,54301	0,38545	0,27495	0,25669	0,19683	0,16345	0,32927	0,45036
LNU does not Granger Cause _LIMPORT_G	0,05996	3,06809	2,20533	2,43769	2,65078	2,34047	2,46351	2,06397	0,06793	0,07738	2,66070
_LIMPORT_G does not Granger Cause LNU	9,66468	1,60380	4,48100	3,11807	3,56218	3,83609	3,24981	2,85604	2,41427	2,74142	2,78553
LRI does not Granger Cause _LIMPORT_G	4,12639	2,09342	1,59698	1,26218	1,54436	1,21432	1,79153	1,61393	1,21685	1,30206	1,02317
_LIMPORT_G does not Granger Cause LRI	0,04584	0,63962	0,57880	1,47561	1,41392	0,07880	1,16224	1,14350	0,09897	1,29583	1,13830
LRTT does not Granger Cause _LIMPORT_G	0,01866	0,05096	0,83326	0,65280	0,47263	0,82342	1,87110	1,66068	1,18373	2,19604	2,06720
_LIMPORT_G does not Granger Cause LRTT	0,49672	0,65610	0,43867	0,79667	0,67142	1,11634	2,79173	1,91464	1,34217	1,46047	1,59827
LWP_W does not Granger Cause _LIMPORT_G	13,3734	5,28564	3,59311	2,77871	1,98458	2,62822	1,89293	2,90885	3,51147	3,14822	2,43278
_LIMPORT_G does not Granger Cause LWP_W	0,01745	0,02658	0,51684	1,25095	1,47047	1,36644	2,14165	2,12303	1,65555	1,69892	1,51655
<i>Імпорт послуг</i>											
DLAFPWS does not Granger Cause _LIMPORT_S	1,66683	2,84904	1,66523	1,10631	0,66977	1,38153	1,45318	1,61443	1,63928	1,81333	1,78270
_LIMPORT_S does not Granger Cause DLAFPWS	2,09184	0,01332	0,05432	1,17596	1,31871	1,57180	1,49179	1,49132	1,64447	1,32540	1,48243
DLAMNW does not Granger Cause _LIMPORT_S	3,24536	3,57991	4,34132	3,16373	2,94373	2,67275	2,26325	1,77408	1,92731	1,66469	1,68130
_LIMPORT_S does not Granger Cause DLAMNW	0,05723	2,48586	1,74864	1,66870	1,38135	2,46380	2,44484	2,15679	2,29867	1,99596	2,12094
DLASP_LP does not Granger Cause _LIMPORT_S	1,88168	2,10930	1,16636	0,45685	0,32764	0,38116	2,57979	2,21664	1,74038	1,57984	1,43098
_LIMPORT_S does not Granger Cause DLASP_LP	0,05464	0,33154	0,35896	0,54497	0,51030	0,44663	0,08685	0,01665	0,39479	0,60349	0,46678
DLDEPO does not Granger Cause _LIMPORT_S	3,17079	3,94231	2,74508	1,33065	0,92503	2,42371	2,33582	2,84873	2,53160	2,42068	2,07624
_LIMPORT_S does not Granger Cause DLDEPO	0,08028	1,02238	1,67841	1,36950	1,44361	1,19325	0,03716	1,37661	1,32668	1,26619	1,12657
DLKURS_RUB does not Granger Cause _LIMPORT_S	0,01751	0,03729	0,05284	0,00473	0,06887	0,12812	0,05820	0,15530	0,04215	0,05401	0,07804
_LIMPORT_S does not Granger Cause DLKURS_RUB	11,2053	7,37556	5,77229	4,15842	3,42099	2,76380	2,40476	2,02133	1,71299	1,61783	1,80450
DLKURS_USD does not Granger Cause _LIMPORT_S	3,63269	6,77693	4,32605	3,06243	3,33758	3,33342	3,45235	3,65346	3,11888	2,62847	2,42378
_LIMPORT_S does not Granger Cause DLKURS_USD	0,09166	5,22102	3,30562	2,85798	2,64351	2,31282	2,00887	1,72478	1,77900	1,61972	1,66559

Продовження додатку Е

DLUR does not Granger Cause _LIMPORT_S	0,08074	0,83034	1,22810	1,51349	1,43520	1,00769	0,95399	0,72216	0,66678	0,65638	0,75026
_LIMPORT_S does not Granger Cause DLUR	1,20202	1,84623	1,66492	1,27384	1,39645	0,96084	0,79715	0,88404	0,81951	0,74644	0,76812
DLWP_NG does not Granger Cause _LIMPORT_S	0,11721	0,06761	0,01883	0,03624	0,03894	0,06875	0,01280	0,21751	0,07205	0,40159	0,01362
_LIMPORT_S does not Granger Cause DLWP_NG	0,15798	0,44461	0,54197	0,51830	0,90009	1,97758	1,92192	2,24845	2,41296	2,20984	2,38363
DLWTTE does not Granger Cause _LIMPORT_S	0,09210	0,10185	0,06036	0,01276	0,03269	0,07822	0,04553	0,07929	0,03406	0,13815	0,09490
_LIMPORT_S does not Granger Cause DLWTTE	1,01075	2,07820	1,30791	1,62661	2,01343	1,56683	1,35622	1,66330	1,55804	1,11286	0,97878
LASP_P does not Granger Cause _LIMPORT_S	3,27864	1,79260	1,13730	1,11662	0,88118	1,00065	0,91310	0,81716	0,07181	0,06798	0,05670
_LIMPORT_S does not Granger Cause LASP_P	2,05379	1,53519	0,97327	0,70565	0,59605	0,52890	0,54887	0,52596	0,66078	0,98219	1,00423
LCPI does not Granger Cause _LIMPORT_S	0,07173	1,59332	3,50400	4,16399	4,38548	3,46228	3,10611	4,27113	3,39688	2,96190	3,42987
_LIMPORT_S does not Granger Cause LCPI	6,44126	4,63424	3,43054	3,37670	3,22347	2,27096	1,88332	1,49635	1,40147	1,95521	2,06513
LCPI_F does not Granger Cause _LIMPORT_S	0,06913	0,09155	0,08926	7,15517	5,72452	5,22704	4,58029	3,72149	3,14866	2,68561	2,65344
_LIMPORT_S does not Granger Cause LCPI_F	1,16847	0,78590	0,15363	1,09846	0,95503	1,43355	1,32814	1,40827	1,11620	1,43681	1,48304
LCPI_HI does not Granger Cause _LIMPORT_S	2,45923	2,15056	1,43088	4,30526	4,69776	4,05440	4,20513	4,13534	3,61967	3,44302	3,16693
_LIMPORT_S does not Granger Cause LCPI_HI	0,06534	3,26851	2,65344	2,11425	1,90422	1,66066	1,42221	1,31394	1,07025	1,02423	1,24478
LCRED does not Granger Cause _LIMPORT_S	0,05537	0,01741	0,37295	0,04966	0,09946	0,05858	0,06884	0,50204	0,05203	0,24772	0,02655
_LIMPORT_S does not Granger Cause LCRED	0,27440	3,83983	2,87485	2,08227	1,78796	1,72648	1,72640	1,56089	1,56125	1,18329	1,20075
LFT does not Granger Cause _LIMPORT_S	11,7790	5,01946	3,42349	1,94278	1,70294	1,23979	1,12234	0,99437	0,86021	0,74833	0,73892
_LIMPORT_S does not Granger Cause LFT	3,03813	1,47801	1,45546	1,25102	1,68064	1,38949	1,38352	1,34836	1,24081	1,49766	1,22586
LGR_IPI does not Granger Cause _LIMPORT_S	0,00217	0,03540	0,11950	0,04620	0,04234	0,09031	0,01555	0,06890	0,16474	0,00871	0,15964
_LIMPORT_S does not Granger Cause LGR_IPI	0,12029	0,29675	0,51407	0,29198	0,38272	0,30698	0,48190	0,59540	0,49243	0,38301	0,28675
LNU does not Granger Cause _LIMPORT_S	0,03604	1,27210	1,04759	2,11056	1,89355	1,27850	0,92229	0,94946	0,83613	0,67258	0,78994
_LIMPORT_S does not Granger Cause LNU	0,49949	0,07011	1,47400	1,26321	1,10214	1,03060	0,82052	0,63565	0,72887	0,65983	0,58269
LPE_GS does not Granger Cause _LIMPORT_S	2,83936	3,11933	1,82991	0,83364	0,78434	0,84133	0,79464	0,99126	0,77180	0,90903	0,75397
_LIMPORT_S does not Granger Cause LPE_GS	0,00164	0,04684	0,08257	0,08249	0,49730	2,56488	2,31995	1,90698	2,09722	1,79595	1,71804
LPP does not Granger Cause _LIMPORT_S	3,85285	4,37966	2,71405	1,20768	0,71961	0,79745	0,87466	0,79466	0,62776	0,50149	0,53032
_LIMPORT_S does not Granger Cause LPP	0,24337	0,09178	0,64267	1,69964	1,26227	1,20612	1,00505	1,04812	1,28611	1,29619	1,24966
LRI does not Granger Cause _LIMPORT_S	0,07190	1,08456	2,56628	2,76777	3,19025	2,46774	2,15636	2,90541	2,26024	2,20625	2,76369
_LIMPORT_S does not Granger Cause LRI	4,23056	3,09655	2,43826	2,80229	2,71014	1,87944	0,04867	1,23959	1,32050	1,86543	1,86906

Додаток Ж

Довідки про впровадження результатів дисертаційної роботи

**СУМСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ І ТОРГІВЛІ**

пл. Незалежності, 2, м.Суми, 40030 тел. (0542) 63-13-25; факс (0542) 62-03-35;
e-mail: gue@sm.gov.ua; код ЄДРПОУ 02742148

07.06.2016 № 02-01/400

на № _____ від _____

Спеціалізованій вченій ради
Д 55.081.01
Сумського державного університету

Д О В І Д К А

**про впровадження науково-практичних результатів дисертації
на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук
Савицької Оксани Іванівни
на тему: «Розвиток фінансової політики з урахуванням особливостей
формування зовнішньоторговельного обороту регіонів країни»**

Один із ключових аспектів діяльності Департаменту економічного розвитку і торгівлі Сумської обласної державної адміністрації полягає у моніторингу впливу на економіку тарифної політики на регіональному ринку товарів та послуг. У дисертаційній роботі Савицької О.І. надаються нові підходи щодо оцінки впливу соціально-економічних показників на розвиток зовнішньоторговельного обороту регіонів країни, що будується на основі його структурних компонентів. Використання даного науково-методичного підходу у діяльності Департаменту економічного розвитку і торгівлі Сумської обласної державної адміністрації дозволяє вводити в розроблену модель додаткові соціально-економічні показники, що характерні для конкретного регіону.

Результати, що були отримані у процесі написання дисертаційної роботи Савицької О.І., мають практичний інтерес для фахівців Департаменту економічного розвитку і торгівлі Сумської обласної державної адміністрації. Застосування положень розробленої моделі надає змогу, враховуючи особливості проведення експортно-імпортних операцій, аналізувати стан ціноутворення на регіональному ринку товарів і послуг та приймати ефективні управлінські рішення відносно можливих пріоритетних напрямків розвитку економіки та торгівлі у Сумській області.

Директор

[Handwritten signature]

О.М.Сітак

Продовження додатку Ж

СУМСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ФІНАНСІВ

майдан Незалежності, 3, м.Суми, 40000, тел. (0542) 62-28-33, факс 60-01-49,
E-mail: sumy@minfin.gov.ua; depfin@depfin.gov.ua, Код ЄДРПОУ 02315802

01.06.2016 № 05.1-16

До спеціалізованої вченої ради Д 55.081.01
Сумського державного університету

ДОВІДКА
ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ
ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ
на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук
Савицької Оксани Іванівни
на тему: «Розвиток фінансової політики з урахуванням особливостей
формування зовнішньоторговельного обороту регіонів країни»

Результати наукового дослідження Савицької Оксани Іванівни були використані Департаментом фінансів Сумської обласної державної адміністрації при розробці рекомендацій щодо вибору стратегії фінансової політики на рівні регіону. Зокрема, в практичній діяльності Департаменту фінансів Сумської обласної державної адміністрації, а саме в процесі прогнозування дохідної частини місцевих бюджетів області, враховано пропозиції автора щодо вибору стратегії фінансової політики на основі прогнозування зовнішньоторговельного обороту регіону.

Крім того, на основі пропозицій і висновків автора за результатами апробації науково-методичного підходу вибору стратегії фінансової політики на рівні регіону може бути сформовано підґрунтя для оцінювання якості використання фінансових ресурсів регіону у розвитку пріоритетних галузей бюджетної сфери та економіки.

Це дозволить Департаменту фінансів Сумської обласної державної адміністрації розраховувати прогнозні значення експортно-імпоротної діяльності у Сумській області, що, у свою чергу, дасть можливість мінімізувати ризики, які виникають в процесі виконання місцевих бюджетів і як наслідок покращити економічний стан регіону.

Заступник начальника управління
фінансів обласного бюджету –
начальник відділу фінансів соціальної сфери *Prof* Н.С. Кошеленко

Продовження додатку Ж

ДЕРЖАВНА КАЗНАЧЕЙСЬКА СЛУЖБА УКРАЇНИ
ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЇ КАЗНАЧЕЙСЬКОЇ СЛУЖБИ
УКРАЇНИ У СУМСЬКІЙ ОБЛАСТІ

вул. Воскресенська, 7, м. Суми, 40000, тел. (0542) 67 56 70, факс (0542) 67 56 73, Код ЄДРПОУ 37970404

20.07.2016 № 01-35/7-4043

на № _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Савицької Оксани Іванівни

на тему: «Розвиток фінансової політики з урахуванням особливостей
формування зовнішньоторговельного обороту регіонів країни»

Результати наукових досліджень Савицької О. І., а саме пропозиції щодо розрахунку рівня фінансового потенціалу регіону на основі визначення інтегрального показника, будуть використані в практичній діяльності Головного управління Державної казначейської служби України в Сумській області. Запропонований науково-методичний підхід дозволить забезпечити формування узагальненої оцінки розвитку економічної системи Сумської області та визначити рівень її фінансового потенціалу. Дані розрахунки сприятимуть впровадженню більш гнучкої політики управління фінансовими ресурсами регіону в системі органів Головного управління Державної казначейської служби України в Сумській області.

Результати наукових досліджень Савицької О. І., що стосуються розробленого науково-методичного підходу оцінки рівня фінансового потенціалу регіону, мають високу практичну значущість, оскільки на їх основі можна вчасно прийняти ефективне рішення щодо забезпечення обслуговування та оперативного управління бюджетними коштами. Від управління ресурсами та виконання бюджету залежать макроекономічні процеси держави, тому запропонована дисертаційна робота Савицької О. І. має важливе значення для бюджетно-податкової політики держави яка реалізується Головним управлінням Державної казначейської служби України в Сумській області.

Начальник

О.В. Лісовий

Продовження додатку Ж

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
 БІЗНЕС-ТЕХНОЛОГІЙ «УАБС»

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

заступник директора з
 навчальної роботи
 к.е.н., доцент Дудченко В.Ю.

«15» * 25 2016 р.

АКТ

про впровадження результатів дисертаційної роботи
 Савицької Оксани Іванівни «Розвиток фінансової політики з
 урахуванням особливостей формування
 зовнішньоторговельного обороту регіонів країни» у
 навчальний процес кафедри фінансів Навчально-наукового
 інституту бізнес-технологій «УАБС»

від «15» 25 2016 р.

м. Суми

Акт складено комісією у складі:

Голова: Зав. кафедри банківської справи, д.е.н., проф. Школьник І.О.

Члени комісії: 1. Професор кафедри фінансів, д.е.н., проф. Рекуненко І.І.

2. Доцент кафедри фінансів, к.е.н., доц. Люта О.В.

Комісія провела роботу по визначенню фактичного впровадження
 результатів дисертаційної роботи Савицької Оксани Іванівни, представленої
 на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю
 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит у навчальний процес кафедри фінансів
 Навчально-наукового інституту бізнес-технологій «УАБС».

Продовження додатку Ж

Комісія розглянула такі матеріали:

1. Дисертаційну роботу Савицької Оксани Іванівни на тему «Розвиток фінансової політики з урахуванням особливостей формування зовнішньоторговельного обороту регіонів країни».
2. Робочі навчальні програми дисциплін:
  - 2.1.«Фінанси» (викладається для студентів денної та заочної форми навчання освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» напряму підготовки 6.030508 «Фінанси і кредит»);
  - 2.2.«Місцеві фінанси» (викладається для студентів денної форми навчання освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» напряму підготовки 6.030508 «Фінанси і кредит»);
  - 2.3.«Бюджетний менеджмент» (викладається для студентів денної форми навчання ступеня «магістр» зі спеціальності 8.03050801 «Фінанси і кредит»);
3. Видані навчально-методичні матеріали для вивчення перелічених дисциплін.

За результатами проведеної роботи комісією встановлено:

1. Розроблені Савицькою Оксаною Іванівною в дисертаційній роботі на тему «Розвиток фінансової політики з урахуванням особливостей формування зовнішньоторговельного обороту регіонів країни» методологічні і науково-теоретичні положення, а також практичні методики використані з метою удосконалення викладання тем наступних дисциплін:
  - 1.1.«Фінанси». Теми: «Фінансове право і фінансова політика», «Бюджет. Бюджетна система», «Міжнародні фінанси»;
  - 1.2.«Місцеві фінанси». Теми: «Сутність, складові та засади організації місцевих фінансів», «Місцеві бюджети – визначальна ланка місцевих фінансів», «Управління фінансами і фінансовий контроль на місцевому рівні», «Основи організації фінансів місцевих органів влади у зарубіжних країнах»;
  - 1.3.«Бюджетний менеджмент». Теми: «Сутність та складові бюджетного менеджменту», «Центральні органи управління бюджетним процесом».

Продовження додатку Ж

2. Застосування в навчальному процесі кафедри фінансів Навчально-наукового інституту бізнес-технологій «УАБС» матеріалів дисертаційної роботи Савицької Оксани Іванівни на тему «Розвиток фінансової політики з урахуванням особливостей формування зовнішньоторговельного обороту регіонів країни» дало змогу адаптувати перелічені дисципліни до сучасних економічних умов, поглибити їх теоретико-методичні основи, а в кінцевому підсумку – підвищити якість підготовки фахівців фінансового профілю.

Голова комісії

І.О. Школьник

Члени комісії:

І.І. Рекуненко

О.В. Люта